3 1761 05325036 1

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/srbskinarodnisab00pavl

БИБЛИОТЕКА
ДРЖ. ГИМНАЗИЈЕ
Инв. Бр. VI 328
ПАНЧЕВО

II. 1457/1

СРБСКИ НАРОДНИ САБОР

II 154 7 58 XII 62

У

СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

ГОДИНЕ 1869.

446

ОПИСАО И НА СВЕТ ИЗДАО

Др. СТЕВАН ПАВЛОВИЋ.

ГРАЂАНСКА ГИМНАЗИЈА У ПАНЧЕВУ

У НОВОМ САДУ,
У ЈЛАТОНОВОЈ ШТАМПАРИЈИ
1870.

Књижара „СЛАВЉА“ Нови Сад

LIBRARY
JUL 5 1999
UNIVERSITY OF TORONTO

I.

Приступ.

У овој књизи описао сам расправу нашег народног сабора, држаног у Карловцима мес. Јунија и Јулија године 1869. Пре него речем, којега сам се правца држао описујући тај сабор, казаћу коју реч о пређашњим догађајима нашега народа на овој страни, и о пређашњим саборима његовим. Истина да је о томе већ писано у нас, али ради убавештаја нашега народа, којему сваки спис можда није могао до руке доћи, неће бити с горега и овде коју казати.

Још у 9. веку кад дођоше амо Мађари под својим вођом Арпадом, затекоше у Угарској Србе, који имадоше своју властиту народну управу. Неки тврде, да су Срби и насељавајући данашњу Србију за неко време у горњој Угарској становали, па неки ту и заостали. Осим тога би их и по другим крајевима, што сведоче српска имена неких места и гора.

Срби се још у прва времена за своју нову постојбину борише и многа јуначка дела почињише. За своје труде бише и одликовани, и добише највише државне службе. Тако — год. 1056. — за владе краља Андрије I. Срби би четврти палатин краљевине Угарске по имену Радо, који је Угарској Срем придобио и у Митровици манастир св. Димитрија

на реци Сави сазидао. Србин је био и шести палатин Илија Вид. жупан бачке градомеђе — око године 1068. за време краља Соломуна. Србин је био и осми палатин угарски Јован I. Урош. који је за време малолетства краља Стевана II. (1114. — 1131.) државом угарском за девет година управљао. Бела Урошевић иначе Белуш био је једанаести палатин за владе Гејзе II. (1141. — 1161.) Овај је био брат Србкиње Јелене краљице. која је у место свога слепог мужа Беле II. а после у место малолетног сина Гејзе II. дично владала угарском државом. У влади помагаху јој брат Примислав и речени палатин Белуш. И Мађар Борош Михаљ у својој кропици од г. 1862. стр. 34. вели за њ. да је за малолетства Гејзе II. управљао Угарском и за ту земљу неумрле заслуге стекао. Белуш је од свога шура Беле слепог а за тим и од Гејзе II. знатна властеоства преко Тисе и између Саве и Драве задобио. а доцније оставивши палатинство (1160.) у Србији краљем постао.

После боја косовског (1389.) Срби чешће прелазише из Србије овамо. За владе краља Владислава II. око год. 1440. населише острво Чепељ.

У то време владао је у Србији деспот Ђорђе I. Бранковић. иначе Ђурађ Смедеревац. који је од краља Жигмунда у промену за Београд многа места у Угарској као властеоства добио. Кад се та промена учини. многи се народ у Угарску досели и на добрима деспотовим настани. Ђурђе деспот тако је много вредио у Мађара. да је на угарском земаљском сабору год. 1446. и он био кандидован за управљача (губернатора) краљевине Угарске. премда није он изабран него Јован Хуњадија. познат у нашем народу као Сибињанин Јанко.

И године 1438.. кад је турски цар Мурат Смедерево заузео. многи Срби пређоше амо и поглавито се у Банату населише.

И за време Матије Корвина (год. 1458. — 1490.) пређоше многи Срби овамо. Међу њима бише и деспоти њихови. Том пригодом пренесе се српско деспотство и у угарске области.

Од год. 1460. до 1528. имадоше Срби у Угарској своје деспоте.

Кад Срби год. 1459. сасвим падоше под Турке и ови одведоше 200.000 српских глава у робство, деспотско достојанство сасвим се угаси у Србији и настаде у Угарској.

Срби беху насељени поглавито у Срему, Бачкој и Банату, беху војници и војеваху о свом трошку против свију непријатеља Угарске. За то беху ослобођени од свију јавних терета, наиме по чл. 3. год. 1481. и чл. 45. год. 1495. од давања десетка. У овом другом чланку вели се, да су Срби на позив и уверавање краља угарског, војвода и других великаша населили границу. Дакле не населише се по каквој милости, него што их требаше. Имађаху своје особите војводе или деспоте, који беху само угарском краљу подложни. Деспоти су по реду били ови:

1. Стефан Бранковић (год. 1460. — 1467.). Био је средњи син деспота Ђурђа Смедеревца, који је бежећи од свога брата Лазара из Србије са многим Србима прешао у Срем, и проглашен се за деспота. За деспота признао га је и сам Матија Корвин. Год. 1461. пређе из Срема у Србију да војује против Турака. Народ га тамо не хтеде за деспота признати него га отера, тако да мораде побећи у Арнаутску. Тамо се ожени Анђелином, са којом роди Ђорђа и Јована. Но и отуда побегне год. 1467. од Турака у Италију где и умре, а његова породица досели се у Срем.

2. Вук Бранковић Змај (год. 1471. — 1497.). Син Гргура Бранковића, унука Ђурђа Смедеревца, који је још год. 1465. с многим народом из Србије у Срем био прешао. У деспотском достојанству потврдила га је и влада угарска. Живео је у Сланкамену, који му је поклонио краљ Матија Корвин за особито јунаштво у боју са пољским краљем Казимиром. Но и у другим бојевима јуначки се показао са народом српским. С њим пређоше из Србије осим друге властеле: кнез Павле Бранковић (? иначе назван Kinizsi Pál) и Дмитар Јакшић, српске војсковође. За тим Срби прелазише из Србије више пута у Срем и у Банат, а год. 1481. пређе их 50.000. У време, док неки Срби војеваху у

Срему и Банату, почини на другој страни чуда друга српска војска која се зваше црна чета.

3. Анђелина (1497.). Удовица деспота Стефана Бранковића. У Крушедолу подигла је женски манастир, умрла исте године, и народ је као мајку Анђелину светкује.

4. Ђорђе Бранковић (1498. — 1499.). Овај по смрти своје матере Анђелине постане деспотом. За деспота признао га је и краљ Матија. Живео је у Купинику. Доцније покалуђери се, назове се Максим и постане архиепископ.

5. Јован Бранковић (1499. — 1503.). Год. 1496. поклонио је манастиру Крушедолу 16 села. Живео је најпре у Купинику а доцније у Беркасову. Као што показује §. 3. и 41. угар. чл. 22. год. 1498., давао је угарском краљу у помоћ 1000 коњаника.

6. Јелена (1503.). Била је кћи кнеза Стефана, брата Дмитра Јакшића. Кад Турци, освојивши Београд, на њене земље све већма стану нападати, она позове кнеза захумског од Паштројевића, Стефана Штиљановића, неког сродника свога покојног мужа, и њему преда деспотско достојанство над народом српским, премда је она до 1521. као деспотовица била признавана. Доцније уклањајући се од Турака остави Купиник, где је пребивала, па оде к своме брату кнезу Марку Јакшићу у Вилагош. За тим пресели се у Хрватску и буде код грофа Фердинанда Франгепана, који узе за жену њену шћер Марију.

7. Стефан Штиљановић (1507. — 1515.). Живео је најпре у Моровићу (у Срему), а после се пресели у Барању, куда га угарски краљ Владислав II. позове са многим народом српским, давши му град Шиклош. Владао је седам година а умрло 4. Окт. 1515. Моштн његове хране се у манастиру Шишатовцу. Његова жена пресели се у Зл. Праг. По смрти његовој Срби оставши без деспота сасвим подпадну под Мађара. За то време пређе амо из Србије многи народ српски а с њим славни Срби, наиме: 6 браће Бакића, Радић, Божић, Петар Монастирлић и други. Сви ови јунаци се боришe за Угарску.

8. Стефан Бериславов (год. 1526. — 1527.). Овај је владао као деспот само годину дана. Мађари повратиште

деспотско достојанство и обећаше да ће Србима помоћи да се ослободе од Турака, само да би их навели да они њима против ових помогну. Како неки историјописци пишу, пре Стефана Бериславо био је деспот његов брат Јован.

9. Јован Чарнојевић (год. 1527. – 1528.) назван и црни Јован и цар Јован. Овај доказивање, да је сродник мјке Анђелине, и Срби му то радо повероваше, да би само обновили деспотско достојанство. То тим згодније могоше учинити, што у земљи би највеће забуне због наслеђства краљевине, за које се Фердинанд Аустријанац и Јован Запоља, ердељски војвода, борише. Јован Чарнојевић имаде преко 10.000 војника са војводом Климентијем Бакићем. За то и Фердинанд и Запоља тражише његова пријатељства. Јован из почетка ни уз једнога више пристајао, а доцније се приволи аустријској страни. 1527. мес. Авг. надбије мађарску војску, којој би војвода Петар Перњи. Но кад Мађари по други пут ударе на њ код Сегедина, буде рањен, а за тим га у селу Дорожму, где се лечио, ухвати Валентин Терек, Запољин војсковођа, одрубн му главу (г. 1528.), и пошље Запољи у Будим. Војска деспотова, у којој су особито Шајкаши много вредили, дође сад под управу Фердинанда I., па се стане јуначки борити против Запоље. Шајкаши становаху у Коморану и у околини, а год. 1746. премести их Марија Терезија у бачку жупанију, у Тител и у околна села.

По смрти деспота Чарнојевића остану Срби кроз 161 годину без поглавара свога, а то је од цара Фердинанда I. па до Леополда I. Одјако војеваху сменани са аустријском војском под туђинским војсковођама, и њихово јунаштво и слава приши се другоме. Историјописци спомињу посебице неке славније војсковође нашег народа, а ти бише: Павле Бакић и два му млађа брата Петар и Матија, Дмитар Очаревић, Никола Череповић, Стеван Сабов, Петар Божић, Тодор Валентић, Сава Србљин, Дмитар Мужевић, Јован Очаревић, Радован, Вук Напрстић, Јован Новаковић, Радић, Сава Темишварац, Милош Србљин, који се сви како у бојевима против Турака тако и против Мађара особити јунаци показаше.

Вредно је да се особито спомену Срби у вараждинском и горњо-карловачком ђенералству. Још много пре боја мухачког за владе краља Матија Корвина (1458. — 1490.) пређе више хиљада Србаља из Босне и Маћедоније у вараждинско ђенералство и назида тамо манастир Марчу. После боја мухачког (1526.) опустоше Турци тај манастир и поменуто ђенералство са околином. Наскоро за тим опет се више породица српских иселн из Србије. Босне. Тракије и Маћедоније у та опустошена места. Под Максимилијаном (1564. — 1576.) опет дођоше амо -многи Срби из Босне, а дођоше и за време Рудолфа (1576. — 1608.) са војсковођама Вуковићем и Бејашиновићем и митрополитом Гаврилом са једно 70 калуђера. Од Рудолфа (1578.) добише за своје јуначке заслуге повластице. У то време би Србима оборкапетан у Жумберку Даја Деспотовић. Ови Срби борише се јуначки против Турака и у другим бојевима по Аустрији и Немачкој. За то им Фердинанд II. год. 1627. даде нове повластице. а год. 1630. Октобра 5. и властити земаљски устав. који доцније Фердинанд III. (1642.). Леополд III. (1659.). Карло VI. (1717. и 1737.) и Марија Терезија (1742. и 1745.) потврдише. И тако Срби у реченом ђенералству имадоше своје особите заповеднике и властиту народну управу. Леополд I. придружи им после Србе из Лике и Крбаве.

Осим поменутих места било је Срба у исто време и у Ердељу. Довео их је тамо Сава I. Бранковић. архиепископ јанопољски (год. 1600.). Они се настанише у ердељском Београду. Трнову (данашњем Карлсбургу). Ђули. и другим местима. Поред свих заслуга ипак Србе гонише због вере и у Ердељу као и у Хрватској и Угарској. Гонило их је римско свештенство, а особито језовити, јер их хтедоше превести на унију. И ердељски кнез Ђорђе Ракоција I. хтеде тамошњи православни народ покалвинити. Томе стане на пут Јоресг. митрополит ердељско-београдски. Ракоција му ради тога одузме митрополију и на место његово постави Стевана Симоновића (1643. — 1651.). који му против православља буде на руци. У то време имадоше Срби своје првосвештенике у Марчи. Пакрацу. Печују, Мухачу и у Бачкој.

И аустријска влада повлађивала је унији, али ништа није смела јавно чинити него из потаје. У томе би Леополду I. на руци Павле Зорчић, епископ у Марчи. Народ то дозна па га с оружјем отера од себе, а Леопольд га више не хтеде повраћати. И неки игуман манастира Ораховице хтеде неке Србе, што становаху између Дунава и Саве, поунијатити, пређавши и сам на унију (1690.), јер му неки печујски језовит обећа, да ће постати епископ, али не могне ништа учинити. Леопольд I., премда је у потаји подпомагао унију, не само да ништа насилно не смеде чинити, него у исто време осигура Србима слободу у вери, обећа да ће им дати најлепше привилеје и повратити одузето право да могу бирати војводу, за којега им призна Ђорђа Бранковића II.

10. Ђорђе Бранковић II. (год. 1688. — 1711.). Породица његова уклонивши се од Турака живела је у Молдавији под именом Бранкована или Бранковена. Прелазила је к Србима у Банат под именом војвода и деспота Бранковића. Такови бише: Димитрије, Ђорђе, Аврам и Ђорђе Бранковић II. Овај се родио у Банату год. 1648., а одхрањен је у Ердељу код брата Саве II., митрополита београдског (1556. — 1680.). Са помоћи овога свог брата дође у службу к ердељском кнезу Михаилу Апафију. Овај га посиље год. 1663. у Дренопољ, да султану однесе годишњи данак, где он после више година пробави као ердељски посланик. У то време српски пећски патријар Макеим враћајући се из Јерусалима дође у Цариград. Ту чује, да Леопольд I. преко свога посланика Симеуна Ремингена, а за тим преко Христофора Киндеберга обећава Хришћанима под Турцима, да ће им повратити стару постојбину и права, ако му помогну против Турака. Чује и то, да се у Дренопољу налази ердељски посланик од старе лозе српских деспота Бранковића. Оде у Дренопољ па договоривши се са другом српском властелом, која се тамо десише, освешта Ђорђа за српског деспота пред цареким послаником Киндебергом (г. 1663.). То призна и Леопольд I. (7. Јун. 1683. и 28. Сент. 1688.), а доцније га у томе достојанству у Будиму свечано потврди и патријар Арсеније Чарнојевић III. и сав српски народ, који с њим дође на ову

страну. Ђорђе оде доцније у Влашку, и одавде се договарао са аустријским двором, како би извео Србе из Србије у аустријске земље. На препоруку Ђорђеву, који дође у Беч, Леополд I. окани се договарања са цариградским патријаром, те се почне договарати са Арсенијем Чарнојевићем III., српским пећским патријаром.

У то време бој се био са Турцима најсретније. Аустријска војска под вођом Лудвиком Баденским ослободи од Турака готово све земље где живеше Срби и друга словенска племена. Ђорђе, који по погодби са царем аустријским, сакупи велику војску, дође са неколицином својих људи к Лудвику Баденском у стан код Кладова, да себе и свој народ препоручи његовој заштити. Но овај га без икаква узрока стави под стражу и оправи најпре у Оршаву, па онда у Сибињ (29. Окт. 1689.), премда га је пре тога Леополд I. за његове заслуге бароном (7. Јунија 1683.), а доцније (20. Септ. 1688.) грофом угарским назвао.

У томе Леополд I., желећи се одбранити од Турака позове свечано Србе својом посланицом од 6. Апр. 1690. у своју земљу обећавајући им слободу у вери, право бирати себи војводу, да неће плаћати данка и робије, и што заплене од Турака да је њихово. Срби ослањајући се на обећање царево дакле на темељу уговора пређу још исте године у Аустрију са близу 40.000 српских породица, најмање до по милиуна душа. Вођа им би патријар Арсеније Чарнојевић III. Населе се по Срему и Славонији око Осека, по Бачкој и око Будима и Св. Андрије у селу Помазу, Калазу, Чобанцу и Збегу. Срби дођоше Аустрији у помоћ у најгорој невољи њеној, јер у то време ратоваше са Турцима, бунтовним Мађарима и Французима. И доиста, како сам Бартенштајн, министар цара Јосифа II. и начелник тако званог „дворског одбора за илирске послове," у свом извештају о Србима признаје, они велику службу учинише Аустрији, тако да ова са њиховом помоћи надвлада како Турке тако и бунтовне Мађаре.

Срби прешавши амо по уговору са царем Леополдом I. обећаше му, да ће му бити верни поданици и војевати против Турака, а он њима обећа права у повластицама од 6. Апр. 1690.

даље од 21. Авг. и 11. Дек. 1690., од 20. Авг. 1691. и од 4. Марта 1695. Ова права потврдише доцније и Јосиф I. 7. Авг. и 29. Септ. 1706., Карло VI. 2. Авг. 1713. и 10. Апр. 1715. и Марија Терезија 24. Апр. и 18. Маја 1743. У овима повластицама главно је ово: 1. Срби се примају као самосталан народ, самом — како се вели у Леополдовој повластици — њег. ц. кр. величанству подложан: 2. Србима се обећава особита област, или у старој постојбини ако се од Турака ослободи, или у суседној земљи коју отму од Турака: 3. Србима се даје властита унутрашња управа по њиховим старим правима и обичајима; 4. Утврђује им се право, да себи бирају војводу као политичког поглавицу: 5. допушта им се слободно исповедање своје вере; 6. потврђује им се право, да бирају себи црквене поглаваре.

Срби су испунили своју дужност, али обећаних права ипак не уживаше до данас.

Кад патријар Чарнојевић (1690.) пређе са народом српским овамо, двор аустријски премести Ђорђа Бранковића из Сибиња у Беч. И он и народ српски замолише цара, да га као невиног пусте из затвора, али им се одговори: да још није развијена ствар његова, него ће се гледати, да се скоро развиди. Он и други Срби из народа поновише исту молбу и год. 1691., 1692. и 1693.,заузме се за њ и сама руска влада да га пусте из затвора, али све залуду! Доцније (г. 1703.) преместе Бранковића у град Јегар у Чешкој, где 19. Дек., а по некима 19. Септ. 1711. у шездесет шестој години својој преминс, пошто двадесет и две године проведе у затвору. После тридесет и две године (1743.) допусти Србима М. Терезија те му пренесу тело у манастир Крушедол. Ђорђе је у затвору написао и историју народа српског, која се храни у народној књижници у Карловцима; али на жалост још никако неможе штампом да угледа света, премда је и српска матица одредила да је о свом трошку штампа и замолила садашњег патријара, да допусти преписати је. Да Бранковић није био ништа крив, види се из тога, што је влада аустријска на много навaљивање Срба да га пусти, најпосле одговорила: „никаква зла није учинио, али тако разлог др-

државни захтева (nihil mali fecit, sed sic ratio status exposcit)." Но како поменути Бартенштајн напомиње у свом извештају, њега за то затворише, што се бојаше, да се са народом српским не побуни као и мађарски војвода Заполја. Али влада, премда то би грешна мисао, требала је ту ствар промозгати, кад је са Србима уговарала прелазак амо. Свака сила за времена, а невоља редом иде!

И тако сада Срби осташе без свога војводе, са Ђорђем Бранковићем затр му се и име.

Јован Монастерлија подвојвода (1691.—1707.). Но Срби ипак не хтедоше бити под туђинским војводама те заискаше г. 1691. од аустријског цара, да им допусти, да по правима својима бирају себи подвојводу, док се ствар војводе Бранковића не развиди. Цар Леополд X. то им допусти својом наредбом од 24. Марта 1691., обећавши им уједно, да ће им послати и народне заставе, украшене с једне стране српским, а с друге аустријским грбом. За подвојводу буде изабран Јован Монастерлија Коморанац.

И под овим војсковођом показаше Срби јунаштво своје за двор аустријски, како против Турака тако и против Мађара.

Одржаше славну победу над Турцима на Михаљевцу код Сланкамена, где велики везир са 16 хиљада Турака погибе, и где Срби 34 које великих које малих туреких застава и 11 тугова (коњских репова) запленише. Војске имадоше 6400 пешака и 3600 коњаника.

Јуначки се борише и год. 1696. у бој у код Ченеја у темишварској градомеђи, где и самог Шаркањ-пашу са још 20.000 Турака жива ухватише.

Срби се показаше заједно са Хрватима — којима војсковођа би гроф Јован Палфија — и против мађарског буновника Ракоције, који имаде око 70.000 војника, те већи део Угарске заузе онда кад Аустрија би заплетена и са Французима и са Баварцима. Срби се особито јуначки показаше у бојевима код Шудмерице (Јунија 1705.), ердељског Београда (Новембра 1705.), Шопроња (1706.), Дебрецина (1707.) на пољанама кунским близу Кечкемета (1707.), код Тренчина (1708.),

и близу Сексарда (1710.), где се особито одликовао српски војсковођа Секула. Поради ових заслуга изишло је писмо дворског војничког већа, у ком се похваљује и подвојвода српски и војска му.

Ракоција видевши да су Срби језгро аустријској војсци, посла писмо 6 Сент. 1704. патријару Чарнојевићу, да Србе приволи на његову страну, њему обећавајући 20.000 фор. а српском народу старе правице, које им Немци погазише. Али Србе не могне себи придобити.

И сам цар Јосиф I. у потврдној посланици од 29. Сент. 1706. признаје српске заслуге.

Монастерлија умре око год. 1707. С њиме Срби опет изгубе свога народног поглавицу. Исте год. 8. Јулија преда се управа над српском војском Мојсију Рашковићу као пуковнику српске или славонске народне милиције. Под тим је именом доцније (1739.) и Танасија Рашковић српском војском управљао. Мојсије Рашковић био је пређе кнез у Ст. Влаху, на је на особити позив Леополда I. год. 1688. са браћом својом Јованом, Илијом и Михаилом и са многим народом прешао у Срем и живео у Шаренграду. Танасија Рашковић прешао је са 1500 наоружаних људи у време друге српске сеобе год. 1737. под патријаром Арсенијем Јовановићем.

По свему види се, да је аустријска влада сваком згодом ишла на то, да Србима укине њихове свечано дане повластице. Тога ради је и писмом од 20. Авг. 1691. власт светског поглавице пренела на патријара а за тим митрополита. Јер како Бартенштајн вели, влада је лакше могла држати под уздом митрополита него војводу, под којим је многа војска. Исти Бартенштајн каже, да је и патријар Чарнојевић много помогао да српски народ остане без свога војводе, а то за то, да не би уза се имао никаквог световњака који би му могао умањити власти и славе. И двор аустријски оде и даље, те год. 1763. одузе митрополиту и светску власт оставивши му само црквене послове.

Срби по својим повластицама имадоше право на особито земљиште. Да се то задобије, настајаху око тога са народом

српским патријар Чарнојевић и последник му митрополит Исаија Ђаковић. и то онај код цара Леополда I., овај код цара Јосифа I. у свом писму од 4. Јан. 1708. Овај митрополит у истом писму искао је у цара и то, да се заменици народа српског од свештеничког и од световног реда и у напредак са правом седишта и гласа позивају на сабор угарски. како би тамо своја права и користи могли бранити. Али уместо да се ова праведна захтевања испуне. пошло се српском народу на пропаст. Док се српски народ за државу аустријску јуначки борио. дотле је римокатоличко свештенство са потајним одобравањем владе трудило се да уништи права српска и Србе на унију преведе. С тога се народ више пута побуњивао. Год. 1718. побунио се у Хрватској. Ову буну проузрокова тамошњи епископ Југовић, који се поунијатио. Побунио се и год. 1735. под коловођом Петром Сегединцем. званим и Пером капетаном. Овај сакупивши око 7000 људи хтеде ударити на Арад и здружити са бунтовничким Мађарима, али га ухватише и са још три мађарске коловође у Будиму погубише. Српске свештенике поради уније окиваху у гвожђе, бацаху их у тамницу, батинама их злостављаху. лепавинског игумна Кондрата из пушака убише кад хтеде ући у цркву да св. службу служи. царски ђенерал гроф Петаци — који је по речима Бартенштајновим од своје воље и по тајним наручбунама гонио српске свештенике — одузме на силу од Срба год. 1735. манастир Марчу и преда га унијатима. Са ових недела народ српски би крајње озлојеђен те се цело вараждинско ђенералство. остала Хрватска, Славонија са Сремом и бихарска градомеђа дигне на оружје, и та побуна једва се утиша.

Чланком 18. 1741. укине влада моришку и потиску војничку границу. и стави је под грађанску управу мађарску. Ово Срби сматрајући за увреду њихове самоуправе тако се озлоједе, да се њих 30.000, или како други тврде, око 100.000 душа под вођама Текелијом и Хорватом. капетанима. одселе у Русију, где се настане од Кијева па до Очакова. и тамо год. 1751. подигну Нову Србију паденувши својим насељима места из којих се исељише. Ова сеоба није могла бити мила

аустријском двору, те за то М. Терезија изда наредбу од 23. Окт. 1751., у којој увераваше Србе, да неће допустити, да се нагоне на унију, и да ће се побринути, да им права остану неоскрвљена. Али то обећање остаде само написано.

На покрај свих тих невоља Срби не престаше борити се за царевину аустријску, како против Турака тако и против Француза. Војска се српска особом патријара Арсенија Јовановића IV. Шакабенте год. 1737. приумножи.

Срби су у ово доцније време морали преко мађарске канцеларије своја захтевања цару слати. Влада одвоји управу српских послова од мађарских па их год. 1760. повери неком особитом дворском одсеку под именом: дворски одбор за илирске послове. Илирски одбор, који год. 1752. би установљен у Осеку, придружи се сада к овом одбору, којему начелник би речени барон Бартенштајн. У том одбору не би ни једног Србина.

Српски народ видећи да му се повластице ни у чему не врше и желећи с њима једном бити на чисто, заиште у М. Терезије да допусти, да се држи народни сабор, где ће се како повластице тако и друге народне ствари расправљати. Она допусти да се држи сабор. На темељу расправе тога сабора изиђе год. 1770. царска уредба (регуламенат) о повластицама српским, али Србе ни мало не задовољи. С тога у синодима од г. 1774. и 1776. захтеју Срби, да се та уредба измени. На то изиђе друга уредба од год. 1777., којом се укине поменути дворски илирски одбор и послови његови предаду се угарској канцеларији. Како Бартенштајн пише, то је М. Терезија учинила, да угоди Мађарима, којима сваки слободнији покрет српски би трн у оку. Но кад и та друга уредба узбуни народ, изиђе г. 1779. илирска разјасница (илирска декларатorија), у којој се протумачише повластице српске како влади би по вољи.

Цар Леополд II. поче се боље обзирати на Србе. Да би и Срби у јавним пословима учествовали, многе је племићима начинио. Он је први од царева позвао нашег митрополита и владике на угарски сабор год. 1790., обећавши, да ће се на том сабору наредити, како унапредак Срби да буду на њему

замењени, и како да се држе српски народни сабори. 8. Марта 1791. установио је с р п с к у д в о р с к у к а н ц е л а р и ј у и тако опет српске ствари одвоио од мађарских. Најпосле за његове владе држан је год. 1790. и 1791. знатан народни сабор у Темишвару, на којему се радило око тога, да се Србима по повластицама њиховим самоуправа и самосталност утврди и за то особито земљиште да. Али у том Леополд II. умре, те обећања царска опет осташе неиспуњена.

За владе његова наследника цара Франца I. Мађари укидоше-српску канцеларију 4. Јунија 1792. Пре тога пак издадоше закон чл. 27: 1791., којим прогласише Србе за праве и несумњиве грађане Угарске и допустише им, да могу у Угарској куповати добра и бити у јавним службама. Тиме хтедоше из потаје укинути особита права српска, јер управо тим законом хтедоше показати, да за та права неће да знају. Српски јавни послови предадоше се опет угарској канцеларији. Да би се Срби утешили и да би им се очи замазале, изда се доцније закон 10: 1792., у којему им се обећа, да ће се врстним Србима дати службе у угарској канцеларији и у земаљском дворском већу. Али се не учини ни једно ни друго. Мађари пођоше још и даље те законом 1840. VI. §. 7. наредише, да Срби по црквама својим црквене записнике (матрикуле) пишу на мађарском језику, на неке наше владике тај закон и вршише, а не опреше му се! По истом закону наређ се, да само онај може бити парох, капелан или ђакон, ко зна мађарски. Законом од 1843—4. III. отеше Мађари прелаз у нашу веру, а на дијети 1847—8. предложише, да се наше црквене књиге о државном трошку на мађарски језик преведу.

Држаше се српски народни сабори и год. 1837. и 1842., али на тима се не даде ништа о народним стварма расправљати, него се само даде да се бира митрополит.

1848. године, кад по целој Европи закликта глас слободе, и Срби препуше духом да оживе погажена права своја. 1. Маја исте године сакупише се у сремским Карловцима посланици целог народа српског из Хрватске, Славоније, Бачке и Баната и остале Угарске, те држаше народну скуп-

питину 1. и 3. Маја исте године, изабравши себи за председника тадашњег митрополита Јосифа Рајачића. На овој скупштини Срби прогласе једногласно за патријарха српског у аустријским областима реченог митрополита Јосифа Рајачића, а за српског војводу Стевана Шупљикца, обрштара огулинске пуковине. На истом сабору захтеју Срби на темељу својих особитих права осим других по српски народ знатних ствари уза своју властиту народну управу и особито земљиште, и то Срем са границом, Барању, Бачку са бечејском дистриктом и шајкашким батаљоном, и Банат са границом и дистриктом кикиндским, које ће се звати: српско војводство.

У то време Мађари под својим вођом Кошутом потражише своја потиштена права најпре речима и писмом, па онда и оружјем. Тако букне буна од 1848. између Мађара и аустријске владе. Мађари крњећи права српска отуђише их од себе те ови приставше уз Аустријанце, више да се бране него да нападају. Мађари бише надбијени са помоћи Србаља и руске војске. Како Србе Аустрија обдари, познато нам је!

Цар Франц Јосиф 1. својом царском наредбом (патентом) од 15. Дек. 1848. призна избор патријарха и војводе, а наредбом од 18. Нов. 1849. одреди Србима за земљиште као особиту круновину под именом „војводство српско и тамишки Банат" ове области: румски и илочки срез у Срему, и неке делове од Бачке, као и тамишке и торонталске жупаније, где навлаштито Срби живе. Уједно прими к свом царском придеву и назив. „велики војвода војводства Србије." Царском наредбом од петога дана постави се овој области за привременог начелника ђенерал-мајор Фердинанд Мајерхофер Гринбилски а за министарског повереника Едвард Грие Ропсенски, одпре окружни капетан у Задру.

Али ни оваково војводство не буде дугог века. Кад се год. 1860. уређиваше аустријска држава и угарско уставно стање повраћаше, заноде се у бечком државном већу и питање о томе: да ли ће остати српско војводство као до сада, или се спојити са Угарском. У седници 27. Септ. 1860., прекине

се то питање и по одлуци тадашњој изиђе царско ручно писмо од 20. Окт. 1860., којим се наређује комесар, и то гроф Алекс. Менсдорф Пуљи, да испита народ у војводству, како би се тамо уредиле ствари на задовољство и Угарске и Срба̏а. Менсдорф-Пуљи дође у Темишвар 13. Нов. 1860. па обиђе и друга главнија места преслушавајући знатније људе о обстанку војводства. Наравно да Мађари и Немци не бише за обстанак, а Срби рекоше, да ваља најпре да се сазове српски народни сабор, који једини има право у име српског народа објавити жеље српског народа.

Наскоро за тим изиђе царска наредба од 27. Дек. 1860., која је спрнобштена и у службеним бечким новинама — Wiener Zeitung бр. 304. год. 1860. —, и којом се изрече: да се српско војводство и тамишки Банат спаја са краљевином Угарском на темељу државно-правних захтевања ове краљевине. Уједно се рече у тој наредби, да је наређено, да се Србима осигурају њихова повластичка права, особито народности и језик, и да ће се ради тога патријар Рајачић договорити са знатнијим и врстнијим Србима, којима се највише верује, на ће саставити о томе предлоге, које ће предати угарском сабору, да их убележи у закон, а цару да их потврди.

Срби се скупише на својој народној скупштини у Карловцима 21. Марта 1861. год., саставише своје предлоге на темељу својих повластица и поднеше их цару.

На те предлоге не стиже одозго до данас ни бело ни црно. Српски народ оста као и пре незаштићен и остављен вољи мађарске владе. Какве нам се неправде чине сада, знамо. Али за то српски народ неће очајати, знаће одолети свима неприликама, па своју снагу сачувати за сретнија времена!

Сад да кажемо коју реч о српским народним скуповима, на којима српски народ на овој страни расправљаше своје црквене, просветне а каткад и политичке ствари.

Ти народни скупови биће тако названи народни конгреси или сабори, или народне скупштине.

Кад Срби год. 1690. пређоше у Аустрију под својим патријаром Арсенијем Чарнојевићем, цар Леопол I. потврди им право, да могу себи бирати митрополита, и живети по својим обичајима. Они дакле држаху своје народне саборе и уређиваху своје ствари. Марија Терезија одреди им начин, како да држе те саборе.

Посао саборима би, бирати митрополита, и расправљати црквене и друге народне просветне а кашто и политичке ствари. Неки сабори назваше се изборнима, на којима се бирао митрополит, неки расправнима, на којима се расправљаху и друге поменуте народне ствари. Оба ова сабора кашто са држаху уједно. Расправни сабори беху кашто и повластички (привилеђијски), који се сазиваху за то да се на њима прогласе царске наредбе. Такав сабор би н. пр. и г. 1735., на коме осим што се прогласише неке царске наредбе, претресаше се и то питање, како да се установи илирска (србска) коњаничка ређимента.

Осим оваковиx сабора држаху се и две ванредне народне скупштине год. 1848. и 1861., о којима би горе спомена, и којима би посао да саставе предлоге, како да се осигура политички обстанак србском народу по смислу повластица и духу времена. Саборима обе или управо све три врсте би одређен број чланова по царској деклараторији, а скупштинама не би.

Како се каже у књизи „actenmässige Darstellung и т. д.“, коју ниже са целим називом спомињемо, држани су до владе Марије Терезије ови народни сабори:

Изборни сабори држани су год. 1706., 1708., 1711. 1725. и 1730., на којима су изабрани за митрополите: Исаија Ђаковић, Софроније Подгоричанин, Вићентије Поповић, Мојсије Петровић и Вићентије Јовановић. Прва три сабора држаше се у манастиру Крушедолу, последњи у Београду, а остали у Карловцима.

Повластички и расправни сабори држани су год. 1715., 1726., 1731., 1732. и 1735.

Кад дође на владу Марија Терезија, онда се ствари

српског (а у исто време и романског) народа боље уредиште. и црква им према држави удеси.

За тим држани су ови сабори и скупштине:

Год. 1744. у Карловцима. На овом сабору би за митрополита и патријара проглашен Арсеније Јовановић, пећски патријар, који још г. 1741. са многим српским народом пресели се на ову страну. На овом сабору претресане су и неке друге ствари. Трајао је од свршетка Јануара па до среде Марта 1744. Дође му 98 посланика, али осим владика би их на сабор пуштено само 76.

Год. 1748. на свршетку Августа у Карловцима. На овом сабору би два посланика из Брашове из Ердеља. За митрополита буде изабран Исаија Антоновић. На овом сабору би одлучено, да се за сабор највише 70 посланика бира.

Год. 1749. мес. Јулија у Карловцима. За митрополита буде изабран Павле Ненадовић, пошто Исаија Антоновић премину у Бечу мес. Јануара 1749. На овом сабору би 75 посланика, по томе дакле одлука пређашњег сабора није извршена. На овом сабору забрани се посланицима, да пре доласка комесарова не смеју јавне скупове држати, у саборској дворани састајати се, и т. д. И на овом сабору би два посланика из Брашове.

Год. 1769. у Карловцима. Овај сабор би од свију досадашњих сабора најзнаменитији, јер се на њему осим избора митрополита и друге ствари од веће вредности расправљаху, а то су н. пр. дотација архиепископска, како да се допушта држати синод, начин како да се укину зла дела владика према свештенству и народу, како да се неке диецезе укину а неке споје, и т. д. Али по жељи народа пре избора митрополита претресаху се друге народне ствари и истом пошто се оне претресоше, избере се за митрополита Јован Ђорђевић, вршачки владика. Поглавити посао би овом сабору, да разбиди неке тужбе владика и свештенства православног, и одреди како одјако да се владају према народу. У трећој седници овога сабора претресане су тужбе против владика, што глобе свештенство и народ, те им је одјако наплата за различите послове стално одређена. П-

свршетку овог сабора држан је и синод, на ком се попунише неке удове диецезе.

Год. 1774. у Карловцима. За митрополита буде изабран темишварски владика Вићентије Јовановић Видак. По свршетку сабора држан је и најзнатнији синод, који је год. 1776. продужен. Знатно је по овај синод да се по жељи краљ. комесара упустио и у оне ствари које припадају народном сабору. Узео је у претрес први краљ. регуламенат — уредбу — од 27. Септ. 1770. о правима србским, те је своје предлоге о томе предао вишој власти. На то је изишао други краљ. регуламенат од 2. Јануара 1777. Али се народ узбуни, што му владике хоће без његова договора да измене права, ујамчена повластицама, и што одусташе од одлука саборских год. 1769., те се потужи у Беч. На то изиђе трећи регуламенат, назван „деклараторија" од 16. Јулија 1779.

Год. 1780. у Карловцима. На овом сабору би за митрополита изабран темишварски владика Мојсије Путник. После овог сабора држан је и синод. На њему се предложило, да се споји будимска и бачка епархија, и да се владикама једнака плаћа издаје, али ни један предлог не могне продрети. За овога митрополита држан је и г. 1786. синод.

Год. 1790. 1. Септембра у Темишвару. Врло знаменит сабор. Заискоше га Срби по смрти цара Јосифа II., да би поправили своје стање кад се оно и по осталој Угарској захтеваху државне промене. За митрополита буде изабран Стефан Стратимировић, владика будимски. Осим тога расправљане су црквене и школске ствари, а и сасвим политичка питања. Поглавито захтевање би сабору, да му се одреди особито земљиште за самосталну народну управу. Разма тога расправљало се на овом сабору питање о територији (земљишту) србској, о слободи вере, о војничкој граници ако би се умањила, о семанирији, штампи, апелацији и плати свештеничкој, прегледу деклараторије, и т. д. На овом сабору био је као посланик и гласовити србски добротвор Сава Текелија.

Год. 1837. у Карловцима. За владе цара Франца I. све до ове године, кад је и митрополит Стефан Стратимировић

умрѣо, није било сабора. За митрополита изабран је Стефан Станковић, владика бачки.

Год. 1842. у Карловцима. На овом сабору би први пут, да се митрополит није могао једногласно изабрати, него већином гласова, које доби Јосиф Рајачић, владика вршачки, те га цар наименује за митрополита.

Год. 1848. би у Карловцима држана народна скупштина. Још на сабору од г. 1842. искали су посланици, да се сазове расправни сабор ради црквених и просветних потреба. Допусти се да се сабор држи још пре него се отвори угарски државни сабор. За комесара буде одређен барон Кулмер, врховни жупан сремске жупаније. Али због буне од 1848. год. сабор се не могне држати. У том угарски сабор од г. 1847—8. одобри §. 8. 20. зак. чланка, да се држи српски народни сабор (који се ту назива црквени конгрес), опуномоћивши своје одговорно министарство, да га сазове за најкраће време, свакојако пре државног сабора што ће се први држати. Министарство одреди сазив сабора за 27. Мај 1848. За државног комесара на том сабору одреди се Петар Чарнојевић, врховни жупан темишварски. Али српски народ уместо сабора држао је народну скупштину а расправни сабор одложио је на неодређено време. Шта је у главноме био посао овој скупштини, казали смо горе.

Год. 1861. држана је у Карловцима изванредна народна скупштина или тако звани благовештенски сабор. Овај сабор није сазван по декларацији, дакле није ни био на њему сав народ српски на овој страни замењен. Ова је народна скупштина по царском одобрењу за то сазвана, да се, пошто српско војводство би укинуто, договори о свом политичком народном бићу у Угарској, на склони и као предлоге преда цару своје жеље, како да се српском народу одрже права и осигура му народност и језик. На овом је сабору као царски комесар председавао генерал Филиповић. Срби са највећом вољом и бригом саставише своје жеље и послаше их цару и краљу као предлоге, али на њих до данас не добише одговора, и народности њиховој све већа погибао прети, а од какве самоуправе народне по смислу повла-

стица или бар по начелу народности нема ни сенке. Прва седница овоме сабору била је 21. Марта а последња 8. Апр. 1861.

Год. 1864. у Карловцима држан је народни сабор, на којему је темишварски владика Самуило Маширевић већином гласова за митрополита изабран, а потом царском наредбом за патријара именован.

Год. 1865. продужен је у Карловцима овај сабор као расправан на којему су довесене одлуке, које су, пошто је тај сабор уколико се не слаже са 8. §ом XX-ог законског чланка год. 1847—8. — накнадно 1. §-ом IX-ог законског чланка год. 1868. за законит признат, изишле као царска уредба о уређењу црквених школских ствари и фундација грчко-источне српске митрополије од 10. Августа н. р. 1868. Овај је сабор на брзу руку свршио свој посао, за то му и одлуке биће неподпуне, тако да се осим за друге ствари и за њихову поправку набрзо морао сабор сазвати.

Тај расправни сабор, који је сазван за мес. Јуни 1869., онај је, о којему је реч у овој књизи.

Сви поменути сабори и скупштине, осим скупштине 1848. и садашњег сабора, држане су под царским, каштo и под два комесара — једним од цареке а другим од мађарске стране —. Да се пак може држати, морало се искати да то најпре цар одобри. Наредба, да се сабор не сме држати без царског одобрења и да се мора искати царско одобрење за држање сабора, изишла је доцније. Даје се дакле мислити, да у старија времена нити је морао бити на сабору царски комесар нити се за држање сабора морало искати царско допуштење. Та доцнија царска наредба изишла је год. 1749. за митрополитовања Ненадовићева па је спрнобитена сабору од год. 1769. Комесари су били понајвише особе од вишег војничког реда, и имали су или бар присвојили себи већу власт него која им као комесарима пристоји, тако да су често председничко право на саборима вршили, у име владе предлоге доносили, и одређивали, каквим послом де се сабор забавља. На сабору год. 1865. тадашњи комесар ценерал Филиповић јавно је сабору, да га је његово величанство цар наименовао за председника сабору, премда о таковом праву

комесаровом нема нигде спомена ни у повластицама српским ни у царским наредбама, нити се пак са природом саме ствари подудара. Шта више комесари су и вероввице саборских посланика прегледали, и посланике или за уредне нашли, па их на сабор пустили, или их одбили.

Народни сабори и скупштине ни од једне врсте нису дојако држане ни не потребни а камо ли редовно у одређено време, него се свагда морало за њих у царске владе молити. За држање сабора морадоше понајвише српски митрополити молити или сами за себе или договорно са народом, па за сваки сабор изилазила би особита ц. кр. наредба, коју би комесар сабору при отварању спрнобштавао.

На народни сабор позиван је сав српски народ у Угарској, Хрватској и Славонији и у војничкој крајини. Број посланика саборских није био увек једнак, али се врзао до 76, а нигда их није било више од 100. У поменутој наредби буде одређено, да се на сабор бира 25 посланика од свештеника, 25 од војничког и 25 од грађанског сталежа, па тако се доцније при избору посланика те наредбе држало, само на сабору год. 1790. буде на молбу српског народа на сабор пуштено још 25 посланика од племића, дакле би свега 100 посланика. Све ове посланике бирао је народ, а владике долазише по свом достојанству.

Ово је овлаш нацртана слика досадашњих наших народних сабора и скупштина. А ко је рад навластито саборе пространије познати, нека чита књигу на немачком језику: „Actenmässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Österreich, dann der illirischen National-Congresse und Verhandlungs-Synoden. Wien. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. 1861.“, а на српском језику: „Черте живота народа српског у угарским областима од Алекс. Стојачковића. У Бечу 1849.“; „Народни конгреси овостраних Срба од Ђ. Вукићевића у срб. летопису г. 1861. ч. II. 1862. ч. I. II. и т. д.“; „Наше црквене и школске ствари“ од др. Ј. Субботића.

Садашњи народни расправни сабор, о коме је у овој књизи реч, сазван је на темељу угарског закона IX. чл. год. 1868. Тај је закон расправљан у 224.-5.-6.- и 7. седници доње куће око свршетка мес. Априла год. 1868. и у седници 88. горње куће угарског сабора у почетку мес. Маја 1868., и како је у службеној „збирци земаљских закона г. 1868.“ од угарског министра правде изишао, гласи у српском преводу овако:

1. §. Српски народни сабор, што је 1864-те године сазван, и 1865-те године у Карловцима настављен, накнадно се узакоњава, у колико је уређен одступајући од 8-ог §. XX. зак. чл. од 1847—8-ме године.

2. §. Самостална, са српском равноправна (egyenjogú) митрополија, што је основана за угарске и ердељске грчкоисточне Романе, а тако исто и узвишење ердељске грчкоисточне епархије на архиепископство — убележава се у законик. —

3. §. Пошто је по томе деоба последника грчко-источне цркве у две, међу собом независне, црквене области учинила, да је потребно, да они своја, у 8. §. XX. чл. год. 1847—48. ујамчена права одељено врше: то имају исповедници обе горе поменуте митрополије право, да, придржавајући његовом величанству право на врховни надглед, што ће се уставно вршити, — своје црквене, школске и закладне (фундационе) ствари одељено и самостално савршују и уређују на црквеним саборима, што ће их дотични митрополити, јавивши за то најпре његовом величанству, кад и кад сазивати, и да тако исто тим својим стварима преко својих органа рукују и управљају, по правилима, што ће их они на саборима донети, а његово величанство потврдити.

4. §. Исповедници обе митрополије имају даље право, да и састав својих сабора уреде, уздржавајући и опет право на највишу потврду.

5. §. Ради тога се министарству поверава, да изради, да се што пре сазове грчко-источни српски народни сабор, на коме ће бити по прастаром обичају ван дотичних архи-

пастира, 25 црквених и 50 световних посланика, међу којима ће се 25 граничарских изабрати.

6. §. Тако ће исто министарство сазвати и грчке-источни романски народни сабор, на ком ће бити, по предлогу грчко-источног романског епископског синода, ван дотичних архипастира, 30 црквених и 60 световних посланика, међу којима ће се 10 граничарских изабрати.

7. §. Обима на овај начин сазваним саборима биће тај први посао, да установе уређење сабора за потврду њег. величанства.

8. §. Сва потраживања, што долазе од деобе обе митрополије, у колико се не могу исправнати узајамним путем, било потраживања целе митрополије, било епископских дијецеза или црквених општина или можда и појединих особа, изнеће се пред суд, што ће га министарство правде одредити: против одлука и пресуда овога суда могу се иначе употребити сва она права, што су по грађанском парничком расправнику допуштена и у другим парницама.

9. §. Укидају се све оне наредбе у 8. §-у XX. зак. чл. од 1848-те године, што се с овим законом не слажу."

Барон Етвеш, угарски министар просвете, упутио је српског патријара Самуила својом посланицом од 3. Маја (н. р.) 1869. (бр. 7576.), да тај сабор као српско-народни црквени сазове по смислу тога закона, и под својом управом одржи. Та посланица како је на сабору у српском преводу прочитана, гласи овако:

„Преузвишени г. архиепископе и митрополите и српски патријарше!

Њ. ц. и ап. кр. В. благоизволило је прев. решењем од 24. апр. к. г. на основу §. 5. зак. чл. IX. г. 1868. премилостиво дозволити, да се српско-народни црквени сабор, састављен по древном обичају осим дотичних представника црквених, из 25 посланика и 50 световних, међу којима 25 из границе, сазове.

Исто тако благоволило је Њ. В. дозволити, да у сабору присутни епископи митрополије српске, састане под председ-

ништвом Ваше Преузвишености изборни синод, и по досадашњем обичају епископа бачког изберу.

Почем је због краткоће времена сад већ немогућно, сабор — као што сте В. Преузв. желили — на дан 13. (1. н. наш.) маја сазвати: то остављам Вашој Преузв. да време сазивања сабора или још у течају месеца маја, или у првој половини јунија определите и мене о том известите.

Закон иште, да по древном обичају буде 75 посланика, и то: 25 свештеничких и 50 световних. Но од како су Романи из српско-јерархиске везе иступили, тако се простор гдекоих дијецеза променио, да је сазивање пунобројног сабора у почетку барем немогућно.

Арадска дијецеза, коју су 3 посланика свештеничка а 3 световна у сабору заступала, уступљена је романској митрополији, с чега је у нормалном броју саборских посланика постала празнина од 6 места: а вршачка дијецеза, која је 3 посланика свештеничка и 5 световних шиљала, ограничена је сад на вршачки протопресвитерат, захватајући једно и варош Вршац. Промена ова у простору вршачке дијецезе неможе, истина, имати утицаја на посланике свештеничке, јер ове бира збор (conscriptio) парохиског свештенства (или где буде манастира) у дијецези: што се пак провинцијалних посланика тиче, ту има битне разлике: јер је у провинцијалу вршачке дијецезе од 5 изборних срезова остало само два: варош Вршац и вршачки протопресвитерат. Кад се осим тога још узме у обзир, да је романско-банатска регимента цела, а од српско-банатске регименте један део области карансебешког епископа одпао, увидити је, да се у овим двема дијецезама места 3 посланика свештеничка, 6 из провинцијала и 1 из границе с тога неће моћи за сад попунити, што им изборни срезови не спадају више у област српских дијецеза.

Премда је и темишварска дијецеза у душама и у простору много изгубила, ипак је у провинцијалу 4 велика протопресвитерата задржала, који су састављени из српских места прећашње темишварске дијецезе и тамошњих протопресвитерата, тако да су овде барем од прећашњих изб.

срезова српски саставни делови остали, с чета је могућно извести избор 6 провинцијалних посланика.

У осталом може се у овој дијецези избор 3 посланика свештеничка лако извести, јер и овде бира посланике свештеничке збор (conventus) дијец. свештенства (ил где буде манастира).

Из овог се види, да ће, пошто се избор посланика може само у оним изб. срезовима извести, који сад у српску јерархију спадају, а пређашња арадска дијеза сасвим, од пређашње вршачке дијезе 3 избор. среза из провинцијала, 1 пак из границе под романску митрополију спада, у предстојећем сабору бити у почетку само 65 посланика.

А да би се овом опредељењу закона, које за предстојећи сабор досадашњи број 75 посланика захтева, одговорило, не остаје друго, но самом том неподпуном сабору оставити, да недостајући број посланика подели на оне црквене срезове, што су остали под јерархијом српском, и тако накнадним изборима таким до законитог броја 75 посланика сам себе одма попуни.

Сходно томе умољавам Вашу Преузв. с поштовањем, да изволите избор на изборн. срезове, што су у српској митрополији, ограничити, попуњење празних места посланичких пак овде изложеним начином самом сабору оставити.

По §. 7. зак. чл. IX. од г. 1868. биће прва задаћа предстојећем сабору устројство сабора саставити; но то неспречи, да сабор и друге журне предмете предузме, као што је: изравнање с Романима (§. 8. IX. зак. чл. од 1868.), опредељење дотације епископа (§. 27. О. I. прев. уредбе од 10. авг. 1868.), решење и обављење текуће расправе о подизању епископске резиденције у Новом Саду, која од 20 година у развалинама лежи, и друге.

Умољавам Вашу Преузв., да ради избора посланика по досадашњем обичају нужна расположења учинити изволите. Уједно се тврдо уздам, да ће сабору под мудрим и обозрителним руковођењем Ваше Преузв. за руком испасти, да важну задаћу своју реши.

Резултат синодског избора, као и саборска закључења подноше ми се у своје време ради прев. одобрења.

У Будиму 3. маја 1869. (Бр. 7576.).

Барон Јосиф Етвеш с. р."

Патријар сазове сабор за 1. Јуни по н. 1869. позвавши преко конзисторија црквене и политичке општине, да по старом обичају бирају посланике.

Посланица бачкој конзисторији, каква је са потребним променама и другим конзисторијама послана, гласила је овако:

„К. Бр. М. 142.

Честьејшем Конзисторијуму Епархије Бачке у Н. Саду.

На молбу моју и на предлог високог краљевско-угарског Министерства благочестија и просвете дозволило је Његобо ц. кр. и аностолическо Величество с превишњим решењем од 24. априла т. г., да српски народни расправни сабор по досадашњем древном обичају у Карловце сазовем.

О чему сам кроз Његову Екцеленцију Господина краљевско-угарског Министера благочестија и просвете под 3. маја по нов. шт. с тим извештен, да се оставља мени самом, да определим дан сазивања сабора.

Пошто сам на основу том одлучно сабор на дан 1. Јунија по нашем сазвати, позивам честьејши конзисториум, да изда сходне наредбе, како да се на бачку диецезу спадајући број посланика, и то: троица свештеничког реда, од ових један монашеског као и досад, а четворица од грађанског реда, и то: један од општине сомборске, други од новосадске, трећи од општина у крунском потиском дистрикту, а четврти од прочи општина изабере, на кои конац ће честьејши конзисториум ради избора прва два посланика грађанског реда на обе речене општине: сомборску и новосадску обратити се, ради избора последьеспомепута два посланика истог реда пак кроз дотичне протопрезвитере, кои се у том с политическом власти у споразумленье ставити имају, све проче општине позвати, да свака по два бирача, и то: оне из крунског потиског дистрикта у Ст. Бечеј, остале пак у Кулу, као изборна

места на дан, кои ће честьејши конзисторијум определити, пошљу, по досадашњем обичају изберу, с нуждним пуномоћијама снабдеду, и овамо у Карловце тако благовремено одаду, како ће моћи на дан 1. Јунија нашег, када ће се сабор јамачно отворити, известно на своје определење причекјети.

У једно ће честьејши конзисторијум сходне наредбе издати, да му се ради неодложног саобштења истих овамо мени, одма по свршеном избору посланика, имена и карактер ови од дотичног изборног одбора да знања ставе, како ћу нуждне наредбе ради определења стана за њи благовремено моћи учинити.

У Карловци, 29. априла 1869.

Самуил Машкиревић с. р.
патријар."

И тако негде бираху своје посланике саме уже општине црквене (т. ј. изабрани чланови општине), негде сви чланови шире општине (т. ј. сви православни Срби у месту), а негде више општина посла своје изаеланике те ови у заједници свршише избор. Јер не би сталног изборног закона, те се тако избор учини како где би пређашњи обичај, или како се где узе за обичај, или за боље свиде.

Сабор је отворен 2. Јунија, а права прва саборска седница би управо 4. Јунија у 10 сахати пре подне, а последња би 2. Јулија, тако је дакле правих саборских седница било свега 15, а посланици пробавише у Карловцима које на сабору које у зборовима од 1. Јунија до 3-ћег Јулија, дакле свега 33 дана, за које време дневнице примаше по 5 фор. а. вр. на дан уз накнаду и путног трошка по миљама.

Много је народ од овога сабора очекивао, а готово се ништа у главноме није свршило. Поглавити му посао би: да састави саборски изборни ред, уредбу сабора, плату свештеничку, поравнање са Романима, и да уреди школске и просветне ствари и народне фондове. Али се ништа од свега тога не учини, јер се радња саборска изненада прекиде.

Напајпре посланици држаху обште зборове ради припремања посла за сабор. Али одмах у почетку вићаше се.

да неће бити жељене слоге међу посланицима, јер сви свештеници, особито калуђери, не хтедоше учествовати у општим зборовима. На такове зборове не хтеде ни један владика доћи, него они за себе држаше особите зборе код патријара. Световна, доцније названа народна странка ослањаше се само на опште зборове, које држа у саборској дворани. Али се наскоро увери, да тима зборима не може бити никаква добра последка, пошто калуђери а са њима и световни свештеници — осим двојице-тројице — и неки световњаци на својим особитим зборима страпутицом ударише.

Тако се сабор подели на две главне странке, које се по своме правцу могу назвати народна и калуђерска. У самој расправи саборској обележене су обе странке. Овде само да споменемо, да је народна странка имала свој народан начелан правац, а калуђерска заклањаше се за своје особите користи, које су у сукобу са народима. Бојећи се унапред, да се у те њене користи не дирне, особито да се не пите рачуна од народних фундација и манастира, а ослањајући се на своју већину, која се деси у први мах, прекинула је радњу саборску у невреме, пре него се дошло до расправе главних ствари.

Да је народна странка била на добром, а калуђерска на злом путу док траја сабор, показује сама расправа. Али бољег убавештаја ради само ћемо нешто овде посебице за пример споменути.

Већ први дан показа се, да калуђерска странка добро не мисли. Јер нити прими посланика како се пристоји, нити отвори сабора у уречени дан, а то ће бити с тога, што не би доста посланика од калуђерске странке. Већ ово дело одмах у почетку учини забуну и злу вољу, и зачс злу слутњу како међу посланицима тако и у сакупљеном народу, који хтеде бити при отварању сабора и призиву св. духа. Ово неупутно дело показа, како се мало цене и народни посланици и народ.

Доцније народна странка свагда захтеваше, да се сабор сваки дан правилно држи бар од 9 до 1 сахата у подне. Али тога никако не могне задобити. А кад се на 75 посланика

само у дневницама потроши 375 фор. на дан, онда можемо мислити колико је и времена и новца на штету народну узалуд потрошено.

Патријар се договарао само са људма од своје странке, а никако и са људма од народне странке, премда га народни посланици опомињаху да се договара и са народном странком. Он се отимао за председништво сабореко, на дакле и као такав и као патријар народа српског треба да је изнад свију странака. Али он остаде веран начелима или управо саможивим тежњама своје странке. И тако већ и с тога не могаше бити праве слоге и заједнице међу посланицима. С тога морадоше престати и општи зборови, а како без збора нема договора, не могаше бити ни слоге на сабору.

Поглавита ствар би питање о председништву, око којега се могоше обе странке завадити и раздвојити. Народна странка, а заједно с њом и свестан народ српски, са жељним срцем дочека први сабор народни да га држи без комесара, жељно дочека своју самоуправу да самостално расправља народне послове своје, а да то узмогне чинити, мораде имати слободно и самостално изабраног председника, у којега посланик неће при свакој слободнијој речи од: veto — забрањујем — зазирати. Са тих разлога народна странка није тако лако могла прегорети начела самоуправе. На пак кад виде, да противна странка, и ако не имаде никаква начелна разлога, не допушта никако слободног избора, него хоће да патријар остане сабору као сталан и природан председник — народна странка ради слоге попусти од начела те изрече, да буде слободан избор, али да се за председника једногласно изабере патријар Самуило. На ни на то начелно попуштање не хте се обазрети ни патријар ни странка му, него пружену руку помире и слоге одбише, немилице је угризоше. Читаоци видеће у расправи саборској различите разлоге о председништву, које сам напалице и од једне и од друге странке колико сам пространије могао спробштио, на нека сами суде ко у ствари има право. Али овде ваља ми споменути: да је на мајској народној скупштини год. 1848. и тадашњег митрополита Јосифа Рајачића народ српски

за председника за тај скуп изабрао. Ко хоће о томе сам да се увери, нека чита тадашње одлуке одмах у почетку. На тај избор не само да није понизио Рајачића него га још узвисио, подигао и пред српским и пред страним народима.

Како патријар са својом странком као силом и преко воље отвори сабор и похођаше га, тако га силом и затвори, затвори га на срећу поругу и штету народа српског.

Кад одбори за време распуста сабора на неколико дана припремише послове за сабор, и кад мишљаше да приону за праву радњу и праву задаћу своју — наједан пут, управо као из ведра неба гром, изиђе калуђер Живковић са својим предлогом: да се сабор до јесени одгоди, јер је врућина и посланици су непреправљени за даљу радњу, те ваља да се договоре са народом. Ово је дабогме пренеразило народну странку те није могла на то пристати поштено мислећи о збиљи своје народне задаће и стидећи се повратити се у народ не свршивши ништа, пошто се толико продангуби и толики трошак учини. Али калуђерска странка не имаде тога поштења и стида, и што не смеде на самоме сабору учинити, учини кришомице изван сабора, у двору тако званога грчко-оријенталнога патријара Самуила! Положи у руке патријару своје вероовнице одричући се даљег посла на сабору. Патријар изван сабора распусти сабор и то не — како рече калуђер Живковић — ради врућине и непреправљености, него — како рече патријар депутацији народне странке — ради тога, што калуђери и присталице им бојећи се народа не смедоше више корачити на праг саборски. За што — за што тако народ би против њих, а не и против народне странке? Сама ствар себи одговара.

Толико ради убавештаја, а сама расправа нека покаже остале зачкољине калуђерске странке.

Сада да нацртамо главне особе обе странке.

На челу народне странке бише др. Суботић и др. Милетић. Обојица се одликоваху начелним разлозима а и племенитим пламом за народну ствар. У заједничкој радњи беху обојица сложни, а то је срећа, што се такова два врла Србина, онај који се броји међу старије а овај међу млађе, у

тако лепој и племенитој заједници најбоље на овом путу народном. Међу њима не би супарништва, али би племените заједнице и ревности. Што је једном недостајало, то је други допуњао, било у искуству било у млађаном полету. Суботић је овом пригодом неуморан био, највише је предлога припремио за сабор, који такови биће да их је сабор само могао примити — то мора и противна страна признати. Уз њих као граничце уза стабло пристајаху остали посланици народне странке, тако да међу њима би једна душа и једна воља. А такова слога ако није сада — без своје кривице —, али ће за кратко време донети плода за народ. И Ж. Кирјаковић — који се одликоваше својим хумором и краткоћом језгровитог и практичког говора —, и прота Беговић — који по христовој науци јавно и без зазора исповедаше своје слободне мисли дајући леп углед гдекојој својој заслепљеној свештеној браћи — заслужују, да се као посланици народне странке поимснце спомену. Штета само што се обојица набрзо поболенше, те мало могоше учествовати у радњи саборској. А болести им по свој прилици допринесе и незгодна саборска дворана. Али саборска расправа показа, да су и остали посланици народне странке, ако не сваки говором а оно делом показали, да су појмили своју задаћу и да немају на уму какве саможиве користи, него једино добро народно. Све их запајаше начело, а то је начело поштене радње и самоуправе народне. На то им начело даваше полета радњи.

А ко би на челу калуђерској страници? Може ли се вођом назвати онај, који није задахнут каквим сталним начелом и који се према саможивој угодности својој као трска према ветру повија, и који непмајући стална начелна правца и од сенке своје сазре ка'но ти зец у пољу од најмањег шушња. На уз то самосталност вођа калуђеревих угуши се под тешким притиском патријаровим, или, како он нељаше, под његовим „бичем духовним."

Дакле требаше да је он бар духован вођа својој странци. Ево му телесног и душевног обележја.

Замислите себи коштуњава и повисока старца од својих шездесет и шест година: очи су му усахнуле и немају у себи

никаква живота, лице му је без особита значаја, бледо и болешљиво. Сталноће у својој радњи нема, него слуша шта ће му други казати, па ако му добро каже, ни тога не зна схватити ни употребити. Нарави је жестоке али не снажне и прегале. Кад га обузме његова обична жестина, обрва му душу као грч тело те му разум тако помрачи, да од њега изиђу најдетињастије речи и дела којих се после и сам стиди. Кад је једном новосадска депутација била код њега ради патронатске ствари новосадске ђимназије, он је унапред у својој обичној безазлености рекао депутацији, да је он жесток човек те ће се морати љутити, а још и не знаде, шта ће му управо депутација и казати. Другом пригодом, кад је опет ради исте ствари била код њега новосадска депутација, назвао је једног члана пређашње депутације зеленим гуштером, а другога банкротом, што се заиста са светињом патријарског достојанства никако не даје сложити. Један пут опет у истом патронатском послу казао је, да се патронат за више година с тога није могао подпупити, што је он био у завади са владиком Атанацковићем. Зар и свети отци могу бити у завади? На кога онда да се угледа народ којему они треба да су углед у мирољубљу? На сабору пошто је у жестини својој изговорио многе опоре речи против листа „Заставе“ и против народне странке, најпосле је видећи и сам да је у обичном грчу своје жестине изрекао и што није хтео, безазлено рекао: „да то лежи у његовој нарави!“ Но из саборске расправе видеће читаоци, да је много пута управо детињасто говорио. А како има слабо свестна појма о стварима, види се отуда, што је на сабору редко кад разабрао питања а још га мање умео склопити. Сећаће се и посланици и народ који је био на сабору, да за трајања радње саборске трчаху к њему час секретар Рајић, час Кушевић, час Стратимировић, час владика Грујић, те му шапутаху на ухо шта му ваља казати и радити. На такав шапут и сабор је распустио, а не од своје воље и што је сам мислио да тако треба. А само што не имаде начина — такта —, то би поглавити узрок и томе, што је кашто

неред био и у сабору и у публици. Јер он које са своје жестине које са незнања не умеде сабором достојанствено управљати. Тако је једном народним посланицима песницом претио, а својој странци допуштао је говорити шта је хтела, па и ружити чланове народне странке (што је чинио архим. Стануловић), а на народну странку готов је био сунути и којешта на њу потворити (што је чинио при говору суботичког посланика Ђура Манојловића). Тако је једном публици, уместо да је као првосвештеник достојанствено опомене, претио, да ће је отерати на банстол, место где се харамије скупљају, арају и убијају. Код овакове слабости душевне није чудо, што је и без икаква темељита разлога зазирао од најмање власти. Познато је за патријара Рајачића да кад је влада хтела што криво српском народу учинити, он би опирући се томе рекао влади: не смем тога од народа свога извршити! А кад је требало што добро за народ учинити, девиза је патријару Самуилу била: не смем од владе! Чак влади да се не замери рекао је једном опет денутацији новосадској, да ради владе не сме Милетића за патрона новосадске ђимназије кандидовати, јер он није у вољи влади. Отуда и то, што без свакога отпора и без договора са народом прими на се чудан назив: оријенталног-грчког-патријарата, те лакоумно и грешнички погази свети историјски аманет народа српског, за који толику крвцу проли! Пошто такав човек нема свога самосталног мишљења, поводљив је, како се види и из онога што мало час споменусмо. С њим би се могло и добра учинити, да му је околина добра и да га на добро наводи, јер, како рекосмо: са мекоће и несталноће своје поводљив је. Али ко је на челу народа, тај не сме бити мекан и поводљив, него ваља да има и снаге душевне, да је прегао и самосталан у радњи својој! Патријар Рајачић био је истина кашто јогунаст, али где је згода захтевала и где је било стало до отпора за народ свој, био је прегао и усталац. Код овога нема ни једнога ни другога.

Ето такав је садашњи српски, или тако названи грчко-

оријентални патријар Самуило Маширевић! Сад нека суди читалац, је ли такав човек за посао да управља народним сабором, а још мање је ли за то да као свештеничка глава управља народом!

И ради садашњег народа и ради потомства мислим да није погрешено, што се оволико око његова описа забависмо. Нарав му је верно описана, дај Боже да се промени на добро и његово и народа србског.

Пошто пак он није био самосталан, не могоше бити ни они који су под његовим духовним притиском. Од знатнијих особа његове странке могоше бити вође Јован Живковић, али он не имаде, или управо не хтеде имати чиста ни стална начела, па тако не имаде ни смелог полета, а и не могаше имати са оном странком, коју не задахиваше идеја — мисао — народна. За то је и лутао тамо амо, најпре као пристајао уз народну странку па и седео уз њу, али набрзо, не могући зар поднети здравих начела народних, предао се противној странци на милост и немилост. Сталном мишљењу смета му можда и то, што је болешљив па је једак, радо мудричи, па и где не треба развија речитост како би му знање на видик изишло. У овој странци играху неку улогу и архимандрит Живковић, архимандрит Анђелић, владика Грујић, Кушевић и Стратимировић. Међу њима понајзнатнији су архим. Живковић и Анђелић, али о свима њима нема се шта много казати, јер беседе им показују, да се не знадоше узнети самосталним мишљењем и узлетети на крилима здравог начела, нити их задахиваше народна мисао. Као неки куриозум од те странке ваља да споменемо и архимандрита Стануловића и јеромонаха Ратковића, који се одликоваху дугим али празним беседама, које често сабор на смех наведоше. Онај стече име што на сабору изнесе ваљда из манастира донесену пословицу: „Оди, роде, да те штипнем," а овај, што се одрече србског цара Душана те рече народној странци као ругајући се: „сад да пређем на вашег Душана!"

Ето то је од прилике карактерско обележје странака и посланика. Пошто сам се латио овога посла, хтео сам потом-

ству и с те стране обличје сабора показати, а показао сам како сам вернији могао.

Би ми намера, да обличје целога сабора изнесем нашем народу на видик. За то сам му пратио сва дела како унутра тако и споља, и потрудио сам се да напишем само оно што сам сам чуо и видео. Описао сам како сабор тако и зборове посланичке, обште, и неке посебне. Калуђерских зборова нисам описао, јер нисам на њима био. Укратко, хтео сам описати не само напросто радњу саборску него и дух, који је посланике провејавао, и из којега и расправе и одлуке саборске поникоше. Мислим, да се нисам латио незахвалног посла, пошто је ово први самоуправни народни сабор српски, и пошто је овај, ако Бог да, први темељ самосталним саборима које ће српски народ унапредак држати.

Целу књигу поделио сам овако: I. пристуи, где се у главном нацртају описују пређашњи догађаји народа српског на овој страни, поглавито пак његових сабора, и општи облик садашњег сабора. То мишљах да је потребно, да би наш народ своју вреноћу боље сазнао и појмио значајност садашњег сабора. Што се историјских догађаји тиче, употребио сам главне списе о томе, који до данас на српском, латинском, немачком и мађарском језику изиђоше. Нисам ради краткоће поименце спомињао одкуда сам што вадио, али читаоци нека буду уверени, да сам савестно и опрезно употребио изворе у овом послу. II. Расправа саборска са зборовима посланичким. Како расправу саборску тако и зборове посланичке описао сам како сам их сам побележио, где краће где пространије, како је где потреба ствари захтевала. Ради лакшег прегледа поделио сам цело време на дане. Повеће беседе или сам понешто вадио из листа „Заставе.“ која их је као и расправу саборску верно и пространо саобштавала, или их набавио од самих говорника. Да би се одржала једноликост и правилност у језику, гдекоје беседе преиначио сам не дирајући им у праву мисао и задржавши им језгро њихово. На свршетку свега тога спробштио сам поименце имена саборских посланика.

Ово написах у Мехадији, где сам и целу књигу подпунио и довршио. Радио сам под чистим небом, и у ведром зраку. Тако ми би и чиста воља и ведра мисао, са којом хтедох и ја нешто привредити своме народу. Ако сам у чему погрешио, нека се одбије па погрешивост људску, јер навалице заиста писам. Добра воља и истина биће ми воће!

У Мехадији (херкуловом-купатилу) о преображењу 1869.

Др. Стеван Павловић,
саборски посланик.

II.

Расправа

саборска и зборови посланички.

Први дан.

У недељу 1. Јунија. Колико се дознало у двору патријарову, за сада би у Карловцима око 31 посланик. Посланици — бар од народне странке — очекиваху, да им се јави од патријара, у које доба ће се отворити сабор и свршити призив св. духа. Али пошто се до 10 сахати изјутра ништа о томе не јави, узрујаше се посланици те неколико њих оде к патријару да се потужи, да им нико не јавља на чему су, и да сумњају, да ли ће се данас и отворити сабор. Напомену се и то, да је посланицима за чудо, да им се не заказа, где да се прикупе, како да се прикажу патријару, нити се се објави какав год програм о отварању сабора, што би заиста требало да је учињено. Посланици морају да се осврћу око двора и један другог да запиткују, шта је и како је, хоће ли се сабор данас отворити, како службено би заказано. Овакав дочек заиста вређа достојанство посланика и народа, који му повери народни посао, и мора немило дирнути сваког Србина у толико већма, што се и друге браће српске сакупило са различитих крајева, да буду при отварању сабора. Патријар правдаше се, да нема доста посланика, да би

се сабор могао отворити, него ће се морати на који дан одгодити, док се више посланика не прикупи. Депутација не би овим одговором задовољна, те поново напомену, да је бар било упутно, да се то посланицима и народу обзнани унапред, али пошто се у томе већ погрешн, то ће се депутација договорити са другим посланицима, шта да се ради, па ће своју жељу патријарху објавити. Разговор посланика би одређен у српској читаоници после свршетка службе божје. До тога времена већина посланика оде у цркву. На разговору у читаоници сазнало се, да за сада има 41 посланик те се утврди, да се јави патријарху, да је жеља посланика који су у Карловцима, да се сабор отвори сутра дан у 10 сахати пре подне. Утврди се и то, да се опет по подне у 5 сахати у српској читаоници држи збор свију посланика што до сада дође, без разлике сталежа, па то све да се објави народу плакатима.

Изаслана депутација оде к патријарху, па осим тога што му јави за жељу посланика да се сутра без оклевања отвори сабор и обдржи призив св. духа, како би се што пре могао започети и сам посао, објави му уједно, да су посланици ради да све договорно раде, и да ће се старати, да посао за сабор свагда унапред спреме на својим састанцима. Опазило се, да колико је патријар први пут, кад га походи депутација, био зловољан, сада је, ваљда дознајући и сам да је заиста погрешено што се о отварању сабора унапред ништа не обзнани, био при бољој вољи, и рекао депутацији, да радо прихвата жељу посланика, да се у захтевано време отвори сабор и саврши призив св. духа. Уз то дода патријар и то, да ће посланици на том путу, да све између себе договорно раде, и њега наћи, како би међу свима, колико је могуће, владала слога и општа воља.

Исти дан по подне држан је збор посланика у заказано време у народној читаоници. Између осталога одлучи се, да се пре отварања сабора изашље депутација, која ће патријара позвати на сабор, а ту депутацију а тако исто онога, који ће је водити и говорник јој бити, изабраће посланици. Изнесе се и то на видик, да је достојанство посланика и на-

рода повређено, што се посланици недостојно дочекаше, и неки посланици — професор Васа Ђурђевић и др. Св. Милетић — задржаше себи право, да о томе у своје време на сабору коју реку. Др. Павловић рече, да заиста овакав дочек прекора заслужује, али ипак радо ћемо веровати, да томе не би узрок каква зла воља патријарова, него нехатост његове околине и што још нема каквог редовника о томе од пређашњих сабора. Но свакојако ваља на сабору коју о томе прозборити, да се тако што без невоље не би и унапредак догађало. Одлучи се даље, да се унапредак зборови посланика држе у саборској дворани. Уз то се одреди одбор, који ће се договорити са патријаром, да се начини још неколико столова за посланике, пошто их немају они, који седе у другом реду. Овај збор држан је јавно, и беше многе публике, која беседе говорника живо пропраћаше. Поглавити говорници беху: др. Св. Милетић, др. Суботић, Васа Ђурђевић, др. Павловић, М. Лудајић.

На збору између посланика беше подпуна слога. На њој би од сваког сталежа, само не би од калуђера никога, и ако је збор био општи и јавно заказан.

Тај исти дан бе збор и код патријара, на који се само неки посебице позваше. На том збору беху свештеници оба реда, војници и неколицина од грађанског реда, међу којима од слободњачке странке: др. Милосављевић, посланик вароши Вршца, и Јос. Јорговић, посланик вршачког округа. Али ова обојица, пошто се увериште, да се овде ради о неким посебним тежњама, које вређају општу слогу, не одоше више тамо, кајући се што и сада дођоше.

У славу посланицима од народне странке може се још сад казати, да су они мислећи о општем добру народном одмах у почетку држали јавне и опште зборове не разликујући ко је од које стране. А ево патријар одмах у почетку покрај свега тога што зада реч, да ће све у договору са свима посланицима радити, одвоји се те сазва посебни збор од своје странке. Ни по јада, да је та странка сама за себе држала збор, али не доликује патријару, свештеничкој глави народа српског, који треба да је изнад свију странака. Већ

и ово дело пољуља веру у срцу народних посланика, да ће са патријаром једном стазом к народном добру моћи корачати!

И по ономе, што је до сада речено, види се, да патријар одмах у почетку није имао никаква начина, па је тако радио и до краја, док није са својом невештином и сабору главе дошао.

Патријар нити је наредио, како и где да се посланици пријаве и своје веровнице предаду, нити како ће се учинити призив св. духа и сабор отворити. Пошто није никакав програм напред објавио, требао је одмах први дан сазвати све посланике, па се с њима договорити, шта ваља да се ради о припреми сабора. Али уместо да се договори са свима посланицима, он се договарао са људма, за које мишљаше да ће се држати његове странке, а то су људи који се доцније сасвим одцепише од народних посланика. Пређе док не би самоуправног сабора, би обичај, да се одреди депутација од владика и посланика, да прегледа веровнице, али она не имаде власти пресуђивати еда ли су ваљане, него то право себи задржа царски комесар. Али пошто је сабор постао самосталним, ваљало је, да је за време наређен одбор, који ће прегледати веровнице и примити посланике бар донде, док се правилно не оверове на сабору. Овако пак могао је доћи ко је хтео па казати: ја сам посланик, па саборисати. За то се све требао постарати патријар као сазивач сабора.

Али како јутро показује какав ће бити дан, тако и нама народним посланицима показа први дан, да нам се није добру надати. Узданица нас посла у Карловце, са узданицом дођосмо, али нас прихвати непоуздање и нека бојазањ. Народни посланици не смераху друго, него да се да јаван рачун о народном добру, али некима то би нож у срце. Отуда та зебња и бојазањ, отуда непоуздање. Тако први дан почесмо!

Други дан.

У понедељак 2. Јунија. Саборска седница. Око 10 сахати пре подне сакупише се посланици у саборској дворани у маџистратској кући.

Седнице су саборске редовно великим звоном оглашиване, па тако и ова. Саборска дворана на четири угла није доста пространа према великом послу који се у њој врши и у којему осим посланика толики народ учествује. Разма тога је по стародревном начину сазидана, гредица јој сувише ниска. Има два уласка. Идући на главни улазак прозори јој с леве стране гледају у двориште, а с десне стране на улицу, па овде тако ниско стоје, да ко прође и нехотице завири унутра. Може се помислити, какву невољу трпе од врућине у тако ниској дворани како посланици тако и народ, који је рад бар слушањем да у тако великом народном послу учествује. Ако су затворени прозори, хоће унутра да се угуше од врућине и загушљивог ваздуха; ако су отворени, хоће да се угуше од задаха, који улази од сваке врсте прокопа. Разма тога узнемирује саборски рад споља луна и вика, а промаха досађује са свију страна. Такав велики посао свршује се у тако јадној, нездравој дворани! И ту невољу морају посланици од тако дугог времена да трпе, а неће томе злу да се доскочи! Овом пригодом двојица се од посланика — прота Беговић и адвокат Кирјаковић — и поболеше. А није чудо кад ко из тако нездраве дворане уморен и изнојен изиђе напоље. Том злу лако би се могло одавно доскочити. Нови Сад је ту, па за што одавна да се тамо не сабориште. Та и пређе су сабори изван Карловаца држани. Или ваљада за љубав једној особи — патријару — да сви страдамо па здрављем и животом плаћамо. А зацело би патријар и у Новом Саду имао сву своју угодност у стану тамошњег владике или ма у ком другом стану. А јадном посланику мало је што се потуца од немила до недрага ради народне ствари, него још мора да плаћа скупе новце за којекакво јело и за обичну собу по 1 фор. на дан! Па и такав скупи стан — јер ни у Паризу не би га плаћао скупље — добива као из неке милости по некој полицајској уредби. А у Новом Саду нашла би се и друга дворана, па би се и јело и стан добивао и бољи и по много приличнију цену. Народни посланици у свом предлогу о уређењу сабора утврдили су и то, да одјако Нови Сад буде место где ће се сабор држати, па се надамо

да ће се тај предлог на сабору, што први дође, и примити, а неће се допустити, да не знам управо чега ради посланици и здрављем и животом, и скупим новцима плаћају, те ће се удесити саборница тако, како ће им се милити саборски посао, а неће једва чекати да се заврши, како би се и врућине и задаха опростили. Та и сам посао мора им боље за руком изићи.

Владике заузеше место на среди за столом, застртим црвеном чохом, пред којим је с десне стране намештен сто, застрт жутом свилом, за патријара. Горе на јужној страни дворане пред другим уласком поседаше свештеници оба реда, на источној страни с леве стране посланици војничког реда — којих за сада беше свега једва 6 — на северној страни одмах на главном улазу у дворану поседаше посланици грађанског реда, но међу овима би и прота Беговић и капетан Вечеринац. Овај одмах други дан седе међу официре, јер како се чу, тако му се од некуда заповеди. Још се не зна на какве су странке посланици подељени, али се по особама и по првом већању могаше запазити, да је место на главном улазу заузела слободњачка странка, кад изузмемо врхов. жупана Кушевића, који такође седе на десном крају те стране наспрам стола патријарова. Али се ни он, ни другови му Јов. Живковић и Ђ. Натошевић, који доцније дођоше и седоше код народне странке напред, не скрасише ту дуго, јер можда им слободан зрак народне странке сувише досађиваше, те одоше тамо где су официри, што ће постати неки центрум — златна средина. И др. Тоша Мандић, који у први мах седе на столицу испред народне странке, нађе се један пут на седишту у центруму, пошто му мало умину боља од руке, коју је угануо и згњечио паднувши са незгодних степена свога стана. Он једва ако свега три пута би на сабору. Ђ. Даничић како дође одмах седе у центрум. И тако и ми одмах још док се и не познасмо, стекосмо десницу, левицу и центрум,

По парламентарном обичају требало је, да се пре свега изабере за привременог начелника најстарији по годинама. Али то се не учини, по спој прилици, што се још ни посланици

не знадоше који су, пошто се не нареди, да се бар на просто покажу веровнице каквом одбору. У ствари заузе начелништво или бар прву реч рече др. Јов. Суботић, пошто сама потреба захте, да неко почне збор а неки га посланици управо и позваше на то. Он помену, да се на општем јучерашњем збору посланичком у дворани народне читаонице утврдило, да се предложи посланицима, да између себе изаберу депутацију од девет чланова, која ће отићи к патријару и позвати га, да отвори сабор. Виђаше се као да посланици већ присташе на то, али неки од калуђера, навластито владика Грујић и архимандрит Стануловић захтеше, да се депутација поглавито обзирући се на сталеже изабере. Сад настане жестока препирка. Говорници противног мишљења, поглавито др. Суботић, др. Милетић, др. Милосављевић, проте Бранковић и Беговић, др. Павловић рекоше, да смо ми на овим сабору сви једнаки као посланици, да смо сазвани по уставном закону, па тако да нам није требе осврнати се на сталеже у начелу, него само при избору ваља да их на ум узмемо. Од деснице — тако још да зовемо конзервативну странку док је боље не познамо и по правцу њеном друго јој име не дамо — доказиваху, да депутација по сталежима с тога треба да се бира, што је тако — како је казао арх. Стануловић — био древни обичај, и да се морамо и ми обичаја држати. По том обичају ишла су по председника два владике, два архимандрита, и тако даље од сваког сталежа по два или четири члана. Даље — како рече мајор Рајачић — што се треба за сада држати декларације, која тај обичај прописује, па се после може заузети нов темељ, који се оснива на закону. Најпосле, што смо — како рече владика Грујић — на старом темељу. Јер ето смо и сада по сталежима замењени као и досада. Тако ево и поседосмо: с десне стране од председништва заседе свештенство, с леве грађанска страна, наспрам председника владичански сто, а даље наспрам овог официрски. Владика Грујић још дода, да би тако — разумевајући кад више владика и виших калуђера има у депутацији — била депутација и сјајнија.

Од народне странке поглавито је др. Милетић пространије говорио о овој ствари и побијао разлоге противне стране. Он рече: да нас обичаји не вежу, јер ми нисмо на темељу обичаја ни сазвани, него на темељу уставног закона. Дужност је и право оног који сабор сазове, да га и отвори. Али и ако усвајамо обичај да идемо по њега, за то не морамо усвојити обичај како да се иде по њега. Данас кад се дух времена силно креће, ваља да се сталежи исправљавају и утиру, а ми ваља првим кораком да покажемо, да не изостајемо за духом времена. Ми смо овде сви Срби, браћа и синови једне цркве, нисмо чиновници него једнаки и равноправни заменици народни. Све једна је дакле дика и слава, или се владика или простак послао, да у име сабора позове патријара. Владика Грујић јако се заузима за сталеже, јер би, вели, тим сјајнија депутација била. Ако се мисли, да је сјајноћа у достојанству, онда се тим забацују народни заменици и народ који их је послао. Ми које је изабрао народ, ми који сваки замењујемо толико хиљада душа, можемо зацело окићени поуздањем народним најбоље подичити сваку дружину. Народ је и над владиком владика. Његови заменици никоме у вредности не уступају. Ако хоћете по броју да их буде и више, то и ми хоћемо: ако хоћете по сталежима, ми нећемо.

Ова беседа бурним „живео" би пропраћена.

Прота Беговић рекао је: црква наша не разликује чинова, не разликује људи. Она заиста има неке своје обичаје, али нису никад обичаји над црквом владали, него црква над обичајима. Данас га је поштовала а сутра напустила. Још је додао исти говорник: да је декларатория чудан темељ. Тамо као да не стоји, како ваља дочекати патријара, него царског комесара. Ја управо својим прсима морам заклонити св. патријара. Он није комесар него патријар.

Др. Суботић одговарајући владици Грујићу рече: Ми нисмо позвани по старом обичају, по сталежима, него на темељу новог закона. То сведочи, што има 25 из свештеничког а 50 из грађанског реда, од којих последњих 25 заменика је из грађанске области а 25 из крајине. Ја по своме

праву и дужности — као земунски посланик — требао бих сести овде (показујући на сто официрски). Ја нисам сео тамо што не бих поштовао своју браћу из крајине; ја их поштујем тако исто као и сву другу браћу из грађанске области, али сам сео овде — међу грађанске заменике —, што нисам заменик сталешки, па ми је слободно сести где ми је воља.

Најпосле пошто жупан Кушевић предложи, да се деветорици изасланика дода још њих шесторица, које поименце и назначи, одлучи се, да се изабере депутација без обзира на разлику сталешку.

Док траја препирка о депутацији од деснице арх. Живковић рече, да синођни збор није био властан одређивати депутацију, него сад на општем састанку ваља да која уста реку, ко да се изашиље.

Прота Влаовић номену, да земаљски сабор пре него се састави, бира себи привременог председника по старешинству. А како сабор земаљски није никада бирао председника по старешинству из свештеничког него из грађанског реда, тако и сада црквени сабор као такав треба да бира председника за сада из свештеничког реда, и то најстаријег, а то би био владика Стојковић. На ово им од левице др. Милосављевић и др. Суботић одговоре. Онај први рече: да синођни збор није ни тражио, да се његова одлука без изговора прими. То је само Суботић предложио, а нама сада остаје на вољи, хоћемо ли то примити. Одговарајући проти Влаовићу продужи: да није потребно бирати председника за сада, нити треба владике да теже за председништвом, јер они као заменици Христови треба да знају: ко се понизи, да ће се тај управо подићи.

Др. Суботић одговарајући такође Влаовићу рече: да ово није сабор него збор, па за то није потребно старешинство. Ми сада друкчије стојимо, на земљишту закона. Почаст нека се учини не питајући колико ће бити изасланика. Сабор ће их као своје заменике изаслати.

Завршетак оба ова говора би са „живео“ пропраћен.

Још се већа препирка роди о томе, ко да буде говорник депутацији, па онда ко да јој буде вођа.

М. Лудајић предложи за говорника депутацији др. Суботића.

Народна странка пристане на то, а пошто противна странка ћута, узме се да је ствар свршена.

На то владика Грујић запита: ко ће водити депутацију?

Др. Милетић му одговори, да се по себи разуме да ће депутацију водити онај који и говори при позивању.

Владика Грујић рече: онда молим, господо, да мене изоставите, ја не могу ићи.

Др. Милетић у живом говору рече, да се чуди владици Грујићу, да он сјајноћу депутацији налази у томе, да владике позову патријара; чуди му се с тога, што се он радо назива „народним владиком," а овамо се одваја од народа налазећи сјајноћу у достојанству.

Др. Павловић рече: Ми смо сви једнаки и синови једне цркве и једног народа, који међу њима не чине никакве разлике. Брат Милосављевић рече, да ко се понижава, тај се баш подиже. А ја додајем, да не треба да владике траже да буду напред, јер свето писмо каже: Чувајте се оних који траже зачеља. Нимало се неће увредити достојанство владици, ако уступи место говорничко једноме од световне браће своје, па и св. патријар радо ће примити депутацију слободно изабрану, не разликујући јој чланове по достојанству.

На то владика Грујић: А што ви тражите зачеља?

Др. Павловић: Не тражимо их, него ћемо пустити напред којега народ за то изабере. Само нека је слободан избор.

На то др. Суботић: Ја нисам тражио да будем вођа, али се покоравам одлуци сабора. Мени неће сметати, ако сурдума преда мном пође.

Говори оба последња говорника беху са „живео" праћени.

Прота Бранковић против тога је, да се шаљу владике, пошто они нису изабраници народни. Они овде седе

по своме достојанству. Они су међу собом браћа, јер им је свима владичанско достојанство једнако, а патријар је као најстарији брат, па зацело ради тога владика Грујић неће да иде.

Грујић одговори, да није ради тога.

Архим. Живковић: Ја не знам, да ли у деклараторији овако или онако стоји, али видим да је међу нама провала. Овде се мисли, да владике некако особито стоје према народном сабору, за то што нису изабрани. Али није тако. Владике су исто тако чланови сабору као и други посланици, јер закон каже: да су чланови сабору епископи и т. д.

На ово свештеници стану викати да се гласа, а уз њих присташе и неки официри.

Са народне стране Милетић рече, да не треба гласати, јер је ствар свршена. А то, вели, признао је и владика Грујић, пошто је одустао од тога да буде вођа депутацији.

Владика Грујић каже, да није свршена ствар.

Др. Милетић вели, и кад би се публика запитала, и она би рекла, да је ствар свршена.

Кушевић му упада у реч, да је то притисак.

Др. Милетић одговара, да он не каже да ће питати публику, него кад би се могла запитати, а тиме није захтевао да се пита.

Др. Суботић рече: нека иде владика с десне, а он ће с леве стране.

Неки вичу: нека обојица позову патријара, а други: нека се гласа.

На то др. Милетић уз одобравање народне странке рече: Ми нећемо гласати, а кад није друкчије ево кажемо: ми нећемо да идемо, а ви бирајте кога хоћете, па идите.

Народна странка сада заћута, а противна се узрује. У том владика Стојковић рече: да је он бивао у депутацијама, које су поздрављале његово величанство, па је један водио депутацију а други је говорио. Вођа нема другог посла него да депутацију само одведе, а говорник одмах почне

говорити, на истом кад он сврши и цар одговори, онда му војна приказује чланове депутације. Нека дакле г. владика води депутацију, а г. Суботић нека говори.

Народна странка одговара, да је и она тако хтела, на још да владика иде десно, а Суботић лево. У том се изабрани чланови депутације дигну те оду к патријару без владике Грујића, који од своје воље изостаде. Тако се препирка сврши по вољи слободњачке странке, и ако се могаше разабрати, да је већина у противне странке. Али и ова видећи, да је правда код народне странке, не хтеде мак на копац терати и даље навађивати, да се гласа.

Депутација оде к патријару око $\frac{3}{4}$ 12 сахати. Др. Суботић пробоседивши му неколико речи позове га у саборску дворану. Патријар обрече да ће доћи, а кад депутација захте, да с њом заједно иде, он одмах пође, идући сам напред а депутација за њим.

Патријар буде у дворани дочекан громовитим „живео.“ Седавши на своје место изговори беседу, која је гласила од речи до речи овако:

„Славни саборе! После четиргодишњег чекања дочекасмо ево, да се као заступници народа и представници црквени опет састанемо, и радњу нашу, по вољи Свемогућега, по дозволи свепресветлога владара и по жељи нашег народа, у корист и за благо овога продужимо, онде, гди смо застали, наставимо, — гди смо што изоставили, допунимо а и поправимо онде, гди по човеческој немоћи нашој нисмо погодили најбоље средство, да потреби нашој у црквено-просветном обзиру довољно одговоримо.

Свима нама, који смо потребе ове народа с више стране познали, не може се на ино по срдачно радовати се састанку нашем како с тога, што је то признати једини пут, којим се нужде и потребе наше у реченом обзиру свестрано испитати могу, тако и с тога, што је поново састанак овај наш поуздани знак, да ће одсад установе наше, произлазећи из периодичног саборисања и саветовања нашег бити задануте владајућим духом времена, те тако и све плодове овога у црквено-просветном животу нашем показивати.

У тој мисли и у том увереју, да вас је љубав к народу свом овамо допратила, поздрављам вас, господо, с добродошлицом и с искреном жељом, да радња наша буде срећна и по народ наш посљедња.

Сад, како су већ идеје и начела, која су се са закључцима сабора од год. 1865. у црквено-просветним установама нашим желила остварити, постала предметом размишљања целог народа нашег, а од части и самог изведења, биће нам лакше примјетити, шта је у тим закључцима или изостало, или излишно или несавршено, или пак сасвим непотребно и цјели неодговарајуће; лакше ће нам бити и с тог, што ћемо сад наравним кораком ступати напред, кад станемо ваљаност установа, које смо пре четири године склонили, испитивати, дочим нам је задаћа много тежа била онда, кад смо имали пред собом старе, пре сто година постављене установе.

Најтежи корак смо ипак учинили. Власт, која се досад у појединим рукама црквених представника налазила, сад је на више фактора праведно подељена, праведно, велим, јер је и народу, као носиоцу терета за издржавање нашег свештенства, дано дужности тој одговарајуће право, да онога, кога плаћа, који му непосредно службу божију и дужности парохијалне обављати, и од кога учитељско настављање и пријатељску опомену примати има, до неке, добро измерене границе неодвисно бирати може.

А и брига о јерархичној управи и одговорност за целисходност у ову засецајућих разположења њихових досад на самим представницима црквеним почивајућа, скинута је с њих од части с тим, што ће од сад конзисторије и митрополитски савет у стварима, спадајућим у дјелокруг оба одјека њихова, неодвисно правоваљана решења и одлуке доносити.

И опет је зато представницима црквеним толико власти и права, толико уплива и утицаја у односна питања остављено, да, ако су само вољни и одушевљени, о чему немамо узрока сумњати се, могу доста и много за благо и добро цркве и народа дјелати и доброј вољи и одушевљењу

том у сваком скоро поједином дјејству организма, који склонисмо, и одсада све боље дотеривати желимо, благодатног израза дати.

И с тим смо најтврђи основ за будућност црквено-просветног живота нашег положили, основ, изражен у споразумљењу народних заступника и народа с једне стране, а с друге представника црквених, који су вољно поделили своју власт и право с народом, и показали, да радо дају власт своју за повереље, радо уступају право своје за ублажење и задовољење народа.

Пут за сложно и по томе но народ посјешно дјелање наше прокрчен је, и више га не пресеца непроходна она провала, што је делила и растављала духом времена пробуђене жеље и тежње народа од старих, у досадашњој власти и праву представника црквених понајјаче изражених установа наших.

Сијешимо дакле тим путем опамо, куд нас благо нашег народа води. — Подстакнимо га на оне добродетељи и врлине, с којима се народ наш негда дичио. Будимо у њему религиозно осећање, као први и најјачи основ морала. — Сејмо по њему семе просвете, пак ће нам радњу нашу благосиљати и најпознији потомци наши; и бићемо добри христијани, вредни родољуби, ваљани грађани, верни поданици.

Незгодни положај, у који су нас несретни догађаји и кобна судба наших предака поставили и оставили, опомиње нас, да једино сигурно изходиште за нашу бољу будућност, једини наслон за њу тражимо у душевној и моралној снази нашег народа, и да смо с тим већма упућени на ову, што још сад немамо и неможемо имати друге ограде да сачувамо особни значај нашег народа, као српског. Опомиње нас на то и сам дух времена, у ком се снага и ваљаност народа на том пољу, по тим врлинама цјени, мери и уважава. — Опомиње нас на последку и сама судба нашег народа, која га је, кад му је скоро све спољашње знаке као особеног народа одузела, истина до темеља потресла, ал није разорила, јер није угасила у њему још ону искру религиозне и моралне снаге, која може узиламтити најблагороднијим и најузвишенијим одушевљењем.

Подрављујући ту искру још неугашених врлина нашег народа, показаћемо му, да га још једно уздање, једно, ал најтврђе нијак није оставило: уздање у самог себе.

А кад угледамо први пород тога уздања, кад се једаред усели у наш народ слога, која нас је тако давно оставила: онда ћемо моћи и на другом пољу нашу снагу огледати: онда нећемо више на једном корак по корак губити земљиште нашим дедовима задобивено, а на другом у таштом напрезању трошити нашу снагу, која је сад још мална, да се можемо на њему с успјехом борити, ал доста велика, да можемо јачег од нас раздражити.

Те су ме мисли, господо, водиле, кад сам се радовао и жељно очекивао овај састанак наш.

Да сам само тој жељи мојој хтео и имао задоста учинити, ја бих вас још раније био сазвао: али су ме у том спречиле друге околности, које преиначити или одклонити није у мојој власти стојало: наиме нак имао сам дочекати превишњу потврду саборских закључака од г. 1865., коју смо ево и добили. Сазвао бих вас, велим, раније и зато, да одма заузмемо онај давно жељени и сад полученi положај, који нам осигура IX. чл. закона од г. 1868. — тврда ова ограда старе саборске установе наше, освештане изражењем у њему вољом законодавних фактора обштег отечества нашег: сазвао бих вас на последку раније и зато, да вас уведем и с нама заједно уђем у безбедно пристаниште, које нам овај закон даје иза оних невогода, којима је са незгодних времена, а кадкад и самовоље појединих личним или другим, нашим тежњама и потребама непознатим целима годећих и служећих особа овај аманет наших дедова досад изложен био.

Што сам нак овај сабор овако саставио, у том су ме водиле све мисли.

Колико сам год сам знао, да имам избегавати октроисање, толико исто био сам уверен, да ми је дужност била ићи на то, да сав наш народ одмах с почетка по праву, које му је свагда пристојало, колико је по броју душа могуће, и из оних дијецеза буде заступљен, где се наш народ јако умалио.

Разна су о том мњенија у народу нашем изражавала се и текла. Но једном сам имао одмах, као и досад, 75 посланика сазвати; по другом пак избор посланика у дијецезама, гди је и Романа било, сасвим — а по трећем само у вршачкој и бившој арадској изоставити.

Ја сам се у начелу слагао с првим, и, да је могуће било, био бих га и извео. Слагао сам се пак с њим у начелу с тога, што сам знао, да су привилегије, на ко'е се досада цео институт сабора овог ослањао, као и право, у овоме бити заступљен и црквено-просветна своја дјела уређивати и расправљати, српском народу дароване, — што сам знао, да се изборни ред за сабор није могао иначе, но само с обзиром на број Срба у реченим дијецезама саставити, — и што је извјестно, да се број посланика поводом уласка појединих Романа у српску митрополију нигда није повишавао, те да се неможе сад ни умањавати због тога само, што Романи из српске митрополије излазе, управо зато, да тек одсад добивају и они то право, што смо досад ми Срби имали.

Но томе дакле, што су Романи из српске митрополије изишли, стоји неповређено начело то, да би сабор имао сасвим задржати свој досадашњи вид и број посланика, — и ја бих, као што рекох, ово начело био до краја извео, да ме у томе није пречио други узрок, који је у самим Србима тамошњим лежао.

Број Срба се у двема досадашњим српским дијецезама, у арадској и вршачкој, због изсељења великог дела у Русију, и другим начином, на неколико само тисућа, на име у арадској, смањио, тако, да је маленн број тај к досадашњем броју посланика на те две дијецезе спадајући, према осталим дијецезама одвећ несаразмеран: — и то је једини основ, по ком је могло и постати питање: како треба овај сабор саставити.

На повластицама српском народу пристојећим, држао сам, да не можемо Србима у бившој арадској дијецези одузети право, да буду у овом сабору у обште и одмах сад заступљени дотле, док се не уведе нов изборни ред.

И зато сам ја с моје стране судио, да би они толико посланика имали у овај сабор послати, колико је најмање

нуждно, да буду у њему уобште заступљени, и то једног од грађанског и једног од свештеничког реда.

Још сам држао, господо, да ми се овде требало и на то осврнути, што су Срби у тој сада с темишварском сједињеној дијецези тако удаљени од стабла нашег народа, да сам се морао бојати, немило ће их дирнути и у очајање бацити, ако их онда, кад се буде цео српски народ с бирањем својих посланика занимао, и у занимању том као наново оживио, у даљини оној од нас оставим самима себи и можда мислима, да су од наше бриге тако исто удаљени, као што су по простору.

Но од тога сам после одустао, јер би то била промена без утицаја сабора учињена а то је октроисање, што сам желио по могућству избећи.

О вршачкој дијецези, где је Срба много више, држао сам, да ови имају право, да буду у сабору већма и заступљени. А меру и границу за број посланика узео сам по будимској, као оној дијецези, која од прилике толико исто душа броји, колико и вршачка у провинцијалу. И зато сам пустио, да Срби у овој толико исто посланика изберу, колико и будимска: двојицу од свештеничког и двојицу од грађанског реда.

Исповедајући горње начело, по ком је у свима дијецезама број посланика само с обзиром на број Србаља био и могао бити опредељен, нисам могао иначе, но оставити Србима у обсегу темишварске дијецезе живећим цео досадашњи број посланика светско-свештеничког и грађанског реда, почем је онде доста Срба, и ови се управо нису ни умалили.

Што се тиче предмета, који на дневни ред доћи имају, то ће славни сабор знати, да нам је прва и једна опредјелена задаћа, да устројење сабора и изборни ред удесимо и склопимо.

На даље предмете, који ће доћи на дневни ред, имаћу прилику позорност сл. сабора обратити, кад и ако се буде хтео сл. сабор у решавање истих упуштати.

Односно на сами састав сабора и изборни ред, који склопити имамо, само ћу то приметити, да нам повјестница заступних тјела у опште а поособ нарав предмета, које сабор наш

расправљати има, нарав на последку и наклоност нашег народа саветује и налаже, да највећу пажњу на то обратимо, како да нам сабор у заступницима народним представи извод целокупног народа, онаког, какав је заиста; — да га тако саставимо, како се неће с' изборним редом међу саставне делове нашег народа посејати семе раздора, које може обрасти и уништити најлепше тежње, и највеће труде и напоре наше; како се неће подранити клица неповерења једног сталежа према другоме, и заступништво ово поделити и равнати по жељи и вољи појединог, место по благу и потреби укупног народа.

Саставимо га тако, како ће моћи позиву свом, да у — дуготрајном дао Бог! — животу нашег народа буде кадар сигурном стазом напредовања у душевном развитку водити га, достојно одговорити, и поштовање нашег на мир, на сталност и на законитост вичног и склоњеног народа изазвати.

Отварајући с овим саборске седнице са усклином: живио свепресветли цар, краљ и велики војвода наш! живио народ српски! позивам и молим сл. сабор, да изволи радњу своју одпочети, но пре свега ради призивања светога духа за сретну радњу нашу са мном заједно у саборну цркву одати се."

Са тим се саборска седница сврши, и оде се у цркву на призив св. духа. За чудо нам је, да овом свечаном народном пригодом, која бар дојако биваше кашто и у сто година, ни један од толиких веледостојника црквених не рече поучне речи, да би опомену и посланике и народ на велики посао, који ће ваљати да сврше. Како онда нижи свештеници да уче народ у обичне дане, кад имају такав углед од својих првосвештеника у такав знатан час по народ српски! Како ли световњаци да се утврђују у својој вери, кад првосвештеници овако слабо хају за веру! И у Новом Саду други дан духова слављаше славу чепејска црква управо онда, кад би одгођен сабор на неколико дана ради одборских послова — па ни онда не нађе се ни један првосвештеник да употреби ту згоду, да походи своју српску браћу, коју сада виде на Бог зна када ће је опет видети, и да

учествује у слави свете вере. Та нехатост заиста мора породити слутњу у срцу свакога Србина и Хришћанина, да је калуђерима више стало до своје саможивости, него до вере и до свога народа.

Исти дан у 5 сахати по подне држан је у саборској дворани општи збор посланика.

М. Луданић предложи, да се изабере начелник већању. На то се роди подужа препирка. Слободњачка странка хтеде за начелника др. Суботића, разлажући, да се он око тога посла више пута бавио, а томе је послу у толико вештији, што је књижеван човек, на онда има већ и готове предлоге за сабор, које ће изнети збору. Друга странка хтеде жупана Кушевића, тврдећи, да је и он као жупан већ више пута начелниковао.

У највећој ватри препирке изиђе прота белоцрквански Лазар Стефановић, разборит и свестан старац од близу 60 година, на више у шали него збиљски рече: Кад не можете да се погодите, ево ја ћу вам бити начелник!

Ова шаљива досетка допадне се обема странама, те радо прихвате ову понуду, само да би већ престала ова препирка о тако узгредној ствари. Народна странка у толико га пре прими за начелника, што знаде за њ, да је непристран, и да се не држи слепо противне странке, и што и сам Суботић каза, да радо уступа повуђено му начелништво проти Стефановићу.

За тим др. Суботић преда на претрес састављак: „Предлози за поступање и пословање на сабору, док се сабор не састави и пословник не одреди.“ Главно у њима беше ово: 1. у првој седници саборској да патријар као сазивач заузме председничку столицу, а два најмлађа члана саборска да приме за време посао перовођа. 2. Колико мора чланова бити на сабору да може донети одлуку, а за одлуку колико треба гласова; 3. да се поставе начела за оверовљење посланика. 4. да се прекине питање о председнику саборском и овај да се изабере; 5. да се тајним гласањем изабере подпредседник

и четири перовође: 6. Кад оверовни одбор јави патријару, да против две трећине посланика, што дођоше на сабор, нема притужбе, онда да се састави сабор и бира председник и перовође: 7. Кад се тако сабор састави, онда оверовни одбор допоси свој извештај и одлучује питања о спорним изборима; 8. пошто се то учини, онда сабор тајним гласањем одређује одбор од 11 чланова, који ће израдити привремени пословник за овај сабор, који ће сабор у одређени дан претрести и уколико нађе за добар примити га; 9. за тим се расправљају друге ствари по смислу пословника.

Заподе се даље питање о томе, хоће ли се ти предлози пре претреса штампати и разделити међу посланике, па ако се штампају, да ли да се спреме за сутрашњи збор, или за сами сабор. Одреди се, да се литографишу за збор, пошто у Карловцима нема штампе.

Најпосле одлучи се и то, да се постара за брзописце на сабору, за писаћи сто за новинаре, и за саборску народну заставу, која ће се изметати док траје сабор. Али док траја сабор, нити се набавише брзописци нити застава кривицом одбора зато одређеног. Ако се брзописци не могоше набавити, могаше се набавити бар застава, да седнице саборске имају какво год свољашње народно обележје.

Трећи дан

3. Јунија, у уторак. У ½6 сахати по подне започе се општи збор свих посланика у саборској дворани. На њему би посланика од сваког сталежа. Само владике не дођоше, и ако исказаше жељу, да би и они ради дођи. Али као ради беху да се особито позову, што посланици не хтеше чинити, пошто у вршењу дужности нема разлике нити одличја. Но за то инак они беху на особитом збору код патријара, на који се позваше пре подне само неке особе, навластито од неслободњачке странке.

Овај општи збор потраја преко два сахата, и ако се на њему ништа много не сврши. На дневном реду би му посао, да претресе „предлог о послу на сабору пре него се

овај састави и пословник одреди." Овај предлог, који је саставио др. Суботић, литографисан је и подељен међу посланицима по јучерашњој одлуци посланичког збора. Али уместо да се одмах упусти у претрес, поведе се реч о томе, да ли да се најпре заиште од патријара министарска посланица, којом је преко њега одређен сазив сабора, и прочита на збору.

Прота Бранковић предложи да се прочита, пошто у њој може бити ствари — особито о питању председничком —, које би се можда у претресу поменутог предлога могле употребити и за правац му послужити.

Многи бише против тога, поглавито др. Милетић и Ж. Кирјаковић, који разлагаху, да се та наредба нимало не тиче сабора, пошто се ми само на своју самоуправу ослањамо, на та наредба, била повољна или неповољна за нас, не може нас никако везати, нити за нас бити од каквог замашаја. У пређашња времена могла је вредити таква наредба — или како се онда називаше рескрипат —, кад царски комесар сабор отвораше, а сада имамо самоуправни закон.

Архим. Анђелић, уз којега приста и жупан Кушевић, рече, да наредбу евакојако треба прочитати, јер је закон IX. чл. 1868. неподпун а управо као угарски и не вреди за границу, него вреди декларатorија, па да не изиђе та наредба, не би сада још ни било сабора.

Даље се заподе питање, ако се и уштчита наредба, еда ли ће се читати одмах на збору или на самоме сабору. Беше очевидно, да су за читање наредбе неслободњачка а за нечитање слободњачка странка. Она би за читање по своме конзервативном духу, а ова хтеде да се не чита с тога, што мишљаше, да се тиме без потребе попушта нешто од своје самоуправе, и министарству даје на руку згода, да се без невоље меша у наше ствари. Најпосле одлучи се, да се замоли патријар, да за сутра у 9 сати позове сабор и прочита министарску посланицу, пошто је при отварању сабора није прочитао. Одреди се начелник збора прота Стефановић, да за то замоли патријара.

На предлог др. Суботића, који подупираше слобод-

њачка странка, да на сутрашњем сабору председништво заузме за време патријар, и да се такође само за време приме перовођења два најмлађа члана саборска, који ће саставити записник саборски и примити веровнице од посланика, породише се даља питања. Неки хтеше, да перовођење за време прими садашњи народни секретар др. Рајић, а ако то не би било, онда да се најмлађи чланови не позивају напросто, да се приме перовођења, него да се изаберу. Други хтедоше, да се два најмлађа члана позову да се од своје воље приме перовођења, а да се не бирају, пошто је такав обичај и у осталих просвећених народа у парламентарној радњи, и пошто се избор ни за то не може чинити, јер посланици још нису оверовљени, те се не зна, ко управо има право бирати. Најпосле одлучи се, да се перовође не бирају али да се поименце назначе сабору, и за те назначе се др. Стевановић од слободњачке и прота Мејић од друге странке, за које се мишљаше да су понајмлађи и којима ће се обе странке задовољити. Др. Стевановић доиста је био од најмлађих чланова, јер ако је истом навршио двадесет пету годину, а прота Мејић могао је имати око 36 година. Али противна странка само да има свога саборског перовођу, није марила и прекршити правило саборско. Осим тога било је од слободњачке странке више и млађих и вештијих од њега. Али слободњачка странка и ту попусти, само да буде мира.

Овај збор, како је речено, трајао је преко два сахата, а у главној ствари свршено је врло мало, тако да се наговештени предлог готово није ни претресао ван тога, што је председништво за време намењено патријару, и што се назначише два перовође.

Четврти дан.

4. Јунија, у среду, у 10 сахати пре подне. Саборска седница. Патријар јавља, да је данас дошао да по захтевању посланика прочита посланицу министра Етвеша, којом је упућен да сазове овај сабор, али најпре нека се назначе перовође, које ће писати записник.

И ако на јучерашњем збору посланичком би утврђено, да се перовођења приме два најмлађа члана саборска а за то се договорно назначише: др. Стевановић и прота Мејић, ипак посланик Кушевић истрча напред предлажући, да се за перовође изаберу поменута два члана, пошто је тако јучерашњи збор посланички одлучио.

Др. Суботић помену на то, да јуче није одлучено, него је само био договор о томе те је речено, да перовође буду прота Мејић и др. Стевановић, али не с тога што би били за то јуче на посланичком збору изабрани, или што ће се данас бирати, него с тога, што су они, како се вели, најмлађи чланови у сабору, на како бива председник за време најстарији члан сабора, тако бивају и перовође најмлађи чланови. Ми дакле не можемо данас бирати, јер немамо начина, него само можемо одредити да буду најмлађа два члана. Неки вичу: на то је то исто, а Суботић одговара: да није.

У том др. Стевановић и прота Мејић заузму одређена им места као перовође.

Др. Милетић пита: који је разлог, по коме се перовође примише овога посла, да ли Суботићев или Кушевићев.

Одговори му се са више страна: Суботићев.

Поведе се реч о читању министарске посланице.

Патријар рече, да је посланица од угарског министра Етвеша и да је на мађареском језику, а он је наредио те се превела на српски. Запита, еда ли сабор жели, да се чита најпре српски или мађарски. Он мисли да би требало као оригинал читати мађарски.

Др. Суботић захтева да се чита најпре српски.

Прота Беговић жели, да се чита и немачки, ако ће се читати мађарски; јер овде има и крајина својих заменика. Крајина подпада под ратно министарство и св. патријар је могао сазвати крајишке заменике само по посланици ратног министарства, а ова је посланица на немачком језику.

Патријар му одговара: да је посланица ратног министарства само изведена из мађарске посланице.

Др. Милетић: Ова посланица није упућена сабору него његовој светости, зато га његова светост може у преводу саопштити. Ми верујемо, да је превод добар, али ради бољег уверења може његова светост оригинал на сто сабора ставити, на ко жели, може је прегледати, а није потребно, да се прочита. Кад би се читала мађарски, онда би се морала читати и немачки, а да то не буде, пошто је на једном месту службен језик мађарски а на другом немачки, нека се чита српски, јер то је за нас овде службен језик.

Беговић подупире предлог Милетићев одустајући од свога. Али ако се упчита посланица мађарски, онда хоће да се чита и немачки.

Говори оба ова беседника беху са „живео" пропраћени.

Арх. Живковић захтева као славонски посланик, да се чита посланица хрватско-славонског министарства на оном језику, на ком је писана.

Одговорише му, да је то свеједно што и српски.

Би одлучено, да се чита само српски, па тако је перовођа Мејић и прочита, како је горе спрпобштисмо.

Пошто је прочитана посланица, одлучи се по предлогу др. Суботића, да се наново изнесе сабору кад се састави.

Др. Милетић вели, да би на посланицу имао нешто казати како је и др. Мандић казао, као н. пр. да стоји „грађански ред" у место „из провинцијала," па онда у место „изборни ред" треба да стоји: „Уређење сабора," али то оставља кад дође на ред, а сада само напомиње, да се не заборави уз превод и оригинал на сто сабора метнути.

На опомену патријарову, да би се могла штампати, одговара му Суботић, да ће о томе кад буде време бити говора.

На опомену др. Суботића, да је ради вођања саборских потребан списак свију саборских чланова и који су дошли и који ће још доћи, — патријар рече, да мисли, да су се веровнице требале њему донети, како му их је половина и више њих и предала. Он је у распису, који је послао конзисторијама, позвао посланике, који се изаберу, да му се јаве, да би им могао станове одредити, па се по

себи разуме, да њему и своје веровнице предаду, да би тим доказали, да су доиста посланици.

Милетић изјави, да за тај позив није знао, на је мислио, да ће се веровнице као и на другим саборима предати на сто сабора. Уједно јавља, да је за посланика изабран и у В. Кикинди, и пошто му је веровница већ послана, преда је овом сабору захваљујући на узданици народа који га је изабрао.

И Беговић изјави, да до сада није имао згоде бити на српском сабору, на није знао да се веровнице патријару предају. На хрватском сабору, где је био, предају се на сто сабора, па за то и он овде предаје своју веровницу на сто сабора. За њим у исти мах и остали посланици метнуше своје веровнице на сто сабора.

На то др. Суботић преда протест против избора у Вуковару.

Др. Милетић предајући протесте против митровачког, панчевачког, тителског и карловачког избора изговори ове речи: Истина да сви људи не могу бити једних мисли што се тиче еврхе и тежње у јавном животу, и једне воље, прегалости и сталности што се тиче тога, како да се постигне та еврха, али има једно поље где се сви људи сусретају, а то је чуствено поље. Ту се једнако осећа радост и жалост, понос и понижење. При изборима за овај сабор догодило се нешто, што српски народ јако вређа, што га понижава, што сви морамо осећати на не одобрити, а то неодобравање ваља да се овде изјави. И роб, којега су друштвене неприлике у робство бациле, не да се до скота понизити, и црв превијајући се одапире се кад га газе. То понижење догодило се са оне стране, која је сада на умору, и уместо да издишући захвали народу на услугама, она га понижењем наплаћује. Кад сила хоће коме своју вољу да наметне, то се може и поднети, али кад сила хоће да когод њену вољу за своју узме, и да се своје слободне воље, свога људског достојанства својевољно одрече, то је понижење, то је повреда части и достојанства, која је тим већа кад се народа тиче. Народ је српски при изборима за овај сабор, у свом поносу, у свом

достојанству увређен делом главне војничке команде у генералству, јер је она свуда прве изборе уништила, нове наредила и при овима бирачима подметала, да официре за посланике бирају. Нећу сада да улазим у пресудно питање, шта по закону треба да ко може бити посланик у крајини, и да ли то стоји, да се само хонорациори — људи од части — могу бирати само онда кад нема официра за избор, али видимо, да су у горњој крајини, где је много официра, ипак грађански посланици без замерке бирани, и да је у Белој Цркви изостављен грађанин, који онде има поседе. За то не видим разлога том послу варадинске команде, и сматрам га не само за повреду права, него и за повреду достојанства српског народа, које нас се свију једнако тиче и чему се морамо морално одупрети.

То изговоривши преда поменута четири протеста на сто сабора, захтевајући, да се у своје време предаду оверовном одбору.

Кущевић је против тога, што је Милетић разлозима подкрепио протесте. Вели, да, кад се предају протести, не треба ништа говорити, пошто је то непарламентарно, него нека се о ствари говори кад се почне претресати.

Беговић. Боли на души кад се чује, да народ тако пати, кад му се за толику крв тако плаћа, и кад чујем, шта ради доња генерал-команда. Ја морам своју генерал-команду похвалити, а то ми није мило код оваког посла. Сад имам протест против избора свештенства у горњој крајини. Ја поштујем нашег г. диецезана (владику Николајевића) са његова поштена срца (владике вичу: оставите се тога!) Ја, господо, вас увек слушам, молим да и ви мене послушате. Али што сама генерал-команда није радила, то тамо ради црква. Даде ми се згода, да се састанем са браћом из архидиецезе (карловачке), из новодадеске и пакрачке диецезе, па кад их питах: како у вас избори? — одговорише ми сви: лепо у слободи и доброј вољи. Али тако није било у горњој крајини.

То изговоривши стави протест на сто сабора. Више пута му прекидаше свештенство беседу, тако да га он мораде на ред упућивати.

На то патријар рече му, да њему као председнику пристоји право, да на ред опомиње, а Беговић одговори му: кад неће ваша светост да ме брани, морам се сам бранити.

Архим. Анђелић рече: Ја судим, да су јеремијаде — јадања — г. Милетића и експекторације — ерчања разлагања — г. Беговића сасвим излишне. С тога би био мој понизан предлог, да се на дневни ред пређе.

Др. Суботић вели, да није необично, да се протести разлозима подкрепљују, и да је то парламентарно.

Кушевић: Немојте „пертрактирати." То није парламентарно.

Др. Милетић рече: кад се преко посланика дају тужбе, онда их он сме и разлозима подкрепљивати. Јер пре него их прими, ваља да се увери да ли су уопште, и управо с тога и треба да се тужбе преко посланика предају, да се не би свакојаких накупило. Иначе он ништа није предлагао, јер није рад то пре времена чинити.

Др. Павловић: Овај сабор сазван је на темељу уставног закона, ваља дакле и избори да су му уставни, слободни. Ми смо ради, да су на овом сабору људи слободно изабрани, а не на команду. Свакојако нам је стало до тога да сазнамо, како су вршени избори. И ја не само одобравам него захваљујем г. др. Милетићу, што нам је разлозима подкренио протесте и казао нам неке ствари, које заиста вређају достојанство и понос народа српског. А срце нас мора болети, што видимо, да се тако немило и неправедно титра чуством и поносом српским. Нису ово празне јеремијаде, како г. архим. Анђелић рече, него су ово болови срца српског, који се морају збиљски на ум узети. Даље г. Милетић врло добро учини, што нам потање разложи ствар ради убавештаја, како би се и сами посланици могли још даље убавестити о њој и разабрати и сами и више што. Дакле дело др. Милетића не само да не може бити прекорно, него је желети, да и други посланици то унапредак чине, ако тако буде потребно.

Мајор Михановић и прота Трбојевић ограђују се против протеста. Онај рече, да је тителски избор, а овај да је избор, против којега Беговић протест предаде, био правилан, што ће они после доказати.

Патријар, пошто не би других ствари на дневном реду, заврши седницу у 11 сахати пре подне.

Општи збор посланички. Истога дана по подне у 6 сахати продужен је збор. Главан посао би му, да одлучи питање о председнику саборском. Начелно, и врло тугаљиво питање! Истина да и дојако, док је царски комесар долазио на сабор, није патријар него онај председавао. на ипак тешко би некима, особито свештенству, да се и помисли, да ко други изван патријара може председавати на сабору. Још им је мање годило, да се бира председник, пошто само достојанство патријарово захтева, да је он свагдашњи председник сабору. Слободњачка странка напротив мишљаше, да сама самоуправа захтева, да се председник бира. А да се не би повредило достојанство патријару и чуство црквено, патријар ће већ по своме достојанству бити свагда почастни председник и имати своје место на десној страни до изабраног председника, ако он сам не би био изабран. На народна странка од начела и у томе попусти, што бар за овај сабор за председника хтеде изабрати садашњег патријара, како се тако заједничка слога не би пореметила. Разговор о том питању трајао је читава два сахата, па ипак није се могло ништа прекинути. Многи говорници и с једне и с друге стране говорише, и потезаше чак и краљеве и цареве српске. Од краљева и царева доводила је конзервативна странка то, да пошто су они у стара времена на саборима народнима председавали а „помазаници" били као такови бише и заменици цркве, види се из тога, да сада патријар треба да председава, пошто сада Срби немају краљева ни царева. Слободњачка странка пак управо отуда доказиваше, да световна особа треба и сада на сабору да председава, пошто је цар и краљ као светован заменик

народу а не цркви. А изборомъ достојанство патријарово никако се неће увредити, пошто му се пристојно место и власт већ по достојанству његовом даје, а председник ништа друго неће бити него заменик народан, излив самоуправе саборске, која је и новим угарским законом чл. IX. 1868. ујамчена. Разма тога није закрађено, да и патријар за председника може бити изабран, ако је вредан за тај посао. Помену се и то, да управо ваља ићи за тим, да се патријар сачува од председништва, јер као такав долази у сукоб са појединим члановима сабора, па у жестини препирке лако се може просути и опорија реч, која би можда увредила или његово или посланичко достојанство, осим тога пак непрестано председништво стезало би слободну радњу сабору особито што се тиче свештенства, које би и нехотице морало своју слободу пречити. Најпосле патријар може бити и болести препречен да председава, а тим се не само прекида посао саборски, него и излишан трошак чини народу.

Ови се сви разлози и обистинише. Патријар је доцније својим владањем на сабору тако дошао у сукоб са посланицима, да је он њима „духовним бичем" претио, а ови њему „моралним бичем," и т. д. Показало се и то, да је свештенство и онде уз њега гласало, где је било о противноме уверено. Најпосле поради „колике" патријарове, како јави владика Грујић, један дан није се могао држати сабор, и та је колика народ српски стала — рачунајући на 75 посланика по 5 фор. обичне дневнице — 375 фор. а. вр. Лепа свота, за коју би се могао донети лек са сва четири краја света, а то све ради таштог имена председничког!

И ако ово питање би и сувише пространо разложено и посве претресено, то ипак ни једна ни друга странка не смеде га још прекинути, бојећи се зла које би могло изићи, било да се овако или онако прекине, а желећи ради даље сложне радње да се колико може бити договорно прекине, како ће се обе странке на и сам садашњи патријар задовољити. И тако дакле одложи се даљи претрес за сутрадан у 9 сахати пре подне, после чега ће се држати већање саборско. Врло

жељно и нестрпљиво се очекиваше, како ће се то питање сутра прекинути.

За трајања тога збора предаде посланик Кушевић у потаји проти Беговићу лист артије, на којему он написа својом руком ове речи! „Ви браните можда и неотице principa nationalnog conventa.“ Ово напоменух само за то, да се читаоци увере, да су са противне стране неки и на само начело хтели потворити неку страхоту, и најневиниј ствари дати страхотан облик. Дакле ако се брани самоуправно начело, ако хоће право да се употреби, то значи бранити „principa nationalnog conventa!“ Тако исто и гдекоји калуђери, кад се говори о њима и о њиховим злоупотребама, потварају на народну странку да она руши цркву, и да хоће да се одметне од своје вере!

Пети дан.

5. Јунија. Општи збор посланички. Збор би заказан за 9 сахати пре подне, али се држа у 10 сахати. Председник збора јављаа, да је разабрао, да више посланика жели, да се одгоди питање о председништву. Одлучи се, да се одгоди. Истина да је било већ и кратко време за претрес тога питања, али обе стране присташе на одгађање с тога, што је то питање сувише кобно, тако, да се обе стране побојаше, да се прекидом његовим између себе не раздвоје, што би било прерано. Обе стране — са малом разликом — пријатељи су слози и добру српском, али конзервативна страна држи се старих обичаја па и мисли, да би изборомповредила достојанство патријарово, а народна страна неће да допусти да се крњи самоуправа народна, што би се учинило, кад би допустила, да јој се закрати право избирати председника.

За тим се заподене питање о оверовном одбору. После подужег разговора и препирке узме се за начело, да се за чланове томе одбору никако не могу изабрати они, против којих је сабору предан какав протест ради избора њихова. Предложе се поименце и особе за тај одбор. Свака страна

хтеде имати за себе већину у том одбору. Пошто се у томе не дође ни до каквог договора, заподене се питање о томе: да ли ће се гласати јавно или тајно, али се ни у томе не дође ни до какве одлуке. У том зазвони звоно на саборску седницу, те се збор недовршен прекине.

Саборска седница. Заноче се у ¼ 12 сахати пре подне. Патријар као председник предложи, да се оверовни одбор изабере и заночне свој посао како сабор нађе за добро. Али на захтевање др. Суботића прочита се најпре јучерашњи записник саборски. Записник нађе се да је добро састављен осим тога, што владика Грујић није остао у депутацији, која би одређена да позове патријара у прву седницу саборску, него је он од тога својевољно одустао.

Владика Грујић захтеваше, да се у том делу записник поправи, на што сабор и пристане.

Даље се одреди, да за сада записник поднише бележник са патријаром као председником.

Др. Суботић износи протест од Прижана због избора сремског, а патријар неке тужбе, записнике и веровнице у ствари избора. Предаду се бележнику саборском, пошто се прочита што је у њима.

Почне се говорити о оверовљењу посланика.

Др. Суботић предложи: да сабор пре, него се састави и изради свој пословник, удеси за сада гласање тако, да се одлука може донети, ако је на сабору ¾ чланова. Данас се показа, да сада на сабору има свега 70 чланова заједно са патријаром. Одлучиваће пак надполовична (абсолутна) већина; ако се пак гласови једнако поделе, онда ће се гласати наново, па и онда ако једнако остану, председник ће одлучити својим гласом пристајући уз једну или другу половину. За оверовљење одреде се ова начела: 1. Избори посланички, против којих нема никаквих приговора, примају се за ваљане; 2. Избори, против којих има приговора, проглашују се за препорне; 3. Пошто се сабор састави, онда ће

се оверовити посланици; 4. За оверовљење одредиће се одбор који ће сабор изабрати тајним гласањем пишући имена одборника на листиће.

Одреде се три особе — архим. Живковић, мајор Рајачић и судац Ђурђевић — који ће прикупити листиће за избор оверовних чланова. Ради писања и прикупљања листића одгоди се седница на четврт сахата. Пошто се листићи прикупише, завише и запечатише, распусти се скупштина, а у исти мах урече, да се сутра дан опет сазове сабор и оверовни чланови прогласе.

На том сабору и ово се збило.

Беговић наново захте, да се уз његово име дометне: посланик српског народа.

У писменима, које патријар предаде, пише и то, да ценерал-команда загребачка одобрава избор проте Беговића — којега бирачи грађанског сталежа изабраше — само ради краткоће времена, али моли патријара да нареди, да унапредак грађански сталеж не може бирати свештеника за свога посланика.

Предана је рекламација новосадског учитеља Павла Михаиловића, да се др. Милетић и др. Костић као људи „нерелигиозни и неморални“ уклоне са сабора. Ово наведе на општи смех, тако да се и патријар насмеја. Рекламација се преда доцније оверовном одбору, а овај после одлучи, да се уступи молбеном — петиционом — одбору, пошто тамо иде, јер против правилности избора нема у њој тужбе, него прогив особа посланика.

Др. Милетић захте, да се на сабору стави сто за новинаре, што патријар обећа учинити.

Општи збор посланички. Овај збор држан је исти дан у ¾7 сахати пред вече Би посве значајан. По њему се могаше судити о значајности сабора. По озбиљном и раздраженом лицу неких посланика виђаше се, да се тај дан морало нешто догодити, што их је озлоједило

и међу њих семе неповерења посејало. А то поглавито би, што се поуздано дозна, да калуђерска странка ван ових општих зборова држи код патријара и особите зборове, на које се само чланови те странке позивају. То је народну странку морало у толико више увредити, што она, ослањајући се на добру и поштену вољу свију посланика, није држала своје засебне зборове него је долазила и не договарајући се најпре између себе управо на општи збор. Посланицима народне странке и то би криво, што се увери, да посланици калуђерске странке на сабору одустају од оних одлука, које се на општем збору приме. То она запази навластито при предлагању оверовних чланова. На општем збору би утврђено, да се неке особе (пола од једне а пола од друге стране и један, који није ни од ове ни од оне стране — др. Мандић) за чланове оверовне предложе сабору и извичу за чланове. Али се на сабору одуста од тога, те се захте тајно гласање. Јер пошто митровачки свештеник Анђелић прочита списак имена за одбор, уђешен према одлуци општега збора, и сабор показа да то одобрава, на један пут посланик Кушевић приђе к њему одостраг те му нешто шапну на ухо, а овај на то рече, да он тај списак предлаже само као свој предлог а никако као предлог целе своје странке. Раздражи посланике народне странке и то, што неки разабраше, да је оверовни одбор зло испао по народну странку, пошто се њезини кандидати др. Милосављевић и др. Павловић изоставише, а уместо њих један свештеник и један официр утрпа, премда она двојица као правозналци и адвокати бише управо за тај посао а ова двојица узеше се само с тога што су страначке особе. Противна странка хтеде да буду тројица од свештеника, тројица од официра, а тројица од народне странке. Озлоједи народне посланике и то, што архим. Стануловић очевидно хтеде омахнути народну странку кад прочита списак особа, које предлагаше за чланове оверовног одбора. Неко га запита од народне странке, јесу ли то његови кандидати, или их је донео са патријаровог збора. Он одговори, да су његови. Са свештеничке стране пак — особито прота Влаовић то исповеди беза-

злено — доказаше, да је са патријаровог збора, и тако се архимандрит ухвати у лажи — у смртном греху по науци хришћанској.

Еле из свега се виде, да обе странке неће још дуго моћи бити у заједници зборовској. И досада што би, би само силом, јер се слабо кад што свршило него се понајвише по два три сахата препирало. Ваздух би напуњен електриком — како рече др. Суботић —, требало је дакле да се експлодује (да се истовари), па да будемо на чисто, а да и себе и један другога не варамо. То се и збн данас.

Председник прота Стефановић добро то и сам сноснаде те отворивши данашњу седницу рече, да има разлога запитати: еда ли смо намерни и одјако држати опште зборове или не? На ово наста права експлозија. С обе стране, особито са народне, изговориште се живе беседе пуне разлога, које би са своје језгровитости и за сабор приликовале. Особито се одликова својом леном и језгровитом беседом крајишник Секулић, посланик из Градишке. Штета што се та лена и од срца казана беседа не изговори на сабору, да је сав народ чује. Показа се, да на овом сабору има једна странка која се држи свештенства и калуђерства, а друга која се држи народа. И тако прву, коју дојако понајвише називасмо конзервативном, одјако слободно можемо назвати свештеничком, или још боље калуђерском, пошто у њој калуђери мах преотимаху, а световни свештеници и против своје и народне користи уз њих пристајаху, или управо под њиховим притиском стењаху. Са том странком би и неколико њих и од грађанског сталежа, а то биште поглавито мајор Рајачић и сремски вел. жупан Кушевић, и официри, неки с вољом а неки под морање, а доцније им приступише и Ђорђе Даничић, Ђ. Стратимировић, Ђ. Натошевић, Јов. Живковић, па од чести и др. Мандић. Проте Стефановић и Живковић не биште ни на једној страни, али по своме седишту и навијању као знак да више биште с калуђерима. Другу странку можемо назвати народном, са којом отворено беху и прота Беговић а од чести и прота Бранковић.

Народна странка калуђерској у очи изговори, да су у ње неке саможиве противнародне тежње, које иду на то, да на штету народа себи свештеничку касту осигурају на тиме превласт над народом придобију. Док народна странка поштено и отворено ради, не крију̂ћи свога мишљења него га на јавним зборовима исповедају̂ћи, калуђерска странка држи код патријара своје особите зборове, на друго ради тамо, а друго на зборовима. Ово се даље трпети не може. Ваља да будемо на чисто, а да на штету народу не трошимо времена и новца узалуд. Хоћемо да знамо како стојимо са световним свештеницима, еда ли су они калуђерске подлоге или људи од свога уверења, и пријатељи народни. Изнесе се и то на видик, да је управо Кушевић онај, који наше свештенике хоће за своје намере из потаје да употреби и на танак лед наведе, како би се влади учинило да он нешто вреди у народу. Доцније се од свештеника дозна, да и они осетише, да Кушевић са калуђерима њих хоће за своје оруђе да употреби, те на своме особитом свештеничком збору одлучише, да га се као живе ватре чувају. Овде ваља и то споменути, да је мајор Рајачић слизао се са калуђерима, и ако је за посланика само као противник патријаров изабран. Али он после избора окрену огртач, те ноче ударати сваком згодом на народну странку. Али невештином својом више је шкодио него користио својој странци. Но од јуче нешто заћута — за што? Јер његови бирачи осетивши куда он нагиње, претише му, да ће му одузети послаништво ако тако даље узради. Они, који бише против његова избора, ругаху се бирачима говорећи им: ето вам вашег посланика! Рајачић је, како неки Карловчани увераваху, и с тога изабран за посланика, што му се странка надаше, да ће оставити од свога великог имања што на карловачку ђимназију. Али сада се покајаше.

Пошто се дакле не дође ни до каква договара нити би прилике, да ће од општих зборова бити какве користи по општу ствар, др. Суботић хотећи завршити препирку, предложи: да се одјако не држе општи зборови, пошто од њих нема никакве користи и само нас задржавају у послу.

него да свака странка за себе већа. па ако која странка зажели и с другом се о чему договорити, то је народна странка готова и опет по потреби састати се. Овај предлог прими се. и збор се разиђе. Народна странка оде са поуздањем, а калуђерска за зебњом, пошто и сама виде да се поче одвајати од народа. Народна странка растајући се са калуђерском одану, јер виде, да је са калуђерима до сада као Сисиф камен ваљала, па јој мило би, што одјако неће узалуд на штету народну своје време трошити, него ће се између себе збиљски договарати.

Шести дан.

6. Јунија, у петак. Особити збор посланички. У 6 сахати пре подне држан је особити збор између посланика народне странке. Утврђено би, да се сабор одмах, пре него се оверови и сасвим састави, подпуни члановима што ће се одредити да се наврши број од 75 чланова. Народна странка тим више прихвати ову одлуку, што је друга страна у већини од својих 12 чланова, те је грађански сталеж сувише слабо замењен. Намера би, да се сабор, како и онако настају празници духова, одгоди на једно дванаест дана, а за то време, да се распишу избори, да оверовни одбор сврши свој посао, да се састави одбор који ће израдити пословник саборски, предлог о прегледу општинског закона, поглавито пак о плати свештеничкој. Мишљаше се, да ће се тако и трошак саборски умањити, пошто ће примати дневнице само они, који остану у каквом одбору или у Карловцима, а који оду кући, ти неће имати никаквих дневница.

Седница саборска. — У ½ 11 сахати пре подне отвори патријар саборску седницу, која трајаше до 1 сахата. Прочита се записник.

Прота Беговић спазивши, да уз његово име у записнику опет не стоји српски посланик, рече: Ја сам још јуче молио за себе, да се поред мог имена, где се вели, да сам

ја посланик слуњске ређименте, метне „посланик српског народа у слуњској ређименти." Са овим именом ми чемерно стојимо у крајини, па с тога ме и моли мој народ, који ме изабра, говорећи ми: идите и радите за нашу лијепу ријеч српску, па се наш народ умиљава вашој светости и моли вас, да га својим именом крстите, а кад ће се то чинити, када се у овако јавној пригоди пропусти. Ми имамо свести тамо, ми сви осећамо да смо Срби, али хоћемо да нас и други за то држе. Сви добро знамо, да нам се у неко доба то име одрицало, па је тога ради морао и сам Спон загрмети. Зову нас грчко-несједињенима, грчко-оријенталнима, на нека чују наше право име свуда и свагда. Ја молим дакле: да се стави у записник како горе напоменух. И пред амин треба да се метне наше име; ја сам Србин па ма ме сутра пестало.

На то патријар: Ја не назвах нашег народа овде друкчије, него српским, и није потребно, да се то домеће, иначе би се морало код сваког посланика дометати.

Беговић: У нас крајишника горњих потребно је. Ето нас називају: Влахом и нашинцем, а и наш владика кад води свештенство вели само: ево приказујем своје свештенство.

Предлог Беговићев прими се.

Предају се на сто сабора донесци. Међу тима прочита се и то, да прота Николић, који је дошао на сабор, полаже свој мандат.

Др. Суботић захтева, да се прочита полагање мандата, да би се видело, да ли га полаже само на сто сабора, или се оставља послаништва.

Патријар правда проту, да није знао шта ће радити. Чуо је да против њега има приговора, па је послао свој мандат, не хотећи доћи на сабор. Но он му је телеграфисао да дође; јер ако има приговора, то ће оверовни одбор пресудити. Жели да се ово питање остави оверовном одбору.

Др. Милетић мисли, да се не може оставити оверовном одбору, јер сасвим је друго кад се ко одрече свога мандата, него кад само има приговора против њега. По праву сви, па и они, којих су избори препорни, имају гласа, али ко се напред одрече, тај нема посла на сабору. Захтева да се прочита

донесак проте Николића, да се види, да ли се мандат полаже само на сто, или се одриче послаништва.

Перовођа га прочита, и у пропратници стоји између осталога: „полажем мој добивени мандат.“

На то рече др. Павловић: По свима правним појмовима сваки се може одрећи свога права. Како стоји ствар, г. Николић положио свој мандат без икаква додатка, па ево га иначе дође на сабор. Ја немогу разумети, да по и каквом праву може се когод у исти мах и одрећи свога права и вршити га. То је шала и неко титрање збиљом послова наших.

Др. Милетић захтева, да се рече у записнику, да прота Николић полаже свој мандат одричући се послаништва.

Пошто још неки посланици проговорише коју реч о томе, тај се предлог прими, и тако одлучи, да прота Николић не може више бити на сабору.

Патријар јавља, да је добио телеграм, по ком Ст. Поповић полаже свој мандат ради болести.

Прочита се телеграм и види се, да се Ст. Поповић не одриче послаништва, него захтева, да му се поради болести нареди заменик.

Владика Грујић мисли, да не би требало бирати заменика, да се чини трошак, него нека место болесниково остане непопуњено док не оздрави. Ако један посланик не дође, неће се на сабору ни осетити.

Др. Милетић противно томе мисли.

Најпосле патријар се овласти, да се нареди нов избор. Ова је одлука погрешно у записник уведена, јер је мишљено, да се не бира други посланик него заменик. Та се погрешка у другој седници поправила.

Прочита се веровница мајора Најића, посланика оточанске пуковине. Он се у веровници овлашћује не само за сабор, него и за синод, и да бира владику бачког. Пуковина дакле, како се види, није разумела правог задатка сабора, те се машила и онога што јој не би посао.

Прочита се телеграм, послан сабору из Мирковаца и Лазе, у ком се пита: „може ли поштен грађанин и земљоделац изабран бити за посланика.“

Др. Милетић мисли, да се тај телеграм тиче начелног питања, у што се сабор још сада не може упуштати.

Др. Суботић суди по телеграму, да су тамо посланика већ изабрали, па им се стаје на пут.

Овај телеграм наведе неке посланике, да запитају, одкуд да се тамо бира посланик, кад је наместо Поповића, који је захвалио на избору, послан његов заменик Максимовић. Запите се веровница Максимовићева. Веровница му би телеграм, који је сама ређимента послала Максимовићу на вели у њој немачки: ви се овлашћујете за време до новог избора.

Ради тога се роди жестока препирка с обе стране: да ли да се тај телеграм узме за веровницу или не.

Кад се одређивао посао оверовном одбору, онда се утврдило, да само о оним посланицима може бити претреса против којих има приговора, остале веровнице примају се за ваљане. Али онда није прочитан телеграм Максимовићев, него истом сада дозна сабор, да му је телеграм веровница. Народна странка доказиваше, да телеграм не може послужити за веровницу, пошто нема ни изворног подписа, нити се поимснце зна ко га је послао, нити има у њему оно што се по закону захтева и за просту овластницу а камо ли са веровницу. Предлагаху дакле, да Максимовић може запремити место на сабору и донде док му не стигне веровница и ствар се не објасни, али да до тога времена нема гласа на сабору. Калуђерска странка пак налажаше телеграм за довољан, тим више, што је као непрекоран остављен за оверовљење, дакле ово нека му ваљаност и пресуди. Одговори се са народне странке, да једна погрешка не даје право да се и у другу пада, па тако треба и ову погрешку, пошто се сада спазила, исправити.

Пошто се није могло доћи ни до каквог договора, започне се гласање устајањем и би већином гласова одлучено, да Максимовић има гласа по телеграму и донде док му не стигне веровница. Од противне стране само је четири-пет свештеника из Срема гласало уз народну странку, а остали са официрима уза странку калуђерску. И патријар бесеђаша

за то, да Максимовић има гласа, и та се одлука управо њему за љубав и донесе, премда би очевидно и за онога, који не разуме закона, да телеграм, особито онакав, какав би Максимовићев, не може послужити уместо веровнице. Ово би први догађај, који показа, да је калуђерска странка у већини, и да се није надати, да ће се држати народне странке. А за Максимовића калуђерска странка заузела се с тога, што је био од њене стране, премда док је био на сабору нигда речи није проговорио, ван што је нескладно упадао другима у реч, и рукама по који пут тамо амо махао. Али као адвокат би и сам уверен, да већина нема право што га прима за посланика са таковом веровницом, те га сутра већ не би на сабору него оде својој кући тако рекавши без с Богом остај!

За тим се прочитају чланови оверовног одбора. Овде се још боље виде, да је калуђерска странка у већини и да није на њу рачунати. Јер овде би тајно гласање, те бар ту сваки могаше радити онако како би уверен. Народна странка беше назначила половину одбора од народне а половину од калуђерске странке, дакле четворицу од сваке странке, а деветог др. Мандића као таквог који није ни на једној страни — који је неутралан —. Али кад се прочиташе имена, изиђе да су од народне странке само двојица а од калуђерске шесторица а седми др. Мандић. Од изабраних највише гласова добише по 58 а најмање 31, др. Милосављевић и др. Павловић, који изосташе, добише сваки по 23, жупан Кушевић доби 3, прота Беговић 5 гласова. Међу изабранима би и Максимовић, но кад се показа, да је против њега приговор стигао, мораде се на његово место други изабрати. Пошто пак од неизабраних кандидата др. Милосављевић и др. Павловић имадоше највише гласова, а Милосављевић одрече се, да не би морало бити избора између њих двојице, изабере се др. Павловић извикивањем. Тако дакле као чланови оверовном одбору добише гласове ови: Мандић 58, арх. Анђелић 58, Чуповић 58, Луданић 58, др. Стевановић 57, Максимовић 51, Вечеринац 34, Андрић 31,

Милосављевић 23, Павловић 23, Беговић 5, Кушевић 3. И тако сви осим Милосављевића, Беговића, и Максимовића осташе чланови. Уместо Максимовића изабере се др. Павловић, како малочас рекосмо.

Пошто овај избор би свршен, патријар зажели да се поради празника духова одложе саборске седнице, јер калуђери морају бити по манастирима, а можда ће и гдекоји посланици да их походе.

Др. Суботић вели, да тога не треба чинити, јер има још 10 нових места да се попуни, а 9 старих остало је непопуњених. Предлаже, да се пре свега нареди, како да се та места попуне. Пристаје да се сабор одложи, али по подне нека се држи седница на се та попуна одреди.

Патријар мисли, да то треба учинити, кад се сабор састави, јер и овде можда има 10 места која ће се уништити па ће се наново бирати, а друго он не види, да је потребно 75 чланова, јер што не сврши њих 66, неће свршити ни 75. Док се распишу избори, док се посланици изаберу и док ови амо дођу, проћи ће много времена, а то стаје много народног трошка. За прошли сабор потрошило се до 50.000 фор., а још ништа није наплаћено. Ако ли тако узрадимо, онда ће нестати народне главнице, на коју су толике потребе зинуле.

Др. Милетић рече: ако буде претреса о тој ствари, он жели да се сабор попуни.

Патријар хоће, да се најпре састави сабор па онда тај посао заночне, а дотле нека се посланици састају у одборима.

Др. Милетић захтева, да по подне буде седница, јер посланици нису дошли овамо, да о народном трошку манастире полазе. Ако је ко рад манастире видети, нека то чини после сабора. Кад се много троши, не треба губити времена. Ми смо готово недељу дана овде, а ништа не учинисмо. Бојим се, да се ништа не уради а сабор распусти. Нека се дакле сутра а и трећи дан духова држи седница, па кад сутра поделимо посланичка места, нека се телеграмом јави онима, који имају право бирати посланика.

Са стране калуђерске вели се, да још нису спремни за тај посао.

Др. Суботић одговара: ми смо спремни, ми ћемо донети готове предлоге.

Патријар вели, да панчевачка и белоцрквапска пуковина неће ни бити замењена на овом сабору, јер такав је телеграм добио од власти.

Др. Милетић одговара, да он има телеграм, по ком је избор у Белој Цркви потврђен, и да је одавде посланик Ристић већ на путу, а што се Панчева тиче, нећемо ми власти ни питати, што је наш посао да га свршимо.

Патријар затежући се пристане на захтевање народне странке те за сутра у 10 сахати закаже саборску седницу.

Видимо са каквим незгодама мораде се борити народна странка и ради држања седница саборских. Док она, жељна рада, захтеваше, да се што више седница држи и ове што дуже трају, како би се уштедело и време и трошак, дотле патријар са својом странком разгађаше их, па их понајвише у 10 сахати па и доцније започињаше а и пре једног сахата свршиваше. А пошто на 75 посланика долази на 4 сахата на дан — т. ј. кад би се седница саборска држала само од 9 до 1 сахата, а заједно могла би се без натезања држати и 5 сахати — 375 фор., то на један сахат долази од прилике 49 фор. Узмимо дакле само 20 седница, па одкинимо свуда само 1 сахат, то чини свега 1880 фор. а. вр.! А то је трошак заиста без невоље издан. Кад се о овако великом послу а са тако великим трошком ради, онда треба и у светце прионути за рад, а доста је светковања и одмора сваки дан по подне. Ово је бар ствар очита, па нека пресуди народ на чијој је страни правда. Ту бар нема мудровања ни извијања, него ту број, новац говори!

Пети дан по подне у пет сахати би прва седница о в е р о в н о м о д б о р у. Др. Мандић није могао доћи, јер како поменусмо, беше згњечио руку. За начелника одбору би једногласно изабран архим. Анђелић а за извештача др.

Павловић. Веровнице посланичке и остале исправе предадоше се члановима, да их разгледају, да разделе прекорне од непрекорних, па онда о свему убавесте одбор у седници, која ће се сутра дан у 8 сахати пре подне држати. У одбору би највећа слога.

Седми дан.

7. Јунија у суботу. Оверовни одбор. Овај одбор држао је у 8 сахати пре подне свој збор. Чланови донесоше своје извештаје, који ће се узети за правац главној радњи у послу оверовљења. Заподене се разговор о томе, еда ли осим угарско-саборског закона од год. 1868. чл. IX. вреде за сабор и пређашње наредбе царске; даље разуме ли се, да различни сталежи морају бирати само од својих људи, или и од људи и из другога сталежа? Већина као да би за то, да по начелу: закон новији укида старији — за сабор вреди најновији угарско-саборски закон, пошто га је и граница признала, и да сталежи не морају бирати посланика само од својега реда него могу и из којега другога, пошто се тако чинило и у граници на некима местима. Навластито се код овог питања узе на ум избор др. Суботића, који и ако није граничар, изабран је у Земуну, и проте Беговића, којега изабраше бирачи грађанскога реда. За ово се остави времена да се размисли, па да се онда и правила за посао око оверовљења удесе. Збор, што ће се за тим држати, би одређен за 10. Јуни, трећи дан духова, у 5 сахати по подне.

Саборска седница. Започе се у $^{3}/_{4}$ 11 сахати пре подне. Прочита се записник јучерашње седнице.

Др. Милетић разабравши из записника, да се сабор назива „српски народни црквено-школски," жели, да се назове „српски народни" или бар „српски народни црквени сабор," јер овај сабор, и ако није политичан, расправља такове ствари, које се не тичу само цркве и школе него уобште народа српског, а школски се тим мање може назвати, што расправља не

само школске него уобште просветне ствари. При новом уређењу биће о томе речи, али за сада бар нека се у записнику назива „српски народни црквени сабор.“ То се прими, пошто патријар изјави, да ће се доцније питање о томе називу изметнути на дневни ред.

Исти посланик спазивши проту Николића на сабору рече, да овај не може на сабору имати гласа, пошто је предао писмену оставку, па тако дакле да ваља наредити нов избор.

Патријар рече, да нов избор није потребан, пошто Николић има свога заменика, дакле овај ваља да дође.

Др. Павловић тврди, да се мора свршити нов избор, јер је заменик изабран само за случај, ако би посланик, којега замењује, ради болести или иначе био препречен доћи на сабор, никако пак ако би престао бити послаником.

Др. Милетић мисли, да заменик вреди уместо посланика и онда, ако би се овај одрекао послаништва, или ако би иначе посланик престао бити.

Одлучи се, да се не свршује нов избор, него да се позове заменик да дође.

Др. Суботић напомиње, да за сада на сабору има свештеника 27 — рачунајући овамо и патријара и владике, а од друга два сталежа 36, кад се одузму граничарски посланици, остаје на провинцијал свега 15 посланика, који замењују народ од својих 325,000! За то предлаже, да се сабор не упушта у даљу радњу док се не попуни, него нека се одмах одреди одбор, који ће саставити предлог, из којих округа српских ваља још да се изаберу посланици како да се попуни број од 75 посланика. За то време пак нека се изаберу и други одбори, који ће израдити предлог о пословнику, прегледу обштинског закона и плати свештеничкој. О предлогу, да се попуни сабор пре него се састави, би много разговора, од којега ћемо само главно напоменути.

Виђаше се, да и патријар и многи други од калуђерске странке беху ради, да се сабор после састава свога попуни.

Калуђерска странка подупираше своју жељу разлогом, да сваки сабор ваља да је најпре састављен, па онда да се може лаћати такове замашне радње као што је попуна. Јер

се још не зна, који ће посланици бити и оверовљени, па тако у попуни сабора могу и они утицати, који можда, пошто се оверовљење сврши, неће ни бити посланици, а ради се о таковом замашном послу.

Разлози народне странке беху ови.

Није право, да се сабор упушта у даљу радњу, док не дођу на сабор и остали посланици. Истина да би у редовном стању најпре требало оверовити и саставити сабор, па се онда у попуну упуштати. Али ово је ванредно стање, које нам налаже, да позовемо и друге посланике пре него се упустимо у даљи рад.

Од свештенства за предлог народне странке први устаде свештеник иришки Јовановић те рече: да сабор ваља још пре састава свога да се попуни, како би сви посланици у радњи саборској могли учествовати и како не би изишле одлуке од крњег и неподпуног сабора, као пређе, ради чега мисли се да су и одлуке саборске изишле крње и неподпуне. Рану ваља лечити зарана, а не допустити, да се све већма позлеђује.

Беседу му пропратиште и свештенство и народни посланици са „живео.“

Свака странка казиваше своје разлоге, али им поглавити разлог би и то, да стеку за себе већину. Калуђерска странка већ имађаше већину, па јој се не требаше попуњати, а народна странка надаше се, да ће попуњањем и ако не стећи већину а оно бар умножити се. Ово би поглавити разлог, којега ни једна странка не хтеде казати. Но пошто нико одговора не хтеде на себе примити, да се са неподпуним сабором и даље ради, и пошто и сам патријар рече, да је и он за попуњање сабора, само не одмах, него пошто се сабор састави, би претежна већина за то, да се сабор и пре састава свога попуни. Гласање сврши се устајањем те за народни предлог устадоше не само већина свештеника него и сви официри. Одреди се дакле одбор, који ће саставити предлог о попуни сабора. Одбор би удешен тако, да из сваке диецезе би по која особа. За чланове му беху ови изабрани: проте Бранковић и Влаовић, парох Јовановић,

проте Чуповић и Беговић, мајор Пајић, Јов. Живковић, капетан Секулић, др. Стевановић, прота Миликшић, др. Милетић, жупан Кушевић, проте Стефановић и Трбојевић, др. Милосављевић, др. Суботић.

На овом збору не би пакрачког посланика Кушевића, који обично устајаше гдегод могаше против предлога народних, па можда би и сада при овом предлогу своју тактику употребио, да своје присталице на стрампутицу заведе. Он оде у Земун да кумује Самку Маширевићу при венчању. Да би њега на сабору, по свој прилици да би он покварио или бар кварио да се прими предлог народне странке о попуни сабора. Тако бар мислиште тада посланици народне странке. Поуздано се дознало за њега и то, да у шифрама (знацима) телеграфиште вишим властима хрватским.

Ваља ми овде и то споменути, да од угарске владе би овамо послан министарски концеписта Иван Маршо, који за владу бележаше седнице саборске. Он и пештанском Лојду сла саборске извештаје. Због празника духова сабор се на три дана одгоди, а за то време остави се одбору за оверовљење и за попуну да раде своје послове.

Осми, девети и десети дан,
од 8. до 10. Јунија.

Празници духова, у које се седнице саборске нису држале.

Једанаести дан.

11. Јунија у среду. Саборска седница. — Пре седнице саборске у 8 сахати пре подне држао је одбор за попуну свој збор. Саборска седница започе се у 11 сахати пре подне а сврши се у 1 сахат. Слушалаца би подоста, особито из Новог Сада. Прочита се саборски записник па се поправи тако, да му се дода назив „српски црквени народни сабор" по предлогу др. Милетића. Белоцркванки посланик др. Ристић предаје своју веровницу, што се узме на знање.

Патријар јавља, да је наредио, да заменик проте арадског Николића дође на сабор.

Сада се прочита телеграм немачко-банатске пуковине о избору панчевачког посланика, који је патријару послан. По одлуци саборској од те се пуковине захтевало телеграмом, да не смета, да народ изда веровницу др. Пејићу, који је за посланика панчевачког изабран. Пуковина одговара, да су прва два избора као незаконита уништена, а трећи се не може започињати, пошто би био узалуд.

Др. Суботић помене, да је предлог — др. Милетића — био, да се др. Пејић као већ изабрани посланик позове на сабор, а не да се нов избор започиње, пошто се зна, да је др. Пејић изабран, а народ неће другога да бира.

Др. Милетић предложи, да се пуковина запита, какав је трећи избор био, па др. Пејић да се на сабор позове, јер пуковина нема права испитивати, је ли посланички избор ваљан или не, него је то посао самога сабора као самоуправног друштва.

Јов. Живковић рече, да је недостојно и неупутно сабору упуштати се у дописку са пуковином. Др. Пејић нема ни веровнице, нема ни онога што има Максимовић. Власт би требала да је дала веровницу ономе ко је изабран, а тога није учинила. Ваља се дакле против ње тужити. Милетићев предлог дакле није од практичке вредности. Ваља да се жалба пошље самоме краљу с тога, што се не врши закон, који је он сам потврдио. Слаже се у начелу, да је сабор једина власт, да пресуђује законост избора, и да сви као један човек станемо на браник за народна права, само се разликује у мишљењу са Милетићем тиме, што он хоће да се жалба пошље краљу.

Др. Суботић предлаже, да се од пуковине напросто захтева, да посланику др. Пејићу изда веровницу, а сабор ће сам пресудити, уколико је избор ваљан или не.

Белоцрквански посланик Ристић, који сада први пут дође на сабор, пошто му је војничка команда потврдила избор, вели, да се одмах војничком министарству ваља потужити, како се неће губити времена и пошто би дописка са пуковином као

нижом власти, која само по налогу ради, била узалуд и без икакве сврхе, јер напред знамо, да она или неће одговорити или ако одговори, неће испунити захтевања саборског:

По том смислу говориште и владика Грујић и мајор Механовић.

Алекс. Николић слаже се са Суботићем додајући, да треба у записник ставити ограду против тога незаконитог мешања посланичке власти у самоуправу сабора.

Између тога је и патријар говорио и препоручивао, да се не вређају власти, и да сабор њима не може заповедати.

Др. Павловић рече: да је пре свега питање. да ли смо ми сазвани и да ли расправљамо своје послове по уставноме закону угарског сабора, и то по чл. IX. год. 1868., или по каквом другом закону. Знано је свима, да је сабор сазван по реченом закону и да га други закон не веже. Из тога закона извире, да је сабор по својој самоуправи властан, да своје послове самостално расправља, па тако и ваљаност избора пресуђује. Пуковина дакле или друга која власт не може се у њен посао мешати; него је дужна закон извршити. Сабор нема извршне силе, али има право захтевати од пуковине, да изврши закон, који је сам краљ потврдио. Слаже се дакле са предлогом др. Суботића, да се захтева од пуковине, да изда веровницу др. Пејићу, али уједно додаје, да ваља од ње захтевати, да саобшти и све списе који се тичу тога избора. Па ако пуковина не испуни тога захтевања, онда нека се тужи сабор министарству војничком или краљу.

Јов. Живковић одустане од свога предлога и приступи предлогу др. Суботића, пошто и он хоће, да се изишту списи изборски од пуковине, па онда према ствари да се вишим властима тужбе шаљу ако буде потреба.

Опет се породи препирка, еда ли да се сабор упусти у дописку са пуковином, што би по мишљењу неких посланика било за сабор недостојно, па најпосле одлучи се, да се телеграмом замоли ратно министарство, да наложи пуковини, да сабору пошље изборске списе.

Др. Суботић предаје протесте општине Краљеваца.

Каменице и Черевића против избора сремског. Предаду се и други донесци.

Међу овима би молба општине Кикиндске, да се сабор не упушта у даљу расправу осим уређења саборског. Ову молбу донесе др. Милетић. Груборовић преда молбу општине Комоговине, да добије пароха, кога већ од седам месеци нема, па с тога нема ни црквене службе.

Пошто су неки посланици у оскудном стању а није одређено да им се издаје дневница, одлучи се, да се донде, док сабор дневнице не одреди, после сваких 14 дана издаје дневница посланицима који је запшту, и то онолико колико је прећашњи сабор одредио, т. ј. 5 фор. на дан.

Др. Суботић стане читати одборски предлог о попуни сабора, али пре него га доврши, одложи се претрес му за сутра по захтевању неких посланика.

Дванаести дан.

12. Јунија у четвртак. Саборска седница. — Започе се у 9 $^1/_2$ сахати пре подне. Пошто се прочита записник и неке молбе предадоше

др. Суботић позива на одговор патријара рекавши: пошто из границе треба да има 25 посланика, а има само 24, за што још један посланик није дошао?

Патријар каже, да је и он то запазио, и да би и сам пред сабор изнео, да Суботић то није учинио, али да не може знати, које место није попуњено, јер му веровнице нису предане.

Јов. Живковић приговори Суботићу, да док се сабор не састави, не може се председништво позивати на одговор. Та ствар не иде овамо него оверовном одбору; кад овај донесе извештај о посланицима, колико их је дошло, онда ће бити речи и о том посланику.

Др. Милетић мисли, да је то посао сабору да позове посланика преко дневезапа. Мисао Живковићева вредила би само онда, кад би сабор био многобројан као што су други сабори. Ако бисмо то дакле оставили оверовном одбору, онда

би могло и више недеља дана проћи, док одбор то снази, а за то време не би било на сабору једног крајишког посланика. Кад могосмо наредити, да се сабор попуни, можемо и то наредити, да дође онај, који још није ту.

После дужег претреса одлучи се, да председништво позове посланика онако како пристоји.

Др. Суботић сприобштава извештај одбора о попуни сабора, коме би председник прота Влаовић а известилац др. Јован Суботић. Пре него се сабор упусти посебице у претрес, започе се претрес у главноме (генерална дебата).

Владика Грујић мисли, да би требало оне гласове, који долазе уместо Романа, додати оној диецези, из које Романи изосташе, а то су темишварска, вршачка и арадска: ако пак то не би могло бити, онда при поделн гласова бар то да се узме на ум, па реченим диецезама према броју душа више гласова дода.

Др. Милетић вели, да то право не припада диецезама него васцелом народу српском, треба дакле да се поделе по броју народа а не по диецези. Јер је романски народ само примљен у заједницу, а по њему се није делио број посланика. Да је то право само право народа, види се и отуда, што гласови нису подељени по диецезама, него по целом народу, пошто је одређено, да се бира 75 посланика, па је то разрезано на диецезе према броју народа.

На предлог Јов. Живковића, којему се придружи и Ж. Кирјаковић, започне се посебан претрес, пошто ће попуна и онако само неколико дана трајати а настаће ново уређење.

Др. Суботић разлаже свој предлог о попуни. Рече, да су га при подели места за попуну водила она начела и разлози, по којима ће сви Срби бити замењени, да се право остави ономе чије је, и да се не одузима ономе који га има. Има места која до сада дуго нису била замењена, као што је Суботица; има таквих, која до сада никада нису ни била замењена, као што је Карловац, Загреб. Има и таквих, која само при садашњем избору нису учествовала, као што су Панчево и Бечкерек и т. д. Други је разлог тај, да има

великих општина, које би по свом уређењу могле бити замењене, као што је Кикинда, Темишвар, па пошто се ником не одузима право кад се њима даде, то би га и оне могле добити. Разма тога требало се и на изборне срезове обазрети, те онима, који су најмање замењени, ко'е место приоддати. На једном месту бира н. пр. 14 хиљада једног, а на другом по 50 и више хиљада једног. Код поделе свештеника да се узме за темељ број свештеника. Начин избора да буде такав, да у оним местима, где се већ досада бирало, остане стари обичај, а где се није бирало, да се одреди нов начин како да се бира. У Араду, Кикинди, Бечкереку, Суботици и Панчеву да сви бирачи бирају. У Загребу и Карловцу да се одреди други начин, јер не би било право, да Карловчани сви дођу, пошто ће избор тамо бити, а Загребчани да не дођу, него тако да се подели да на 10 душа дође један изабраник. Да би се уштедело време, да се призна избор др. Ивановића у Кули као заменика, а ако би кулски срез новом поделом још једног посланика добио, онда да он буде посланик. Да су тако и бирачи мислили, види се из веровнице др. Мандића, где стоји, да је Ивановић за заменика изабран тако, да буде посланик ако би било новог избора.

Заподе се реч о посланику манастира Ходоша као о првом ставу предлога. Говорише о томе Милетић, арх. Живковић, прота Беговић, патријар, Јов. Живковић и владика Грујић.

Милетић рече, да се треба махнути разговора о томе него треба оставити председништву да изабраног посланика позове. Не треба ни пресуђивати питања, да ли треба Ходош да бира посланика; не треба да дајемо разлога новоме праву, јер је Ходош и до сада слао посланика.

Арх. Живковић слаже се са др. Милетићем додајући, да ваља знати, да је ходошки архимандрит status quo — садашње стање — арадске дијецезе припознао, и са својим рачунима преко Арада у Сибиљ смера. То се не може допустити. То је српски манастир, ма у којој дијецези он био. То признаје и сам арадски епископ, кад га је амо упутио.

Патријар рече, да сва препорна места ваља да остану при старој области. Он гледа тај манастир као задужбину српску. Владика арадски одговорио је на његово писмо, да ће дати бирати, и посланик је већ изабран: треба га само позвати да дође.

По склапању владике Грујића прими се овај предлог: пошто се не може Ходошу одузети глас, с тога се неће попуњати.

Други предлог одборски гласно је, да се уместо свештеничких посланика арадске дијецезе дају два свештеничка посланика Горњем Карловцу и архидијецези карловачкој. Би одлучено, да један глас добије архидијецеза карловачка а други дијеза темишварска.

Трећи предлог, да се један грађански посланик да Панчеву, прима се.

Четврти предлог би: да Арад са Батоњом бира. Неки хтедоше, да бира сам Арад, а неки да бира и Батоња. Који бише за Батоњу разлагаху, да кад цео народ бира, не треба ни једна општина да изостане.

Арх. Живковић хтеде, да осим Батоње и друга околна места бирају, наиме Арадгај, Торња, М. Чанад, Печка, Нађлак и Вашархељ. Није противан, да се ту припусте и Батоња и Текељева црква, и ако су оне две општине учествовале и у избору св. миклушком, где је др. Павловић за грађанског посланика изабран.

Би одлучено, да посланика бира Арад са осталим тамошњим општинама негдашње арадске дијецезе.

Пети је предлог одборски, да Бечкерек са Ечком бира. Одлучи се, да Бечкерек за себе бира, а друге помешане општине да се узму на ум при новом уређењу.

Шести је предлог, да Кикинда, која има око 15000 српских становника, бира једног посланика.

Др. Стевановић брани свој посебни глас, који је у одбору дао, да Темишвар једног посланика бира, рекавши: да га при томе није водио мештански патриотизам него га водиште начела одбора, и нека историјска дата. Пре свега у одбору обзирало се на учени сталеж и пазило се на варош.

Ако је до ученог сталежа, има га у Темишвару као и у Кикинди. Разма тога Темишвар је већ 1769. имао једног свог посланика на сабору, а 1790. г. имао је два племићска и два грађанска посланика. У одбору је речено против Темишвара, да је Темишвар у садашњем избору учествовао. Али је учествовала и Кикинда, па она уз то сад већ има два посланика.

Прота Влаовић вели, да се и на Кикинду ваља обазрети, јер и она има својих заслуга за народ и просвету. Тако је 1848. год. сама Кикинда дала један батаљон војника. Поклонила је на фонд препарандски 10.000 фор., на народно позориште 10.000 фор.

У овом говору г. проте Влаовића ваља нам на ум узети неке погрешке и исправити их ради убавештаја читалаца. Није Кикинда, него је кикиндски диштрикт поклонио српском народном позоришту 5% камату на 5000 фор. а. вр. коју се по одобрењу тадашњег државног намесништва обвезао плаћати како се сазида позориште. Тако гласи заветно писмо мађистрата кр. сл. вел. кикиндског диштрикта од 25. Јулија 1864. бр. 2967. Исти је диштрикт својим заветним писмом од истога дана и под истом бројем подјемчио се по одобрењу наместничком и правној српској академији, која се смера подићи у Новом Саду, плаћати 5% камату на 10.000 фор., како се академија подигне и започне свој рад. Даље је диштрикт заветовао српској преправници учитељској 10.950 фор. одлуком својом од 9. Августа 1862. бр. $\frac{1896}{\text{пол.}}$, а осим тога поклонио главници исте преправнице растеретницу од 1050 фор. а. вр. Варош Кикинда пак, колико нам је познато, подјемчила се давати на преправничку главницу 23 фор. 10 нов. сваке године као 10% додатак, као што се и многе друге српске обштине подјемчише.

За протом Влаовићем проговори Кирјаковић рекавши: да разлози др. Стевановића иду у средњи век, а одборски оснивају се на демократском начелу. Одборски је начин бирања европски, јер се права дају живим главама а не имању или мртвом праву.

На опомену патријарову, да ће онда кикиндском диштрикту доћи три посланика, рече прота Влаовић, да

неће припасти самом диштрикту, јер је протопопијат бирао, а у протопопијату има седам места, која нису у диштрикту, а диштрикт са тим местима има до 60.000 душа. Говорише још и владика Грујић, др. Милетић, др. Павловић и архимандрит Живковић, за овима завршн као предлагач др. Стевановић.

Најпосле др. Суботић као известилац заврши овако: Ако је и ко свестан, то је Темишвар; ако је игде ученог сталежа, то је у Темишвару. Темишвар није бирао за себе посланика пре него после г. 1790., а Суботица бирала је за себе до г. 1837., а од то доба никако. Кад нема других особитих разлога, онда морамо гледати како су који замењени. У кикиндском диштрикту на 22.000 душа долази један, а у темишварском протопопијату на 11.000 долази један. Ми не узимамо гласа од Кикинде, али не узимамо ни од Темишвара.

При гласању већина би за Кикинду.

Седми предлог одборски би, да се Суботици, која броји 2722 србских становника, један посланик да.

Кирјаковић није за то, пошто је мален број душа, него нека се тај глас даде бачкој жупанији или бечкеречком диштрикту.

Прота Бранковић рече, да Суботица броји преко 3000 Срба̃ља, и да је она право бирања и пре уживала.

Прими се предлог одборски.

Осми предлог одборски, да се кулском срезу, у којему има 58.000 србских душа, поред једног посланика, којега је досада бирао, дода још један, прими се.

Последњи је предлог био, да Загреб и Г. Карловац једног посланика шаљу.

Ратковић предложи, да се уместо тога узме Трст, Река и Сењ, али му се напомену, да то не иде под привилеје и декларацију.

Прота Кукић предлаже, да и Петриња и Костајница са Загребом и Карловцем бирају.

Напомене му се, да за границу већ има 25 посланика, и да би се тиме тај број прекорачио.

Неки предложе, да и Моравице при избору учествују.

Јов. Живковић би против тога рекавши: да град Загреб заслужује да се особито на њ обазремо, јер по терету, који он сноси, треба да се рачуна у 2000 душа, а овако би Моравице при избору по душама јаче биле замењене. Не можемо се држати само пучанства, него и ради по итичких разлога треба да се обазремо на Загреб. Боји се, да Загреб неће хтети бирати, ако му се и Моравице придодаду.

Други рекоше, да треба избором посланика дати згоде народу, да му се шири свест народна, и да се не изгуби и не охладни за своју народност у туђинству, а та ће се згода дати и Моравицама.

Пошто се ствар не могне прекинути без гласања, савршн се гласање и за предлог, да и Моравице бирају, би 31 глас против 27, који хтеше да Моравице не бирају.

Владика Стојковић није хтео гласати, јер је желео, да и Пешта и Будим буду замењени с тога, што је Загреб и Карловац замењен.

Тринаести дан.

13. Јунија у петак. Саборска седница. Започе се у 10 сахати. Пошто се прочита записник и нешто поправи у њему, пређе се на дневни ред.

На дневном реду би предлог о изборним местима и начину бирања.

Др. Суботић разложи мишљење одборско о том предлогу. За тим се стане предлог претресати.

Предлози: 1. да се избори свештенства саврше по дојакошњем начину; 2. да у Кикинди, Панчеву, Бечкереку и Суботици бирају сви бирачи, приме се без препирке.

О 3. предлогу, да у Араду и оближњим местима бирачи на 10 глава изашљу по једног посланика, би подужег разговора.

Неки хтедоше — поглавито Милетић и Кирјаковић —, да бирају сви, који су пунољетни, а други, да свака општина из своје средине на избор изашиље повереника.

Први подупираху свој предлог тиме. што је избор тиме слободнији и одговара боље општој вољи и што би се — како Јов. Живковић рече — народ само један пут а не два пута морао скупљати. а други, што је лакше свршити избор на онај начин који они предлажу.

Прими се предлог, да бира Арад и све оближње српске општине, и да бирају сви. који су пунољетни а нису поради злочинства кажњени или под истрагом.

4. предлог би: да се за кулски срез позове др. Ивановић. пошто је он заменик др. Мандићу а овај је болестан.

Др. Милетић предлаже, да се др. Ивановић не као заменик др. Маидића, него као посланик позове, пошто је за посланика и изабран ако би сабор одобрио за кулски срез да се бира и други посланик.

Тај предлог прими се једногласно.

Ова одлука даде узрока те неки поништу. да се и Ђ. Натошевић позове на сабор, и ако је он само заменик Јов. Живковићу. Јер пошто Кушевић и заменик му Утешеновић захвалише на послаништву а није при избору управо казано, да је Натошевић заменик само Живковићу, то може заменити Кушевића и Утешеновића.

И овај се предлог прими.

Милетић захте, да се онда и Иса Павловић позове као заменик др. Суботића. пошто овај на сабору не седи као посланик кикиндски него као земунски.

Овај се предлог прими.

Али неки — међу којима би и патријар — захтеваху. да Суботић каже. које место управо замењује као посланик, јер два места не може замењивати.

Др. Суботић рече. да замењује Земун, јер од Кикинде још нема веровнице. и он Земуна неће донде упуштати, док га сабор не истера.

На ово се посланици насмејаше. и прекидоше даљу реч о томе.

За тим се на предлог Милетићев одлучи, да се и

други кикиндски посланик Чарнојевић позове на сабор, или ако не може доћи, да јави на да му се пошље заменик.

Др. Милосављевић предложи, да се начини пословник и да се за то одбор одреди, даље да се одреди одбор за преглед саборског закона од 1865. и уређење плате свештеничке.

Др. Милетић предлаже, да се одреди одбор за уређење сабора.

Ти се сви предлози приме и на предлог Свет. Кушевића одлучи се, да се ради избора тих одбора најпре држи обићи збор посланички сутра дан у 9 сахати изјутра, а у 11 сахати сабор.

Но пре ове одлуке предлагаше Јов. Живковић, да се пре свега сврши оверовљење, јер није у реду, да се поменути, тако замашни послови започињу, пре него се зна, који посланици имају права на сабору бити, који ли немају.

Овај се предлог с тога одбаци, што сабор, док се не попуни није властан лаћати се тако важног посла, као што је оверовљење, и што се тиме крњи право онима посланицима, који ће још доћи на сабор.

Живковић би очевидно са калуђерском страном, која беше за сада у већини на хтеде свршивати послове док је још у већини, а народна странка хтеде себи стећи већину, пошто још многе своје посланике очекиваше.

Народна странка одржа и овде мегдан, премда би у мањини.

Четрнаести дан.

14. Јунија, у суботу. Општи збор посланички. — Започе се по јучерашњој одлуци саборској у 9 сахати пре подне. Председаваше јој прећашњи председник прота белоцрквански Стефановић. На лицу посланика и једне и друге странке могаше се запазити, да им је мило, што се опет нађоше на општем састанку. Заиста да нема неколико бургијаша себичњака, била би слога трајна међу посланицима,

јер сада после толиких векова први пут саборисаше без комесара, те до слоге њихове и љубави к народној ствари стајаше, да што добро и стално по цео народ учине!

На овом општем састанку донесоше се готово једногласни предлози о одборима, који се у ниже стављеној седници саборској спомињу. На свршетку збора јави владика Грујић, да се патријару нешто прозлило — добио је колику —, и само ако је прека потреба, моћи ће доћи на сабор. Посланици захтеше, да дође, да се само чланови одборски прогласе, кад не може друкчије бити.

Саборска седница. — Око ½ 12 сахати дође патријар и отвори саборску седницу. Одреде се ови одбори:

1. Одбор за привр. пословник, уређење сабора и општина. За начелника одреди се др. Суботић, за известиоца др. Милетић.

2. Одбор за плату свештеничку. У тај одбор осим других чланова узеше се и све владике, за начелника владика Кенђелац, за известиоца арх. Анђелић.

3. Одбор школски. Начелник Јов. Живковић, известилац др. Натошевић.

4, Одбор молбени. Начелник барон Рајачић, известилац арх. Живковић.

4. Финансијски одбор. У овај одбор дођоше као начелник: Кушевић, као известилац: Јов. Живковић, као чланови: мајор Пајић, арх. Цветић и прота Бранковић.

При одређивању ових одбора обазрело се на различне сталеже и стручњаке. Уз то се одреди, да ко усхте отићи из Карловаца за време радње одборске и не хтедне у овој учествовати, да то јави председништву саборском, па за време, док је удаљен, неће имати дневнице посланичке. Најпосле на предлог др. Милетића и то се одлучи, да се нови избори сврше најдаље до другог понедеоника, и да се телеграмом нареде.

И с тим се саборске седнице одложише на више дана.

Петнаести до двадесет-четвртог дана.

од 15. Јунија до 24. Јунија.

За ових десет дана не држаше се саборске седнице. Посланици пробавише то време у радњама одборским, које се одредише у последњој седници. У то доба би и слава певачког друштва у Вршцу, које освештаваше своју заставу, те многи посланици и тамо одоше. Неки, који не бише у одборима, одоше својим кућама.

Двадесет-пети дан.

25. Јунија, у среду. Саборска седница. Прочитају се два записника од пређашњих седница.

Одбори за пословни ред и за оверовљење јављају, да су свршили своје послове, и да их могу изнети сабору ради претреса.

Патријар јавља, да му је 38 општина поднело своје проти-протесте, у којима се каже, да су сремски избори били правилни.

Ове проти-протесте послаше или поједини људи или политичке општине, свакојако по наговору политичких власти.

Кирјаковић хтеде, да се ти проти-протести прочитају, да се види од кога су, јер види, да су то све само мршаве општине (смеј), као н. пр. у Гибарцу има само два човека.

Кушевић неће, да се проти-протести читају, него да се предаду оверовном одбору.

На предлог др. Павловића прими се, да се у записнику забележе само места, одкуда су проти-протести, а ови да се предаду оверовном одбору.

Патријар прочита телеграм Чарнојевићев, у коме овај јавља, да поради болести не може доћи на сабор, али како узможе, доћи ће.

Предају се веровнице посланика из Суботице, Загреба, Горњих Карловаца и мајора Тапавице, даље се чита телеграм

општине Комоговине, која моли, да јој се наметнути свештеник уклони, „иначе ће“ како рече патријар, „отићи у шокадију.“

Неки хтедоше, да се ствар Комоговине одмах претресе.

Владика Николајевић, у којега је диецези та општина, хтеде да објасни ствар, па да се види, да није тако страшна.

На предлог Милетићев, који подупираше и Јов. Живковић. би свршено, да се молба преда молбеном одбору, па како се сабор састави, одмах да дође на дневни ред.

Патријар износи веровнице неких посланика, а Суботић жалбу земунске општине, ради мешања патријарова у избор тамошњи.

За тим проговори патријар: да је чуо, како је било у листу „Застави,“ да је он позвао општину земунску, да по трећи пут бира себи посланика, али да то није истина, него је то можда сама ценерал-команда учинила. Он сва опадања и подметања Заставина, што се земунске ствари тиче, с презрењем од себе одбија. Рече даље, да за то о томе говори, што га тишти и боли, што тај лист и његове најлепше намере и најплеменитије тежње изврће и по народ као погибаоне описује. Патријар стане уз ово и друго којешта, што је било пре године дана у „Застави,“ напоминьати и на њу нападати, и претити „духовним бичем,“ показујући песницом на народну странку. Патријар је врло раздражено говорио, и посланици и публика бише узрујани, тако да му више пута повикаше „на ред!“

Др. Милетић као уредник „Заставе“ брани се од нападања, па вели, да такове речи не пристоје сабору, него, ако патријар што има, нека се тужи поротном суду у Пешти, и нека га не раздражује, нити распаљује ватру, јер онда ће и он имати узрока гњевом распалити се. Што се тиче земунског избора, показаће се, да ли је истина или не, што је било писано у „Застави.“ А друге ствари, што се овде поменуше, не тичу се сабора него штампарског суда.

Др. Милосављевић рече, да је управо намеран био, да позове на одговор патријара ради земунског избора, јер је о томе добио телеграм из Земуна: он својим позивањем

на одговор хтеде дати згоде патријару, да сачува своје достојанство, а пошто он каза, да трећег избора није он одредио, одустаје од свога позива на одговор.

Патријар опет стане раздражено говорити и нападати на „Заставу." Између другога којечега рече: Пре некога времена такође је стајало у „Застави," да се ја радујем, што војници у Срем долазе, а то ће рећи, као да се радујем, што се српски народ гњави. То би тежња томе чланку. Осим тога сваком згодом хтедосте и куку и мотику подићи на мене као да сам рад упропастити срећу народну. Али народ познаје свога патријара, познаје његову превелику љубав према народу, и уверен је, да он само на добро и напредак свога српског народа смера. Најпосле рече: немојте ме терати, да развијем свој духовни бич! Мислите, да ће свештенство ћинити на мене, неће, не сме. (Публика на ове речи опет узавре, патријар опомиње слушаоце на мир, неки вичу: на дневни ред, а свештенство: живео).

Др. Милетић напомиње патријару, да је погрешком штампарском стајало у „Застави" уместо „Парчетић" се радује, „патријар" се радује, али да је то одмах у другом листу поправљено. Опомиње патријара, да штеди достојанство сабору.

Патријар: Јесте, поправилисте, али та неистина ипак није без намере стављена у новине.

Др. Милосављевић напомиње, да је он патријара за то хтео позвати на одговор ради земунског избора, што је хтео сваку сумњу уклонити од њега.

Патријар на то рече: може бити, да је ценерална команда мислила, да ће с мојим именом моћи што урадити, па је тако ваљда и чинила, но патријар ништа не зна о томе. Даље рече: да је он позвао Суботића, да један од своја два мандата положи, па да је то Суботић урадио, свака би се сметња била уклонила.

Др. Суботић рече: да он свему разговору о земунском избору није крив. Њега је Земун изабрао, и он се њега морао држати, па ма га и команда одавде терала или ко други. Он се у томе покорава само вољи сабора. А што је др.

Милосављевић позвао на одговор њег. светост поради земунског избора, то је управо с тога, да се сабор разуме између себе, па то ће и одјако чинити. Но патријар ваља да одговори како пристоји достојанству сабора.

Јован Живковић пита, да ли сад да дође на дневни ред земунски избор или када се сабор састави. Што се тиче части високог председништва и он ће га сам свагда бранити, и презире увреде њему нанесене.

Кушевић: Што се председништво ограђује против зларадих гласова, тиме бранећи своју част брани част и целом сл. сабору. Ми се задовољавамо изјавом његове светости. Захтева да се пређе на дневни ред.

Одлучи се, да ствар земунског избора дође на дневни ред, како се не би крњило ни право сабору, било од генералне команде било од министарства, нити вређало достојанство патријарово.

Патријар запита, еда ли жели сабор, да се извештај оверовног одбора прочита.

Сабор изрече да жели.

На то др. Павловић као известилац прочита извештај. Из извештаја се разабра, да до сада има свега непрепорних посланика 43, 5 веледостојника, 11 које је одбор нашао за непрекорне, а 4 који сада дођоше и против којих нема никаква приговора.

Настане питање: да ли се сабор од ових непрепорних посланика може саставити, или не.

На предлог др. Суботића одлучи се, да се сабор састави од посланика који су већ дошли, пошто има непрепорних посланика 52, не рачунајући амо мајора Танавицу, и проту Милутиновића, који такође дођоше али не бише још пред оверовним одбором.

Пре него би се сабор саставио, др. Суботић заподене питање о председништву рекавши ово:

„Сад, кад је дошао ред на конституирање сабора, рађа се пре свега питање, ко има бити председником овога сабора?

Кад се обазремо на повестницу наших сабора, видимо, да на ово питање известна одговора немамо.

Не знам како је било у прве дане, кад се наш народ под Бранковићем и Чарнојевићем овамо доселио; ја са своје стране нисам био срећан на изворе наићи, из коих би то дознати могао, премда сам их тражио.

Но тако са почетком XVIII. в. наилазим на царску наредбу по којој се наши народни сабори не могоше без ц. комесара држати: и још год. 1707. наилазимо на ц. комесара, дв. вој. саветника Карајана. Комесара смо имали г. 1707. 1710. 1715. 1731. 1744. 1748. 1749. 1769. 1774. 1780, 1790. 1837. 1842. 1864. Ово су сви били уједно и изборни сабори, и на сваком се показује на темељу горе поменуте царске наредбе царски комесар.

Царски комесари нису носили све значаје председника саборских, али су они сабором управљали, седнице заказивали, депутирце питали, што и како желе, и те жеље цару подносили, решења примали и депутирцима приобштавали. Год. 1790. налазимо, да је ц. комесар био уједно наименован за председника сабора.

Скоро ни у једном од ових конгреса није митрополита ни било, јер су у њима бирани: о председништву ових није дакле ни могло бити спомена. У два највећа и најглавнија расправна конгреса од г. 1769. и 1790. бирани су митрополити на крају сабора, и тако и у овима нису могли председницима бити.

Год. 1865. именује влада свога комесара ген. Филиповића председником расправног конгреса од 1865. Против овог именовања није митрополит у корист председничког права митрополита никаква приговора учинио.

Но у најновије доба реши Н. ц. кр. величанство, на предлог уг. министра црквених и просветних дела, да се ц. комесар на наш сабор не шиље, и тако одпадне оно председништво, које су ц. комесари водили.

Пошто пак митрополити председништво за све то време нису имали; и пошто не знамо известно, да ли су га управо и кад и имали: то се рађа питање — ко има бити председником овога сабора?

Законите наредбе и усвојенога обичаја немамо: а кад

је тако, то морамо пре свега наредбу у тој ствари донети, ако хоћемо да се законитости овога сабора ништа не узмогне приговорити.

Влада нам је сад одрешила руке, и одпечатила уста. Са своје стране оставила је влада питање председништва саборског отворено, као што није могла другачије ни чинити. Угарски министар црквени послова позивајући патријара, да сабор сазове, нада се да ће под његовим вођењем (vezényelete alatt) сабор задаћу своју успешно решити. Вођење само по себи већ је сасвим друго него председништво; водити сабор може когод, ко није председник. А кад се види, да мало даље исти министар положај патријаров у синоду јасно и изрично председништвом назива: то се не да посумњати, да и код њега вођење сабора сасвим шта друго значи него председништво. Но није ни могао ут. министар у исто време сабору у особи патријара председника октроисати, кад је нашем народу аутономија у овој струци законом гарантована, и кад за то ни законитог ни обичајног темеља имао није, да патријара председником сабора назове. Ако би пак тај изражај код ут. министра значити мого то што председништво, онда би се овај сабор проти тому свечано оградити имао, нити би га прихватити могао.

Хијерархија наша није ни сама држала право председништва за право митрополиту eo ipso припадајуће. Имамо томе необориви доказ у сабору од г. 1865. За тај сабор био је од владе наименован председником генерал Филиповић, као што смо већ казали. Од грађанског реда нађе се и један и други заступник, кои глас свој проти тому наименованьу подигну, и председништво за митрополита потраже. Но нити је митрополит сам то изазивање прихватио, нити је други који члан хијерархије као такав и једном само речи познати дао, да хијерархија председништво сабора за право митрополитеко сматра. Једногласним ћутањем признала је наша хијерархија, да признаје право влади, да она именује председника сабору. На сад, кад је сама влада усљед признате народне аутономије од употребљења тога присвојеног свога права одустала, не може га хијерархија рекламовати.

Питање дакле о председништву у овом сабору отворено је и са стране сабора и са стране владе, и са стране хијерархије: и тако га ми сад пре свега решити морамо. Морамо га пак тако решити, како то право нашега народа и достојанство сабора иште.

Морамо ово питање решити, јер без њега даље крочити неможемо; морамо га решити јер би нам се много више за то замерило да га не решимо, него што ми замерамо нашим старијима, што га нису у ред довели, пошто су они под притиском стојали, а нама су сад уста одпушена.

Муком га не смемо мимоићи: јер би онда стојали на оној истој точки, на којој је стојао конгрес од год. 1865. напрема ген. Филиповићу: а држање сабора од г. 1865. у овом питању, осудио је наш народ. у колико сам ја могао дознати, сасвим.

Кад нема законите установе у овом питању, онда нико други нема право одредити, ко има бити председник овом сабору, него сам народ, дотично његов орган, овај сабор сам. Ово је право народу природно, и припада му тим истим, што му припада право сабор држати. Сабор наш јест аутономна скупштина: а свакој аутономној скупштини припада право одредити, ко да јој буде председник.

Ово је право од свагда народу нашем и овом сабору припадало, али га је влада пречила, те га није употребљавати могао. Сад нам је влада руке одрешила, сад зависи од овога сабора, хоће ли га, и како ће га употребити.

Ја држим да ни један део овога сабора неће пречити, да се ово од владе народу повраћено право народу не врати. Неће хијерархија хтети задржати овог сужника, да се не врати народу, кои је за њим кроз векове туговао; неће сабља она пречити право народу, која је под Манастирлијом и Рашковићем за права народна крв непријатељску лила; заступници народа од грађанског реда, кои $^4/_5$ народа представљају, не смеду на нут стати овому праву, да се свом извору. народу нашем не врати.

Сабор овај сам би себи најлепше право укинуо, кад би га другом кому, или влади, или једном реду народа уступио.

Тријумфирајућа правда, дух-победитељ нашега времена, времена слободе народа у стварима савести и развитка духовног и народног, учинио је да је право ово влада народу вратила: може ли сам сабор пристати на начин, коим би се то народу наново ускратило?

Ја дакле држим, да други не може на председничку столицу у овом сабору сести, него кога народ за то по овом сабору позове. А начин, коим то бити има, не може други бити, него онај, коим сабор вољу своју уобште изјављује, путем слободна избора. Тим начином поставља и свака друга аутономна скупштина своје председнике.

Нећу порећи, да се прихваћеном установом постављање председника и другчије наредити даје; али морам приметити, да те установе немамо, а док је немамо, то се морамо природним, и по том у овом штадијуму једино правним начином послужити, а то је слободан избор.

И то ћу приметити, да срећни народи, кои су те друге установе имали, од њих одступају, и к оном начину враћају се, кои једини право то народа за све генерације једнако целим одржава.

Ја дакле предлажем, да се за овај сабор председник бира; а да се сваком приступ к овом олакша, да се избор постигне једногласан, те да буде и народу на славу, и сабору на дику, па да нам образ и пред другим честитим светом са слоге и братске љубави сијне, предлажем да Н. Светост, патријара Самуила Маширевића, за председника овог сабора извичемо."

Овој беседи одазва се народна странка, али не калуђерска.

Претрес овог замашног питања одавно се очекивао, за то га сабор и прихвати жељно као пламен ваљано.

Неки хтедоше, да то питање дође сутрадан на дневни ред, а неки прекосутра.

На то рече др. Суботић: Та, господо, ово није нов предлог, него се о њему већ разговарасмо. Али ако се и одложи, нека се онда нико не правда да није спреман.

Најпосле већином гласова одлучи се, да сутра дође на дневни ред, и тим се седница око $^1/_2$ 2 сахати заврши.

Двадесет-шести дан.

26. Јунија, у четвртак. Саборска седница. Започе се у 10 сахати пре подне. У овој седници започе се или управо продужи претресати питање о председништву саборском. Ради замашности његове описаћемо му расправу пространије.

Прочита се записник од прошле седнице. Патријар преда сабору неколико нових веровница. Посланици Ристић, Ђурђевић и Мандић предаду тужбе и молбе неких обштина.

Ристић јави, да је његов заменик захвалио на заменништву, те позива сабор, да нареди нов избор, како би могао доћи заменик.

Др. Милетић рече, да за сада, док Ристић не јави, хоће ли се оставити свога мандата с чега му драго, није потреба бирати заменика. Предлаже дакле, да се о том питању не већа, него да се пређе на дневни ред. Тај се предлог прими.

На дневном реду би питање о председништву, које у јучерашњој седници др. Суботић заподе.

Архим. Анђелић први поче о томе говорити те рече ово: „Ваша Светости! Славни саборе! Предмет, кои је на дневни ред и стављен, од таке је важности и од толиког замашаја у посљедицама своима по цркву и народ православни, да нам ваља да му свуколику позорност нашу поклонимо.

Исповедам чисто, да би ми јако угодно и мило било, и камо среће, и дао би Бог да се пигда реч о томе овде није ни потакнула, да би то и политичније, а по цркву и народ наш и користније, да паче спасоносније било. Но кад је већ једном то учињено, то држим, да нам сад ништа друго не преостаје, до с ладном крви зрело судити, како у том пункту

стоимо, како ли ствар на чисто да изведемо, да се једном знаде на чему смо.

С тога сам си дакле и узео, господо моја, слободу, да коју о том прозборим, и то уколико краће и без сваке особите речитости риторичне, у толико и одрито и отворено црпећи доводе и разлоге једино из извора позитивног, као извора најсигурнијег, а не хватајући се за оно, што је у ваздуху.

Ово сам, господо моја, држао за нужно предпоставити: јер чиста, јасна, отворена реч — мирна Бачка.

Сад дозволите ми, да приступим к самој ствари.

Мој велештовани пријатељ и вредни заступник града Земуна, г. др. Суботић, кад је ставио предлог свој, заузео је уједно и земљиште оно, на ком стоимо од оног доба, од како смо се овамо у ове стране под блажене намети патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем преселили. Заузевши то земљиште, бацио се тиме очито на поље исторично, трудећи се да докаже, да на свима у том простору времена бившим саборима, имадосмо прво председника никаквог, а касније онога, кога нам је влада силом наметнула, силом натурила; следователно да нам сада, и пошто ни самом установом — не рече каквом — председник сабору није опредељен, пошто нам је слобода на пољу овом повраћена, ваља једном председника сабору определити, односно избрати, што нам и по праву природном, и по праву божијем и по праву народном пристои.

Ово је, рекао би, смисао, ово језгра од говора, кога нам изволи г. др. Суботић држати.

Из целог овог говора закључујем ја и то, да г. др. Суботић сматра земљиште ово, на коме стоимо, да је или tabula rasa те хоће зданије ново из темеља да гради, или пак да је ово терен политичне природе; а ја држим, да од тог двога није баш ни једно. Прво није с тога, што ми имамо зданије сграђено, са свима оправама провиђено, зданије, господо моја, вековима осведочено, те с тога да смо само позвани, да у колико би ове оправе, дотично вањешње, обветшане биле, и у колико неби духу времена и потребама

цркве и народа нашега по околностима, у којима се движемо, и у којима живимо, одговорале, поправимо, али тако само, да се темеља, на коме зданије стоји, не додирнемо, и још мање, да га покренемо. Друго није по томе, што сабор овај носи на себи тип, печат и карактер црквени, ако прем и јесте на њему и народ, а не само клир заступљен.

И ово последње ваља нам, господо моја, прије свега пред очима имати, те и нигда из вида испуштати, да је сирјеч сабор овај сабор црквени, ако прем и мешовите природе односно до предмета, које му решити ваља. Г. др. Суботић нашао је за добро природу сабора овога не означити, а још мање исту нагласити. А за што? по свој прилици за то, што би се онда морао бацити искључиво на терен црквени, и поискати једино разлоге из цркве, из црквеног живота, а то му у рачун опет не би ишло с тога, што би ту нашао онога, што вели, да га није и да га нема.

Г. др. Суботић бацивши се на поље исторично, заузео је период времена од себа наши предака под патријархом Чернојевићем па до данас, до ових времена. Кад се већ један пут навезао на то море историчног доказивања, онда би ваљало да је и даље у прошлост пошао; јер, господо, ја мислим, па не само да мислим, него и тврдим, да смо и прије тога доба били Срби, и то Срби православни.

Но што је г. др. Суботић за благо и мудро држао муком прећи, то ја опет за добро налазим на ту се прошлост, ако прем и кратко обазрети, држећи се оног истог историчног пута.

Господо моја! Нитко од вас неће порећи, да Христос спаситељ није утемељитељ цркве наше. Тамо је дакле почетак, па је ваљало одтуда и почети, а не сву прошлост конреном застрти и бацити се на један пут на времена поздна, на времена, у којима је црква наша више мање у окови лежала, више мање у окови стењала.

Христос је рекао ученицима својима: Идите у свет и учите народе, да хране и чувају оно, чему вас ја учих и што вам ја заповедих. Апостоли повинујући се тој заповести учитеља свога, изишли су у свет, и учили народе онако.

како примише то од учитеља и господа свога. Но уељед тога породише се већ у самом зачетку разни назори, па и разна мњења међу посљедователјима Христа, мњења која је ваљало на праву меру свести и правила сходна поставити заради доброг реда и ваљане управе. Отуда узникоше сабори, прво апостолски, а потом, у течају времена, топични и екуменични, или тако поместни и вселенски. На тко је, питам ја, водио председништво на апостолским саборима? Тко је иоле посвећен у дејанија апостолска, тај ће си дати лако одговора на то тога, да нитко други до апостола. Но другојачије и неможе бити, јер они постављени бише од учитеља и господа свога за пастире и начелнике стаду његовоме; а не други тко. На тко је, господо моја, држао председништво и на силним поместним па и вселенским саборима, те ове и руководио? Тко је иоле завирио у повестницу цркве односно у повестницу сабора, тај ће признати, па и рећи, да нитко други, до најстарији од епископа, митрополита и патријарха као прејемника апостолских.

Нитко пореће неће то, да Константин цар не бијаше духом велик; па тај свети, велики и велеможни император — ако прем још по сведочби повестнице није у време држања I. вселенског сабора у Никеи свето крштење примио — проникао је те познавао више дух и установу цркве православне, те и респектирао слободу њену и у том пункту више, нежели што ми то данас овде жалибоже чинимо, нехотевши заузети на сабору место оно, које њему по праву, по установи цркве, не принадлежаше, и шта више да покаже своје смирење и своје неограничено штовање према сабору и светим оцима, спустио се, сео и заузео место таково, које бијаше и мање и ниже од столице председничке, што ју је заузео најстарији епископ. И тако је чинио он на првом, тако Теодосије велики на другом, тако Теодосије мали на трећем, тако и сви други.

Нигди, господо моја, нећете наћи у повестници ни сабора поместних, па ни самих оних, ком бише меценовите природе, као што је и овај данас овде, да је осим најстаријег епископа други ткогод председништво водио онде, гди је

црква слободу уживала, гди је она слободно дисала, па ни примера, да се игда гдигод повела реч о избору председништва онако кано што се то данас повела. И ја би радо видио тога епископа мога, који би кадар па и ваљан био сести на столицу у сабору црквеном, гди његов митрополит није на столици председничкој.

Па кад смо, господо моја, видили како је у почетку, и у самој тако рећи колевци нашој, па и после бивало и било, онда дозволите, да пођемо ближе овамо, те да видимо, како бијаше у српској православној цркви старијој, па и у ово доба, од како смо овде.

Нитко порећи неће, да Срби не примише веру православну с' истока. С' примањем вере српска црква примила је, јер је примити морала, и што се иначе не да ни помислити заједница црквена у којој је свагда српска црква са матером својом стојала, велим, с примањем вере примила је она и свеколике установе и обичаје матере своје: а кад је то примила, онда је слиједствено примити, па и упражњавати морала и то, да је председништво на саборима црквенима водио епископ или патријарх српски.

С' том вером, с тима установама прешли су и праотци наши овамо, у ове стране те и држали, као што то и сам г. Суботић набрајањем признаје, саборе своје црквене, и то баш онако, као што је овај данашњи, природе сирјеч мешовите, и то прије, него што нам је влада комесара натурила. Али, вели г. др. Суботић, не зна се, тко је на тима саборима председавао. Ја на то имам само то, господо моја, запитати: еда ли се и помислити, па и представити може скупштина и збор, да збориште и законе доноси а да нема човека, а да нема главе, која би скупштину, која би збор руководила, која би закључке донесене у дејство приводила? Па тко је та глава могла бити, па и била на тим нашим саборима? На то одговора добијате, господо моја, у предреченом, а добићете га и из повеље Леополда императора од 21. авг. 1690., гди се каже: да је патријарх српски та глава; што се исто повторава и у рескрипту деклараторијалном, даном од блажене успомене царице велике Марије Терезије под 16. јул. 1779. пункту 3.

Што су, господо моја, комесари у доцнија времена заузимали место председничко, то се има приписати притиску и сили коима се јерархија, а с јерархијом и народ, морала поклонити преко своје воље и са тешким уздисајем. Данас пак тога није, данас је црква и у том пункту слободна, јер јој је аутономија повраћена.

Ја се заиста морам чудити и дивити, да се питање о том могло и покренути од православних, кад и само министарство, које је друге вероисповести, сматра ту ствар као предмет, кои решење своје налази већ у самом зачетку, у самом духу цркве: јер кад се у дотичном рескрипту вели, да је надежде да ће под мудрим руковођењем патријарховим сабор овај задатак свој срећно решити, онда се ништа друго не даје ни предоставити, но да оно неће ни са те стране да се дотакне установе црквене, установе, која је вековима освећена, па ни аутономије поделене да крњи. И министарство дакле респектира установу ту — а ми?!

Но доста.

Господо моја! Ја мислим, да сам правно а и исторично доказао, да и по црквеној а и по државно-политичној установи о председништву говора бити не може на сабору овоме.

Но рећи ће можда когод, да су ово докази натражњачки, да ти данас немају вредности, јер не одговарају појмовима данашњега времена, духу модерне доктрине. Могуће, господо. Ал ви видите, да ми не стоимо на табулирази, већ смо у здању, које од векова постоји, и на челу кога здања стојаше свагда начелник па и данас по праву оном, које му црква, а овој сам њен утемелитељ подаде.

Г. др. Суботић позвао се и на право природно и на право народно.

Што се првог тиче, имам само то приметити, да ми овде не стоимо на темељу природном, но на темељу позитивног закона.

Дотично пак другог права, тако званог народног, питам ја — јер доказати ваља —, еда ли је игда гдегод од почетка цркве православне, па све до данас, председништво

уништно избору подлежало, односно да је народ, народ велим, право то упражњавао?

И дочим ми, господо моја, по преднаведенима et de jure et de facto председника на сабору овоме, кога црквеним, ако прем и мешовите природе, праведно називамо, у лицу патријарха нашега имамо, то се ја усуђујем ставити противпредлог, који гласи . . . Славни сабор да изволи закључити, да он нити може, нити хоће себи председника бирати.

Можда ће се Европа овоме и дивити и чудити, но мени није стало до тога, хоће ли се она дивити и чудити томе. Нек се она диви и чуди, мене ће тешити уверење, да ће то и сав север православни и сав исток православни одобрити, па се томе и радовати.

И ја, господо моја, нећу овде да апелирам на свест вашу народну, нити ћу да апелирам, господо моја, на чест вашу свештеничку, нити да апелирам, господо моја, на сабљу ону, која је толика чуда храбрости и пожртвовања починила под славним нашим вождом Монастерлијом; но ћу само вас, господо моја, свеколике, кои сте овде прикупљени и сабрани, без разлике чина и сталежа, да опоменем на оно чуство, које сте у аманет примили од отаца и праотаца ваших — на оно чуство, којим су вас мајке ваше одојиле и одгојиле, на чуство, које је предке наше негда па и нас саме у најновије доба кроз толике буре и холује, кроз толике беде и невоље здраве и невредиме провело и извело, на чуство велим, на чуство православија.

На вама је, господо моја, сада, да штап преломите, да суд изречете над једним и другим предлогом: да или останете у заједници с матером, или јој једном за свагда леђа окренете. Dixi et salvavi animam meam — рекох и спасох душу моју."

Беседу му свештенство прихвати бурним: живео.

Прота Милутиновић рече: „Славни саборе! Тежак је ово положај за једног осећајућег члана у таквом сабору, у ком се две противне странке појаве, и у ком он напред знаде, да ће говорећи по уверењу свом говор његов ма којој странки неповољан, и да не рекнем, несносан бити.

Но при свем том, што је то тако, морам опет и ја, као посљедователь оног, кои се није страшио за истину распет бити, у корист истине неколико речи сад прословити.

Све је на овом свету релативно, један и исти лек код једног је болестника пробитачан и спасоносан, а код другог од једне и исте болести болујућег, ал' само другога састава он је сасвим убитачан и смртоносан. Таково је исто и питање ово, које се сада на дневни ред истакло, о бирању председника. Код сабора земаљских, гди заступници земље одељено од заступника власти земаљске послују, тако код матице српске, код скупштина омладинских и код свију других, гди јавни чиновници, т. ј. заступници власти које, политичке или духовне, нису дјејствителни чланови и сарадини, вопросно питање на свом је месту, и тамо је оно пробитачно и спасоносно: али у жупанијским скупштинама, као и у скупштинама варошким, у којим чиновници скупа са заступницима жупаније или вароши посла имају па тако и овде у сабору овом, у ком епископи и пресвитери, т. ј. заступници духовне народне власти са целом црквом српском, т. ј. скупа са заступницима народним посла имају, питање исто сасвим је безместно и за обште добро убитачно.

Противречити морам сваком оном, који каже, да се ми овде на другом ком земљишту налазимо, већ само на земљишту цркве православне; на земљишту љубави и мира, на земљишту том, на ком за једне из нас овде стоје ова правила: „Проповједуј слово," и „научите вса језики" а за друге овде из нас ова: „Повинујтесја наставником вашим и покорјајтесја, ти бо бдјат о душах ваших . . . да с' радостију сије творјат, а не воздихајушче," и „њест ученик над учитељем своим," и „всјака власт от Бога" — што је од Бога то је зацело старије од оног, што је од народа — па на истом земљишту и за обоје из нас стои ово правило: „Браћо, немојте деца бити умом, већ у злоби само деца будите, а умом будите савршени."

Ове последње речи „умом будите савршени." опомињу нас, да не идемо за простим полетом ума нашег, већ за зрелим мужким разсуђењем и за живим т. ј. практичним

знањем и познавањем сваког предмета, који на дневни ред долази. Полет ума нашег са свим је подобан оној малој птичици, што се залеће и често се залети, улети и стане на такво место, на ком чека тело њено робство и погибел. Ради доказа бацимо поглед на прошлост, на француску велику револуцију. У њој су вође њене пошле за једним полетом ума свога. Факција Хебертова дотерала је све епископе и намеснике пред земаљски сабор и натерала их је, да су се овде јавно одрекли христијанства и наместо католицизма прогласили веру неку разума. Што је ова странка с' тим народу учинила? Куд је ум њен, за којим се дала водити, њу одвео? Одвео је њу под гилотину; а француски народ, у име кога и на корист кога је ова све то тако радила, бачен је за стотине година натраг, да се и данас држи као неспособан и недостојан праве слободе људске!

Није свет овај с нама данас постао, нити је дух времена, дух слободе људске, међу нама тек овде данас у средини нашој појавио се. Хиљаде година броји свет овај и дух слободе јављао се радом на земљи међу свим народима. Повестница нам казује, да је још код Инда у три маха република била. Тако дух слободе пролазио је Грке, Римљане и све редом европске народе, док је к нама дошао. На погледајмо по свим тим народима, који је духом слободе из њих најбоље користио се? Онај само, који се задовољавао с тим, да се тек са духом слободе тако рећи рукује, и да благослове само његове ужива. Но који је год народ хотео сву, целокупну слободу за себе добити, па је њу са свију могућни страна спопао, тај је сваки у горе робство, него што је пређе било, падао.

Задовољимо се тако са умереном слободом, којом се просвештени други народи задовољавају и не дајмо се заносити полетом ума нашег, већ идимо за зрелим расуђењем и практичним знањем.

У осталом морам противрећи и томе, што се овде рекло, да у гдикоим саборима нашим председника ни имали нисмо. Председник ништа друго није, већ члан сабора, који у прачељу прво место заузима. Такав један налази се у сваком

друштву, а не камол' у сабору. Ако пређашњег времена није когод знао позиву председника по правилама садашњег парламентаризма одговарати, то није одтуд следство, да председника у сабору било није. Председник у пређашњим саборима нашим био је у колико сви знамо, на основу оних у повељама нашим стојећих речи: „reservamus nobis supremam in spiciendi facultatem," сам цар, као највиши цркве надзорник у освештеној својој особи посредством повереника свог; а сад је исто собом упражњавано право уступио по министеријалном рескрипту наравном председнику, Н. Светости г. патријару, дочим јасно у овом стоји, да под мудрим руководством његовим има се сабор овај држати.

У обзиру на све ово не могу поћати од куд могаше се сад питање ново повести о избору председника, кад већ председника имамо и по самој нарави, јер као што је жупан у жупанији, тако исто мора и митрополит и патријарх у митрополији и патријаршији председник бити. Са ових разлога ја морам пристати уз предлог г. предговорника, по ком је у сабору овом патријарх природан председник и законит."

Ст. Ђурђевић: Жао ми је, што је предлог г. др. Суботића о председништву до претреса дошао, јер сам судио, да ће се без икаквог приговора једногласно прихватити и примити, пошто одговара достојанству народа, цркве и духу садашњег времена. Но будући да је тај предлог на одпор наишао, и да се супрот њему други противан предлог ставља, не могу пропустити, да у тако големој ствари и ја коју не речем, да бих умирио себе и оне који ме амо послаше, и да бих оправдао узданицу њихову, јер ме они ево већ по други пут на сабор послаше и својом поузданицом опоштише. Господо моја! Свима је вама познато, да нема ни једног Србина, који би против нашој цркви и православљу ишао, био он од ученог или простог реда, него напротив сваки тежи, да се то што више учврсти и утврди, знајући, да нас је православље од сваке силе и напасти као праве Србе до сада сачувало. И управо за то што мислим, да ни једног од нас нема, који би ишао на то да уништи нашу православну цркву, судим такође да ни једног од нас

нема, који би на то ишао, да уништи, упропасти српски народ и ускрати му права што му по духу и по природи садашњег времена припадају. Јер је црква са народом тако скопчана, да она без овога не може обстати, и да би без њега изгледала као гола кост без меса и живота. Подајмо сваком своје, цркви њезино а народу његово, пак ћемо тако и угледност цркве и достојанство народа уздржати, себе пред Богом и народом оправдати, и свој образ пред целим напредњачким и просвећеним светом осветлати. Ја судим, да је то све у предлогу г. Суботића, и да је тиме и начелно питање о избору председништва и угледност наше цркве спасена, дочим противним предлогом своме народу одузимамо право које му припада, и тако његово достојанство сами ногама газимо. Као што сам горе рекао, народ је у свакој држави први и највећи чинилац, и као такав у свима уставним државама сматра се као суверен, и код свију сабора себи слободним избором председника бира, нити се може какав природан председник од једног или другог министра наметати влади, која је њему дужна одговарати и објашњавати му што је потребно. Исто тако ми стојимо сада на овом сабору спрама наше цркве, јер ми овде једино радимо о извањској управи цркве, школе и фондова, не могући се нити смејући упуштати у унутарњи облик цркве и у догматска питања. Кад се дакле ради само о извањском облику цркве, онда је једино наш народ као први и највећи чинилац позван, да тај задатак срећно и пробитачно изврши, јер једино он мора да сноси терете за уздржање како цркве тако и школе, и без њега нити школа може обстати. Немојмо се цепати од народа и њему природена права одузимати, тим мање, што је и сама влада нашу самоуправу признала, и нама подпуну слободу дала, да уредимо своје самоуправне црквене послове, нити нам је могла и хтела наметнути каквог повереника или природног председника. Ја бар од своје стране не могу узети на себе тога одговора, да се окрњи и најмање каково право што народу нашем припада. Јер ме је народ изабрао, и као његов изабраник морам чувати и бранити његова права и достојанство. А ако ко про-

тивно томе мисли, нека се правда пред светом како зна. Ја морадох рећи ово неколико речи уз обрану народних права само да бих умирио себе и оне који ме амо послаше, па за то одупирем предлог г. Суботића и пристајем уза њ. (Народна странка и публика вичу: живео!)

Архимандрит Живковић: „Велик је задатак наш овде данас, из прошлости, која није наша, и из садањости, која је више туђа него наша, потражити јемства будућности народној, за коју би желили ми, да буде наша. Велик је задатак то, према оним наукама и теоријама, што поничу с духом времена, и у логичној досљедности својој поред људи у свету и поред грађана у држави не познају и не распознају никакви народа као народа, а таквих најмање, који немају онде гди су политичне фирме. Можда је по таквим теоријама и рекао земаљски закон лане, да је у земљама Стеванове круне 'само један nemzet, један народ. Можда сада према таквим теоријама и уводе комуналне школе, коима се види да им је цел подизати и воспитавати грађанство на језику владајуће народности, а на обарање конфесионални народни школа, други племена народни у држави.

А не знам, можда су те и теорије и начела чисто хуманитетска и без сваке тежње политичне себичности. Али кад би то било из чисто хуманитетске теорије и начела само, мени се тако чини, да је то всемирне историје последња цел, последња реч. Колико би се дакле и ја поклонио њима врло радо у своје време, не би се данас веселио нимало, гледајућ, да се са експериментацијом такви наука одпочиње на нашем народу, и не би никако рад скрштених руку, немарне равнодушности повлађивати таким наукама; и тежњама таквим, ма оне и чисто хуманитетске биле, жртвовати историчан индивидуалитет и јединство свога народа донде, док не видим да то и закон земаљски чини и друге нак и саме владајуће народности у држави.

Али док оне за ту љубав не само не попуштају и не уступају ништа, већ се напротив тому још усиљавају и измишљају путе и начине, како ће се још боље утврдити и раширити у народним особитостима и властитостима своим:

дотле ни мени неможе замерити нитко, ако тако мислим и судим, да нам се свом снагом ваља одирати таким наукама и тежњама, ма оне и чисте биле са свим, и да нам противу опасне досљедности њине ваља што боље и што јаче гаранције, за народну будућност нашу тражити, онде, гди смо је налазили и до сада, колико смо могли, те нам је ту и у свакојакој прошлости нашој сачувано јединство, разбаченог расејаног народа и имена нашег.

Ми знамо врло добро, каква нам је била народна прошлост наша, бивало је ту свашта и свачега на нашим очима, које су за ваљем заточеног духа, притиснутог срца, заплакале више пута на уду срећу нашу.

За то дуго време од 70 и може бити 170 година запустише нам се од себе саме две струке готово живота нашег и црквеног и народног, поред заспали привилегија, обамрлог права нашег, поред заграђени порта и решетака и труле плетери, кроз које нам сужним оком провириваху молитвени храмови и школе наше на поље слободе, једнакости, части и поноса, по коме се ширише други народи са своим црквама и школама великим и малим уз нас и преко пута од нас.

И опет, — јер другчије не би се ни састали овде данас ми; и опет поред све оне запуштености, у којој је чамала народна прошлост наша, — да ли са наше рођене кривице и грехова наши стари само, или заједно и више још са презирања и гњечења туђег? То нећу да распитујем; — поред свега тога одржали смо се ми у јединству народа до данашњега дана, за данашњи срећан дан и будућност још срећнију ако бог да, ако и ми сложни и споразумни будемо.

Ја питам сада: шта је кроз толико и толи жалосно време прошлости народне, шта је ту спасло, сачувало наш народ, и дочувало га до наши времена као народ, као једну историчну породицу и заједницу, макар је она тако јако раздробљена, разбачена по лицу земље и држава?

Да ли какво огњиште, или стожер живота и значаја политичног? Та ви знате врло добро, да се је српска застава вила и поносила на крвави разбоишти само гди је за част народне, у српским повластичним писмима заложене речи мрети

ваљало тек, а не живити. Вама је врло добро позната судбина, српски дикастерија српске границе и постулата српских народних сабора, гди године 1790. ни један Текелија Сава о каквом војводи српском или избору његовом ни споменути није дрзао.

Да ли каква књижевност народна? Та народне књижевности своје, у којој је кадгод и онакво дело као орфелинов подрумар, било појављење неко, није до на концу прошлога века ни познавао народ; а осамнајсти век, нов је век, који гради, али зградио још није ништа.

Да ли каква журналистика народна? какве „српске новине“ из царствујушчега града Вијене; или какав магазин за художество, књижество и моду? ово су новије ствари, пак зар су толики најчистији, најдивотнији крајеви нашега народног завичаја с ове и с оне стране велебита код свете Ане и код гроба Шчиљановићевога и знали за листове те преће коих није их било никаквих?

Да ли каква школа народна, па и она зар, у којој не бијаше ни српскога буквара, ни српски молитвица? Та ви врло добро знате, да је у почетку ни било није, а кад је било како нам је у рукама Несторовићевим изгледала она, и кашње под таквом управом, која је часловац за апокрифску књигу држала за то, што у њој нема другог часа!...

Да ли какво позориште народно, ово уточиште рањеног чуства, погаженог поноса, поругани величина и гробова народни? Та за то ваљда нећете држати оно дилетантско вежбање Сент-Андрејски препаранда у представљању Вуићеви дела?

Да ли идеја, свест народности са језиком нашег времена? Та та је стара једва 30 година; а браћа наша у Хрватској заборавише, не знадоше сви ни Срби да су, док им то Мушицки није казао. —

Да ли интелигенција народна? њено перо и језик, ако не по грнчарским Лантазима, а оно барем по жупаниским зборовима, и конгрегацијама? Та ви врло добро знате, коме је до јуче служила, та народна интелигенција наша.

Да ли сабори народни? Та ви то осећате врло добро и

данас, да су нам они врли редки били, и кад су бивали, глас им је био, глас вапијућег у пустињи.

Шта је дакле кроз толико и толи жалосно време прошлости, без сваког огњишта политичког, без књижевности и журналистике, без школе и идеје народне, без позоришта и интелигенције и без сабора народни; шта је кроз толико и толи жалосно време прошлости, одржало и сачувало народ наш, по крајинама и провинцијама, именима свога завичаја, разноличијем земаљски устава и устројства, бреговима и гудурама, рекама и потоцима, планинама и сињим морем раздробљен, растројен, разбачен, расејан на толике крајеве света и држава? шта је ту спасло и сачувало јединство његово?

Ја велим црква његова, овај виђени организам наслеђени преданија народни, са свима институцијама својим. —

И ту цркву, која је једина спасла јединство нашега народа, и сачувала га у прошлости свакојакој, и орган јој највиши, народни сабор, да уредимо, устројимо према духу времена како ваља: за то нас је послао народ овамо.

Од како смо ми овде, имали смо прилику већ и срећу од немачко-мађарске пресе пофаљени бити са доследности наше, коју у уставној начелности овде развијамо, сви без стања и сталежа. Али ће преса та — ја сам уверен, удвојити своју хвалу, кад чује, да и само председништво сабора избору подвргавамо, а онај исторично — политичан и црквен ауктoритет наш обарамо, који је њој можда још последњи трн у оку. Ја сам од великог Србина, од покојног Стојаковића примио и запамтио овај савет: „што чујеш и видиш да они хвале, беж од тога и не питај за што?“ И ово би био један и довољан разлог можда, да мало озбиљније и опазније расудимо посљедице, камо би нас одвео поступак наш, који би безусловно уводио нове новости без страног основа.

Али је ту и други разлога из саме ствари, на којима се утврдило моје уверење, да би одапирање избора председниковога, на баш да би тај за овај пар пао и на самога патријарха нашега, овде врло неполитично, неправедно, штетно било.

Сав темељ нашем народно-политичном бићу овде, старе су наше установе народне, које су се задржале са историчним преданијем нашег народа, у којима установама, ја више гаранције налазим за народ наш, него у закону којим туђа већина располаже.

Из тога преданија знамо ми, да је у црквеним и народним зборовима свагда председавао митрополит-патријарх, кад ту самога цара није било у лицу комесара.

Ми хоћемо сада, да избором председника, лишимо патријарха српскога тога права и дужности његове, да оборимо са ове столице тај избором целога народа освећени први аукторитет народне историје наше.

Господо и браћо, то није политично. Ја би се радовао, да наш овај сабор вечито задржи овај данашњи изглед свој. Али јесмо ли сигурни ми, да ће остати тако? Зар се не може за три године дана изменити његов изглед, зар не може бити то, да ви мене не видите на овој столици овде, или да ја онда са свим неке друге видим на тим столицама, где данас седе Милетић, Суботић и друга браћа наша? Па кад то буде, што је могуће, и измени се облик нашег народног сабора а с' њиме и начелност она, коју ми данас овде заступамо, а из измене такве поникне избором председник: онда цркво, школо, фондови, народе лаку ноћ!

Друго: како сам већ и у конференцијама нашима приметио, то уставно начело избора председничкога инволвирало би овде велику неправду за цело свештенство, дакле се овде ни усвојити не може. Јер за случај тај, да не би био изабран патријарх, него ко други од клира, нити би когод од нас више патријарха, нити патријарх ниже кога епископа или другога кога од нас сести могао и хтео.

Ми би дакле свештеници на тај начин били искључени од оне столице, на коју по изборноме начелу имаде једнако право сваки депутират. Рећи ћете, volenti non fit injurija, ако се изабере ко од нас, пак неће да се прими. Али давати коме такво право, за које знаш, да га примити неће и не може, да у цркви светој свима нама не чини саблазни, то значи, једном руком дати, а другом одузети; то јест не дати га: и то

би дакле била неправда највећа за цело духовенство наше, дочим ја не видим у том неправде никакве, ако овде онима, који нису од духовенства, председава патријарх, који је постао патријархом избором целога народа нашега.

Треће. У интересу споразумне заједнице наше, моралне целокупности свију нас, и наше обште ствари нужно је, народне јерархије наше не потискивати из нашега друштва на какво особито становиште, и не давати и места сумњи тој, да синод наш наспрам народног сабора може стати на какво особито становиште. А то неће и неможе бити никако, кад патријарх у сабору председава, и саборну радњу он експедира уз суподпис своји епископа суфрагана.

Као што сам ја дакле из свију ти разлога, са пуним својим уверењем противу избора председника у начелу; тако сам и сада већ овде, гди је о овом сабору реч, тога уверења, да преко тога питања на избор други часника прећи ваља са тим више, што сама влада земаљска наређујућ сазване сабора под руковођењем патријаровим, његову светост за природнога председника признаје. Ја ћу можда, господо, допустити, да ви можете бити уставно-слободноумнији него влада; а оћете ли ви допустити, да буде она народнија него ви?!"

Ђорђе Димитријевић рече: да се при питању о председништву мора обазрети и на историју и уставноправна начела. Др. Суботић је свестрано показао и доказао, да уз природно председништво не говори ни обичај ни прошлост. На против томе још додаје: да су комесари на саборима председавали, што патријари допустише, а да се томе одупреше, народ би их заједно подпомагао. Да се тај обичај опет како год не увуче, потребно је да се у томе за све случајеве осигурамо. Ван тога мисли, да васионски и овај сабор нису једно исто, и да у томе поређење арх. Анђелића није темељито. Но и по уставноправним начелима имамо право бирати председника. То право истиче из репрезентативне — заменичке — системе, по којој кад посланици избором на сабор долазе, онда се не може ни председништво на други начин попуњати, него избором. А за то говоре и одлуке последњег сабора, у ком је репрезентативна система кроз и кроз

уткана. Јер пошто код обштина нема природног председника, онда се тим више то право мора сабору признати, јер иначе запала бисмо у то противречје, да на изабраном сабору председава особа, коју народ на то није овластио. Да би подкрепио ову мисао, напоминье нешто што је налик на ово, а то је, да је пре уређења обштина у Вел. Бечкереку по установама председник обштини увек био прота. Но обштина је одредила, да се и председник бира, па је то и св. патријар као тадашњи владика потврдио. Пристаје дакле уз предлог Суботићев.

Прота Влаовић рече: „Ја не налазим, да може разлога бити за другог председника, него за с. патријара, који је, као глава цркве, по достојанству своме природни и законити председник сабора нашег. Ако ћемо све саборе редом пресмотрити, који су у православној цркви досад бивали, наћи ћемо заиста, да је цар са старешином црквеном у свима овима председавао. О овом су предговорници свештени већ говорили и доказали из повеснице црквене, да је тако било, и примера немамо никаквог, да је икада и у једном сабору мирјанин председавао. У нашем пак царству како су сабори бивали, то је свима нама добро познато. Светли цар свагда је место себе заступника свог као ц. комесара шиљао, и овај је у саборима председавао, а прво место заузимао је свагда архиепископ и односно патријар наш. Сада пак, кад је аутономија у цркви и школи изречена, и ц. комисара немамо, само по себи разумева се, да је природан и законит председник св. патријар наш Самуил, развје ако би место комисарово избором попунити хотели. Али то је питање никад решити се немогуће, и то је питање оно, које би по свој прилици високу кућу ову са ц. комисаром опет усрећити могло.

Али преко свег тог, сл. саборе, никако немогу да постигнем, за што би висока кућа ова противила се, да глава цркве наше не буде председник сабора нашег, када ова глава није нам октроисана, пити наметнута него општом вољом народа на престол архиепископски уздигнута, и то с пуним правом: јербо у лицу архиепископа цео је народ српски представљен и у њему су сва права српска и деспотова усредо-

точена, иначе расути и раскомадани бићемо са лица земље са свим сбрисани.

А кромје свег тог ја се, господо моја, у том тврдом уверењу налазим, да против тог поступити желећи никад у свом намерењу успети неће, јербо знамо, да закључења саборска од 1790. године остала су до данас као глас вапијући у пустињи, а тако би исто и противно закључење о председништву остало непотврђено, и уверен сам да ни најмлађи посланик високе ове куће неће доживити поспешно решење закључења тога.

За то, да не бисмо којекаквим мудрованијама и хитроумним риторским сплетенијама, и просто рећи са даљим одлагањем најнужније наше послове занемарили; да не бисмо, велим, дела највеће светиње народне, дела цркве и школе нерешена оставили: то би моје мњеније било, да у име божије руке своје раду приложимо, т. ј. да поред природног председника нашег св. патријара, једно под каквом титулом хоћете, не марим у име подпредседника, лице изберемо, који ће сајуженим силама споменута дела народна, која добар и славан народ наш од нас жељно исчекије, срећно ко концу привести."

Др. Милетић: „Славни саборе! Ја ћу питање о избору председника саборског да посматрам са гледишта општег православног црквеног права, са гледишта српског народно-црквеног права, са правног гледишта, гледишта политичке целисходности, и долазим са сваке стране до тога уверења, да сабор овај има право, и да треба, да себи председника бира. Г. Анђелић је са гледишта општег црквеног права доказивао, да је патријар-митрополит природни председник овоме сабору, и позивао се на апостолска времена, у којима су апостоли били старешине, или председници у скупштинама првих хришћана; но то је прво време не само нејасно, него не може и због тога овде меродавно бити, што у апостолска и она прва времена црква још није била добила свој организам, него је овај тек у почетку био. Док се вера морала укорењавати и ширити, и док су се хришћани крију̂ћи се скупљали, да се у вери укрепљују, наравно је, да је прете-

зала чиста духовна страна односаја, и да су проповедници вере били на челу таких скупштина. Но како је црква на видик изишла, и у држави признозната била, како се дакле организовала, одма видимо, да је световна стихија у њој овлађивати почела. И саме васионске саборе сазивали су и отварали византијски цареви, и закључења истих сабора тек су онда имала вредност, кад ји је цар потврдио, а они сабори били су друге природе, него што су ови наши, они су поглавито расправљали о догмама, обреду, уобште о духовним предметима и односајима у цркви. Цареви су учествовали у том не толико као главе државе, колико као православне главе народа, и како су онда сва права народа по начелу абсолутизма у царским рукама усредсређена била, то су цареви у име народа према реченим саборима права извршивали. На халкедонском сабору, где је 618 архијереја било, цар је био представљен чрез своје комесаре, који су преимућно место у сабору заузимали. Но ако се баш и не би из ти васионских сабора могло правце изводити право народа, и његовог сабора, да председника бира, то је и задатак и значај оних сабора други био. Из наше српске историје пак знамо, да су црквена дела и односаји претресани у саборима, у којима су се и политична дела претресала, и у којима је или цар или његов намесник председавао; у Русији такође самоме синоду председавао је генерални прокуратор од цара наименовани; у Србији се све те ствари, које у делокруг овог нашег сабора спадају, претресају у политичним народним скупштинама, где и свештеника има, и нико за то не пориче скупштини права, да себи председника бира, и то световног.

Ја нисам за то, да се црквене и политичне ствари тако мешају, и налазим свакако за правију форму, да грађани своје црквене ствари расправљају у скупштинама, у којима не као чланови државе, но као чланови цркве седе — али због тога, што је наш народ добио ову правију форму вршења својих црквених права и дужности, не следује ни мало, да је изгубио право, у такој црквено-народној скупштини себи председника бирати, тим мање, што овај сабор неће

претресати догматична и ритуална питања, него црквено-административна и економна питања, која се на спољашну страну цркве односе. У нашој цркви хијерархија не заузима оно место према народу које католичкој, у којој јерархија и клир сву управу у цркви себи присваја. Природно председништво у црквеним, па још и у административно спољашним делима — то је форма католицизма.

Што се правне стране тиче, ту већ због тога сабор мора имати право, себи председника бирати, што је сам од народа избаран. У саборима, као што су васионски, где су архијереји по чину своме чланови сабора били, могло је бити и природног, или канонично-законитог председништва — али би неприродно било, да телу, које је већином непосредно од народа бирано, буде природнога председништва. Право избора председника — то је паладијум сабора и његових свију осталах права; председник може унапређивати, или може и спречавати рад сабора, па какво је право сабора, и већине у сабору, ако нема председника у своме духу изабранога, него стоји под непроменљивим руковођењем природнога председника; за то сад свуда сабори напрежу силе своје, да добију то право, и онде где га немају. У праву избора лежи и највећа гаранција успеха и извршења саборског рада, јер ко бира може и скинути, и изабрани председник ово на уму имајући, неће се хтети опирати жељи и вољи сабора, и неће саборска закључења неизвршена оставити. Ја пристајем уз предлог г. Суботића, да се једним и истим актом право избора призна, и патријар за председника изабере — али баш у томе, што ће патријар бити биран, а не природан председник, налазим гаранције противу злоупотребе председничких права и дужности.

И политични обзири, или целисходност иште, да се установи право сабора на избор председника. Патријар-митрополит стоји између владе и народа, као достојанственик државни, и као поглавар цркве. У том свом положају може он често у таки сукоб између владе и народа доћи, да би се морао замерити или једном или другом, а његов посредујући положај изискује, да не дође у тај процеп, и где се избећи

не може, да се пре за народ према влади, него за променљиву владу према народу заклони. То се постизава, кад је председник изборан, и кад дакле у критичном времену и у сукобу патријар-митрополит без замерке сам са председничке столице сићи може, или сабор по нужди може председничко право на другога пренети.

Још неколико речи г. арх. Живковићу. Он је казао, да је црква сачувала народност нашу. Прво црква и јерархија, клир, то су једно, јер црква је сав православни народ, а друго не стоји то, да је црква народност сачувала, него његова свест, — свест о српској народности; која у разна времена према духу времена разно се појави. Где је свест народности ослабила, или пропала, ту је исти наш народ и цркву мењао. Напротив у кривицу морам уписати јерархији нашој, која је сва права и средства народа у својој власти имала, да она није и друге изворе народне свести отварала, а особито што није народне школе и друге просветне заводе заводила и уређивала, и књижевност ширила, јер у данашњем времену није вера довољна, да народност спасе.

Свест о славнијој прошлости у песмама народним изражена, и њима подржавана одржала је народност нашу, и што су гуслари већином око намастира и цркава певали, то је узгредно, јер су ту скупови бивали, и битно је песма и приповест свест и народност кренила.

Новија наша књижевност долази са малим изузетком од световних људи."

Пристаје уз предлог др. Суботића.

Владика Стојковић рече: да би му много пријатније било, да се ово питање није ни заподело; али пошто се заподе, мораће и он коју проговорити. Није му намера говорити о временима, када је наш народ под игом робства стењао, тих рана не жели позлеђивати, него ће их пређутати. Прелази на оно време, кад је српски народ под патријаром Чарнојевићем прешао на ову страну. Кад је народ на позив цара Леополда прешао овамо, није могуће ни помислити, да се није световао, хоће ли прећи овамо, или не. А то световање није могло на другом месту бити него у његову сре-

диштy, где је пребивао патријар, који је у оно време био не само глава цркви него и целом народу српском. Је ли дакле могуће, да се народ бринуо о томе, коме ће дати председништво, него се задовољио и одлучио, да под патријаровим „руковођењем“ пређе на ову страну. Доцније је одредио неколицину њих, који ће ићи да уговарају са царем, како да се утврди и сачува обстанак народу српском. Тога ради морала је бити скупштина, којом је патријар управљао. Последица тој скупштини би та, да се у Бечу задоби прва наша повластица. Наш је народ одмах хтео и заслуге стећи ради те повластице, те се сакупи код патријара и одлучи, да једну реџименту војске цару на услугу стави. На тој скупштини патријар је председавао. Отуда изводи, да је народ почео држати своје саборе, а то под председништвом патријаровим. Говорећи о саборима вели, да су држани под председништвом царских комесара, а на једном, где је расправљана плата свештеничка и тако звани свитак, председавао је митрополит. Изводи отуда, да је плата свештеничка и све што се ради на саборима, црквена ствар. То потврђују канони који одређују, да болницама и другим „благодјејанијама“ управљају епископи. У нас сада дају се с тим испоредити народни фондови, којима такође свештенство рукује. И школа је најближа цркви, па готово оно исто што и црква. Кад су дакле све ове ове ствари, које се расправљају на саборима, црквене природе, онда и црквени старешина мора бити председник тим саборима. За то пристаје уз предлог архим. Анђелића.

Иса Павловић: „Неки веле да то није пробитачно што се овде повела реч о бирању председника, но чим се у народу појави то мњење да треба председника бирати, онда држим, да треба то мњење на сабору и претрести. Овај је предмет заиста спојен са председником уобште, овде се не решава заиста председник за овај конкретан случај, јер данашње решење важиће тек за онда кад се у пословнику доцније реч поведе о бирању или небирању председника. Мени је непоњатно, одкуд та бојазан да се председник бира, ако патријар заиста заступа тежње и жеље народа, он ће

за цело бити и изабран; ако не заступа, то онда се вађда никога неће наћи у сабору, који би га и за тај случај и за председника хтео. Патријар дакле није из избора искључен. у опште искључен би био само у том случају, ако не би се слагао са жељама народним или би био њима противан. Можда ће ко рећи, ако би се страна власт у наше изборе умешала, могло би и до тога доћи, да би сабор против својих интереса председника бирао, но ми видимо да народ из дана у дан све више сазрева и можемо слободно тврдити, да је већ толико сазрео, да неће посланике овамо слати, који не би подпуно његовим интересима одговарали па ма каква пресија с друге стране била. Но узмимо овај случај: народ шаље посланике, да патријара бирају, па ако би страном упливу испало за руком да бира патријара, који би био противан народним интересима онда би имали и патријара и председника противног нашим интересима! Нећу да кажем да се то догодило, но може се догодити, да сабор једно реши а патријар председник не слажући са закључком саборским, испод руком ради, да се закључци сабора или не одобре или измене, па ко би се о том сумњао, да би ствар у том случају много више гаранције имала, кад би патријар раздељен био од председника, с тим би се интерес једне личности од интереса сабора респективе народа одељо и имали би јаче гаранције да ће бити својскијег и јачег заузимања од онога што је сабор закључио. Ја би желио да се изборе председника прецеденција створи за случај ако би ваљало место патријара избором попунити, да не би нам ту као досад краљевски повереник председавао, но да би имали повода позивајући се на овај случај и ту себи председника бирати. Ја би желио, да не видим никад више у сабору комесара него да увек самостално народ своје послове обавља, да народ патријара бира под својим изабраним председником.

Неко спомену, да ми хоћемо да направимо табулу разу. Табула раза је када сасвим нешто ново стварамо; то не стоји, јер овде се од наше стране увек позива на оно, што је пре било, и из тога се изводи, да се председник заиста може бирати. Овде се спомиње и побија оно што се и на

сокаку говори. ја држим да то не спада пред сабор. овде треба да се само о ономе реч води што се у сабору говори. Ово с тога кажем. да би нашим дебатама време штедили. а не трошили га на оно што пред сабор не спада.

С обзиром на то да би време штедили у кратко слажем се са предлогом г. Суботића."

На предлог др. Суботића и проти-предлог архим. Анђелића даде свој нов предлог

Јован Живковић рекавши: „Нисам ни за један од ова два предлога, јер предлажем да се то сврши код устројства сабора, јер је ово кардинално питање, наиме означење председништва и начина како се тај поставити има. које на устројство сабора спада. Тамо је дакле место решења овога питања, које је г. Суботић у свом предлогу предоставио, а то је питање регулисања председништва: а и ја стојим у томе питању сасвим уз ону господу, која држе да је то наше аутономно право, по коме ми имамо и право и дужност то оном приликом установити. Ја дакле свађам предлог г. Суботића само на онај други део, а то је, на питање председништва овога сабора, а у томе погледу стоји ствар по мојој логици овако. Избор председништва уопште предпоставља двоје: или да дотична скупштина председника нема или, ако га има, да је тај само привремени, те да к избору дефинитивног председника приступити ваља. Онај први случај овде не постоји, јер знамо и видимо да нам председник у овој скупштини председава, и под њиме као таковим и закључке доносимо. Пита се: је ли оно друго привремени председник; ја велим да није, јер и ово предпоставља двоје. или да је привремено председништво основано на буди каквој норми, — наредби — или установама закона, као на пример. како је то обично у парламентима, да то већ по постојећем пословном реду од отварања до конституирања сабора права привременог председника изабере. Ни један од ова два случаја овде не предлежи, јер нема никакове норме ни установе закона, по којој би патријар као привремени председник бран био, а не стоји ни оно друго, да смо га сами за такова привремено изабрали: јер тај се избор обавио није, а

као што из самога привременог пословника члан. I., који је ова кућа мислим у првој или другој седници, где ово писам, примила, произлази, да је патријар. који је већ прије тога столицу председничку заузео, и под киме се је и тај закључак створио, да ју је заузео као сазиватељ сабора без додатка привремени, дочим у истом параграфу, по ком се друга два биљежника бирати имају, изрично наводи да се ови само привремено бирају. Узмимо ли баш како хоћемо, председник је ту, а ја га сматрам ту као more consueto, по досадањем обичају. А сад долазим на оно што је најглавније и што ме приморава на трећи предлог који се ни са једним од ова два не слаже, а то је: да нити је савјестно а ни пробитачно, да за сада овај још не састављени сабор, у најважнијем питању аутономије наше, т. ј. у питању устројства наши будући сабора конституираном сабору прејудикује, и тако звани прецеденс створи, као што је то сам предговорник казао да би желио да такав прецеденс створи, што би се заиста учинило, ако би се ма који од ова два предлога приватио. Јер прими ли се предлог г. архимандрита Анђелића, који тамо иде, да ми немамо права бирати председника пошто је то природно право патријарха односно цркве, доследно томе да ми немамо права ни означити ко да буде председник, тада смо већ сада за онда то питање начелно решили, и себи код устројства будућег сабора руке везали, да ни онда о томе питању више говора бити не може: ово се побити не да. ако ли пак противни предлог г. Суботића примимо, онда по оном разлогу или начелу, да један те исти сабор у једној ствари не може или бар не треба да буде себи недоследан, већ би сада за онда изрекли начело избора за председништво, које би се из доследности и код говора о устројству сабора усвојити морало, и за то не желећи ја, да ми у првом случају по предлогу г. Анђелића, ако би тај већину задобио, приватимо сасвим за нас оно опасно начело, да ми права аутономног самоопределења у томе питању председништва немамо, а не желећи с друге стране приватом предлога г. Суботића у томе питању начелни прецеденс створити и тиме прејудиковати предстојећему устројству сабора који ће за који дан у

конституирани сабор на дневни ред дођи, стављам високој кући следећи предлог: нека висока кућа закључи, да пре но питања председништва за овај сабор (пошто га већ имамо) пређе, те приступи избору други чаштника имено бележника, и за тим кроз свога председника изјавити учини да је сабор конституиран."

Овај предлог подупирао је и др. Мандић рекавши: „Славни сабори! Премда ми стање здравља још за неко време не би допуштало, да у дебатама саборскима учествујем, при свем томе, пошто сам разумео, да данас питање о саборском председништву на дневном реду стоји, држао сам за дужност, ма како се усилити и у саборску седницу доћи.

Ја питање о саборском председништву за врло важно и управо за таково држим, да по моме мишљењу од срећног решења његовог, зависи и обстанак овога сабора.

Од једне стране стављен је предлог, да се председник сабору бира, премда се у истоме предлогу и то садржи, да се овог пута патријар за председника саборског изабере. Ја се против овога предлога из два узрока изјаснити морам и то: 1. Из погледа на традицију наших сабора, а 2. из погледа на министарску уредбу, којом се овај сабор сазива.

Ја код наших сабора разликујем две епохе. Прва је епоха од преселења нашега народа у ове државе до четврте или пете десетине прошлога века; а друга је епоха од онога доба све до IX. чланка угарскога закона од године 1868., којим се цркви нашој аутономија повраћа и гарантира.

У првој су се епохи сабори наши слободно мицали. Комесари и инструкција на њима није било. Митрополити су саборе сазивали, кад су за нуждно нашли, и митрополити су стајали на челу народа и народних сабора.

Кад је доцније под краљицом Маријом Терезијом изишао онај рескрипт, по коме: „kein Synodus des raizischen Cleri ohne allerhöchster Genehmigung abgehalten werden solle;" кад је доцније у благоутробној декларатории одржавање и партикуларних конгреса без највишег допуштења и без присуства краљевског комесара забрањено било, — онда је тек почело право митрополита на председништво у саборима

прекарним постајати: пошто су краљевски комесари са надзором сабора и председништво сабора себи присвојили, док напоследку године 1865. и то не доживисмо, да је под Шмерлинговом системом уз повреду права митрополитских, краљевски комесар и синодом и сабором као прави председник управљао.

Али и за ово преме, док је абсолутна бечка влада (а овамо бројим и угарску канцеларију, па и ону од пре 1848. године) скоро сваки траг аутономје наше збрисала, ставивши за начело, да све што је требало за нас уредити, да је го већ декларацијом уређено, и да по томе од суделовања народа при својим црквено-народним пословима ни разговора више бити не може, — и за ово време налазимо ми ма и као изузетак тај факт, да је на сабору темишварском 1791. године администратор митрополије Петар Петровић саборско председништво водио.

Из свега овога види се, да су српски митрополити увек природни и историјски председници у народним саборима били, и да је абсолутизам био, који им је та права окрњио и за себе конфисковао.

Данас кад је с повратком устава и самоуправа цркви нашој повраћена и државним законом ујамчена, — данас се то историјско право per restitutionem in integrum опет враћа митрополиту, и он га је властан онако вршити, као што су то право патријар Чарнојевић, Исаија Ђаковић и други наши митрополити све донде вршили, док није реакција против наше цркве сасвим ма узела.

И ово су моји назори са погледа традиције наших сабора.

Сад ћу да наведем други разлог са гледишта министарске уредбе, којом се овај сабор сазива.

Министарска уредба на крају изриком ово определење садржава: „Ја се надам да ће конгресу за руком поћи под мудрим и обозрителним руковођењем (vezényletе alatt) више експеленције важан свој задатак решити."

У рескрипту ратног министарства изриком стоји, да се сабор овај под председништвом патријарха држати има, као што тај израз „председништво" и у доцнеу угарског

министарства на ратно министарство долази. Све пак ово оснива се на смислу §. 3. I. чланка од год. 1868., по коме митрополит српски наш народни а митрополит румуњски њихов народни сабор сазвати има. На основу овога законског чланка румуњски митрополит још је лањске године месеца септембра сазвао сабор у Сибињ и заузео је на њему председничку столицу, на од 90 посланика не беше ни једнога, који би гласа подигао, да митрополит Шагуна није председник сабору њиховом.

Пре него што завршим говор, нека ми је допуштено још нешто у кратко навести.

Наша је црква јерархијска црква, и по томе спадаће у дужност сабору и при устројству конгреском и при уређењу епархијалних скупштина обзирати се на овај карактер цркве наше. При свем томе ја овом приликом нећу о јерархијском строју наше цркве даље да говорим, него ћу да пређем на дијаметрално противположену точку, — на протестантску цркву, и навешћу само неколико примера из устројства протестантске цркве у Немачкој, из коих се може видити, да и у протестантској цркви, која не лежи на јерархијској основи, право суперинтендента и других духовних лица на председништво у окружним, дијецезалним и провинцијалним синодима у високом поштовању стоји.

I. Preusische Rheinisch-Westphälische Kirchenordnung од 25. новембра 1855. године. §. 38. pt. 6. Der Superintendent leitet die Synode bei ihrer Versammlung, ordnet den Gang der Verhandlungen an, hat den Vorsitz und das Recht der Entscheidung bei Gleichheit der Stimmen und steht an der Spitze in den von den Synoden ernannten Comissionen. §. 46. Das Präsidium der Provinzial-Synode besteht aus einem Geistlichen, welcher den Titel „Präses der Provinzial-Synode“ führt etc. (Пруски рајнско-вестфалски црквени редовник од 25. октобра 1855. године §. 38. ст. 6. Суперинтенденат управља синодом на његовој скупштини, наређује како да се савршују расправе, председава и има право одлучивати кад се наједнако поделе гласови и на челу је оним одборима што их синоди одреде. — §. 46. На областним синодима

председава свештеник. који се назива председник областног синода и т. д.).

II. Preusische Kreis Sinodal Ordnung für die östlichen Provinzen од 5. априла и 21. јунија 1861. и 13. јунија 1864. године. Art. 3. pt. 1. Die Kreis-Synode besthet aus folgenden Mitgliedern: Erstens aus dem Superintendenten der Diözese als dem Vorsitzenden (Praeses) der Kreis-Synode. Werden mehrere Diözesen zu einem Kreis-Synodal-Verbande vereínigt, so führt den Vorsitz in der Kreis-Synode derjenige Superintendent welcher etc. (Пруски окружни синодски редовник за источне области од 5. априла и 21. Јунија 1861. и 13. Јунија 1864. године, чл. 3. ст. 1. окружном синоду ово су чланови: Прво суперинтенденат диецезе као председник окружног синода. Ако је више диецеза у једну окружну синодску свезу састављено, онда на окружном синоду председава онај суперинтеденат, који је и т. д.)

III. Hanoveranische Kirchen Vorstands und Synodal Ordnung од 9. Октобра 1864. §. 49. Der Superintendent, beziehungsweise dessen Stellvertreter beruft, eröffnet und schliest die Versamlung im Auftrage der Kirchenregierung. Er führt in der Versammlung den Vorsitz etc. §. 62. Die Landes-Synode wird durch einen königlichen Bevollmächtigten eröffnet und geschlossen, unter dessen Leitung wählt sie zum Amte des Vorsitzenden drei Mietglieder aus welchen die Regierung den Vorsitzenden ernennt. (Хановерски редовник о црквеним стварима и синодима од 9. Октобра 1864. §. 49. Суперинтенденат иначе заменик му позива, отвора и завршује скупштину по налогу црквене власти. Председава на скупштини и т. г. — §. 62. Земаљски синод отвора и завршује краљевски овлаштник. под његовом управом бира тај синод за председништво три члана. од којих црквена власт одређује председника).

IV. Bayerische Kirchen Verfassung der Pfalz од 12. Октобра 1818. године. §. 17. Die allgemeine Synode versammelt sich alle vier Jahre, den ersten Sonntag des Monathes September, so wie ausserordentlich auf jede Aufforderung der competenten Behörde sammt den Räthen des Consistoriums unter

der Leitung eines Mitgliedes des Oberconsistorium's u. s. w. (Баварски црквени устав за Пфалц од 12. Окт. 1818. године. §. 17. Свеобшти синод сакупља се сваке четири године, прве недеље месеца Септембра, а преко реда на сваки позив дотичне власти заједно са саветницима консисторије под управом једнога члана врховне консисторије, и т. д.).

V. Bayerische Kirchen Verfassung diesseits des Rheins, и то:

прво: Diözesan Synodal Ordnung од 30. Авг. 1857. §. 7. Der Dekan hat die Leitung der Synoden.

Друго: General Synode од 31. Јулија 1853. године. §. 5. Die Leitung der General Synode steht — — dem hiezu abgeordneten Mitgliede des protestantischen Oberconsistorium's zu. (Баварски црквени устав с ове стране Рајне. и то прво: дијецески синодски редовник од 30. Августа 1857. §. 7. Декан управља синодима. Друго: главни синод од 31. Јунија 1853. год. §. 5. Управа главног синода пристоји ономе члану протестантске врховне консисторије који буде за то одређен.)

VI. Würtenbergische Diözesan Synodal Ordnung од 18. Новембра 1854. године. §. 4. Vorstand der Diözesen Synode ist der Dekan. (Виртембершки дијецески синодски редовник од 18. Новембра 1854. год. §. 4. Старешина дијеческом синоду је декан).

Изјављујући се дакле против предлога господина посланика др. Суботића, слажем се са мњењем оних посланика. који патријарха по самом достојанству своме као саборског председника сматрају, а у осталом пристајем уз предлог господина посланика Живковића: да се преко овога питања, које сачињава предмет саборског устројства, за сада на дневни ред пређе."

Др. Ст. Павловић: „Овде је више разлога казано. да ли да се бира председник или не. Сувише би дуго трајало, да се упуштам у лавиринат тих разлога. за то ћу коју да речем о самој ствари. Чуо сам где се овде наглашују речи: „природни председник" и „чуство." Пошто не може да се докаже, да је дојако патријар на сабору председавао, нити

се може из појма аутономије да изведе, да патријар мора бити председник сабору, она странка, која неће да се бира председник, ослања се на природу. А ја велим, да управо природа саме ствари и природа аутономије са собом доноси, да се бира председник. Јер пошто су чланови изабрани, ваља и глава им, председник, да се изабира. Јер је баш неприродно, да је патријар председник без избора, а ако је он вредан за тај посао, заиста ће га народ изабрати. А ако није, било би заиста и неупутно и против аутономног права, да патријар мора бити председник сабору. А што се неки на чуство позивају, као да би се вређало достојанство патријару, а тиме и чуство народу, кад би се патријар за председника бирао, на то велим и ја, да сам и ја рад, да се не вређа достојанство патријару, као поглавару цркве, али нећу ни да се вређа достојанство народу. Хоћу да ми је патријар поносан у народу и дичан међу другим поглаварима свештеничким, јер знам да то и народу поноси диже: али хоћу уједно да ми је народ поносан међу другим народима, хоћу да његово достојанство остане неокрвљено. А где је стало до достојанства, ту ми је више стало до целога народа, него до патријара, јер патријар се мења, а народ остаје вечит. Где нема народа, ту нема ни патријара. Мени је пречи народ него таштa слава патријарова, јер овај с оним и живи и пада. Г. арх. Живковић напомену, да је свештенство одржало народ српски. То толико значи, као када би се цвет на грму хвалио, да нема њега, не би било ни грма, и ако му сок сиса и од њега свој живот одржава. Али ја велим, да је народ свештенство одржао. Кад свештенство назива цркву „народном“ и кад га народ плаћа, нека и народу да оно што му приспоји, нека му не пречи слободе и права избора, да по својој аутономији може сам собом управљати. Пошто признајемо, да дојако нема узаконьеног права, да су митрополити били председници на сабору, и пошто знамо, да су дојако комесари силом власти то право себи присвајали, - примимо сада то право из саме аутономије, а по појму аутономије, по појму аутономног тела нико други овоме сабору не може бити председник, него кога он сам изабере. Кад патријар то право уступи своме народу, неће заиста бити поштован него још

подичен, јер је појмио дух времена и општинско достојанство свога народа. Из историје знамо, да су пре сто година два српске владике са сабора уз кола комесарова ишла пешице, а сад им је тешко достојанствено са народом својим заједно и упоред к једној европ народној корачати. Госп. архим. (вика: прота) Милутиновић каже, да не треба да идемо за полетом ума. А ја велим, да баш треба да идемо за полетом ума, а не за пузењем чувства. Признајмо, да се сада бори средњи век за новим духом времена, да се бори разлог са чувством и таштом славом. Ради таште славе, што би патријарх по достојанству своме председавао на сабору, хоћемо да претворимо право и достојанство целог народа. Али разабирам, шта је томе узрок. Досада председаваху на сабору комесари, до сада нас је њихов јарам притискивао, па као робље, изненада ослобођено, не можемо да се навикнемо на слободу, него тражимо нов јарам. Засениште нам очи од ненадане светлости, па хоћемо сиова у мрак. Уместо да се владамо по свести и духу времена, па да са слободним и ведрим челом погледамо у очи слободној Европи, ми наново хоћемо туторства, хоћемо својевољно да смо тутелати. Кад се световњак не меша у управу црквену, кад се шта више труди да утврди темељ цркви, ваљада и од свештенпка може очекивати, да ни он њему не крњи права његова, јер што га он више има, то ће му и свештенство бити дичније, сталније и дуговечније. Употребимо сада слободу, која нам се даје, и немојмо да нас потомство прокуне, што га његова права лишисмо без невоље. И св. Сава и предци његови знали су својим световним сродницима уступити оно право које им припада, а не крњити им га, па су се посветили цркви и своме правом задатку. Ја чух на овом сабору где нам се прети „духовним бичем,“ али и ми имамо „морални глас,“ који нећемо пропустити да употребимо, ако хоће да нам се народу одузму права која му по правди приспоје, и која му је сам Бог поделио. Господо моја, ви овде само казујете, да је патријарх по старим традицијама био председник а не можете да нам кажете да је имао и право на то. Није, господо моја, нико од народа веће право имао, јер није он ваш

него сте ви његове слуге. Ја знам, да већина држећи се кривог мишљења средњега века, неће пристати уз слободан избор председника, али ће доћи скоро и то време, кад ћемо се и тога опростити. Знам то унапред, јер је за сада тако склопљена већина на сабору, али нећу и ја да бацим камен у раку аутономије народне. То рекох, па Бог вам а душа вам!"

Пристаје уз предлог др. Суботића.

Јеромонах Милутин Ратковић: „Ваша Светост и висока кућо! Кад год се какав спорни предмет решава, онда се и разни гласови подижу и разна мњења разлажу, и то све тако донде бива, докле год препирње се странке до општег споразумљења не дођу. — Чуо сам овде разна мњења са мудри разлози; стрпљив сам био и свакога мњења пажљиво пропратио, никоме у реч не ућох и беседу му не прекидах; а рецинроцитет, господо, захтева, да и мојој беседи послух поклоните, равноправност и братско споразумљење засведочите. Ово вас и молим и са потпуним посланичким правом од вас захтевам.

„Славни саборе! Овде се препирка о том води, кога за председника ове високе куће себи да усвојимо. Предмет је овај врло важан и страшно засеца у опште интересе цркве и народа нашег, за то га и не можемо на лако узети; но морамо га онако решити, како интереси цркве и народа нашег захтевају, и како достојанство ове високе куће са собом доноси. —

Господо моја! пуна су уста српска, кад се диче и поносе славом и заслугама предака својих; дичи се сваки од нас, кад поносно каже: „Ја сам потомак свете Немањине лозе!" Ми свето почитујемо заслуге предака наших, ал их почитујемо само у леним фразама. Јест, господо! Ал дела треба ово да сведоче. Дело ће ово тек онда сведочити, кад као потомци свето-Немањини њему у религиозно-моралном животу подражавали, кад свету цркву своју љубили и служитеље олтара божијег почитовали будемо.

Висока кућо! Неки од г. г. предговорника видим, да већу важност народности, него и самој религији придају; но ово је једно и друго тако свето, и једно без другог постојати

не може, које ћу вам из историје Стевана Немање засведочити. До Стевана Немање и политички и религиозно-морални живот народа нашег није на тврдој нози стајао; но он увидивши, да политична држава без православија, с којим је и народност тесно скопчана, цветати не може, за љубав народног напредка и ону је веру, у којој је крштен био, променио, пак се православном духовенству у објатија очинска предао, и са њиме је о напредку и св. цркве и државе неутрудно радио. — И заиста архијерејство наше, као мудра матица, од Немањиног доба, па до данас, са свештенством својим сачувало нам је и православије и народност нашу.

Велики Немања, да би свету показао, колико му црква и свештенство на срцу лежи, и сам је последње дане живота свога монаштву посветио и као монах своме архијерају подчињен био. А ми неблагодарни потомци његови, као што овде у високој кући овој чујем и искушавам, хоћемо архијерејство наше да презремо; хоћемо рационализам да уведемо, па са тим лутеранству, калвинству и другим јеретичким и расколничким сектама у нашу цркву врата да отворимо!

Високи саборе! и опет тврдим г. г. предговорницима, који су противног мњења, да нам је архијерејство наше са свештенством и православије и народност нашу сачувало. Та по смрти Немањиној није ли се Вук син његов са братом краљем Стеваном за престол грабио, и тада је православије о длаци висило; почем се обојица пани у милост бацише? На ко ово предупреди? Опет архијерej српски св. Сава, који је код грчког цара Тодора Ласкара и патријара Германа самосталну црквену аутономију за Србље израдио. Да није св. Сава онда у одсудном часу упији на пут стао!, шта би данас од нас било заједно са православијем нашим? На ово питање, господо, тужно нам искуство жалостно одговара, гледајући изгубљену браћу нашу, како се без народног свога имена неки: Славонци, Бошњаци, Буњевци, Хрвати, Грчкоунити и полумесецу клањајући се неки и Турцима називају. Од ових, господо, сваки би пре за оштру сабљу голом руком ухватио, него што би се поносним именом предака својих, „Србин" крстити допустио. Слава дакле архијерејству нашем

слава и пепелу његовом, што потомство му данас међу стенама саборнице ове већа!

Славни саборе! свете памети упокојени краљеви србски, за дати већи блесак и сјајност цркви и монаштву, од чести владу краљевску оставише на монаштво примише, као што Стеван Немања, Стеван Првовенчани и краљ Драгутин учинише, душевног спасења ради: а од чести краљевиће своје овоме светоме чину посветише, као што бијаше са Савом I. и Савом II. архиепископима србским, који и светој цркви и србској држави од неоцењене користи бише.

Сад ћу да пређем на вашег Душана! (Међу посланицима и у народу врева и вика: зар није и ваш Душан!) слава му, господо, ал' кад законик његов уважите. — У законику своме вели Душан: „Послушност према свештенству као изабраним црквеним и народним вођама." Та послушност није била дисциплинарна, него је била религијозно-морална, без које би се другчије црквени ред покварити могао. Душан у VI. точки законика свога наводи, да је на свештенство и православну веру позорност своју с тога обратио, што Србина само православна вера спасти и одржати може. Како је Душан свештенство одликовао, види се из 21. точке законика његовог, у којој стоји: ако ко архијереја или калуђера или свештеника обесчасти, да плати 100 перпера, и да лежи у тавници 40 дана, као ругатељ божији. Ево овако је Душан своје свештенство и архијерејство поштовао, — кад је краљевство на царство узвисио, онда је и архиепископат патријарством замение. Велики овај и знатни у србству муж фактично је показао, како је неприродно, да лаик у црквеном сабору председава. — После смрти Јоаникија I., патријара србског, Душан сазове црквени сабор у граду Серезу, на коме је он председавао, и освештени сабор овај избере за патријара Саву IV. Као председник Душан је овде у велику погрешку пао, што је све оне епископе, који су се затекли у оним провинцијама, што су од Грка отете, детронизирао и заповедио, да се у Грчку удале. Хлеба лишени епископи ови горко су се на Душана заплакали, и васелински патријар Калист у Цариграду тако је на овај поступак огорчен био,

да је анатему бацио на Душана и цео народ српски. Да је патријарх на овоме сабору председовао, из ратољубивија и свештеничке скромности не би ово учинити хтео. Калиста патријара анатема ево какве је посљедице за Душана имала. Св. писмо каже: „силан муж преполовљајет дниј својих.“ и Душана једна бурна грозница са смрћу састави и живота лиши: а знамо даље, како му је и јединац пропао.

Још имам, славни сабори, онима одговорити, што не признају заслуге архијереја наших и што одричу, да су патријарси у саборима председавали. Ја ћу вам навести из историје црквене, да су патријарси наши и на политичном сабору негда, а на црквеним после Душана свагда председавали, па је добро било.

Господо моја, после смрти краља Вукашина, хтело се српско краљевство распасти и сваки велможа хтео је да господари као краљић у оној државици или области, у којој се онда затекао био: но патријарх Сава IV. за предупредити несрећу, коју је отуд предвидио, стави се на чело народа и сазове сабор у Писку, на коме је он председништво заузео, и сретно изберу за цара српског св. кнеза Лазара. Под владом овога Теофан је патријар анатему са српског народа скинуо.

Висока кућо! Од битке косовске или од 1389 јун. 15. пак до преласка Срба̃ља овамо под Арсенијем III. патријархом Чарнојевићем 1690. год. Срби су скоро на овом истом земљишту под Турцима стајали, на коме ми сад овде стојимо, па за то је време било тамо три црквена сабора и то: један је био у Жичи, други у Скопљу а трећи у Призрену, на којима су патријарси српски председавали. Даље оној господи, која рекоше, да свештенство и архијерејство наше мале заслуге за свету цркву и народност нашу имадоше, одговарам, да су у оном жалостном периоду бар ли једни архијереји школа у земљи не имајући, при себи младеж и у манастирима за свештенство преправљали, који су нам са малом њихово науком веру и православије спасли.

Безбожни Турци шта учинише са врстним оним патријарсима, који бише поборници цркве, православија и народа нашег? У почетку XVII. века удавише и у море бацише

патријара Карила Лукариса; а у средини истога века обесише патријара Партенија; а тако исто учинише и са патријаром Григоријем 1821. на сами празник васкресенија христова. Исту је судбу искусио патријар српски Гаврило Рајић, кога Турци због привржености к своме народу из средине српства одведоше у Азију, гди га при реци Јагијазими код града Брусе обесише. Патријара Василија Бркића одведоше из Београда, само једног подозрења ради, у Цариград, гди је у тавници мученички своје кости оставио, без да се игда у отачаство Србију повратио.

Како су до сада овде од 1690. год. сабори држани и ко је на њима председавао, доста је данас овде речи у овој сабornици просуто, за то ово и ћутањем прелазим: но само још то додајем, да је блаженопочивши патријар Рајачић год. 1861. политичном сабору председавао.

На последку, кад сам из историје црквене доказао, да су архијереји наши цркву нам и православије сачували заједно са народношћу нашом, и да су патријарси наши на разним саборима председници бивали, онда моје мњење високој кући у том изражавам, што желим, да српски патријар по природи свог високог црквеног достојанства, на саборима црквеним свагда председава, и приступам к предлогу г. архимандрита Анђелића, а ако овај не стоји, онда гласам за предлог г. Јована Живковића.“

За тим се седница заврши.

Двадесет седми дан.

27. Јунија, у петак. Саборска седница. Започе се у ½ 10 сахати. Пошто се прочита записник, предаду се вероввице и донесци, пређе се на дневни посао те продужи расправа о председништву. Проговори

Архимандрит Цветић рекавши: да тврди и исповеда, да је патријар природни председник црквено-просветном сабору, а то он тврди по духу цркве наше и обазирући се на каноне, што је „служитељ“ цркве, и што је умаљење парохија и протопресвитерата питање, које спада у питање

црквено те за то се само под председништвом патријаровим може расправљати, најпосле што је патријар из народа од народа за начелника цркви узвишен и изабран, па у томе је већ природно председништво патријарово. Уз ово идући даље вели, да је патријар председник српском сабору ма и мешовите природе био. Српски народ не имајући повластицама ујамченог политичко-областног поглавара, свагда је патријара по високом његовом достојанству и по „положају," који према влади има, за свог политичког поглавара сматрао и сматра, што видимо и из догађаја 1848. год. Српски народ онда, као и свагда, видећи се у невољи прибегавао је к свом митрополиту и прикупљао се око њега, па је из скупштине своје, на челу које би митрополит а би за то изабран, оживотворивши пећску патријаршију, извикао свога митрополита за патријара. Ослонивши се на њега освештао га је за свога политичког вођу, па за то га је и двор аустријски освештао, те тако се у патријару спојило и црквено и политичко начелништво народа српског. А кад је тако, онда је патријар председник на саборима српским, ма ови били и мешовите природе. Пристаје дакле уз предлог архим. Анђелића, и што је тврдио, то тврди као војник цркве, и као прави Србин и син наше јуначке крајине.

Овде нам ваља г. арх. Цветићу напоменути, као што је и у приступу ове књиге напоменуто, да је мајској скупштини год. 1848. тадашњи митрополит Јосиф Рајачић изабран за председника.

Др. Милосављевић рече: Већина мојих предговорника, како од ове стране, који су при саставу овог сабора били за предлог др. Суботића „да бирамо председника и да једногласно изберемо његову светост патријара," тако и од друге стране, који су за проти-предлог архим. Анђелића „да је патријар природни председник овом сабору" — изрекоше, да им је жао, што је питање о председништву саборском дошло до претреса. А жао је онима, који су за проти-предлог арх. Анђелића, с тога, што суде, да је патријар већ по томе, што је вољом народа за патријара изабран, уједно и природан, т. ј. „по божијој милости" председник

сабору, и да се претресајући то питање вређа достојанство патријарово. Другима пак, који су за предлог др. Суботића, жао је с тога, што суде, да је са њиховим предлогом најврстније самоуправно право, народно право слободног избора вршено и сачувано, и да је његова светост патријар у своме достојанству неповређена, шта више добивеним општим гласом поверења обдарена. Ради овог другог узрока и мени је немило што дође питање о председништву до претреса, али кад је већ тако, онда молим славни сабор да се стрпи, да и ја могу коју рећи о томе питању, и то поглавито на трећи предлог г. Јов. Живковића, који хоће да при саставу садашњег сабора питање о председништву ћутке пређемо, и одмах перовође бирамо. Г. Живковић вели, да је патријар сабор сазвао, отворио, и од то доба па до састава у свима седницама председавао му и „руководио“ га, и да по томе не налази нити да је место председништва упражњено, нити да је привремено, па за то не види узрока нити потребе попуњавању. Ја налазим, да је управо досадашње председавање патријарово привремено, да је сада, кад се сабор саставља, упражњено. Привремено је за то, што је патријар по смислу посланице министарске само као сазивач сабор отворио и што је поради тога, што немамо пословника, место најстаријега члана до састава саборског зшремао. Упражњено је пак за то, што је у сабору до састава његова и онако све привремено, и што управо састав сабора биће изборо председника и перовође. Нису ово дакле главни разлози за трећи предлог, већ сасвим поради других узрока хоће г. Живковић да се ово питање ћутке пређе — из некаквог опортунитета (згоди за љубав), из некакве бојазни, као да би онда, кад би се Суботићев предлог примио, немогуће било, да овај конституовани (састављени) сабор обнови ово питање кад стане градити закон о уређењу сабора. Ја се с њим не могу сложити јер је управо овоме сабору, како се састави, прва задаћа и дужност, да састави закон о уређењу сабора што ће се држати унапредак, и ту се онда не може мимоћи питање о председништву, и да га пређемо ћутке, то би нам само од штете било, јер би се они, који би при уређењу сабора били

против слободног избора, могли послужити неким прецеденсом (послом у напред свршеним), као да смо и при саставу овога сабора за председника признали. Ово би и самога г. Живковића тукло, пошто и он признаје, да се слаже са онима који бране самосталио право слободног избора, само неће већ при састављању овога сабора да га врши. За то сам противан предлогу г. Живковића и свакојако за то сам, да се питање о председништву претресе и прекине.

Архим. Петровић: Пошто је Христос глава цркви а апостоли његови насљедници, епископи пак насљедници апостолима, онда је и најстарији епископ глава цркви, а по томе и патријар природан председник сабору. Црква се не даје ни замислити без свештенства, па тако и нема цркве, која би била од самих световњака. Апостоли су председавали на различитим зборовима. И на самим васионским саборима председавали су патријарси или најстарији епископи. Напомиње пример цара Константина и Теодосија, одговарајући Милетићу, да у цркви нигда није владао империализам. Цар Константин је седео на сабору, а у саму расправу није се упуштао, а цар Теодосије отворивши сабор одмах је патријару предао председништво. Спомиње и пример из садашњег времена, како су се Романи од нас оделили, па је председничку столицу заузео њихов митрополит, и томе се нико није противио. Захтева да останемо на земљишту каноничком, које закон саборски од г. 1868. потврђује, јер то је право историјско и божанствено, да је патријар председник. Пристаје уз предлог Анђелићев.

Михаило Ристић: „Један од г. предговорника напоменуо је, да је и 1848. год. држан сабор и да је ту био патријар председник, а нико није ни речи против тога рекао. Но то је било, ил што ником није на ум пало, или ако му је на ум пало, он или није хтео, или није смео изустити, да се председник бира. Ја налазим, да је сабор овај у томе даље кораknуо за духом времена, кад је предлог о бирању председника на сто куће ове донео. Господа предговорници о ствари су тој толико говорили, да ми се чини да је ствар разјашњена, и да се бојим, да ја са мојим разлозима

ствар нећу више расветлити моћи; ипак држим да ће сабор овај праведно од мене очекивати, да и ја своје мњење о предлозима за бирање и небирање председника рекнем и да се изјасним, коме предлогу ја приступам. Овде има три предлога: Суботићев, Анђелићев и Живковићев. Суботићев предлог захтева, да се председник бира и да за овај пар изберемо њег. светост. Анђелићев противпредлог захтева, да сабор закључи, да нити хоће нити може у избор председника упуштати се. Живковићев предлог иште, да се пређе преко предлога Суботићевог на дневни ред, јер фактично имамо председника. Пре него ћу се изјаснити, коме од та три предлога приступам, дозволите, господо, да мотива моја изложим. Из ових ће се видити, да су мотива неких предговорника и моја мотива, или бар да се моја мотива са њима слажу. Дозволите пак, да пре, него што моја мотива изложим, пре свега разлоге предлагача у обзир узмем. Што се г. арх. Анђелића тиче, он је, ако се не варам, доводио право председништва његове светости из апостолски времена, утврђавајући, да у тако званим апостолским саборима, председник бијаше свештеник, муж из клирикалног реда. Ја мислим, да то тако није било, јер у времена апостолска не бијаше још разлике између клира и мирјана, организам цркве не бијаше данашњи, онда још није био хијерархични ред изражен. У оно доба био је сваки христијанин уједно и апостол, сваком је ваљало науку христову проповедати и за њу мрети. Питам ја, господо, да ли између тих апостолских сабора, и између нашега икакве аналогије има? Поглавити предмет тих апостолских сабора био је тај, стари и нови завет у сагласје довести. А покрај те главизне била је низгредна економија цркве, али она економија била је другчија него наша, онда није било разлике између мога и твога, него је био комунизам. Тога сада нема. Када дакле између сабора садашњег и ондашњих нема никакве аналогије, онда се из њих никако не може право историчног и природног председника на овоме сабору без избора извести. Такав извод био би велики скок, био би hiatus in concludendo, и ја би желио, да такав силогизам није никад у нашој средини изречен. Г. Анђелић за

тим прелази на вселенске саборе и каже, да је њима навек председник био свагдашњи најстарији великодостојник црквени. Добро, господо, допуштам и то, али никако не могу допустити, да су вселенски сабори овом нашем подобни били, и да се наш сабор може вселенским назвати. Пре него на предмет тих сабора пређем, морам овде нагласити, да се хијерархични ред организовао, ако се не варам, тек у време ере Дијоклецијанске, и да је хијерархични ред и хијер. организам цркве христове онда тек подпуни израз свој добио, кад је вера христова државном постала, а то бејаше у време Константина великог. Овде треба да будемо један према другом искрени, треба дакле, да не затајимо, да сабори ти вселенски сасвим су други предмет већања имали, него наши садањи. Сабори под Теодосијем, Јустинијаном, Порфирогенитом, Марцијаном, Ирином (који сабор ви нисте ни споменули) имађаху за предмет догмата црквена, и дисциплину црквену, градила се онда догма вероисповедна, рат се водио против јереси Аријана, Нестора, Пелагија, зборило се, да ли да се иконе обожавају или само просто поштују. На данашњем сабору ми никакве догме не можемо градити, нити нове каноне стварати. Данашњи сабор врзе се око економичне струке цркве, а ако је у вселенским саборима економија црквена и до речи дошла, то је тек било узгредно. Сравнимо сада те саборе са нашим саборима. Ја, господо, мислим, да никакве аналогије између тих сабора нема, а где такове нема, онде нема ни аналогног извађања права и дужности. Ни у каквој се точки (да не кажем тачки, смеј) не додирају. Ја дакле не увиђам, одкуда из тих вселенских сабора можемо извести, да је патријар природни председник, или бар наш исторични председник у овоме сабору. Г. прота Милутиновић утврђаваше, да не треба полету ума следовати, а то би ми онда радили, кад би председника бирали. Ја мислим, да се на тај разговор никако другчије не да него у фигури одговорити. Ја налазим (показујући на странку свештенства), да се са оне стране мрак средњега века диже, да као густи облак сабор овај покрије, да не би како зраци просвете и садашњега века у сабор овај продрти могли. (Прота Милу-

тиновић: Нисам ја рекао за полетом ума, него савршена ума. Милетић: Савршена ума само Бог има, а говорник придода: господо моја, није ли он тако казао? Одговара се, јесте).

Г. арх. Живковић рече, да је црква народност нашу сачувала, да је дакле треба сматрати као средоточије народног живота. Овај се назор не слаже ни са назорима владе ни са природом цркве, јер влада неће трпити, да ми у цркви средоточије нашег народног живота сматрамо, а црква нема ту циљ, да народност уздиже већ да направи ред у физичном свету оствари. Даље морам приметити, да свака народност сама себе одржава, и да ту нема народности нити свести народне, где подпоре од цркве траже: ту је црквена свест а не народна. Ако би пак црква заиста и одржавала народност, то онда из тога опет не може се извести, нити хисторично нити право природно, да сабор овај не може и не сме председника себи бирати. Даље је г. Живковић утврђавао, да ако председника подвргнемо избору, онда тиме, што ћемо можда другог кога него патријара изабрати моћи, свештенство из наше средине искључавамо. То ће значити, да ће у том случају свештенство из задруге наше иступити. Ово је, господо, завера против овог сабора, и за то мислим, да тај разлог можемо и морамо ћутањем прећи. Даље рече г. Живковић, да ће тиме, што ће патријар као председник, а епископи као чланови закључак саборски подписати, гаранције бити, да хијерархија против закључака саборских ништа за леђа неће радити. Овде је одпре споменуто, да се то већ једном догодило, и ја желим да то не буде истина, а хоћу и да се о томе посумњам. Допустите пак, да разлог овај у силогизам не претворим, јер ће онда апсурдум изаћи, већ и за то што се из такова разлога не може право природног председништва ић. с. извести. Г. Мандић изволео је тврдити, да су некада митрополити, као Исаија Ђаковић и др., саборима председавали И из тога се не може право председништва ић. с. извести, јер како би било, да су онда случајно цивилисте председавали? Да ли би ми из тога извести могли, да право председништво цивилистама овде пристоји. Ја, господо, овај тезис за то овде извргнем, јер се истиност тезиса само онда

увидити може, кад се обрне, по чему кад обрнут не стоји, не може ни утврђен постојати. Даље је г. Мандић на протестанте указо, који у Пруској, Баварској и т. д., суперинтендента као председника свога закона признају. Што важи за протестанте, не мора за нас важити, и најпосле из тога протестантског устава не следује, да је њ. св. природни и исторични председник овога сабора. Г. Мандић даље је рекао, да у одписима министеријума бечкога и хрватскога стоји изрично напоменьен президијум овога сабора у патријарху. Ја мислим, да ми нисмо на основу тих одписа, већ на основу одписа уг. министра овде позвани, у ком нигде не стоји, да овоме сабору буде председник њ. св. Тамо, ако се не варам, стоји, да сабор овај под руководством њ. св. буде, а да само у синоди има председавати. Из тога се види, да и сам министар међ председништвом и руководством разлику чини. А ако ову разлику вој. министар не прави, јер ја као заступник крајине за хрватски одпис не знам, то за нас није меродавно, јер ми се држимо оригинала, а одпис војеног министарства само је копија. Што је војени министар сватио, то ми нисмо сватили. Г. арх. Петровић утврђаваше, да се црква без свештенства не може мислити, да дакле цркве нема, која би се из сами мирјана састајала. Ја не увиђам, како се из тога разлога председништво патријарха на овом сабору извести може, а одговарам овом априористичном назору арх. Петровића апостериористичним доказом, да има и цркви, где нема организма хијерархичног. (А то није православна.) Овде није питање је ли православна, већ само да ли је има и да је опет за то христијанска, као што је прва црква заиста без свештенства била. Ја се овде не смем упустити у теорије и пертрактације такових цркви, јер такве су теорије законом забрањене. Морам пак приметити, да је карактеристична пота како цркве нехијерархичне тако и хијерархичне христова наука, па кад се ова може у оној приповедати, може се и у овој. Не може ли бити дакле цркве без хијерархије, онда не би могло ни бити цркве са хијерархијом.

Из ових се разлога види, да ја на предлог г. арх. Анђелића никако не пристајем и то је прва негација.

Што се предлога г. Јована Живковића тиче, ја држим, да је исти разлозима г. доктора Милосављевића довољно опроврнут. (Ј. Живковић: То ви мислите). Ја то и мислим и његове разлоге усвојавам, а за то их овде и не репродуцирам, што желим репетиције избећи. Ово је друга негација. Следује, да ја предлогу г. др. Суботића приступам и разлоге за овај предлог као најубедителније сматрам. Сада долазим на мотива моја, која у три разреда уврштујем. Сматрам предлог г. Суботића с точке о природи и цјели уопште сабора овог; с точке позитивних закона, који мотива моја подкрепљују и односај између клира и народа нашег регулирају. Што се прве точке тиче, то признати морамо, да је сабор овај скуп посланика Србаља православне вероисповести, да је дакле природа овога сабора, да посланик буде посланик Србаља православне вероисповести, а цјел, да посланици заступају интересе народа српског православне вероисповести. Из ове опште природе и цјели сабора следује његова посебна природа и цјел. Прелазим дакле на точку другу: како признајемо, да је сабор овај скуп посланика народа српског православне вероисповести, како кажемо, да посланик мора бити посланик народа српског православне вероисповести, како велимо, да посланик има заступати интересе народа српског православне вероисповести, како дакле ову општу природу и цјел сабора допуштамо: онда заједно и то допуштамо, да је посебна природа овога сабора конфесионална, да је дакле посебна цел овог сабора конфесионалне интересе народа српског заступати.

Сад је питање, да ли ти конфесионални интереси предлог г. др. Суботића искључују или не. Да би се на ово питање достаточно одговорити могло, морамо пре свега видити, каква је то конфесионална природа сабора, које су њене битне ноте, какви су то конфесионални интереси, другим речма морамо пре свега компетенцију и делогруг овога сабора размотрити, премда овај предмет онда тек на дневни ред доћи може, кад се буде о устројству сабора говорило.

Црква је конфесионална корпорација, можемо је дакле назвати организованим друштвом, кога је цел та, да правни

ред, који ја овде од правнога разликујем. у физичном бићу оствари. А какав је организам наше цркве? Хијерархичан. т. ј. црква се наша дели на ред клирски или свештенички. и на ред лајски или световни. Онога је задаћа, да слово божије проповеда, дисциплину у цркви обдржи, и добрим примером правности предходи: а овог је задаћа, да проповедано слово божије слуша, да се дисциплини црквеној подвргне и да правни ред по упутству клира оствари. У цркви дакле нашој има два субјекта, активни или хијерархични и пасивни или световни.

У овом сабору заступљен је и један и други субјект. Обоје имају ту цјел, да организам црквени одрже, а никако да га руше. Значило би пак рушити тај организам. кад би један рад с другим смешали, активном субјекту пасивитет, а пасивном активитет дали. То би овај сабор онда чинио, кад би у предмет већања свога предузео догмата и каноне црквене, јер онда би овде заступљени клирски ред признао, да и ми овде из лајског реда можемо и смемо о догмама и канонима црквеним зборити. реформаторне идеје на сто ове куће доносити. Компетенција дакле овога сабора не може се никако на догмата и каноне црквене односити, мора бити дакле ван ових других каквих конфесионалних интереса о којима сабор овај има вјећати. А који су то? Да на ово питање одговоримо, морамо пре свега признати, да је црква друштво физично. Свако друштво физично мора имати нека средства да тако обстане. дакле и црква мора имати средства, да се у физичном бићу одржати и догме и каноне а посредством њих правни ред свој остварити може. Средства ова спадају у економију црквену. Кад дакле видимо, да се компетенција сабора не односи на догме и каноне. то онда следује. да компетенција сабора овог није стројна, већ економска, да дакле сабор овај има заступити оне интересе народа српског православне вероисповести. који се на економију црквену односе. Овде морам школску цјел овога сабора мимоићи, морам пак и ту приметити. да и школа не спада под догме и каноне црквене, већ да је и она само средство, које и преко кога црква наша своје каноне и догмата остварава,

дакле да и школа у ред се економије црквене уврстити мора. Економија се црквена непосредно пасивног субјекта тиче, а само посредно активног, јер она има по смислу и природи организма хијерархичног средства набавити, да црква, догмата и каноне своје, чрез школе, парохије, дијецезе, општине црквене, зданија црквена и т. д. оствари, она има клир свој обдржавати а овога задаћа није никаква друга, већ као што рекосмо: слово божије проповедати, примером нравности предходити, дисциплину црквену обдржати. А кад је то, онда би могао клирски ред из овога сабора сасвим изостати. (живио) без да би тиме сабор компетенцију своју погубио, да о економији црквеној већа и православљане закључке донесе, као што и синода за то не престаје бити синода, ако и није у њој ред световни заступљен. Ја дакле не увиђам, по чему ми већ a priori можемо патријарха као природног председника овога сабора сматрати, вицеверза морали би онда и мужа из реда световнога као природног члана и председника синоде наше сматрати. (Живио). А кад је ово апсурдум, онда и оно апсурдум бити мора.

Кад по свему овом стоји, да економија црквена као предмет овога сабора не забрањује бирати председника, и кад даље стоји, да оно што није забрањено мора бити дозвољено, а само оно није дозвољено, што је забрањено: то онда сабор био би презрителан, кад не би право своје аутономије употребио. (Живио!) Немојте одма док не видите што ће бити. Треба дакле, да и председника себи бира.

Прелазим на точку трећу, т. ј. хоћу да посмотрим, да ли има позитивног закона, који ове разлоге подкрепљава. Леополдова диплома од 6. апр. 1690. и 27. чл. закона 1791. 20. чл. 1848. а најпосле и IX. чланак 1868. признају истина нашу аутономију, не регулирају пак односај између клира и мирјана. Како пак признају аутономију, онда искључују и природног и историчног председника. Декларацијум од 16. Јулија 1779. истина да је октројка, али ипак се као поглавити регулатор односаја између клира и мирјана нашега народа појављује. Познато вам је, господо, да овај закон у §. 2. 3. 4. архиепископа назива поглаваром у чисто духовним

ствarма. (Грујић: in eclesiasticis. Говорник: не. него in spiritualibus стоји тамо, а ако је и eclesiasticis, онда се само ecclesiastica разумевају, а то су и спиритуална. Милетић потврђује речи говорникове). Дакле по самом закону и у смислу тога закона није патријар ни поглавица овога сабора, који је мешовите природе односно светеке. Ове је назоре и сам клир у сабору од. 1864—5. године имао, кад је у закључцима својима, који су рескриптом од 10. ауг. 1868. царску санкцију доживили, нагласио, да црквене општине могу себи бирати председника и из световног реда. Кад је то, онда нема ни историчног ни природног председника тих општина из клирскога реда, већ је парох местни председник онда само, кад га народ акламацијом на то позове. Што општина црквена у малом, то је овај конгрес као скуп свију тих општина у великом. Кад је дакле наше свештенство у сабору од 1864—5. год. ове назоре усвоило, то ми јамчи његово поштење и лоџика, да оно од тих назора неће одступити, и у ту недоследност пасти, да оно на овом сабору опозове, што је на сабору од 1864—5. године тврдило.

И ове околности, у којима, и по којима сабор је овај сазван, доказују, да председника треба да овај сабор бира. Ја нисам ту био, кад је њ. св. сабор овај отворила, не знам дакле из собственога угледа на основу каквог је одниса њ. св. овај сабор отворила. Чуо сам пак, а и читао сам, да је то било на основу IX. чл. закона од 1868. г., односно на основу одниса угарског министра просвете. У овом се чланку аутономија наше цркве признаје, признаје дакле и аутономија нашега сабора. А када аутономија цркве наше искључује октроисање председника, инволвује и избор председника. (Тако је.) Ако се не варам у чланку (Суботић: у одпису), да рекнем у одпису министареком само је руководство овога сабора патријарху предано. Руководство, господо, још није председништво, јер ми видимо, да нека господа овога сабора сам овај сабор руководе а никоме неће на ум пасти, да их за то за председнике сматра. То би онда само бити могло, када им сабор овај силом аутономије своје, у којој смо један другом равни, управу сабора преда, а то ће рећи, када их за пред-

седника изабере. Ја још даље идем. Познато је, да нас је цар наш ослободио од комесара. Ја у овом акту видим интенцију цареву, да и сабору овом ону аутономију даде, коју је и другим саборима своје велике државе, политичним и неполитичним дао, да он сам жели назоре из средњега века заостале уклонити, и благодетним реформама ланце опе са народа своји скинути, у којима су досад сапети били. Ми се, господо, ове интенције царске морамо достојни и дозрели показати, и уверен сам, да ће и друге мојој посестриме крајине, које овде заступнике имају, овај царски миг, ову цареву интенцију сватити и разумети. (На ово примети патријар, да се говорник ствари и језгра држи, а он му одговори, да он мисли, да се држи, а више се гласова чу: тако је. Жагор се породи такав, да је говорник казати морао: господо, боље да се разиђемо. Кад се уталожило, онда рече:) Ја већ видим, господо, да сам вас мојим говором уморио, ја дакле овде прекинути морам, премда сам хтео још о томе приговору проговорити: да ли достојанство пати, кад би председника бирали и предлог Суботићев примили. (С више страна и од самог свештенства: даље, даље. Чујмо. чујмо. Говорних пак не хтеде даље, него седе с овим речма: Бирајмо, господо, председника, како аутономија наша захтева, повторавам да се са Суботићевим предлогом подпуно слажем."

Прота Трбојевић: „Високи саборе! Из разлога тога, што је о овом велеважном предмету, који још̌те од јучер свеједнако на дневном реду стоји, свестрано разлагано, и то и са историјске и са политичке и са црквено-каноничке точке о том довољно пријепо и говорено, не мислим ја сада ни на једну од тију точака осврнати се, а то због тога, што су гг. предговорници готово све оно, што сам и ја хтео и што сам могао био са тога гледишта говорити, лепо образложили и изговорили. Не мислим се, велим, на то поље упуштати за сада, јер чини ми се, да је оно већ прилично обделано. Мислим дакле, бити ће уместно, ако о важном предмету овом неколике рекнем са онога гледишта, са кога, како ми се чини, гг. предговорници још̌те ништа нису споменули. Биће, мислим, уместно, ако о ствари овој из срца и из душе, из чуства и

из осећања оног многобројног народа нашег, са којим сам заједно живући све досадашње дане живота мога пробавио и с њим добро и зло дијелећи, о животу његовом, о чуству и осећању његову довољно искуства себи прибавио. — неколико речи проговорим. Тај народ наш, кога ја овде спомињем, живе на томе простору, што лежи од Јасеновца до Зермање пак онда даље до которске Боке, и у свем предјелу, који се Далмација зове. Тај ми је народ наш српски, господо моја, гако свестрано и у свему познат, као да би све то заједно са мном у једној кући порођено и одхрањено било. —

Познавајући ја дакле врло добро тај честити народ наш, уверен сам, господо моја, да би нам он здраво замерио, кад би и најмању неслогу, и најмањи раздор и неспоразумљење каково међ нама опазио. Уверен сам, господо моја, да би нам тај честити народ наш особито и са највећом зловољом замерио, и поверења би нас свога лишио, кад би опазио, да ми и у помисли имамо, данас председника себи за црквено-народни сабор — не знам одкуд — бирати док смо ево хвала богу сретни, таковог у високој и општељубљеној особи његове светости међу собом имати.

Зна добро и признаје тај храбри и честити народ наш, а знамо и треба да знамо и ми, господо моја, да су прадедови наши још'те у стара времена са великим трудом и пожртвовањем, с тешком муком и крвавом заслугом патријарха себи и својој цркви једва стекли, једва задобили; те да су нам таковог не само као патријарха, не само као чврста и неноколебива ступња у цркви, не само као највишег отца и и начелника у народу, него и као свагдашњег природног и законитог председника на свакој поглавитој црквено-народној скупштини, на сваком црквено-народном сабору, са пуним правом оставили, препоручили и нас о томе завјетовали, да то свето право, тај свети аманет, тај црквено-народни понос наш — е да право речем, ту светињу нашу за свагда и на сва времена, док год у нама српско срце куцало, док гођ у нама српска крв врела буде, — храбро сачувамо и у непорушивој целости својски одржимо.

Овај праотачки завјет и ово свето право усађено је,

господо моја, дубоко у срце и у душу народа нашег, и изволите стално уверени бити, да овај свети завјет, овај символ код народа нашег пуно више важи, пуно више вреди, него све данашње нове мудролије, које нам сво на видик излазе.

Кад би ми дакле, господо моја, овај завјет праотаца наших погазили, кад би ми од тога — не знам како одступили, пак се у избор новог председника за црквено-народни сабор наш упуштали, онда за цело држим, да би смо са тим не само незадовољство и огорченье, него и приговор и зловољу, а то је велико зло, од стране народа нашег на себе навукли; пак мислим, да би то, моја господо, и пред богом грехота, и пред целим светом голема срамота наша била.

Нек ми је сад дозвољено, једну малу приметбу учинити на оно, што је јучер један од гг. предговорника у овој високој кући упирући прстом не само на нас свештенике, него и овде на ову високопреосв. гг. епископе наше рекао између осталог и ово: „треба да признате, да сте ви слуге народу, а не народ вама.“ — Да како: ми смо свагда признавали, пак признајемо свеједнако и сада: признајемо, велим, да смо ми оно, што и јесмо, и што треба да будемо, признајемо, да смо слуге божије, да смо пастири и учитељи стада божијег и стројитељи тајни христових, а к тому ми смо и досад свагда приправни били, милом народу нашем и на утеху и на послугу бити, али на услугу само, у колико нас свети закон божији и свештена дужност наша на то упућује. Дочим ми дакле позиву нашем верно следујемо и дужности наше вољано вршимо, онда мислим да нитко тога права имати не може, са голим прстом нас на ово или оно упућивати, а још мање нас тако простачки именом „слуге“ називати. — против чега се ја за свагда свечано ограђујем.

Боли ово, господо моја, на срцу и не може лако да прeболи: а верујте стално, да ме је и онда на срцу заболело, кад сам некакве партаје и сепаратизам некакав у овој високој кући спомињати чуо, а особито реч она, која је овде у овом високом сабору већ више-крат споменута, реч: „клерикална партаја“ — чисто ме је у душу такнула. А што јо то, господо моја? одкуд те несложе, — одкуд те партаје међу нама?

Та нису наши свештеници туђинци, нити су они синови туђи; та не долазе нам ваљда они из иноземства, из Америке, или Бог зна одкуд; него су то прави правцати синови и рођена браћа српског народа нашег, и њихов је позив за цркву и за народ наш од превелике важности. Да речем на пример: мој је отац био грађанин, његов је брат официр, а други је трговац, — е шта ћу — ја сам ево свештеник; мој је син учитељ, а други би желио бити адвокат. — Ето, господо моја, како ми уобште међу собом стојимо, пак, судимо, нисмо ли ми сви једна плот и једна кров, нисмо ли ми сви међу собом, што 'но се рече „покат и месо?" — Могло би бити и то, да баш у овој високој кући три од једне матере рођена брата заједно раде и суделују, и то: један у реверенди свештеничкој, други у капуту грађанском, а трећи у униформи официрској; пак би ли то ваљало, би ли то лепо и поштено било, да ти људи праве међу собом партаје, да праве сепаратизам, пак да један против другог удара те да се свађају и несложно живе? Ја велим, да то не би ваљало! Ја велим, да би то и грехота и срамота била!

Ово ја истина као свештеник, али Бога ми, и као простосрдачан и родољубив Србин, у души мојој овако чуствујем и исповедам искрено, да би највећа жеља и радост моја била, а знам, да би то и жеља народа нашег била . . ." (Милетић показујући руком на публику говори: „и ово је народ — ово је народ!"). Говорник му одговара: „Јест то народ и ја тај народ штујем и љубим, као мој мили народ, и као милу браћу моју (живио!), али, господине, већа је гомила онога народа, од ког вам ја овде говорим, него што га има у свем Новом Саду и Карловцима, за то вам ја истину кажем, да би жеља тога честитог народа била, да се ми овде што лепше сложимо, пак да у поштеној слози и у љубави братинској, не препирући се више о избору председника, кад га ево имамо, — да о напредку народа нашег, о напредку цркве и просвете народне сложно и једнодушно деламо и радимо, знајући добро да: слогом расту и најмање ствари, а неслога и највеће квари. А и опо ми се здраво допада, што 'но народ наш весело попева: „Само слога нека је, пак је све можно; заман

душман устаје, гди је све сложно.“ Да споменем овде и оно, што нам божаственi спаситељ наш говори: „О сем познавају вси ако мои ученици јесте, ушче љубов между собоју имјете.“ А што је та љубав, коју нам Бог препоручи? није ништа друго, него слога, слога, љубав јесу темељ, на коме се нешто доброга и ваљаноga сазидати може, а без тог темеља не може се до успеха доћи. За то и опет велим, да би жеља и моја и народа оног била, да се лепо сложимо, пак да за срећу и бољак народа нашег деламо и радимо, те ће онда и добри Бог слогу и радњу нашу благословити, и тако ће онда и по нас и по народ наш све добро, све напредно и користно бити. —

Ја сам дакле, господо моја, за слогу и за споразумљење, и при том начелу желим за свагда остати, а са тим начелом пристајем уз предлог г. Јована Живковића и слажем се подпуно с њим.

Васа Ђурђевић: „Сл. саборе! Повела се реч о председништву, и г. др. Ј. Суботић учинио је предлог, да се за овај сабор бира председник у особи њег. светости г. патријара. Предлог овај изазвао је досад читаву поворку говора, од којих једни предлог подупиру, а други га обарају ил бар мисле и теже да га оборе. После толиких говора зазорно би било реч узети, кад не би између тих говора било и таквих, који су у правом смислу речи само говори — ништа више, а наперени су против предлога. Да сте на чисто, господо, са мном, то се ево унапред изјављујем за предлог г. др. Ј. Суботића. (Патријар на то гласно својима око себе примећује: „учитељ, ког сам ја наместио“). Противан сам дакле предлогу г. арх. Анђелића на и предлогу г. сремског посланика Живковића, и казаћу одмах за што и из којих разлога. За то. — што ме говорници својим разлозима за први предлог убедише, што је предлог тај основан и на историјском и на правном и на политичком темељу па и на општем начелу системе репрезентативне. Ја, господо, нових разлога за предлог г. Суботића нити имам нити за нужно држим да наводим, јер коме нису довољни до сада наведени разлози за убеђење, томе неће довољно бити ни да се пуна врећа разлога

пред њега овде истресе, и јер видим, да ту неће на разлоге да се осврће толико колико на то, одкуд разлози ти потичу и шта се с тим разлозима хоће. Кад сам дакле за предлог г. Суботића из разлога који су већ наведени, то је наравно, да већ из тих разлога онда нисам за друге предлоге, али баш и из самих оних за те предлоге донесених разлога не могу за те предлоге бити, па кад нећу нове разлоге за предлог г. Суботића да наводим, то морам и ја говор мој обратити на опровргавање разлога за противне предлоге. Пре свега ћу да на неке говоре, који су против предлога г. др. Суботића пали, специјалне приметбе учиним, а за тим ћу уобште приметбе да чиним.

Г. арх. Анђелић предлажући, да патријар — ја мислим овде у обште патријара не само садашњег него сваког будућег па за то ћу употребити само реч патријар а не њег. светост — (патријар на то као увређен примећује и бележи нешто), да патријар има бити природни председник сабора нашег, рекао је колко сам на крају говора уватио — јер сам касно дошао —, да се он не осврће на то, што ће Европа и остали свет о нама казати, ако ми председника себи не будемо бирали, него у патријару природног председника признамо. Овом мнењу ја никако приступити не могу, јер се нама боме ваља још те како на то осврнути, шта остали свет чини и ради за унапређење своје, и шта ће за нас свет рећи, идемо ли са духом времена или заостајемо иза њега.

Г. прота Милутиновић види и признаје, да је начело избора начело данашњег слободоумног духа времена, па за то се дао на то неблагодарно посао, да побије овде уместност начела слободе, позивајући се на то, да је слобода народима на уштрб и пропаст. Ово је чудноват и смешан и за данашње време нечувени разлог. Слобода је данас начело прво код свих народа, без слободе нема ни просвете, а де нема просвете, нема ни среће ни благостања; слобода и просвета иду једна с другом упоред као сестре, и једна без друге није ништа и не да се ни замислити.

У говору г. арх. Живковића имам да учиним једну приметбу, на коју ме изазивају немиле речи његове, — да народ

наш до сада ни публицистика, ни интелигенција — па ни школа сачувала није, нити је кадра била да га сачува. јер у школи — рече — доскора не беше написаног буквара ни молитве једне! Јест, тако је на жалост, и ја то потврђујем. ал питам ја, ко је крив томе. што у школи нашој не беше све доскора нит буквара нит молитвице једне написане? и ко је позван био, да књиге пише, школе диже и просвету шири и ко то све није чинио, него је место тога пре кохбух писао него молитвице српске? То ћемо још све да испитамо и одговоримо кад дођемо о школама да говоримо.

У осталом и да не примећујем даље на поједине говоре против предлога г. др. Суботића, рекао је и сремски посланик сам. г. Ј. Живковић, да није предлог тај свим тим говорима још никако опроврнут, па ће се он потрудити тек да га опроврне и у ту сврху позва се он на учињени већ закључак в. куће ове, који гласи: како се сабор у првој седници састане, заузима патријар као сазивач председничку столицу а два најмлађа члана сабора примају посао привремених перовођа. Ту се за патријара не вели, да је привремени председник као за перовође, а нема никакве ни установе, која би у том меродавна била, па из свега тога логична је консеквенција, да нити патријара за природног председника признати а нити га бирати можемо за сада, пошто је већ као председник фактично ту, него се за то има прећи преко тога питања и предлога на даљи дневни ред док се на конституованом сабору реч о председништву не поведе. Тако рече г. Ј. Живковић. Она логична консеквенција не стоји па не може никако ни предлог стајати. Ако у оном донесеном нашем закључку и не стоји баш изриком, да смо патријара за привременог председника мислили, ал се то тако већ само по себи разуме, јер закључак тај је донесен као дотле важећ док се сабор не конститује. А ми смо сада баш на тачци и у стадији конституовања, па за то никако не можемо сада питање о председнику мимоићи, него га морамо вентиловати и к решењу привести. С тога дакле никако не могу бити за предлог г. Ј. Живковића.

У главном о предлогу г. арх. Анђелића као и говорима,

који предлог тај подупираше, имам сљедеће да приметим: Слушајући, господо, јучерашње па и данашње говоре за предлог г. арх. Анђелића а против предлога г. др. Суботића, причинило ми се, као да сам де на светосавској светковини, говораше се ту о цркви, о вери и православију, како је црква и вера наша православије и народ до данас — као што један од тих говорника рече — задржала, загрмило се отуд Христом, апостолима, канонима, црквом, вером и православијем — е рекао би човек, ту се ради о нарушењу науке ришћанске, православне цркве и вере, — а оно ни из далека се о том не мисли, него се просто ић једноставно ради о председништву сабора. (Тако је! Живио!). Рече се, вера је народ наш спасавала, — као да се одовуда иде на то, да се вера преврне, кад се оће да се у сабору председник бира. Јест, и ја знам и ја то кажем, да је црква и вера народ наш спасавала, ал не знам то, да су архијереји и духовни пастири народ наш спасавали, па то ви мени изволите казати ако можете, јер ја вере ми моје не само да то не знам на жалост многих и многих противних доказа. (Тако је!). Допуштам ја дакле, да је спас народа у вери и цркви, ал не допуштам, да је у црквеним личностима и да је увек био само под црном мантијом и под камилавком. (епископ Кенђелац љутит устаје и рече: „в. св., овде се мантије и камилавке вређају." Патријар прекину говорнику реч и запита га љутито: колико му је година, а кад му овај одговори: 30 ил ако није биће — рече владикама: онда немојте се чудити!). Па кад ми желимо избор председника, не напуштамо ми више веру ни цркву нашу — тај досадашњи спас и уточиште народа, него остајемо тврди и постојани у њој и тражићемо и убудуће спаса у њој ал само у њој, а никако у личностима црквеним, и тражићемо ми спаса убудуће поред вере и цркве и у народној просвети, привреди и радњи. Рекло се и то: митрополита као таква већ народ бира, па на што онда да се опет за председника бира? Јест истина, митрополита народ бира, и нећу сада да питам, како се ту при избору до сад радило, и нећу да испитујем, је ли у изабраном митрополиту увек баш воља народна оличена била, нећу то све да потежем.

него ћу узети. да ће убудуће народ српски по својој вољи митрополита изабрати. па би онда такав митрополит дакле могао природни председник бити. На то морам да одговорим, да се овим предлогом за избор председника баш иде на то, да наши митрополити везани буду и онда за народ још. кад већ из руку народних ништа више изгледати немају. Па буде ли митрополит са народом. то он онда истина неће можда патријаршеску титулу од горе добити ни друге ордене. али ће увек љубав и повереље народа имати. и добиће онда за цело столицу председничку. а не буде ли он са народом. то ће онда наравно противно томе бити. То све. господо. основано је на искуству. Ја знам а знаће то и остала господа. да у природи има две врсте метаморфоза. једна је прогресивна. а друга је ретроградна. Индивидуа. која се прогресивно метаморфозују. тим су лепша и тим већма нам се допадају. што су ближе свом најсавршенијем стању и најлепша су у последњој стадији: напротив индивидуа. која се ретроградно метаморфозују. што су у већем и старијем степену развијања. тим су мање лепа и мање се допасти могу. Господо. извините ме. што морам да кажем и опет што вам се наравно неће допасти. али истина је па морам да кажем ма да то и мене боли. морам да кажем. да су наши црквени достојници — нећу да кажем сви али смем безазорно казати. да су многи. врло многи били. који се са млађег степена на старији ретроградно по народ метаморфозоваше. који су у нижем степену се народу допадали. јер су били народни. а касније кад постигоше виши степен. онда се нису више народу допадали. а нису се допадали. што нису више народни били. Па што је негда било. биће можда и сада и убудуће да буде. па за то ако буде митрополиту нашем убудуће стало више до столице председничке него до других титула или ордена. за цело ће је он и нико други заузети. (Тако је!) Аргументат. што га је данас г. арх. Цветић у свом говору навео. да је наш патријар не само црквена него и политичка глава у народу српском, тај аргументат баш не говори за предлог г. арх. Анђелића. него баш говори за предлог г. Суботића. Ја мислим. да баш у том случају. када се влада са патријаром

као са политичким репрезентантом народа српског договара и споразумева, да баш у том случају није целисходно, да патријар природним председником сабора овог буде, а то управо њега патријара ради, да не дође — као што то већ рече један од браће с наше стране — у сукоб ни са владом ни са народом.

А најпосле, господо, да споменем још једну приметбу о председнику, коју ми мој један бирач овако рече: „за председника није достојанство нигда се у аљини гледало, него у памети по разуму." Ово је, господо, обична и проста приметба, али врло уметна, јер, господо, ви ћете то допустити, да патријар може бити рецимо најбољи човек, највећи Србин, најпаученији представник цркве, ал уза све то може бити невешт и неспособан за саборског председника. Па за што ми онда да и наше потомке веземо и осудимо на то, да они добију у лицу патријара природног, ал неспособног председника. У председнику не смемо ми себе ограничити дати, а далеко мање смемо ми потомство у том ограничити.

Најпосле, господо, сви говори о том и с једне и с друге стране имају се свести на једно питање: де је већа гаранција, де сигурније јамство за слободан рад сабора, у патријару као природном председнику ил у изборном председнику? Ја, господо, никако не видим, да су говорници против избора председника и из далека само доказали веће јамство у природном председнику, а није то нико ни у стању доказати, јер је то противно општем слободоумном начелу данашњем, па за то дакле, јер налазим више сигурности и јамства за слободну радњу на сабору, кад се председник бира, усвајам предлог г. дра Ј. Суботића. (С народне странке вичу: Живео!)"

Парох Јовановић: „Ваша светост! Славни сабране! Истина да је доста разлога нало од оне господе, која за избор председника војују и којима би се и ја драговољно придружио, да су исти црпљени из праксе црквене и народне прошлости, а да не почивају понајвише на неким модерним начелима, која по мом уверењу не одговарају у свему садашњим потребама и околностима нашима. Да мисли и назоре

моје о овом доста важном питању разјасним, пређу разлоге моје из народне прошлости, на коју се држим највише обазрети морамо, и нећу се ватати за речена модерна начела, а још мање позивати на декларацију, која је, као што знамо, под најжешћим притиском народу нашем наметнута и против користи, жеље и воље његове удешена била. Нико од нас не може порећи, да није свети Сава темељ црквено-народном животу нашем положио, који се још за време његово, а нарочито после њега, онако бујно развио био. Оснивајући српску народну јерархију, уједно је и ту благодетну мисао пред очима имао, како би народни живот са црквеним у сагласност и хармонију довео, прозирући унапред, да ће српски народ само тако уједињен одолети и одбити моћи нападаје противника православне вере и српске народности. Народна јерархија следујући стопама свога учитеља, у свима црквеним уређењима радила је свагда општим договором на саборима. Сабори су састављени били из клира и народа, као што је такав један за време архиепископа Данила, и краља Стефана Дечанског држан био. Они су са дозвољењем световне власти сазивани и отварани били од архиепископа српске земље, у њему се као најстаријем по месту и чину, у ком је он живео, право председништва давало, што је основ свој у пракси црквеној имало, а и патријархалном животу народњем најбоље одговарало.

Кад је пак Душан српску јерархију од цариградске сасвим отргао био, и самосталност српској цркви у пуној мери прибавио, држани су сабори такође под председништвом цара и патријарха (један глас: то не стоји. Јовановић: стоји. Исти глас: докажите!), на којима се не само црквено-административна, него и друга државна дела претресиваше и расправљаше, као што нам „законик душанов" то јасно показује.

Црквена дакле свест развила је и политичку свест у народу нашем. А кад је народ наш у робство пао, у свима својим мутним и мучним околностима, не имајући своје политичке главе, тражио је он себи прибежишта код духовни својн представника. Да се наш народ, ма и кришом, у време

свога робовања око свои представника црквени скупљао, и и са њима о судби својој договарао се. о том сумње бити не може. јер хотећи у ове земље пређи. искао је пре свега од блаженог Леополда. да му се његов црквено-народни живот обезбеди, што не би било. да црквено-народна свест његова није пробуђивана и развијана била, и то понајвише на зборовима, којима су на челу свагда духовне старешине биле..

Овај мој разлог потврђује и та околност, што народ прешавши у ове земље, скупљао се чешће код свог патријара ради договора, као што тврди и преосвештени г. епископ Стојковић, и своје црквено-народне ствари по стародревном обичају расправљао је он без утицаја политичних власти, све донде, док од владе не изађе забрана, да митрополити никакове саборе без предходног одобрења држати не смеду.

Да је на оваким зборовима и саборима најстарији представник црквени председавао, и о том сумње бити не може. јер је народу нашем више до ствари. него до форме стало било.

Рекао сам у почетку говора мог. да се нећу позивати на декларацију. која у питању овом за мене меродавна бити не може, јер је она нашу црквено-народну аутономију у корен сатрла, а хватајући се за њу, признао би уједно. да је влада жељу и вољу народа погодила. кад му је за председнике своје комисаре натурила. А још мање ми је потребно те саборе наводити, почем их је велештовани г. др. Суботић све редом навео и доказао. да су увек комисари. а никад митрополити председништво на истима водили. Само нам је г. др. Суботић заборавио рећи, ко је на сабору од г. 1848. председавао, и да л' је на њему од кога предлог стављен био. да се председник бира. А и на сабору од 1861. г. не налазимо тога предлога, ма да је патријар за председника наименован био.

Славни сабре! Ја држим, да сабор наш данас стоји на оном земљишту, на ком је пре декларације стајао, кад му спрјеч комисари не председаваху ма узевши у обзир ту нашу народну прошлост. и наш тешки и мучни положај, у ком се налазимо. желио би да славни сабор изрекне: „да је српски

патријар односно митрополит, законити председник црквено народног сабора."

Славни саборе! Ми још осим овог сабора друге сталне године немамо, на којој би црквено-народни живот наш крепити и снажити могли, па за то и не може положај наш сравнити се са положајем Србије и Русије, као што га је многоуважени г. др. Милетић сравнити хтео. Немојмо само узимати у обзир дух времена, но обзиримо се и на дух народа нашег, на његову прошлост, и на друге мучне околности, у којима се он находи, па корачајући напред пазимо, да преухитрењем нашим не заиђемо на странпутицу, која нас у понор пропасти одвести може.

Почем сам мисли и назоре моје о председништву у главном за сад разложио, задржавајући себи право, када устројство сабора на дневни ред дође, о њему право мњење моје изрећи, сматрам сад за дужност одговорити прво г. дру Милетићу, који рече, да црква није спасла народ, но да је он сам себе одржао, а нарочито да су га народне песме и јавор-гусле спасле. Нећу ово последње г. дру Милетићу опровргавати, јер сваки, ко је иоле проучио повестницу и живот народа нашег, признати мора, да он и осим цркве довољно услова за одржање своје притежава, ал признавајући то, не можемо ни цркви њену заслугу одрећи која је као главни фактор у свима околностима живота нашег добротворним својим утицајем много допринела, те се народ наш, покрај свију олуја и вијора, који по разваликама његовог политиког живота беснише, у свести својој одржао, име и народност своју спасао. Србин се свагда, па и данас, само у својој православној цркви осећа да је Србин, коју свест на жалост код Срба католика и мухамеданаца не видимо, ма да први певају уз јавор-гусле Краље Марка, и држе се још и данас српски народни обичаја. —

Велештовани г. др. Павловић у говору свом рекао је, да је свештенство против народног интереса увек војевало, да оно ништа не ради, но само сиса сок народа, и најпосле нас позва, да признамо да смо слуге овим речма: „Признајте, да сте слуге наше."

Врло ми је жао, што овакове речи у сабору овом падоше, и што на такове немиле ствари, које свештенство вређају и ожалостиће, одговорити морам, јер оно заиста не заслужује, да се такова пресуда у сабору овом на њиме изрече. Завиримо, господо, у повестницу, па ћемо тамо 'наћи, да је једино само свештенство своме народу најпериије било, с њим заједно кобну судбу његову сносило, од њега се никад делило није, нити га је оставило, као што га напустиће други, а нарочито његови великаши. И ја би желио само једног примера у повестници, који би доказати могао, да је свештенство икад било против свога народа. Загледајмо у најновију прошлост, пак ћемо наћи како на бојном, тако и на умном пољу од свештенства врли јунака и радника, у којима је срце за свој род заиста топло куцало. Зар се не сиомињу са поносом имена Хаџи-Џера-Руфима, проте Ненадовића, попа-Луке, владике Петра, патријара Рајачића, који покрај частног крста не стиди се и мач у десницу узети за обрану српског имена, и права народна. Зар се покрај други не славе у народу нашем од свештенства ови мужеви: славни историк архимандрит Рајић, врли песник Мушицки, бесмртни Доситеј, кога и оцем књижества нашег зовемо. (Вика: Доситија престао је бити свештеник. Патријар: али је сахрањен као свештеник.) Па и данас следује свештенство стопама предходника своји, у колико му гвоздене околности његове допуштају, јер се оно са разним препонама доста борити има.

Да ли пак свештенство сиса „сок народа," о том би се најбоље уверио г. др. Павловић, кад би уобште завирио у куће свештеничке, и погледао њихове породице, па сам уверен, да би му као православном Србину румен стида образ обасуо, кад би увидио, у каквом дому српски свештеник станује, и како се јадно и чемерно, особито у ово последње време са породицом својом пати, не имајући средстава да најнуждније потребе своје подмирити може. А најпосле, господо, свима нама, како свештеницима, тако и адвокатима и другим сталежима не пада са росом из неба ужитак, но га сви примо из цена народњег, ако и на разне начине, па најмање се свештенству пребацивати може да „сиса сок народу," које за 20 новч.

по најгорем времену и највећем блату, освећује домове верни своји, и које је већином упућено, да са 400 фор. живи, дочим господа други сталежа сами признају, да за издржање своје 2 до 4 хиљаде фор. потребују. Што се оног израза г. дра. Павловића тиче, да признамо, да смо слуге, њему имам у име браће моје одговорити: да смо заиста ми слуге, ал слуге олтара божијег, а народу нашем пастири, учитељи и духовни оцеви, као што нас он и назива, и радо ћемо признати, да смо и служитељи народни, ал одбијамо од себе да смо слуге појединих људи, који би нам се радо за господаре своје натурили.

Господо! Ми смо се сви амо стекли у тој намери, да лечимо оне грдне ране, које на црквено-народном телу почивају, да положимо један јак темељ, на ком да зидамо здање религијозно-моралног и интелектуалног живота нашег, па за то оканимо се изазивања и вређајући израза, што к постижењу пожелане цели, слози и споразумљењу не воде, но сложимо се, споимо се и споразумимо се, ради среће и напредка, и боље будућности народа нашег.“ —

Пристаје уз предлог архим. Анђелића.

Нека се допусти, да писац ове књиге на овај говор нешто рече. Писац није нигде у свом говору рекао, да је свештенство увек против користи свога народа војевало, него, да је народ одржао свештенство. А свештенство народ исто тако служи, као што служи и краљ и цар државу, као што ће прота Кукић добро доцније споменути, па за то ни њему не може бити зазор назвати се слугом државним, па ваљада ни свештенику не треба да је зазор назвати се слугом народним, него још треба да му је то дика и понос. Најпосле не треба да је зазор свештенству, што је поређен са цветом на дрвету, јер заиста као што цвет прима храну од дрвета на ком је, тако исто прима и свештенство свој ужитак од својега народа који служи. Па и адвокати, које помену г. парох Јовановић, живе доиста од народа, али је између свештеника и њих само та разлика, што они имају од народа сталну плату где и

државни и општински чиновници на одговарају народу ако је не заслуже, а адвокати ослањају се само на своју заслугу на су одговорни што се тиче ужитка им само својој савести. Што се свештенство са цветом упореди, то је у слици и са најбољом намером казано, а говорник није крив што му се беседа наопачке протумачи. Ово што би речено овде, нека буде речено и осталим говорницима, који се такнуше те ствари, пошто не би згоде за то на сабору, који се пре времена распусти.

Др. Касапиновић: „Славни сабре! Ја сам са великом пажњом пратио говоре свију досадањих говорника и наиме оних, који се трудише, да побију предлог замунског посланика. Саслушавши и испитавши њихове разлоге морам отворено да кажем, да у њима никакве снаге не нађох, која би кадра била, да тај предлог побије. Ако се не варам др. Суботић рекао је то, да председништво на нашим народним саборима никаквом установом није регулисано, и да по томе само народу припада право, да изборам председника одреди. Противницима тога предлога ваљало је доказе др. Суботића оборити, али то они не учинише. Разлози с оне стране (свештеничке) дају се укратко на ово свести:

„Црква је одржала јединство народа нашег; наши сабори имају искључиво тип црквени, глава је цркви патријар, од куд следује, да је патријар и природни председник сабору." По моме мнењу не стоји ни једна од поменутих премиса, а баш и да стоји, опет не одговара закључак правилима логике. Сада ми допустите, да своје тврђење докажем. Премиса, да је црква сачувала јединство нашег народа, не да се никако оправдати, а наиме онда, кад се црква, као готово што сви говорници с оне стране чињаху, с јерархијом идентификује. Ја држим, а и ви ћете, господо, без сумње уверени бити, да је свест народна сачувала јединство народа. Да не беше свести, не би било ни народа, а Бога ми ни цркве. У оно доба, кад у нас, као што рече архимандрит Живковић, не беше ни литературе ни журналистике ни позоришта ни

политичког огњишта, прибегавао је народ јаворовим гуслама, а ове су будиле свест народну. (Живио! живио! у публици. Даничић рече: „али пред намастирима.“ У публици: „и ако је, али то је баш знак, да црква сама није кадра била.“) Но моме свађању, које може бити није сасвим теолошко, црква је заједница јерархије клира и народа. Баш да је дакле и црква сачувала јединство народа, онда по томе, ипак народу, као најважнијем, јер најјачем фактору, та заслуга припада, а никако јерархији. Ово неколико чланова јерархије, који по казивању врло поштованог посланика Ратковића, чијем историјском знању ја свуколику пошту одајем, постадоше жртве за јединство народа и веру римћанску, ишчезавају према стотинама хиљада народа, што се жртвоване за крст часни и јединство народа. (Живио, живио.) Посланик г. Ратковић и предговорник парох Јовановић боље би учинили, да се у набрајање тих жртава из средине јерархије ни упуштали нису, јер су тим слабост свога разлога признали, јер што се набројати може, тога је за цело мало. (Живио! живио!)

„Наши сабори имају искључиво тип црквени.“ Ко је поле проучио историју наших сабора, тај не сме то казати, јер мора знати да у делокруг наших сабора не спадају само чисто црквене ствари. Ко то тврди, тај и нехотице иде на крњење наше аутономије, за коју је народ наш потоке крви пролио. Тај искључиво црквени тип нагласио је ако се не варам епископ будимски, а овамо сам каже, да је на једном од наших сабора, а то је био сабор од 1835. г., вођено о установљењу једне пешачке регименте. (Владика будимски: Нисам ја рекао. Говорник: Ако нисте ви, онда иде на адресу другог. Анђелић арх: Ја сам рекао.) Ја истина нисам богослов, али при свем том мислим, да смем без зазора рећи, да сабор на којем се и о коњаничкој регименти вођа, није баш чисто црквеног типа. (Смеј. Живио! живио!) Ја се држим закона логике, а један је велик научењак рекао, будимо логични, па ћемо бити праведни. Ја остављам дакле вама, господо, да расудите, уколико ми је пошло за руком, да разлоге говорника против предлога др. Суботића побијем, сада ми остаје још нешто да приметим. Неки од поштовани

предговорника рекоше. да би вређало достојанство патријарха српског. кад би се народном сабору дало право. да себи председника бира. Ја то никако не појмим. Кад се није вређало достојанство наше јерархије. док су Ангелехофени. Бањани. Елферихи и т. д.. који нису ни чланови нашег народа. у сабору председавали. а мислим. да није вређало достојанство јерархије. кад она није против тога подизала свога гласа. и кад није вређало достојанство јерархије наше. кад. као што мој поштовани пријатељ Ст. Павловић рече. владике пешице поред питова тих комесара идоше. за што да вређа достојанство јерархије наше. кад глас народа изабере председника народноме сабору из своје средине. (Живио! Епископ Кенђелац обрће се др. Павловићу и пита га: А јесте ли ви видели. да су владике пешке? Павловић: А јесте ли ви видели Краљевића Марка? Кенђелац? Ко. ко. је ли видио? Павловић: Ви. ви. јесте ли видели Краљевића Марка?) „Патријарх је глава цркви." Ово схваћање не одговара по моме мњењу науци наше цркве. јер по тој науци Христос је глава цркви и нико други. Али узмимо. да је баш патријарх глава цркви. онда ипак отуда никако не следује. да је он природни председник народном сабору. јер по тој логици морало би се казати. да је цар. краљ. или ма какав други владалац природни председник државном већу. а то, господо моја. од вас нико тврдити неће. (Живио!) То и ви сами. господо. казати морате. да је глас народа. глас сина божија, а кад је тако. онда не може бити повређено достојанство јерархије. ако се поклони томе гласу. Напоследку још ово. Нешо од г. посланика. а то ће бити г. арх. Анђелић. рече, да и сама влада признаје његову светост за природног председника, јер се у рескрипту. којим се овај сабор сазива. изриче нада, да ће овај сабор под мудрим руковођењем његове светости свој посао обавити. Неки предговорници са ове стране доказали су. да се под тим руковођењем председништво разумети не може. а ја од своје стране велим. да је влада баш досета дала патријарху права председништва што једино народ учинити може. она би тим поклонила нешто. што није њено. Тај поклон могао би се назвати поклон данајски и ја би желио

да наша јерархија рекне: Timeo Danaos et dona ferentes. Ја дакле пристајем уз предлог г. Суботића. (Живио! живио! Живковић: То је парламентарно, то је баљано, ту треба живио. Народна странка вичe: не треба да га ви нама хвалите.)

Прота Кукић: „Ваша светости! славни саборе! Ако и нисам међу онима, што но к пољу на уранку сијешећ поље вешто пожњеше: нек је барем набирчење моје, и судим, да кита, ако и напабирчена, пак к општој рпи приложена — овој баш нашкодити не може.

За набирчење не означујем поља црковна ни поља политичнога, него држаћу се тек поља народнога.

Када би патријар српски просто каковим бечким декрстом за таковог наименован био, чест би ми била, бројати се међу онима, што 'но вele: бирајмо председника сабору!

Но тому је иначе. Народ српски бира патријара, бира старешину себи. Народ српски свагда је идентичан с црквом. (Народњаци вичу: није.) Ја кажем, да јесте, а ви мислите, како хоћете. И слегајући се, да збор збори о својим црквено-народним потребама, са собом на сабор већ доводи свога још пре изабранога старешину — свога патријара. Ако је свестан и досљедан себи, како овде питати може: ко у прочеље да седне? — Старешину са собом доводити, пак на месту овде и питати: ко старешина да буде? За мене је то питање непоњатно, као и недосљедно.

Вели се: та патријар и досад председник сабору не бијаде. То стоји, али тек за позднije време. Патријар мораде већему и силному председништво уступити, а тај бијаде сам пресветли цар, који у лицу свога заступника овде председаваше. Сада пак, дочим цар први пут од свога привојеног права понусти, што је праведније, него да изабрани, доведени старешина свом народу овде председа? —

Бритка ћорда кроз толико времена на овом месту нам не науди. А крст, коме свест и чуство христијанско по природи узвишено место опредељава — тај крст да нас плаши, да о њем зазиремо, као да ће нам се одозгора на теме свалити, пак нам по себи не благослов, но мања благодат, да паче опасност паче опасности ћорде бити?! то не стоји.

Србство наше својекрвне политичне главе нема. Подкопајмо си још црковну, слободном вољом изабрану главу: умалимо јој пристојећу важност и углед, пак смо онда у последњу окренули, злогуку песму загудили, која не слави него грди историју српску а за најмање Србину срећу предвозвјештава; јербо му срце узнемирује и раздором обрањује, а при том се српски душман смије и гоји.

У невољи свакој окол кога се Срби сабираше? около кога руке савијаше? него окол свога стожера, окол свога изабраног старине, патријара, који не само у светом храму благосиља, него с крстом у руци и на бојном пољу посреди топота бојног и грмљавине топова, као прави отац од љубими синова не одступа, њима сву невољу и опасност дели, надајући се већој срећи, бољој будућности. Да је тако, сведочи нам даљна и ближа историја српска.

А учинили се тако, да нам се у подобним озбиљним и опасним моментима и временама тек договарати ваља: где је средоточије српско? где ли онај, окол кога ли нам се јатити ваља? бојати се, тешко ћемо срећу икад на нишану уватити. Србина ће приговор посебице и праведно снаћи, што 'но Славјане обште сваћа: Славјани се вечито о оном договарају, што други мудро већ одавно уживају.

Патријар је отац у народу своме. Сва му слава, чест и достојанство тек у народу поничне и стоји, и изван овог нигди му ништа тражити и наћи можно. То он добро знаде. То и ми знадемо, пак поверење нам ући баш тим чвршће бити мора. Но дођу ли синови оцу да с њиме збор зборе, пак на месту питају: ко у прочеље да седне? да паче ако несташност синова оцу икад место у закутку определи: то каково чувство оца да обузима! какови ли благослов од повређеног срца да очекујемо? то није ми нуждно изговарати, него толико само приметити: да благослов ако усиљен, баш за то све друго пре, него ли срећу синовима доносити може. —

Нашему примеру примера, мислим, у свету нема. Код старешине већ изабраног старешину бирати ћемо; погледајмо камо кому драго, а ја тек Американце уочавам. Је ли

никад чусмо или читасмо, да ли ови свом изабраном старешини, при каковом било саборисању, где се о општем народном благу расправља — председништво у вопрос стављају? Ја велим, да не.

Из ови, пак и из свију разлога што 'но их моји једномишленици наведоше, велим, да председништво нашег српског сабора већ идентично стоји са високим достојанством садашњега српскога слободном вољом народа изабраног патријарха. Пак држим, да таково уверење као најпробитачније, најдосљедније за српство стоји. Приступам дакле к предлогу г. архимандрита Анђелића.

Мимогредно ми је још приметити: да страха овога једнога јучерањег, а другог данашњега предговорника (мислим Ису Павловића и Ђ. Димитријевића) не делим који рекоше: ако усвојимо начело, да нам је свагдашњи патријар природни председник сабора, да ће се при изборним саборима где патријара и нема у неприлику доћи: или царског повереника и опет примати или сабор баш без председника имати. То ни једно ни друго не стоји. Царског повереника нам не треба, а за председника таковог сабора узећемо по љетама најстаријега саборског члана: јербо администратор патријаршије јест кандидат као и сви други епископи, пак по том ни председавати не може на изборном сабору.

Што се тиче оног страха, кога исти предговорници изустише: да би кад тад случити се могло, да патријар неспособан би био сабору председавати и овај управљати: тај страх је, велим, недосљедан. — Толико пута чусмо у овој кући наглашавати „пробуђену свест народа" — а ја ју наглашавам. Питам дакле: они, који свест народну тако пробуђену предностављају, како дозволити могу, да баш при тако важној за народ ствари, као што је избор патријара, нека свест дремати може? таковим би рећи морао: повикујте боље вала, вальда вам дома баш спава! — А где ли је била та свест затворена, кад је овај патријар изабран? (Милетић: под сабљом. Патријар гњевно: није вас сабља натерала. Милетић: мене није могла. Патријар: ја мислим.

да немате ви само карактера, него има и других, који се не даду натерати).

Сада ми је још нешто г. др. Стеви Павловићу одговорити. Истина, у том су ме два предговорника предупредила. Но ја ћу њихов посао у нечему тек да надокнадим. Г. др. Павловић позва јучер нас свештенике, нек признамо да смо слуге народа. — Да му је срце колико толико успокојено, ево ја барем за себе признајући не стидим се овде јавно пред лицем целога сабора казати: да јесам слуга, пак баш и двојаки слуга, за најпре сам слуга божији, пак онда и слуга народа мога! Него ми је сада умолити досетљивог г. др. Павловића, да ми он докаже: ко није слуга народа? бит ћу му на доказу тим благодарнији, што ми је о том љубопитство баш превелико: јербо држим да почемши од цара, пак до најнижег чина и сталежа, сви смо слуге народа. Народ си пак не представљам такови, као он, него као онакови, који у себи све сталеже и њихове закључава, јербо сталежом каковим било нико не престаје бити члан народа. Народ је једно, ако и посебним начином, дужан је и сваки појединп уд свима другима служити, као и обратно сви појединому. Ко тако не мисли и не чини, тај је као излишан, да паче опасан у народу, којега народ свестно од себе одбацити треба, јербо му вређа достојанство, суверенство његово, које је већ у свету уобште признато: јербо уздиже се над тим суверенетвом народа, које и сам г. др. Павловић нагласује, као што га и ја нагласујем.

Кад падаље г. др. Павловић као члан овог уједно названог црквеног сабора овде сеци: то морам код њега предпостављати толико свести, чуства христијанског, пак и поштанија према православне вере, њене цркве и према чина, који цркви непосредствено служи и над њеном светињом бди у рукује. — А узима ли г. др. Стево Павловић свештеника као слугу у смислу слуге, којега он за 2—3 фор. месечне плаће најмљује да му чизме маже: то исто ја онда за несташну увреду и презирање свештеничког чина сматрам, пак против тога у име целога братства ево јавно се и свечано ограђујем!"

Као што су опазили читаоци у беседи др. Касановића, владика је Кенђелац, док је он говорио, запитао др. Павловића: је ли он видео, како су владике пешице ишле уз кочије комесарове, а овај му је одговорио: је ли он видео Краљевића Марка. Овај одговор, који не изиђе злорадице него ради своје обране и са намером, да се владика увери да има ствари које се нису морале видети па су ипак истините — јако одјекну у оно доба не само на сабору него и у народу. За то мислим, да неће бити с горега, да из саборског записника од 4. маја н. р. 1769. од речи до речи споменемо место, где се каже како су владике уз кочије комесарове пешице ишле. У томе записнику, који се храни у карловачкој патријаровској књижници, гласи о томе од речи овако:

„По заповједи царског комесара је су дипутирти разделшесја на 2 страни, от старог до новог двора у паради стали, а компаниja граничара с официри на десњој страње стали и тако ц. комесар пошавши од старог до новог двора на хинтову, а одеснују и ошујују Јего 2 Епископа Темишварски (Вићентије Јован Видак) и Славонски (Арсеније Радивојевић из Пакраца) ијеши, и тако доспјевшу Јему до новог двора, а за њим вси дипутирти, а прочи 4 Епископа Јего на земли, пред врати новога двора, и вси пондоша в салу и ц. комесар седје во свој балдаћин, и дипутирти вси, всјаки на своју столицу и вставши вси и Бога моливши, и тропар отпјевше: Благословен јеси Христе Боже наш, и пр. и паки вси сједоша, но сем царски комесар даде читати рескрипте царске, и тим устмено говорити: и т. д.

Кад ово проучи Србин, зар да не завапије са болним срцем: кад се тако могосте понизити идући пешице уз кочије комесарове, за што ли би вам стид био упоредо са народом својим њи!

Двадесет осми дан

28. Јунија, у суботу. Саборске седнице. Започето је у ½ 10 сахати пре подне. Пошто се прочита и одобрује записник, а Лука Поповић, кикиндски посланик, преда

своју вероввицу, пређе се на дневни ред. Продужи се претрес о питању о председништву.

Максим Лудаић проговори: „Питање о избору председника по мом мњењу тако је изцрпено, да се о овоме мало што новога навести може. Бар ја од моје стране врло мало имам приметити, него обраћам пажњу овог славног сабора на једну другу околност — на једну празнину која се у овом славном сабору показала, и коју испунити ваља. бар част народа српског го захтева. А та празнина ова је. Више њи преговорника позивајући се на цареве и краљеве српске напоменуше, како је под Немањићима наша црква стајала, какови су сабори држани бивали и ко је у њима председавао, пак за тим таки рекоше „а кад су Срби под патријархом Арс. Чарнојевићем у ове земље прешли. онда је овако и овако било.“ Господо моја! Ево оне празнине која се овде указала, јер за угарске Србе, који су до Чарнојевићевог преселења амо у овим земљама живели, од стране поменути предговорника нико ни спомена не учини, а да се то без сваке приметбе пређе, таман би исто браћи нашој Мађарима у прилог ишло, од којих много њих, не знајући угарских Срба стару повесницу изрично тврде, да су се Срби у овим земљама не пре но само под патријаром Чарнојевићем први пут појавили, а о староседништву Срба неће ништа да знају, па још по горе наведеном изразу могли би то јамачно и тврдити. Да би се дакле ова празнина до Чарнојевића доба за угарске Србе испунити могла, овде где је цео народ српски скупа, велим овде у сабору и из сабора треба нам изрећи, да су Срби Чарнојевићеви у овим земљама последња колонија српска, а уобште да се овде у Угарској Срби и као староседиоци сматрати и признати имају, дакле да су од искони овде, и то још анте — арпадијевога доба, или пре 895. год., кад су Мађари у Панонију дошли, а ово и најстарији угарски историк Беле краља, безимени бележник, сведочи изрично наводећи, да су Мађари у Панонију дошавши овде међу другим народима и Србе као староседиоце нашли. — Што се пак српских старих насељина тиче, налазимо да је прама Смедерева с ове стране Дунава лежао негда знатан град „Ковин“ с

великом трговачком истог имена вароши, па као што овај град или ти тврђаву сами Срби бранише, тако исто и становници оне вароши и околних места сами Срби бише. Сигисмунд, краљ угарски године 1396., у својој повељи ковинским Србима датој — где им право држања годишњег трга дарује — изрично каже; fideles nostri hospites Rasciani (верни наши гости Срби), па још додаје да ковински Срби сва она права и преимућства, која су им благе успомене предци његови даровали, слободно уживати могу — дакле куд камо пре 1396. год. онде у Ковину и околини њеној Срби су већ као насељеници становали. И ова би прва српска насељбина била. — Кад су пак ови ковински Срби из оне тврђаве, а тако исто и из вароши и околних места 1435. год. од Турака преко Смедерева онамо дошавши били истиснути, и принуђени више година под туђим стрејама прибежиште потражити, Владислав I., угарски краљ, у повељи својој од 1440. године оним долњо-ковинским Србима ту милост и право дарује „ut ipsi cum eorum uxoribus et prolibus in insula nostrā Chepel in quodam deserto loco prope et circumcirca quandam ecclesiam in honorem sancti Abrahami Patriarchae fundatam, ubi scilicet et antiquitus villa fuisse dicitur — descendere, constructisque et aedificatis sibi domibus et habitaculis ibidem sub illis libertatibus et praerogativis quibus in dicto oppido Kewi — — — usi fuerunt, terrasque et prata etc. — — — possidere valeant atque possint.“ (Budae feria secunda proxima post festum s. Francisci confessoris.) (Да се они са женама и децом својом населе на нашем острву Чепељу, на ком пустом месту близу и око неке цркве, у славу светом Авраму патријару подигнуте, где је како се говори и од старина био неки заселак, па да ту назидавши себи куће и станове уз ону слободу и права, која негда у реченом селу Ковину уживаху, могу поседовати земље и ливаде и т. д. (У Будиму, у среду одмах после празника св. Фрање исповедника.) И тако из упиштеног долњог Ковина Срби пређу амо у аду Чепељ ниже Пеште, и овде се настане, главном месту своме тако исто име „Ковин“ давши, у којем и данас Срби живе. Ова би друга српска насељбина била. — Матија краљ године

1481. пише арагонском кардиналу, а у писму каже, да би се оне силне пустошине у дољним пределима, где ништа друго до неколико колебица (nihil aliud quam aliquot tuguria) видити се могу, населити могле, умоли папу римског, да реши угарску војску од своје савести, то јест, да им допусти без икакве гриже савести тако исто отимати људе из непријатељске земље, као што то Турци чине у христијанским земљама силно робље у сужањство одводећи. Сад је Паво Кинижи (кнез Павле Бранковић?), угарски војсковођа, с целом својом војском прешао Дунав и пустивши се у дубљину Србије чак до Крушевца продре, којом приликом до 50.000 Срба на ову страну доведе, и ови Срби оне пустошине око Темишвара населе, и ова би трећа српска населбина била. Вук Бранковић, по јунаштву Змај Деспот Вук назван, такође је више хиљада Срба настанио у Срему и Банату. А Срем, стара српска деспотовина, и тако је наш био. Стеван Штиљановић, деспота српски 1508. год., остави своју сремску столицу Моровић и пређе са знатним бројем Срба у Барању и стани се у граду Шиклушу, који је од Владислава II. угарског краља, добио.

Тек после оваковних српских населбина, које су више пута и касније у већем или мањем броју следовале, прелазимо на оно доба, кад је 1690. године на позив Леополда I. цара аустр. и краља угарског Арсеније Чарнојевић, патријар пећски, са многобројним србством амо у Угарску прешао, и ова је последња већа населбина српска у овим земљама била, ал јамачно Чарнојевићеве Србе дочекаше староседиоци српски, поздравише их и Сигисмундови, Матијашеви и Владислављеви Срби који су овде већ од векова живели, ал уједно и то верујем, да су их са тужним срцем сусрели, као што и ми сами никада довољно оплакати нећемо моћи, да је овај српски патријар језгро србства извео, а тим опустошио стару мајку Србију а задужбине праотаца наших на високим Дечанима пусте оставио, да падну у руке крвном непријатељу крста — Турчину — као што су и пале, — па ни по јада да су нам ови чарнојевићеви Срби бар данас после ових 179 година на броју, не, господо моја, него срце у мени плаче, кад

то очима видим, да оних предела, где су се Чарнојевићеви Срби настанили, по готову данашњим даном нема, све је то изгинуло, пропало. Пусти храмови божији јесу живи али жалосни споменици, да су ту негда Срби становали, ал их више нема. У Будиму је било до 9000 душа, данас броји 326 Коморан, Ђур, Вац, Острогон, Левица, Перката, Рац-Сентмиклош, Рац-Сентпетер, Шошкот и многа друга места оплакују горку судбину своју. Светих храмова имамо, ал је Срба нестало. Коморански бивши парох, кад му је стада не стало, да не гледа очима својима само гробове прошле године, остави Коморан и оде у манастир Раваницу. Ја сам жали Боже за 25 година у Будиму доживео да су три српска цехална друштва престала, наиме месарска, сапунџијска и ћурчијска. Дајте примера овоме код других народа? Ја бар незнам да је оваково морално тело као што су занатлиски цехови где год код других народа за овако кратко време и то баш свију мајстора изумрћем престало. Ови српски цехови имадоше привилегије своје од 1695. године. Више поменута 3 цехална српска друштва имадоше пре 100 и неколико година до 100 српских мајстора, пак данас нема им ни породицама трага, све је то пропало, све је то изгинуло! — Ово нека је речено у сабору и из сабора нека се зна.

Сада прелазим на неке приметбе, које су овде у славном сабору наведене биле, и ако се не варам, речено је од стране г. епископа будимског, да су првосвештеници наши и у старије доба вазда за благостање српског народа делали, тако је један архијерej издејствовао, да се установила једна народна коњаничка чета. (Вичу: на ствар — патријар: нисмо ми овде слушатељи историје). Ово је, господо, на ствар. — (народни посланици: то је на ствар, ту ће доћи изјаснење и закључак). Господо, ја слушам вас драговољно и не упадам у реч, слушајте ствар. (Чујмо, чујмо!) — Да, ово је истина, и овај је архијерej био Вићентије Јовановић који је 1731. год. митрополитом постао, и који је ону народну коњаничку чету издејствовао, и као њен покровитељ био, за то се он и у сваком свом допису, па још и у свитку од 1740. године изданом вазда као „расцианскија хусарскија регименти

протектор“ потписивао. Значајно је о овоме архијереју споменути један збор јал, рецимо, сабор, који је он у Београду, престолници својој, 1734. године држао. Укратко да кажем, ствар је овако текла — и ово не говорим ја не го повесница тужне српске прошлости — : Вићентије Јовановић архиепископ дошавши из Беча са великом својом свећеничком свитом у престолницу своју Београд, мало час позове пограничне народне капетане и друге многе поглаваре, а међу осталим и Петра Сегединца, у оно доба обће љубљеног и велештованог народног капетана, и још Ранка Текелију, Секулића и друге на збор — договор — у Београд. Радо се одазвао народ свом првосвештенику и похитао у Београд. Овде је поменути архијереј сваки дан св. литургију служио, а присутни народни поглавари топише се у радости, јер сву утјеху своју у православљу своме нађоше, ал кад је то више дана тако трајало служба за службом, а архијереј још ништа не збори, чега ради је позвао прве поглавице српске, већ је нестрпљив почео бити, шта то хоће да буде? док најпосле до неколико дана поменути архијереј не изађе с фарбом напоље. (Живио.) Он овде скупившим се поглаваром српским рече, како смо срећни ми Срби у овим земљама, како срећно и мирно живимо, а још би вели лепше било и срећнији би били, кад би ми праћедовску веру нашу оставили и прешли — ал'једва ове последње речи изусти, а народ маши се камења, па за архијерејем, и да није се у онај пар на брзу руку спасао како је народ на њега огорчен био (живио — свештенство казује: е, то је изузетак), јамачно би животом платио, јер место заштите заиста није очекивао од свог архијереја да ће га нагонити, да своју праћедовску веру гази, па шта је одовуд следовало?, повесница каже, да се је народ пограничкн побунио под именом „буна Пере Сегединца капетана,“ и овај српски мученик и с њиме многи други били су похватани и у Будим отпраћени, онде се Пери Сегединцу пресуда прочита, да се има умртвити, и на четири дела раскомадати. Ову судску пресуду Пера капетан мужаственo је саслушао, па још исповеднику не православном, који му рече да ће помилован бити, ако прими р. к. закон, —

смело и очито одговори „да зна да би примањем туђе вере главу своју заменио, ал он своје праћедовске вере никада погазити неће.“ него још мољаше, да му се допусти са децом својом састати се и опростити, које и учињено буде. Кад отац виће своју децу пред собом — ако се не варам два сина и једну кћер —, он их загрли и нољуби, на им последњи аманет даде говорећи „мила деца моја, ви ћете се од сада од немила до недрага потуцати, ал вас живим Богом и очевом љубави заклињем, да никада и ни у каквим околностима своје праћедовске вере не погазите, него остајте ми у тој тако тврди и постојани, као што је ваш отац, који због своје вере иде Богу на истину.“ Пера Сегединац, народни капетан, 1736. године у среду 24. Маја н. с. по донесеној пресуди претрпи мученичку смрт у Будиму, и тело његово би на четири дела раскомадано. — Питам ја сада, господо моја, ко је сачувао свест овога мужа, у ком се челичио карактер српског постојанства, који га је одржао у праћедовској вери његовој? Архиепископ Вићентије Јовановић?! Архиепископ Вићентије Јовановић шетао се мирно по Београду, а Пера Сегединац, мученик српски, издаје јуначку душу своју на губилишту у Будиму. Он оде Богу на истину, а за православље. Господо моја, и ово је тужна и горка успомена у народној повесници нашој, ал је истинита, пак нек се и овде потомству као огледало прошлости а за бољу будућност прибележи, нек се зна.

Г. епископ будимски рекао је даље и особито нагласно да нам не треба из вида испустити, да је овај сабор — сабор црквени. Ја држим, да ово ил пасловно узимајући ил стварно тумачећи, сабор овај за црквени никако се држати не може, јер се овај наш свенародни збор вазда српским народним сабором називао (живио, живио), а тако свуда и читамо, па и не-Срби, ил у туђем језику видимо, да је овај сабор увек био „Nationalis Congressus и National Congress,“ а што се тиче његовог делокруга, то је друга ствар, делокруг је нашег народног сабора означен, он заузима цео живот српски, у цркви, школи и изван ових, па и онда није по г. епископу будимском искључиво „црквени сабор.“ Погледајмо само у саборска

акта од године 1790., пак ћемо се уверити о истиности мојих речи, да се у поменутом сабору цео живот Срба огледа, дакле да се онде, као и касније у два сабора баш и о онаковим предметима већало, који ни у чисто просветну, ни у црквену струку не засецаху; — дакле овај сабор по наслову своме треба вазда да је као што и јесте „србски народни сабор“ и са овим све је исказано, — а оно, што може бити гдекоји странци и говоре и пишу, о нама и без нас, на пример, да је овај сабор „Kirchen Congress,“ „egyházi gyülekezet,“ то ми ни у што не можемо узети, јер је без нас — без саизвољења нашег народног сабора, а ипак противу нас и наших права речено. — Нас називаше, шта више нас у законик угарски уврстише као посљедователье „грчко несаједињеног вероисповеданија“ — ал се Србин вазда православним бити називао, пак у најновије време, кад га странци „грчко-ориенталним“ (громовито живио) именом жигосаше, Србин ипак каже, да је он православне вероисповести, — остаје дакле вазда да је овај сабор, — „србско-народни сабор“ а никако други какови. (Живио, живио.)

Још би имао на неке назоре своје приметбе учинити, ал нећу дуже да морим стрпљење овог славног сабора, и тако прелазећи на само питање о избору председништва, будући да они разлози, који су по г. Суботићу наведени, од противне стране предговорника не само у нечему него баш ни у длаку побијени нису, прихватам се истог предлога, који је: да се председник србско-народног сабора бирати има, а за овај сабор да се избере садашњи св. патријар србски. (Живио, живио.)“

Мајор Т а п а в и ц а рече: „Ваша светост! Славни саборе! И ја као ц. к. частник и избрани посланик једне граничарске пуковније држим за нужно неколико речи о овом већ четврти дан на дневном реду стојећем предмету проговорити и с тим моје становиште према истом маркирати и назначити. У интересу народа србског овде у аустријској монархији станујућег лежи, да достојанство патријарха што блистателније и величанственије постоји, с тим више, што земаљског средоточија немамо и око патријаршије, као пра-

вославни Срби, у црквено-православном смислу средоточити се морамо. За то ја држим, да је к увеличанију тог достојанства необходимо нуждно, да председништво овога сабора са достојанством патријарха неразлучиво скопчано остане.

Има до душе сабора, гди се предсједатељи бирају, ал има их гди се и не бирају, бирају се на пр. у Француској, Талијанској и Мађарској: ал' наш положај не да се сравнити с' положајем Мађара, Талијана и Француза, нити има какова подобија између нашег сабора и њиових сабора: ово су државни сабори, а наш сабор је само црквено-просветни. Државни сабори имају по садашњем парламентаризму велику моћ, велики дјелокруг; према њему одговорно је министарство, одговорна је влада: с' већином таког сабора стоји и пада министарство. Тога свега нема код нашег овог сабора. Ја као Србин био би срећан пресрећан, кад би наши ови сабори и само ону важност добили, коју су угарски сабори уживали пре 1848., па шта видимо код тих сабора? да чрез стољетија до 1848. предсједништва обадве куће, т. ј. магнатске и долње табле са достојанством скопчана су била: председништво магнатске табле било је скопчано са достојанством палатина, а председништво долње табле са достојанством персонала. Та и данданашњи има у Аустрији 16 земаљских сабора, као: у Чешкој, Галицији и т. д., коих је делокруг такођер већи неголи нашег сабора: коих председници не бирају се, него од цара наименују: па нигда нисам чуо, да су они због тога велику дебату имали, и речи губили. Ја сам, господо моја, то искуство учинио, да се под сваким председништвом даје радити и послови обављати, ако се само хоће, било то председништво изабрано, наименовано или са достојанством скопчано; предсједништво никад сабору на путу не може стајати и његовој радњи. Шта може председништво против већине саборске? Та оно се мора на ову ослањати!"

Ми дакле с' тим већим умирењем можемо председништво овога сабора са достојанством патријарха скопчати, почем неку гаранцију ми у том имамо, што патријарха бирамо. Пристајем уз предлог архим. Анђелића."

Др. Ивановић: Ја усвајам предлог г. дра Суботића

усвајам га пак с тога, што при оваковом стању сабора, где немамо о томе никаквих закона, судим да одговора својој свеси а не вређа светиње цркви нити крњи достојанства њег. светости патријару, пошто се слаже са начелима слободне самоуправе и парламентаризма. Време, у којему ми данас живимо, доба је радње и напредовања, доба живе борбе народа, у којој се може одржати само онај, чије груди дух напредовања и цивилизације одушевљава. Ово су главни чиниоци обстанка народа, без њих нема лепше будућности за народ, и пошто налазим, да се то прибавити може само предлогом хваљеног посланика земунског, то и вас, господу свештенике световног реда молим, примите и ви тај предлог, јер ван свете вере има још што је свето, што више вреди од сваког достојанства на овом свету, а то је будућност и штовање народа. Стварајте прво, заслужићете друго.

Лука Дожудић: „Славни саборе! Скуписмо се у име божије да већамо сви о срећи народа. — Једни из световносвештеничког, други из световног реда, а све сами Срби, којих је не сумњам, једна и иста жеља. — Пошто је на дневном реду бирање председника ове високе куће: то молим, господо, да би и мене пажљиво саслушали. —

Истрпљује се са свију страна, ко ће у овој кући председничку столицу заузети — доказивало се и са политичкоисторијског и црквено-каноничког и чисто природног гледишта — но још се до решења дошло није. —

Ја, господо, не знам за што се ствар тако дуговлачи, кад по моме схватању и предлог др. Суботића и предлог г. Анђелића архимандрита у ствари су једно. —

У овом сл. збору видим данас две странке. Једни приписују председништво св. патријару као природном: други пак приписују ово патријару као почасном или по превосходству свога достојанства као највреднијем.

Ја овде видим, да се обе странке усредоточавају у старешини своме, у старешини, кога је народ за старешину изабрао.

Боле ме речи неки поштовани говорника, који јуче споменуше октроисаног патријара. — Господо! Овај је израз

баш у хатар непријатељу нашем, који згоде вреба да што је једаред октроисао, и други пут октроисати може. — На туђем земљишту, у туђој земљи, у земљи која не припознаје друге народности, не може се ни појмити особита слобода — но слобода у извршивању тек неких допесених закона. — Ми смо добили собствену црквену самоуправу, т. ј. добили смо слободу, да се можемо у границама аутономним двизати. — Не видим, господо, да би упражњавањем овим, доведена била слобода у опасност, као што нагласи јучер г. др. Милетић, напротив држим, да би баш у безграничној слободи пали у горе зло. Опомињем вас на агитације при бирању посланика за земаљски сабор — пак да столицу овде не заузме какав православни Мађар. Пошто се привиђају овде две странке, једна конзервативна, друга либерална; то у овима не видим стварне разлике. — Сматрајући обе странке видим, да су обе једно исто, јер конзервативци приписују природно право председништва патријару, разумем кондиционално докле он у интересу цркве и народа радио буде, — док либерални бирају патријара као председника, предпочитујући да се за народ и цркву брине.

За овај пар ја би обе ове странке алирао странки г. Јоце Живковића, а то с тога, што не би могао безусловно одати се и на то, да патријар председник буде, пак макар овај и против цркве и народа радио. —

Бацимо се, господо, на стару прошлост, помислимо како је Јован Ђорђевић, негдашњи митрополит, народу и просвети служио, кад, пошто силом власти народу за митрополита наметнут — све школе упропасти, фондове разметну, а професоре из Русије доведене растера, говорећи им: „Идите од куд сте и дошли, а ко вас је најмио, тај нек вас и плати.“ Та није ли и сам славни Рајић називао овога господина „лишњаја земљи вага.“ О председништву оваке старешине било би заиста питање. —

Пошто таке опасности нема, пошто ми пристојност налаже да старешина цркве и председник буде, то сам за то.

Навешћу вам неколико примера по др. Зисману:

„Den Vorsitz bei der National-Synode führt das Oberhaupt der betreffenden unabhängigen Kirche.“

До сад смо били зависни и имадосмо председника у ц. кр. комесару — а сад пошто собствену самоуправу добисмо — добисмо слободу извршивања нашега аутономног права. —

Даље: „Die National-Synode ist das gesetzgebende Organ für den Umfang der Autokefalen Kirche in allen Angelegenheiten,“ а то је, не као што се поштовани посланик Ристић адвокат изразно, да је делокруг овакова народна конгреса (разумем и синод, јер су и владике exoffo заступљени) само за то да се догматичне ствари решавају — него пошто се вели, да је овакав конгрес меродаван у свима пословима, а наиме о уређењу црквени и намастирски добара, о уређењу школа, дотацији свештенства, учитеља, епископа — то држим да је и мњење г. Ристића и неуместно.

Пошто је, господо, законодавни орган скупштина ова, то држим, да баш не би уместно било толико о председничкој столици дебатовати, кад је ово по моме меродавном мњењу само један формалитет.

За безусловно председништво нисам, јер тиме се ограничује воља и напредак. — Кад се навађају и многи докази консервативне стране са гледишта црквених вселенских сабора —, ево примера да је Manuel I. Comnenus у синоду од фебруара месеца 1147. сам председавао и патријарха Косму II. Атикуса, који у интересу цркве не служаше, осудио. — Имадем и многих других примера од 1156. против патријарха антиохиског, од год. 1351. при цару Јоану VI. Палеологу gegen die Palamiten и т. д.

Све ово наводећи, а у обзир узимајући данашње околности, зближења ради обе странке за сад би био за предлог г. Јоце Живковића.“

Стеван Поповић: „Славни саборе! велика је начелна разлика између оба стављена предлога у обзиру председништва високог сабора — по моме не меродавном мњењу један предлог препоручује се разлозима прибављеним из давне прошлости, из црквених предања, дакле наводима хисторичким — други пак обара те хисторичке наводе и ставља се на

терен природних разлога — проистичућих из природног и уређеног права човечанског и народног. Велика је то и огромна начелна разлика, ако би је смео, ја бих је назвао разликом идеја средњега века и идеја новога, садањега времена.

Ја се не чудим, да се она појавила и овоме сабору у виду борбе и сударе два ускосна начела, јер она нити ће се извојевати овде, но је пренесена амо и на овај уски терен из културне повеснице човечанства.

Из те културне повеснице видимо, да се готово на сваком пољу умне радње људске бори хисториска школа — са природном школом —; борба та траје у цркви, у државном животу, у друштву, у науци. И ја када премерам својим слабим душевним оком ту оријашку борбу, видим, да природна школа своди сваковрстно стање и положај на своју праву првобитну природу, видим, да њезине идеје побеђују не силом и наметом но убеђењем и разлогом. Према мојим начелима на осталим пољима људскога умнога рада, ја не могу да не будем и овде на овоме терену ученик природне школе, присталица идеја новијег и садањег времена. —

По томе морам исповедити по своме немеродавном мњењу, да ми предлог г. Суботића у начелу оличује те идеје новога века.

Један говорник, да би подупрео своје мњење, позивао се и на президију и васионских сабора и колико сам схватио аналогисао их је у председничкој ствари са нашим сабором. Нисам специалиста у богословским стварма, али ћу се усудити да приметим, да су васионски сабори имали на себи тип догматично-административан, упуштали се и у унутрашње и спољашње ствари цркве, овај пак сабор већа само о спољашњем строју наше цркве и ја мислим, да би се и тај говорник свечано оградио, када би се овде повела реч о ономе што се зову догме наше вере. — По томе држим да та аналогија не стоји. —

Други се говорник позивао на историју наше цркве после себе у ове крајеве, и мисли, да је у предкомесарском периоду сабора председавао старешина цркве као природни председник. Колико се сећам, говорник није потврдио своје мишљење хисторијским наводима и колико иначе поштујем

лично мњење, ипак бих молио, да ми се за тај период, који није трајао свега ни 12-стину година — година пуних ратовања на бојноме пољу, дакле у времену незгодном за саборисање — молио, да ми се за тај период наведу хисторички наводи. —

Један говорник подкрепио је своје мишљење речима, „умножимо, подигнимо блесак цркве.“ На то се усуђујем скромно приметити, да на овом сабору хоћемо да удесимо, поправимо спољашњу организацију цркве и наших народно-просветних односаја. Чим смо прегли да поправљамо, да лечимо, знак је да су ти односаји сада лоши, да су болесни — а то је онда као и са болним човеком. Прије 10 дана имао сам срећу лежати на болној самртној постељи и верујте ми, господо моја, да нисам звао кројача да ме одене у „спољашни блесак,“ по сам вапио: дајте лека болу моме!

Не дајмо дакле, господо, цркви нашој спољашњега блеска, али јој улијмо живота — снаге за буре које јој прете.

Један господин нагласио је овде „хијерарски тип“ наше цркве. Господо моја, ма да наша црква имаде доиста хијерархије, ипак је тип те хијерархије народан, јер при главним степенима хијерархије, при ђакону, пресвитеру — а у прво доба цркве наше и при епископу, у садање време — митрополиту — патријару — при стварању свију ти степена суделује народ — а даље, наша црква основана на љубави и братству, даје свакоме члану једнака права, само га позива на разне дужности — и с тога тврдим, да није наша црква јерархијска — бар ова црква у овим областима, по да је народна! Када је то тако — када смо сви једнако у Христа верујући црква христова, — онда, господо, нема места овде ни она реч што је један предговорник прекјуче рекао, да ми већамо о цркви и народној просвети и по., спасхожденију цркве.“ Ја бар нисам могао приметити на оних 12000 чланова цркве, који су мене амо у своје име послали, никаквог „спасхожденија.“ када сам нагласио народњи демократички тип наше цркве: логика демократије изводи, да је народ у свему суверен, дакле народ организован у цркви такође суверен, а суверенство је народа, или што 'но рече покојни патријар Јосиф,

„глас народа начало власти“, а кад народ даје сваку власт, онда даје на својој скупштини и власт председничку.“

Пристаје уз предлог Суботићев.

Мајор Рајачић напомиње, како је то огроман предлог, да се бира председник. Суботић предлаже за председника „њихову“ светост патријара, а г. Анђелић доказује, да то припада патријару као природном председнику, па то су два мњења која се не слажу (смеј у публици). Вели даље, да је Суботићев предлог подкрепљен доказима из садашњости и историје, а Анђелићев из састава наше цркве. Неће да се упушта у побијање доказа Суботићевих, него хоће нешто да напомене као доказ за предлог Анђелићев. Г. Анђелић вели, није прешао умом својим преко мора у Њујорк, нити преко канала у Лондон (смеј) па ни у рајхсрат бечки, него је он само у цркви, па је гледао да и црквеним установама подкрепи свој предлог. Доказује неким „повељама,“ како природно председништво заиста припада „њиховој“ светости патријару, јер кад бисмо ми примили предлог Суботићев, изгубили бисмо све ове повеље, које је народ крви својом задобио (у публици: ваљада мајорске!). Да би подкрепио предлог Анђелићев напомиње и то, да је митрополит Стратимировић и календар израдио, па завршујући да није било повеља, не би било ништа — пристаје уз предлог архимандрита Анђелића.

Секулић: „Славни сабре! Уверили смо се, господо, да су појмови о праву председништва тако се далеко разишли, и да су говорници и једне и друге странке, из једни и исти повјестнички извора, једни народу, а једни патријаршији то председничко право деказати настајали.

Кад се овај наш сабор вјерозаконе као и просвјетне нарави са црквом тако радо замењује, онда нам треба погледати првобитност наше православне народне цркве, да њезино право сазнамо, да онда од туда и право председничко у црквеним, вјерозаконе и просвјетне нарави саборима, сазнамо.

Да се та првобитност наше прав. пар. цркве сазна, и

њено право угледа, морамо нагласити два прелаза (момента) српске народне цркве, које је ова преживила.

Први је прелаз српске народне цркве, кад су православни Срби народну своју цркву стекли, ослободивши се од насилија туђе хијерархије, а други је прелаз, кад су богољубиви владари и народ православни српски, своју народну цркву, обиљем благом сасули, да је неодвисном учине, ма од чијег страног уплива.

Како се тај први прелаз догодио, кад су православни Срби народну своју цркву стекли, ослободивши је од туђе хијерархије, знамо из повјестнице.

Српски цар велики, као владар и као државник, одбио је насиље туђе хијерархије, и своју народну српску цркву створио, поставивши је на темељ права, државне цркве, са њеном српском патријаршом.

По паду српских владара и државе, пала је и државна српска црква, и колико је пропатило то право неодвисне српске народне цркве, види се из историје, а види се и то, да је народ српски, да то право своје народне цркве, тај најсветији аманет својих предака спасе, оставио и постојбину своју.

Знамо напосљедак и то из повјестнице, како је то право народне наше цркве, тражећи спаса у аустријских држава код свих уговора и повеља, потлачено било.

О праву се дакле неодвисне срб. нар. цркве нико посумњати не може; јуристе ће то боље знати „es gibt keine Rechtsverwirkung;“ насиље може свако право да контумацира и заустави, али га не може никад да уништи.

Данас кад се права свима народима у овим државама гди живимо гарантују, добисмо и ми право народне наше цркве верозаконе и просвјетне нарави, и ако право наше прије столећа стечено, и овамо пренесено.

Овде молим, господо, да не изгубимо из појма право наше народне цркве, која је некад државна била. ако хоћемо, праву нарав данашње наше народне цркве да сазнамо, и из те њене садашње нарави право њено да сватимо

Државна некад народна српска црква, није створена,

као што је православна, старом хијерархијом, него државником, који је присиљен избјећи насиља стране хијерархије, своју народну цркву створио.

Да ли се дакле даје помислити, да би тај редки државник који је одбио насилну страну хијерархији, то право тешко стечено, ово из државних, ово из господарствених, ово из вјерозаконих и просвјетних обзира, појединим редовима као клиру или појединим лицама, повјерити могао.

Прва њега државна створила је организам, кога је животна снага тако се развила, да је и по пропасти државе и државне његе са неодвисности својом наше дане доживила.

Онај, који би се усудио од тог организма наше нар. срб. цркве ма што одузети, осакатио би оно право неодвисне нар. срб. цркве, која у себи народ, све редове мирске и духовне, свађа. то се право нар. срб. цркве нити на достојанства нити на лица подјелити не да, јер је укупно насљедије народно, после пропасти државе српске. Јер док би се коме од укупног права срб. нар. цркве које особено право, било на сталеж, било на личност или достојанство, подјелило: не стало би неодвисне, нестало би срб. нар. цркве.

Кад знамо, да је са српском државом и државна српска црква страдала, онда нам се намеће питање, ко је позван, да ту са државом пострадалу српску цркву насљеди и негује, и да државу замени је ли сталежи, као клир, је ли појединa лица: не, нико други него укупно право укупни народ српски насљедио је и његово, до наши дана, јер је народ главни фактор, од куда свака индивидуалност излази и коме се исто и склањати мора.

Прелазно стање пострадалог права наше народне цркве, није теченье, него тлачење права, гди противна странка тако радо наслоњача тражи, и заслуге прича: пренесење права у аустријске покрајине по народу са патријаром личне су заиста заслуге, но не теченье права, и сам сам на пиперској ћелији обкољен Турцима са калуђерма мошти св. Стевана спасајући бјежао, па за то си никакво особено право срб. цркве виндицирати не могу.

Ко право народне цркве цепа и употреби за друге цјели,

као што су то самодржци Руске чинили, велико греши, има то жалостни посљедица: руска православна црква имаде до год. 1864. 73 секте, а што је узрок толиком раздору цркве у Русији, ево га, често су се у Русији преко органа православне цркве самовластне идеје ширити морале, народ прости није насиљије ни владару ни органом цркве, него цркви приписао, коју су владе и органи злоупотребљавали.

Дај, господо, да још једно напоменемо: са прелазом данашњега века имамо ми толико потреба које ваља по духу времена удесити: а за то треба грдних жртава: ко приноси те жртве, и коме су најтеже носити? Је ли нама? Који ми са отвореним очима, за један дан, можемо сав годишњи прилог на цркву и школу подмирити? Је ли вама, господо, који мировину уживате? Не, господо, нити ми нити ви осећате то тешко бреме цркве, школе и других вјерозаконих и просветних потреба, него науке и у свем заостала непривредна наша простота, на коју се малоснажну сви ти терети свалиште.

Питам вас, господо, је ли пробитачно да цркву рад наши верозакони и просветни потреба, и њено право изложите, и за њу да се сакријемо? што би и какве би биле посљедице, знамо: јер већ слушати морамо, шта ће нам та школа и црква, рад које наш сав иметак дати морамо. (Живио).

Не турајмо дакле, господо, цркву пред наше верозаконе и просветне потребе гди ми као народ стати, на ређи морамо: заостали смо, радимо! Којим се оставићемо жалостни доказ нашег саборисања, узвишујући торањ, порушићемо олтар, знамо да појаве које се са духом времена слажу, пак се добро руководе, нису опасне но на срећу бити могу народу: а на против, ако застареле предрасуде те појаве надвладају, онда тек опасне бити могу, исте оне појаве које би добро руковођене народ препородити могле.

Заслуге личне признајем и уважавам, ма сам и уверен да је душевно а и материално добро боље зајамчено у рукама целог народа него код појединих разреда и лица: поштујем и патријаршију нашу и баш за то што ми је као Србину то свештња, желио би је видити ограђену и неприкосновену, знајући, седило лице које му драго, и па како му

драго високом месту, о ког се туђе страсти тару, да страстно бити може; „никтоже без греха, токмо један Бог.“ и за то, господо, да се и достојанство патријаршије, а и право народне србске цркве спасе, пристајем уз избор председника по предлогу г. др. Суботића.“

Архимандрит Стануловић рече, да предлог Анђелићев подпуно одговара православљу, па за то као православан Србин мора га усвојити. Пита, је ли др. Суботић игда видео или на истоку или на северу, да се на црквеним саборима бира председник. За тим рече, да је Суботић донесавши тај предлог заиста заборавио да је он православни Србин. (Узрујаност у публици, а Суботић устаде те рече му, да то више нигда не каже.) Одговарајући Ристићу рече, да је овај доказивао, како овај сабор није црквени него народни, јер се, вели, бави о економном стању народа и спољној управи цркве, а то није истина. На саборима вазда се расправљало о „благоразумљу“ и „благоговјенију“ нашег народа, па за то вели да то, што се хоће, није православље, него се избором председника иде на католицизам. Даље одговарајући др. Павловићу што је рекао, да није свештенство народ него је овај њега одржао и оно као цвет на стаблу што сиса сок овоме, храни се од народа —, рече да се то не слаже са православљем, и да се др. Павловић хвали народним послаништвом својим, него — настави —: ви сте дошли овамо ради масне заступе, мислећи наћи што дебело (показује руком): нећете, нема тога. Ви сисате народ и у име народа се истичете, а тамо мислите: ходи мили роде да те штипнем (У публици врева и вика: то је непристојно, то је безобразно). За тим свршивши приста уз предлог Анђелићев.

Суботић на то рече: Овде је повређена моја част, за то г. архим. Стануловића проглашујем за денунцијанта ако своја потварања против мене не опозове (врева).

Др. Павловић (свештенство виче и не да му говорити, а он вели, кад се тиче његове особне части, да сабор му мора допустити говорити, и он ће донде чекати, док се вика противној страни не досади: најпосле добије мах говорити): Овде ми се прекор чини, да сам народни посланик

и да се народом хвалим. Истина је да се својим народом поносим, и да ћу вазда бранити народ. А г. архим. Стануловића, који се усудио вређати ми част рекавши да сам амо дошао ради „масне заступе.“ проглашујем за јавног денунцијанта донде док не докаже своје речи (у публици: јест, денунцијанат, денунцијанат).

Др. Бранко Стевановић: „Ваша светост, славни сабоpe! После толиких темељитих говора, који су ово дана у овом поштованом збору држани, ја заиста не бих злоупотребљавао стрпљење сл. сабора, да писам у напред уверен, да би како неки чланови ове сл. куће, тако и комитенти на основу изреке: Qui tacet consentire videtur, мени које му драго мишљење подметати могли, а ја несам рад, да ма у ком, а камо ли у тако важном питању, као што је питање о избору председника, изгледа, као да хоћу на двема столицама да седим.

Као што је већ поштовани предговорник Иса Павловић изјавио, и ја морам нагласити, да ми је врло мило, што се то питање у овој сл. кући покренуло, јер ма да само један од наших сународника мисли, да треба председништво бирати, нужно је да се то питање свестрано расветли, и појмови разбистре. И ма да несам у стању сл. сабор изненадити новим од поштованих предговорника још неспоменутим разлозима, то опет држим, да ће ми за руком поћи, побијањем оних разлога, који су против начела избора председника наведени, к осветљењу овог велеважног питања принети.

Браниоци тако званог природног председништва ставише се пре свега на земљиште хришћанске науке, и тврдише разним наводима из светога писма, да председништво славног сабора припада свагдашњем патријарху. Ја на то земљиште стати не могу, а то за то, што ма да несам богослов, опет знадем, да св. писмо не садржава у себи никакве правне и државне законе, већ само правила морала, и Христос је баш први и једини оснивач вере, који баш и не хтеде световни законодавац бити, и тако по мом схватању у хришћанској науци нема ничег,што би било противно избору председника. —

Други мотив бранења природног председништва тај је, да би се достојанство патријара као црквеног поглавара из-

бором крњило. Ја сам, господо, противног мњења. Ја баш држим, да би ми и у овом сабору достојанство и уважење патријара пред народом и читавим светом дизали, кад би вољом народа т. ј. слободним избором изабраних народних заступника председничку столицу заузео. као што и год. 1848. није нико ни помислио, да је крњено достојанство патријару Рајачићу, кад је вољом народа изабран за председника мајске скупштине: — а и за у будуће нађен је — у колико је мени познато — изборном израђени предлог за устројство сабора — expediens, који како праву народа тако и достојанству патријара одговара и патријара као поглавара цркве изван домашаја дебате, и с њом скопчани неприлика доводи, као што и други просвећени и уставни народи европски поглаваре државне доводиште изван домашаја дебате, и тако достојанство им неприкосновеним учињше. Ил би можда, господо моја, по вашем схватању принело достојанству патријара као председника, кад би се и код нас, као неки дан на угарској дијети, десио случај, гди дијета мораде говорнику реч дати, коју председник хтеде ускратити? Зар би по вашем схватању принело достојанству патријара, кад би се ма у ком случају његова председничка правичност у сумњу доводила, е такав појав не да се у парламентарном животу избећи, док год има разних мњења, док год борба духа свагдашњег века, са духом и установама предидућег века трајала буде, а трајаће без сумње док је света и века. Верујте ми, господо, да из чистог убеђења, и на основу искуства говорим, да би се достојанство патријара баш председништвом крњило.

Трећи предлог, који је за природно председништво наведен, тај је, да се из црквеног карактера овог сабора индицира патријарово право на природно председништво. Већ је од предговорника доказано, да ово тело није синод, него више административно, а сполашњим потребама цркве, школе и у опште народа саветујуће и решавајуће, дакле не искључује председништво из световног реда, као што, обратно се служим начином доказивања поштованог предговорника Ристића, политични карактер сабора од год. 1848. и 1861. није искључио председништо црквено. —

Дальи разлог, који је наведен за природно председништво тај је, да би тим решењем цео свештенички ред, од председничке столице искључен био, јер ни један свештеник не би хтео сести над патријаром и епископима, а ниједан патријар ил епископ не би хтео седити под свештеником који је по чину нижи. На тај разлог већ је одговорио један поштовани предговорник са изреком volenti non fit injuria. А ја ћу још додати, да кад надвојводе царског и краљевског покољења могу седити у разним саборима под председништвом људи, који несу тако високорођени, кад у академијама ученим и разним другим друштвима ве одређује чин, већ способност и поверење старешинство, а најпосле кад у војничком реду, који је у својој организацији налик на свештенички, фелдмаршали и фелдцајгмајстери могу седити у разним анкетним и другим комисијама под председништвом фелдмаршаллајтнанта, који је у чину мањи, то мислим да не би ни црквени достојници могли противити се председавању ма ког способног презвитера, који је вољом народа, којој сви треба да смо подчињени, председничку столицу заузео. — (Живео громовито у публици.)

Нека господа опет хтедоше виндицирати неко исторично право за председништво. Ја заман превртах листине у које је забележена радња наших народних сабора, но нигде не могох друге председнике наћи, но краљ, комесаре, и то иновернце, ал наравно то онда није сметало достојанству, није уништило народно право, није крњило православни и црквени тип наших сабора, ма да је комесар био иноверац, ког су бранноци православија и народности не само трпили, чему се толико и не чудим, већ шта више сваку му реч са непрекидним „живат" усклицанијама поздравили. (Жагор, није истина.) Ко не верује нек чита: црквено-народни сабор од 1842. године. (Живио, а владика Кенфелац вичe: ту је било 80 посланика народни, немојте све ви на калуђере викати.)

Даље неки говорници доказују, да је свагдашњи патријар већ за патријара бираи, дакле на што га новом избору подвргавати? На то би имао ово приметити, за цело је бираи, ал за патријара и са погледом на његове способности за упра-

вљање клиром и т. д. а никако са погледом на његову председничку способност и вештину. Та, господо, може бити у будуће патријара који су особито способни са свога знања црквених обреда, школских и у опште народних потреба, ал за то могу по мекој, страстној, нервозној, холеричној и т. д. нарави за председништво врло мало способности показивати. А при том знамо, да су људи који се патријарског достојанства удостоје, обично већ бар по века провели народ служећи, и у те године приспели, ди им је председништво само тегобно, јер им није могуће дан на дан дебате пажљиво пратити, дан на дан по неколико сахати на једном месту непомично седити, и ди их слабо здравље за председништво неспособнима чини, ма да су врло ваљани патријари. Ал нећем случај, да нам се то не би никад десити могло, зар нам се није толико пута претило, да ће се митрополит без обзира на жеље народне наименовати, ако избор не буде једногласанта опасност још није уклоњена, премда се надам, да ћемо у том успети, да је уклонимо. А зар, господо, несмо толико и толико пути саборисали, кад несмо имали изабране патријаре, већ именоване администраторе? А зар најпосле није избор самих патријара ограничен на неколико личности које могу све остале способности у себи спајати само не способност за председништво?

Г. арх. Живковић бранећи у свом говору заслуге цркве, под којом нас све разумева, рече, да у председништву патријара имаше највеће гаранције за то, да патријар и епископ не могу према закључцима сабора посебно становиште заузети. Ја ћу да докажем да има заиста тог од г. пароха Јовановића негираног факта, да је свештенство радило против народа, да су првосвештеници заиста могли заузети особено становиште, и навешћу за доказ, осим навода др Милетића, како су неки епископи, у закључцима сабора од год. 1864-5. промене чинили, и осим доказа г. Лудајића, како је архиепископ позвао народ на уједињење, још и судбину деспота Ђурђа Бранковића и писмо Саве Текелије како је митрополит Стратимировић осујетио санкцију и извршивање сабореких одлука од год. 1790. (парох Јовановић: то су били само првосвештеници а не свештенство.)

Г. арх. Живковић нобијајући у своме говору важност свију чинитеља народног напредовања, рече: „а наша интелигенција знамо коме је до јуче служила!“ Допуштам да у нечем има право, али зар се није и наше духовенство већим делом бројало међ интелигенцију, и баш међ ону, која се највише по ветру кретала и савијала? (Жагор у свештенству, и прекидају говорника, говорник моли да кад је он пристојно слушао њих, да и њему док говори, допусте слободну реч.)

Г. арх. Живковић позивајући се на речи покојног Стојаковића, да не треба ништа примити што се хвали одозго, већ је за то за природно председништво што се начело избора у неким бечким листовима хвали. Да је те речи овде изговорио покојник, ја можда не би ништа проговорио, ал морам кад их је изустио монах, јер мени из историје није познато, да су монаси досад тако неприступни били хвали и одликовању одозго. Дај боже, да одсад буде другчије и у сваком и другом питању следовали изрекама покојног Стојаковића.

Г. арх. бездински даље изјављује, како се плаши, кад помисли, да би на идућим саборима на првом месту дра Суботића, дра Милетића и т. д. други седили. Сватам и делим ту стрепњу, ал уједно изјављујем, да би се и ја плашио кад би у ком идућем сабору на месту њег. свет. седио какви велики инквизитор шпански н. пр. какав Пијере Арбуез, или на месту г. арх. Живковића какав Тецел ил њему раван. Ал та стрепња наша не прилаша ништа решењу овог питања, и уфајмо се у свест народну да тога бити неће! —

Г. Јован Живковић доказује из прве тачке предлога, којим је делање сабора до конституирања обележено, да је одма у првој седници патријар, као сазиватељ сабора заузео председничку столицу, и да је по томе што није речено, да ју је привремено заузео, ово питање решено. Ја тврдим да то није тако, јер док је сабор привремени, неконституирани, а у том стању се до данас налазимо, не може бити сталан председник сабору привременом. У осталом већ тим што су бележници привременима названи, и из четврте тачке истога предлога, да се избор председника препоручује, даје се закључити, да је то постављање председника привремено. —

Г. прота Трбојевић препоручује нам слогу. Ја радосно и од свег срца прихватам ову препоруку, ма да се реч слога тако често злоупотребљује, ал прихватам препоруку на овом од г. Јов. Суботића препорученом и сваком приступном путу, а тај је сачување изборног права народњег и једногласни избор њ. св. за председника овог сабора.

Г. парох пришки Јовановић, изволео је рећи, да адвокати, лекари, чиновници сисају сок народа. Заиста чудан појам, и још чуднији кад такове речи изусти тако названи слободоумни свештеник, јер кад интелигентна свештеничка уста тако говоре, а чим би средовечни фанатик дражио против интелигенције? Зар је г. парох помислио на социалне последице такове теорије, кад се трудом и заузимањем стечена заслуга назива сисањем сока народног. Чувајте се, господо, да такове теорије не ватају корена у народу, јер ћете посљедице и ви осећати. (Жагор и вика.) Ја молим сл. председништво, да ми сачува право слободног говора. (Патријар звони: Изволите даље говорити, ал чувајте се изазивања.) Ја се покоравам председничком праву опомене, ал сам за свету дужност сматрао на таково непарламентарно изазивање одговорити, и за цело сам се држао у границама пристојности.

Г. прота Кукић изволео је рећи, да се ми плашимо крста на председничкој столици. Престало је томе време, а ми крст хоћемо избором да повисимо, у томе бар плашња не лежи.

На непарламентарне експекторације истог г. о „синовном несташлуку" нећу да одговорим, јер стварне садржине немају, а видим да обарање таквих бестактичности само жагори немир са собом повлачи, а ја сам, ако ико, рад да се то велеважно изборно питање мирно и достојно и разложно претресе, и с тога нећу да дам повода новој вреви. (Епископи одобравају.)

Што је прота Кукић рекао о избору американских председника, ја свесрдно прихватам, тако исто као и предлог г. Ј. Суботића, само желим да је г. прота Кукић заиста оно тим својим речма рећи хтео, што сам ја из њих сватио.

Из наведених дакле разлога подпуно се слажем и поду-

пирем предлог др. Ј. Суботића, као једини који духу времена одговара."

Др. Ђуро Манојловић: Премда ни ја несам навршио оне године, де се по сватању неких почиње човек, и који разум по годинама цене, ништа за то, имаћете призрења према мени, ако не би баш онако зрело (!) и основно беседио, као они, који у седим брадама остарише. Допустите ми дакле, да и ја, у овом велеважном предмету, који је на дневни ред истакнут, по дужности својој као заступник једне слободне и краљевске вароши неколико речи прозборим.

Два су начелна предлога пред нама: предлог земунског посланика г. Јована Суботића, и други предлог г. арх. Анђелића. Предлог г. Јов. Живковића сматрам само као expediens да се они, којима овај предмет баш није добродошао био, њега бар за време отресу.

Чуо сам различних разлога за и против једнога и другога, и ти разлози тако су ствар исцрили, да би ја, кад би хтео што ново навести, само празну сламу млатио. Али ипак држим, да је један моменат при овој расправи некако из вида изгубљен, или се ћутке прешао, а то је верозаконски. Ја сам се надао, да ће баш она господа, која се јуче и прекјуче довољно нахвалише да су они веру и цркву сачували и спасли, а с њоме и народ српски, да ће, велим, они и из саме вере Христове за подкрепљење својих разлога аргументе цристи. Ако се добро сећам (извинићете, господо, ако не би баш речи којег говорника тачно погодио, овдена је код нас така тескоба, тако смо нас неколицина скучени, да не можемо од поједини говора забележити), ако се, велим, добро сећам, велеуважени г. архимандрит Анђелић, у одабраној и ретком вештином склопљеној беседи својој напоменуо је, да су већ на првим зборовима, кад је хришћанство тако рећи у новоју, у колевци било, апостоли председавали, па из тога изводи, да је и у овом сабору глава цркве позван, да буде председник. Ја у истини несам на тим зборовима био (нишанећи на вл. Кенђелца), али држим, да апостоли несу могли а и несу смели таку власт у првим хришћанским састанцима себи присвајати, јер им је у живој успомени била она изрека Хри-

стова. „ко хоће међу вама да буде први, нека буде последњи, а последњи нека буде први.“ Из ових састављака, који сасвим у духу вере Христове а на основу једнакости и човечанског братства уређене беху, не могу се никакови аргументи за председништво у овом сабору изводити.

Ако се не варам, даље је г. арх. Анђелић разлагао нам, како су и на васионским саборима најстарији архијереји председавали. Ја истина нисам тако темељито проучавао повесницу цркве наше, као што нас је ономад г. Ратковић о себи уверавао, но толико ми је из критике новија времена познато, да су ти васионски сабори непрестано одступања били од чисте просте јасне вере Христове. Да се угоди сујети, страстма појединих архијереја, вођаху се на њима најжешће препирке, на богме кашто и бојеви као на пр. на ефеском сабору, и то све о власт, о првенство овога или онога, а посве се заборављале речи Христове, којима се баш против подметања, да он неку превласт тражи, бранио, речи оне: „царство моје није од овога света.“ Жалосне последице поступања ти заслепљених отаца. (Овде све владике ђипише на ноге и почеше викати: „шта слепи оци! шта то говори?“ Груић: то је говор за бирцуз, тако се говори у крчми! Узрујаше се и он и патријар, свештенство се чуди. Манојловић сасвим мирно: то је моје индивидуално мишљење! Народни посланици: то историја вели: владике: каква историја, то је јерес. Владика Кенђелац диже се и говори: Ваша светост! ја предлажем да поред вас узмете још два надзорника, који ће бележити јереси, које се овде говоре. Свештенство: тако је, то треба. М. Ристић: ја се ограђујем противу тога, ово хоће да постане инквизициони одбор. Патријар: ја му дајем укор. — Манојловић: ја га не примам! Народни посланици: то није за укор.)

Др. Суботић: Ја мислим да оно што не вређа делокруг сабору, да ту председништво не може ништа него опоменути, овде пак се наводи исторично дело, а на рушење цркве и православља то не иде.

Ђ. Даничић: Хоћемо је заиста срушити тако радећи.

Јов. Живковић: Ја знам да оно што је рекао г. Ма-

нојловић, свима нама интелигентним није ништа ново, но како народ има предрасуда својих, и како дирајући у њихове предрасуде дира се и у чуство њихово, за то треба да ми постепено а не суповратски то лечимо. ми знадемо како наш прости народ читав календар зна у прсте. Ево сви знате како он верује у водицу што је ту изван Карловаца, и дирати у то, што је њему свето, било би дирати у његово чуство, за то нек г. Манојловић узме реч натраг.

Др. Павловић: Г. Живковић хвали предрасуде и брани их, заиста је жалостно тако што од паученог човека чути. Ја мислим да је паученим људма посао, да истребљују лажну веру и утврђују истину а не да лажну веру још распаљују.

Јов. Живковић: То ви говорите а ја вам вељу, да ја не хвалим предрасуде, него браним чуство народно, а вас боле разлози здравог разума (смеј).

Даничић: Је л' те г. Манојловићу, ви нијесте разумјели ту светих отаца него лајике који су били на васионским саборима?

Манојловић: Ја не дирам свете оце.

Владика Стојковић: Све оне, који су били на васионским саборима, наша црква признаје за свете оце. (Вика. Неки хоће да се да укор, неки да се гласа. Манојловић не прима укора, и пошто се вика поутиша, он продужи свој говор.)

Манојловић: Јест, жалосне посљедице поступања тих заслепљених отаца беху, да се једна по једна епископија, једна по једна митрополија од мајке цркве одцепила, не хотевши међу равном и једнаком љубављу у Христу уједињеној браћи признавати никакова првенства и надмоћја. Изнашајући све нове и нове идеје, а то понајвише у прилог појединим личностима, чистоту вере тако затрпаше, да кад би сада упоредили нашу наредама, церемонијама и орденима заодевену веру са првобитном простом вером Христовом, нашли би огромне разлике међу њима. Ма се ја чудити и дивити морам вашем сватању, господо моја, преко, кад ви у силу Бога хоћете васионске саборе са овим садањим сабором да упоредите. На добро, изреците нам јасно и отворено, кажите

нам, да се и овај сабор у тој истој цељи искупио као и васионски сабори, и онда ми повлачимо наш предлог натраг и питемо да се на пр. на дневни ред стави питање о непорочности матере божје. (Опет владике ђипивше. свештенство се узруја, а патријар хоће да му узме реч, за тим се утишаше, и Манојловић опет продужи.) Видите, господо моја, куда би нас та пређерана ревност и саревњивост одвела. Држим дакле, да се васионски сабори од ова садањи и по склопу и унутрашњем саставу своме и по задатку своме битно разликују.

Наводило се и то, да је патријар природни председник сабору. На кад се већ толико поштапате на природу, онда мора да смо и ми овде у неком природном стању, и онда вас, господо, упућујем на дела Русоа, у којима о природном стању говори, на вадите отуд разлоге за свој предлог. Тамо ћете на пр. наћи, да је народ једини суверен, да свака власт од њега долази и њему се враћа, да су људи сви међу собом браћа и једнаки и т. д. Позивате се и на историска права, а ја велим: де је реч о слободи, једнакости, о потпуној аутономији, и де се установе по духу времена уредити желе, ту ја радо напуштам историска права, која су ограда, бедем само против власти и насиља, а не против развитка и напретка народа.

Напоследак чуо сам са оне стране разлога, како се свештенство вазда за одржање вере и школе наше борило. Ја немам баш из последњи времена жалостна искуства у том погледу. Познато нам је, како је законом одређено, да се место конфесионалних општинске школе заводе, на баш у мом месту на северној граници народа нашег, де смо тако туђинским елементима опкољени, дочекасмо, да наши свештеници, који су чланови барошког представништва, у обрану конфесионалних школа наших, што значи у обрану православља и народности наше, ни речице подигли нису. (Патријар: Није истина, дођите код мога секретара, на ћете видити како смо се ми заузимали. Народни посланици: тим још није доказано, да су се и суботички свештеници заузимали, о том је реч.) Господо моја, ако нам тамо одузму верозаконске школе, одузеће нам и веру и народни језик наш, и за десет година дочекаћемо, да наша деца на српску реч забораве.

Господин прота Трбојевић у својој беседи, или боље рећи проповеди (владика Грујић ћини ми повика: а ви декламујете) својој саветује нам, да један другог штујемо, да се као хришћанска браћа љубимо, да у слози живимо, и сви скупа народном напретку тежимо. Он вели, да је то жеља целога онога народа, из којега средине он долази, и држи, да је позван у име тога народа ово овде изјавити. Ту имам само то приметити, да је господин прота овде заступник једнога сталежа (свештенство: није сталежа, ми боље познајемо народ), да он заступа овде само интересе тога сталежа, који не морају бити увек истоветни са интересима народа, и да тај народ, из којега средине он долази, има овде засебног свог, изабраног посланика, који је једино надлежан, жеље тога народа изјавити. (Живио! живио!)

Да не би стриљење ваше и даље морно, најављујем, да ово питање са гледишта савремене цивилизације сватам, и с тога се предлогу г. др. Суботића придружујем."

За тим бележник чита да ред долази да говори Стратимировић. Овај устане да говори, али са више страна зачу се: не може говорити — овде могу говорити само они, који су посланици.

Патријар: Нека говори, он је изабран, а ако још нема вероввице, стићи ће му данас или сутра.

Др. Суботић: Ја би драге воље слушао г. Стратимировића, но ако се да слобода говорити онима, који нису на сто куће положили своју вероввицу, па се ослонимо на приватне гласове, онда нека дође и панчевачки посланик др Нејић, за којега сви знамо да је изабран, па нека и он седи на сабору као посланик.

Др. Милетић: Ја бих исто тако радо слушао говор г. Стратимировића и против тога немам ништа, али само захтевам: ако се овде допусти говорити г. Стратимировићу, онда нек се позове на сабор и г. Нејић.

Јов. Живковић хотећи оборити те разлоге вели, кад је Стратимировић на сабору и кад се зна да је изабран, онда нек му се да и право говора. (Жагор: не дамо, не дамо, не знамо ни је ли посланик. Патријар маше главом на Стра-

тимировића да говори, а овај се диже па пита: еда ли ми ова висока кућа даје право говорити? Неки вичу: дајемо, неки: не дамо).

Патријарх: Та за Бога мени је посланик г. Димитријевић казао, да је изабран г. Стратимировић, а то ви сви знате — ја му дајем право говора. (Чује се: не дамо, не дамо).

Др. Милосављевић: Ни ја не бих био противан да говори г. Стратимировић, али кад нема веровнице, не може му се дати ни право говорити. Но ми ћемо пристати, да му се да, али онда нека се позове и г. Пејић.

Патријарх доказује како је истина, да је Стратимировић изабран, и како ће њему доћи веровница, а Пејић и ако је изабран, не може имати веровнице, јер му је власт не да; и ја му опет дајем право говора (с једне стране вичу: не дамо, не дамо — с друге: нека се гласа). Добро, ко је за то, да се Стратимировићу да право говора, нека устане. (Свештеници готово сви усташе).

Др. Суботић: Ми хоћемо да се гласа појединце.

Јов. Живковић: Ја вам не одричем права, да то можете захтевати, но и ми имамо право да вам то одбијемо.

Др. Милетић: Кад је тако, а ја предлажем, да се гласа: хоћемо ли појединце гласати? (Неки вичу: Тако је, тако је — свештенство виче: то је губити време).

Др. Павловић: Како би то могло бити, да посланик може говорити и не показавши своје веровнице. Онда би веровница била излишна, и ко би хтео, могао би казати, и ја сам посланик, ма да тога и није доказао. Ја не могу веровати, да је г. Стратимировић изабран, док не видим веровнице. Што се иште од другога, то мора и он показати, ван ако хоћемо њему особито право да уделимо.

Кушевић: Ми знамо, да је он изабран. (Вика: не знамо, не знамо).

Архим. Анђелић: Ви сте видели, да је нас већина, који му дајемо право говорити, но ви то нећете него одугонлачите време: то не ваља, и за то ја први дајем глас за г. Стратимировића (смеј).

Др. Бранко Стевановић чита имена за гласање.

Архим. Анђелић ћути говорећи: Ко вам је дао право да гласате.

Др. Бранко Стевановић: Ја сам то учинио по налогу председништва, а ако је г. Анђелић над председништвом, ја му се поклањам.

Архим. Анђелић: Признајте онда, да је патријар председник. (Вика: то не — узурпатор). Но при свем том ја се радије клањам кући но председништву.

Др. Никола Максимовић: Ја сам уступио место г. Стратимировићу, но кад он нема права говорити, онда нек причека док му веровница стигне, па може у понедељак говорити.

Ђ. Стратимировић почне: Ако ће дебате бити у понедељак. — (Народни посланици вичу: за то ми нећемо да знамо, а неки: да хоће, неки: да неће. У том Стратимировић пришапне патријару, да одустаје од говора, патријар пошље свога секретара да ућутка архим. Анђелића, да више не говори, и тако на томе оста и пређе се на дневни ред).

Др. Максимовић: „Изилазећи са те тачке, да је црквено-народна аутономија целоме народу српском православне вере ујамчена, држим, да црквено-народни сабор као главни орган те аутономије тако ваља да је устројен, да исти прави израз воље и жеље народне буде. Да се то постигне, нужно је обезбедити прво слободу избора посланичких а друго слободу конституовања самог представничког тела, сабора. О слободи избора нећу говорити, јер избор посланика за овај сабор обављен је већ по старом обичају, о томе ће бити онда реч, кад устројство сабора на дневни ред дође; ограничавам се само на слободу конституовања сабора, пошто о томе нити закона нити каквих правоваљаних правила имамо, и тако је сваки позван, да своје мњење, своје становиште у том погледу изрече. При конституовању сабора најважније је питање постављање председника. Председник сабора није представник више власти, не сме имати ауторитета, који му та власт, него који му поверење даје; правни положај његов не може бити већи него што је чланова заступничких и ови несу му подчињени него њему равни, председник је само primus inter

pares, — позван једино на то, да ред одржава и формално руководи пословe сабора. Председник мора подпуно поверење сабора уживати, мора бити прави израз бар већине сабора. У вијору жешће парламентарне дискусије долази председник често у сукоб не само са појединима, него и са странкама, шта више кадкад и са самом већином саборском, таковом приликом збивају се често таке сцене, при којима не би желео да патријар учествује, јер би могло на уштрб његовог достојанства бити. Са гледишта ових начела, која су од теорије постављена, која су у свима у смислу репрезентативне системе уређеним парламентима практично изведена, са гледишта слободе конституовања овога сабора, са гледишта аутономије наше подпомажем предлог, да се председник овоме сабору бира, по моме мњењу само је онај, кога ми бирамо и кога изберемо, природан председник, а сваки други био он de lege или именован председник, неприродан. Да би се природно председништво патријара доказало, речено је између осталог, да је патријар српски глава цркве наше и поглавар народа српског. Ја оба навода порицем. Већ сама декларација, — на коју се позивати не налазим до душе за патриотично — каже, да архиепископи и митрополит српски никако није in profanis sive secularibus поглавар српског народа, а за главу цркве сматрам једино Исуса Христа. Представништво црквене власти код нас је сабор и то у догматичким и каноничким делима архијерејски синод, у делима пак опште црквe сабор клира и народа. Патријар није неограничен поглавар црквени, он је само први пастипопачелник, није узвишен над синодом, — који унутрашња чисто душевна црквена дела и нека административна и дисциплинарна уређује. — он је само први члан синода и као такови има да почасно председништво у синоду а дужан је синодалне закључке извршивати. (Владика Грујић: Није тако!) Да је тако, сведочи духовни регуламенат руски у ком се каже: „духовнаја колегија имјеет чест, силу и власт патријаршескују или једва и не болшују" (гласови са свештеничке стране: то важи за Русе а не за нас). Ова установа важи за све области православне цркве, била она у Русији или овде. Управа дакле

црквених дела припадала је синоду а не митрополиту, који је само извршилац синодалних закључака од синода до синода. Шта више у одправљању важнијих дела црквених имао је и народ учешћа и сутицаја а синодална управа стајала је под неким надзором црквено-народног сабора српског. (Владика Грујић: Никако.) Кад ми се то пориче, морам се позвати на синодална акта од год. 1774. и 1776., која се у патријарској архиви налазе. Та би акта као и остала важна писма, која у тој архиви вечити санак бораве, ваљало на видело изнети, да народ знаде, шта је и како је све рађено. Кад дакле патријар српски у синоду као први пастиронаčелник из почасти председничку столицу заузима, онда се довољно обзире на његово достојанство, кад му почасно председништво у овоме сабору не одричемо. Ми не само да не можемо него и не смемо патријару природно председништво на сабору признати, јер патријар као природни председник не би био ни координован сабору него шта више над сабором, дакле такови фактор, који би тежње, намере и закључке саборске свагда парализовати, сва права саборска узурповати и нашу аутономију илузорном учинити могао. Допустите ми још, да на некоја тврђења са противне странке одговорим. Г. прота Трбојевић рекао је, да ћемо мржњу народа на себе навући, ако народ чује да је овде и помисао о томе да се председник сабору бира. Колико сам ја јавно мњење нашега народа разабрати могао и колико сам као народни посланик овлашћен не само у име својих комитената него и у име целога народа говорити, могу г. проту уверити, да би баш онда мржњу народа на себе навукли, кад би допустили да се права његова крње. На речи г. мајора Тапавице, да је бирање копија и да нам не треба подражавати другим народима, одговарам, да се ми нисмо за то овде искупили, да што оригиналио измислимо и створимо, у осталом кад је бирање копија, онда је копија и председник, но томе дакле не би нам требао ни председник. Даље се исти г. посланик у обзиру постављања председништва позвао на праксу угарског сабора пре 1848. Јесте, онда је тако било, ал то су времена, кад је феудализам in floribus био; та су времена за навек

прошла и више него 20 година протекло је, како је угарски устав на демократичном темељу преустројен и доња кућа сада бира председника. Г. посланик Тапавица вели даље, да и Чеси не траже президију већ већину у сабору: као што ја знам, Чеси траже самосталност и неодвисност своје земље а кад то извојују, они ће за цело свој сабор, који се сада на шмерлинговим статутима оснива, у духу репрезентативне системе преустројити. Г. арх. Стапуловић тврди, да је др. Павловић рекао, „дајте и нама штогод.“ Истина ја нисам адвокат Павловићев, и он би и сам на то одговорити знао, но морам приметити, да се сумњам да је тако што могао рећи: он је рекао, не одричите нам што је наше (гласови испрека: Није тако. Један глас са народне странке: Јест, рекао је дајте нам што сте отели.) Најпосле не могу пропустити а да на речи г. суботичког посланика Манојловића, да се свештенство (у Суботици) није заузимало за конфесионалне школе, не приметим, да је наше свештенство у Сомбору у том обзиру одвећ велику ревност показало, наиме г. прота и посланик Ђорђе Бранковић, који се ових дана у сомборском општинству варошком за конфесионалне школе мушки борио (опште одобравање.) Славни саборе! Више је пута у овој кући примећено, да се са говорима много времена губи и новац троши, но допустите ми, господо, да се прије него што свој говор завршим са једном молбом на његову светост обратим и ако се ова молба уважи, уштедићемо много и времена и новаца и питање о председништву решиће се још данас. Сваком члану ове вис. куће позната је она дивна и узвишена сцена из најновије историје српске, кад је Милош Обреновић у средину свога народа ступио и рекао: „Ево мене, ево вам рата са Турцима!“ Четврти је дан, господо, како се у овом сабору две странке жестоко боре, ја би желио да његова светост усред ове две борече се странке ступи и рекне: „Ево мене, ево вам мира!“ и мир ће бити, ако одбије ту неприродну понуду „природног председништва,“ и прими председништво које му народ преко својих заступника од свег срца и драгом вољом даје (живио).“

Владика Г р у ј и ћ: Ник. Максимовић каже: Ево мене, ево председника, дакле признаје председништво патријару-

Патријар: Славни саборе! Да сам ја још пре казао коју реч о овој ствари, може бити да не би било тако дугог претреса. Ја не знам на што оволико говора. Кад би митрополита српског бирала влада и неко други, и ја бих брижљиво подупирао вашу жељу. Али кад га народ бира, онда немате право. Мене је читав народ с поверењем изабрао за свога патријара. Господо, није то шала имати поверења у народу, и народ мој има подпуно право, што има поверења у мени. Сутра што да буде, и ја ћу као мој предходник, блажене памети барун Рајачић, изићи са крстом, — ако не могу овако стар са сабљом и пушком, а ја ћу, рекох, са крстом пред свој народ стати и водити га. Ја нисам као неки што се хвале, да су народни и да народу предњаче, а кад дође до чега, онда се тргну говорећи, да не знају фехтовати — борити се —; не знају, не, јер не смеју, хоће само да вичу, а кад дође до нечега, онда натраг. Ви овде спомињете угарске саборе, и како се тамо бирају председници, зацело с тога, што председници тамо имају неколико хиљада форината плате, — је ли, хоћете ли да мене овака стара згурате са ове столице? Е баш нећете, ја нисам природан али сам законит председник ове куће. мене је овде власт поставила и мој положај. (Свештенство виче: живео, живео!)

За тим патријар закаже седницу за понедељак.

Двадесет девети дан.

29. Јунија, у недељу. Овај дан није било седнице саборске ни збора посланичког поради недељног празника

Тридесети дан.

30. Јунија, у понедељак. Саборска седница Прочита се записник од прошле седнице и оверови. Патријар предаје сабору телеграм из Вел. Бечкерека, по коме је Стратимировић изабран за посланика. Даље предаје посланицу панчевачког мађистрата о избору посланика Касапиновића. Општина копривничка моли, да се с њом споје неке друге две мале парохије. Грчка општина у Вашархељу од 103 душе

жели се спојити са српском јерархијом, пошто јој је допуштено да каже, са којом хоће да буде. Моли дакле сабор, да је прими. Црквена вел. бечкеречка општина шиље списе о избору посланика, а уједно и протест изборни. Општине вел. и мало-радиначка јављају сабору, како су задовољне сремским изборима. Милетић предаје протест бачких свештеника противу избора свештеника Григоревића из Деси. Ст. Ивана. Прота Беговић преда молбу општине вељунске, да јој се да капелан, и молбу једног свештеника од 80 година, да му се да помоћ. За тим се пређе на дневни ред.

Никола Бошњак проговори: Ја бих говорио о ствари што је на дневном реду, да није већ исцрпена и с једне и с друге стране. Предлог г. Суботића тако је темељито доказан, да није више потребе подкрепљивати га, у толико мање, што говорници противног предлога ни у чему га не могоше оборити. За то да се не би узалуд време губило, ја предлажем, да се пређе на гласање, те нека одустану сви говорници који се пријавише за реч. (Вика: тако је, тако је!)

Бележник чита имена оних који се пријавише. Владика Грујић вели: ја се нисам пријавио, а бележник му одговара: јесте, господине.

Ђ. Стратимировић вели, да би одустао од говора кад не би имао важних доказа, којих још није чуо на овом сабору.

Свешт. Анђелић вели, да се и он пријавио, али кад га је Бошњак претекао својим предлогом, и он одустаје од речи, да се не би губило време.

Одусташе од речи и свештеници Миликшић и Андрић.

Владика Грујић махнувши руком на Бошњака рече: седите, седите!

Бошњак одговарајући му: Молим, ја сам ставио свој предлог само тако ако и други говорници одустану од речи, па онда и ја одустајем, а кад одустају, онда је добро (Живео!).

Ђ. Стратимировић рече: да је питање о избору председништва тесно свезано са питањима, која ће се прекидати при обновама (реформама) што ће се чинити. Отворено изриче, да он није за то, да се бира председник, али

да опет не би био ни за „non possumus“ (као да то не може бити). Доказује, како црква не треба да уступа пред духом времена, јер она може поносито стати над духом времена. За реформе је и он, али не сад, јер, вели, нико не може захтевати, да на дрвету воће сазри пре времена. Он је уверен, да су сви за то, да је чврсто то дрво под којим смо толико векова срећни били, па управо с тога не треба обарати тога дрвета јер не смемо. (Вика у публици: старате се за дрво, а одричете будућност српску). Ова странка (показујући на народне посланике) каже, да хоће нешто да поправи, а ова друга да хоће да сачува оно, што имамо по праву од толико векова. Вели, како је он читао историју, и како познаје све реформе, али свима реформама потребан је конзервативан елеменат, и кад га не бисмо имали, требало би га створити (вика: охо! охо!). У свима друштвима потребан је конзервативзам (чување старога), јер треба да држи у умерености радикализам (искорењивање старога). Спомиње северну Америку за пример, како је и ту у најновије доба требао да се створи конзервативан елеменат. Вели, да је предлог Анђелићев основан на тима потребама, па ради тога он предлаже, да остане законо-природно председништво у особи патријарховој, који је глава нашем народу па му то и пристоји. Чуо је многе разлоге с ове стране (показујући на народне посланике), али да ти разлози за данас нису пробитачни, јер се треба бојати страног утицаја. Патријар пак, кога бира народ, и који је достигао највећи ступањ достојанства (у публици: ордени, барунство), не може бити подложан туђем утицају, а за то управо њему ради тих разлога припада природно председништво, а док њему то припада, немамо се ничега бојати. Чуди се, што се са стране народних посланика наглашује IX. чланак законика угарског од 1868. И он је учествовао при тим законским одлукама, али у њима о избору председника није било помена: он је тада пристао на те одлуке, али и оне се дају измениги. Вели, како је на црквеним саборима свагда председавао патријар. Чуди се Милетићу, што он, који је дао атресу на угарском сабору, може сада бити за тај предлог, да се бира председник (Милетић —

— ја не разумем шта хоћете да кажете — он тумачи — али опет нико не разабира шта је хтео казати — смеј у публици). Доказује, да је право повластица истоветно и политично и духовно, па рече: кад можете те повластице тражити, како можете патријара не хтети за председника (у публици: није тако, то не стоји). Даље вели, кад се то могло хтети г. 1865., онда се може и сада. (Владика Грујић маше главом одобравајући). Немило ме је дирнуло, и помишљао сам одмах, да се овде хоће да склопе неке странке — и ви (окрећући се к народним посланицима) хоћете да сте ви само народни посланици — којим правом ви то говорите. зар није и свештенство народно (свештеници му вичу: живео) — нису ли и официри, који су крв лили за права народна, нису ли и они народни (вика: на ствар, на ствар!) — то је ствар. Ако хоћемо измене, да нам је сабор самосталан, онда опет стоји, да је патријар највећи и поглавица. Но ви са вашим реформама хоћете да задобијете усклике масе, конзервативна страна добива у историји, јер ради што је пробитачно за народ (вика: да како!). Ми смо обкољени од непријатеља, па ипак хоћемо цркву реформама да свалимо (Милетић: нећемо, него хоћемо да је подупремо и оснажимо. Вика: тако је! свештенство: на ствар!). Стратимировић осмешљиво позива се на позитивно право. (Неки посланици народне странке одговарају му: да они не крње права народног. Владика Грујић машући рукама виче: на ствар, на ствар! И свештенство виче: на ствар). У том Стратимировић збуњен савршује изјављујући се за законито наследно председништво патријарово. (Народни посланици вичу: доказ, да је законито. Грујић владика говори: јест, јест, законито).

Лука Поповић: Међу нама је спорно питање: је ли патријар природан председник сабору, или није? Ви господо, с десна и среде, што се радо називате конзервативним елементом на овом сабору, премда свештенство по историји заприма другчији положај у процесу људског развитка, — ви тврдите, да јесте, па то хоћете да докажете историјом и природом. Али историја говори против вас, а природа је сасвим на нашој страни. По историји имали смо до јуче царске и

краљевске комесаре као саборске председнике, па камо ту и трага од историјског права патријаровог на саборско председништво? Ни по природи не припада председничко право патријару, јер природно је оно, што бива створено за овај сабор вољом и утицајем његовим, а неприродно је оно, што постаје за овај сабор без воље и утицаја његовог. Г. Стратимировић напоменуо је, да је патријар законити председник народном сабору, пак ако јесте. — нека нам изнесе тај закон. Господо, пре 4—5 година имали смо последњи народни сабор, који је по духу, што је вејао у њему, да најблаже кажем, био најконсервативнији, пак тај најконсервативнији сабор донео је одлуке које је и краљ узаконио, да парох не мора бити председник црквеној општини, него може бити изабран за председника од општинских скупштинара. На тако поређењ мање с већим може се казати, да ни патријар не мора бити председник народном сабору, али може бити изабран за председника од саборских чланова. Г. Стратимировић додирнуо је пијетет (смерноћу) према црквеном достојанству патријаровом. Поштујемо ми, господо, тај ваш пијетет, али као народни посланици ценимо право и част народа над сваким пијететом. Но управо са становишта пијетета према црквеном достојанству патријаровом опомињем вас, да ви, борећи се за природно право патријарово на саборско председништво, обарате углед црквеном достојанству патријаровом, јер га упоређујете са непогрешивости римског паше, а тим га излажете критици, и доводите у сукоб с предањима и саборским значајем православне цркве. Морам још поменути, да предлог, за који се борите, није ни практичан. Не допуштам, али само рецимо, да би био патријар природан председник народном сабору, а сабор би био приморан казати председнику да му каково дело не одобрава — питам вас, би ли патријар према таковом моралном поразу могао и даље остати председник сабору? А би ли сабор био властан, кад је патријар уједно и природан председник сабору, бирати новог председника, и би ли сабор могао, кад се председник од патријара не даје лучити, изабрати новог председника, а с њим и новог патријара. Судећи дакле, да патријар није ни исто-

ријски, ни природан, ни законит председник сабору, шта више да би председнички положај патријаров био убитачан по важност његовог црквеног достојанства, подупирем и усвајам предлог г. др. Суботића.

Жупан Кушевић: Ја се нећу унуштати у експлікације (узвике), на и ако је ово питање исцрпено и с једне и с друге стране, опет мислим да ће ми се допустити да и ја речем нешто, што ће ићи у прилог овом питању. Ја ћу само говорити о природном председништву патријаровом, на то ћу и доказати. Овде се помињало и наглашивало и природно право народа, и то и са једне и са друге стране. За то мислим да су ова два питања само у форми разлазна. Ја мислим да онај, који се позива на природно право народа, управо подкрепљује предлог г. архим. Анђелића, јер из природног права народа извире и природно председништво патријарово, пошто га је народ за свога патријара изабрао. Кад му то не би било еминентно (поглавито) право, онда би се изврглo евентуалитету (како кад случај донесе). Ми треба да то право задобијемо ономе који ће га знати сачувати, и ономе који је глава нашему народу. Дакле сада је тај тренутак дошао, да сачувамо достојанство народу, и да то ми утврдимо. Год 1865. ја сам тврдио и бранио то право, па се чудим, да они, који то онда не бранише, данас истичу то питање о изборном председништву. Неки се боје сукоба између сабора и патријара ако би овај био председник, али ако узрадимо као што треба да раде православни Срби, онда се тога немамо бојати. Жалостно је видети да се раздвајамо, и да овде на црквено-народном сабору градимо којекаке странке. Што се говори да ће свештенство изићи из сабора, то би било скандалозно (саблажњиво), и то не мора бити (посланици народне странке вичу: то није нико рекао — свештенство: јест, није — жагор). Ја тврдим, да су свештеници чланови народу и народ исто тако као што су доктори, јуристе, адвокати, чиновници (свештеници вичу: живео, живео!). Ја знам да у прва времена није било интелигенције (научењака), па према томе велим, да народ може бити без интелигенције, а без свештенства не би могао обстати (вика: охо, охо! — ко хоће да уништи

свештенство). Ја кажем, да без свештенства не би могао обстати народ. Завршујући слажем се са предлогом г. Анђелића (свештеници вичу: живео, живео!).

Владика Грујић (Вика: чујмо, чујмо!): Ја се нисам уписао да говорим, нити бих говорио пошто други одусташе од речи. Али кад видим, да неки и после тога говоре, ево ћу и ја мало нешто рећи (чујмо! — Стојећи са палицом у руци и лупајући њом настави:) Овде се двоје предложило: неки хоће да се не бира председник него да је патријар природан председник сабору, а други хоће да се бира председник. Г. предлагач др. Суботић напоменуо је доказе правне и из комбинације (поређења), али не чух ни једног историјског доказа којим би он доказао, да се игда на овим саборима бирао председник, или бар ја се не опомињем. Ја мислим да онда, кад се црпе нешто из историје, треба то и историјски доказати да је било. То је прво што нисам чуо! С ове стране чуо сам доказе, да су се вазда држале скупштине под председништвом онога који их и сазива. И за то ако су скупштине биле епископске, најстарији епископ или митрополит на њима је председавао. Ако су биле патријарске, онда нико други није могао председавати него најстарији патријар, а то је патријар цариградски, па ма да је руска црква већа и моћнија, па и да су други патријари паметнији и просвећенији од њега. То је тако у канонима, и то тако мора бити. Ево ја ћу вам то и практично, ако хоћете, доказати (чујмо!). Има ствари које би требало да расправи васионски сабор, што диецески сабори не могу, јер је црква једно тело, за то управо једни без других не могу радити. Ја знам, да ви то знате, и да неће нико да се од цркве одцепи, и за то једна диецеза не може почети ништа да прекида без друге и без свију. Ми не можемо овде прескочити нешто без руске, сирске, румунске и грчке цркве, и за то кад би се сутра држао васионски сабор, онда се не би бирао председник, него би председавао патријар цариградски који је као најстарији патријар признат од наше цркве, и то је црква установила, па то баш нико није побио. (Посланици народне странке: то је тако на особито црквеним

саборима — не треба извртати — то нико и не побија). С оне стране све нешто спомињу самоуправу, па још неко природно право. Ја мислим, да управо по самоуправи, по природном праву треба да речете: седи ту патријарх, и црква према себи има самоуправу, а ви хоћете да га стерате. (Свештеници: живео, други: чујмо, чујмо!). Ако имате ви права себи самоуправе, имамо је и ми, — ви права нама, а ми права вама. (Посланици народне странке: ви хоћете сталеже!). Тако на прилику свештенство ће устати па рећи и ја имам самоуправу: устаће и официри па рећи: и ми имамо самоуправу; па ће онда и калуђери устати: па би требало и жена права мужу своме да устане, па и она да тражи самоуправу. (Смеј, охо! охо! јест, то иде из самоуправе). Самоуправа дата је цркви (показујући на народ:) нисте ли ви народ? Народ у цркви (посланици народне странке: црква у народу). Патријарх је глава цркви и он има самоуправу (Посланици народне странке: целом је телу дата самоуправа а не појединце. Грујић: немојте ви тражити на том основу самоуправе. Неки му на то одговарају. Врева. Грујић се окрену ка Касапиновићу па га упита нешто. Овај му одговара. Патријарх: поштујте слободу говора. Касапиновић: тако сам научио од епископа Грујића. Грујић: нека, ја се радо разговарам, за тим продужи:). Свако друштво ограничава то право. Ја бих желео да ми ко докаже, да наша црква није основана на друштву — дакле ви немате никаквог темеља позивати се на природно право. Овај је сабор повратио нашу самоуправу па управо за то не би требало на овом сабору новести реч о томе. Г. Луки Поповићу одговарам на оно што се он позвао на закон и да у закону то стоји написано. Није истина, господо; ми имамо законе што нико нема. Јесте ли ви игде видели, да народ бира себи патријарха? То само ми уживамо. Дакле кад га народ бира, он је и председник, и то је он уживао од увек. (Смеј — уживали су то комесари а не он.) Ја сам вам доказао, да нисте на добром темељу (Вика са народне странке: није истина, ви нам нисте доказали ништа). Ја ћу поменути још нешто. Ја сам чуо на овом сабору двоје што ми се не допада. Неки се позивљу на културне природне

школе и на Русоа, а не трпе што се свештеници позивљу на свето писмо. (Посланици народне странке: аха, а ко је то?). Ја не бих желео да се они овде на црквено-народном сабору позивљу ни на Русоа ни на друге, па ни на те културне природне школе. Сад ћу одговорити г. Ђурђевићу, који је рекао да није сама црква сачувала народност и он тим није ништа него да речем лепу доскочицу казао. Господо, црква и нико други није сачувао наш народ. Још је један господин, мислим г. Касапиновић, једну лепу доскочицу казао, да су народност сачувале гусле и свест народна. Ја поштујем гусле, и никоме не дам да их боље поштује од мене. Али је лепо поменуо г. Даничић, да је то било пред манастирима (из публике: и у гори хајдучке гусле!), дакле пред црквама и манастирима заиста су будиле гусле свест народну, ја сам видео да и шокци и буњевци певају уз гусле Краљевића Марка и Милоша Обилића, али нисам чуо да је тај рекао: ја сам Србин, него вели: Краљевић је Марко шокац и буњевац. Ја нисам, господо, чуо, да је један католик рекао: ја сам Србин (није истина, вичу из публике). И за то кажем, кад су гусле и пошле од манастира, тада и пропадосмо (из публике: томе сте ви калуђери сами криви). За то ја предлажем, да се оканимо тога, па да пређемо на дневни ред. Какво бирање председништва? Ко би други могао бити него патријар. Кад се разиђе сабор, ко ће бранити народ него патријарово достојанство (Вика: закон — Грујић где је тај закон? — Одговор: Обштински! — Грујић: какве обштине — нема од тога ништа). Махнимо се ми тих реформа, имамо ми поља где ћемо се реформисати, и онда ћемо ми вас драговољно позвати: дај да се реформишемо. Знате ли, господо, што је рекао стари Мушицки: зло је старо без основа новог. Сада ја предлажем, да се пређе на гласање.

Јово Трбојевић: И ја бих нешто говорио о овом питању, да није исцрпено. Предлог г. др. Суботића најпробитачнији је, и ако га не усвојите, крићите нашу самоуправу. Нећу дуго говорити, јер би то било узалуд губити време, него ћу рећи: да се подпуно слажем колико са предлогом толико и са разлозима г. Суботића и својих другова. Ми

ви предлажемо и бирамо њег. светост за председник, а што се неки боје, да можда други сабор неће њега изабрати, то није тако; ако он ухвати веру у народу, он ће га заиста једногласно изабрати, ако пак не ухвати те рере, онда је боље и да га не бира.

Патријар: Сад кад неће нико да говори, нека предлагачи говоре као што је то по парламентарном реду. Ко ће први?

Јов. Живковић: Кад немамо пословног реда, нека говори први онај који је први и предложио, па онда по реду за њим.

Др. Суботић доказује, како је у свима парламентима ред, да онај, који први предлог донесе, говори најпосле, а онај, који проти-предлог донесе, говори најпре.

Јов. Живковић и архим. Анђелић нуде се, ко ће први говорити. У том проговори

Јов. Живковић као предлагач завршујући своје разлоге те рече: „Ми сада само радити можемо о питању регулирана председника за овај сабор. Мене није нико ни покушао побити. Казао сам: ми председника имамо, за то не бирајмо га. Влада га је признала, рескрипт сведочи. Влада је знала, какве су препоне биле, те је она уклонила и натраг нам је дала оно, што је од нас узела. Угарски примас сазвавши конгрес католички, сео је на председничку столицу: нико му ни речице противусловио није.“ Напомињући предлог Суботићев вели: „да се је он упустио у мериторни прекид овога питања. Почитује предлог Анђелићев и Стратимировићев, који конзервативан елеменат за потребно држи. И по том начелу брани он председништво патрцјара. Биће нам оружје противу амалгамисања. Почитује предлог Анђелићев, но у неколико мораће се од њега разићи. Чим су се запреке одстраниле, права су нам повраћена. Састали смо се, да о школи и цркви деламо. То право припада целом народу. Онда ако ми то начело допустите, онда који је тај орган, који је на то позван, да та права врши? ко други, наравна консеквенција, него патријар. Но како то да учинимо? Суботићев предлог није тому одговорио, а Анђелић виндикује то право

увек за главу цркве. Он треће, као политичну мудрост, предлаже. Г. Танавица мало је говорио ал добро. Теорије те нису за нас. Ми смо на више места, у Загребу, Пешти и Бечу растављени — и на то се систематично ишло, да нас политично раставе. А кад је тако, то је онда ово само једно поље, где се као народ репрезентовати можемо. На другим поменутим местима бар нас за такав не признају. Јединство је наше у избору патријара остварено и на саборима; изван тога наше јединство се не припознаје. Тако њ. светост патријар српски јесте наше оличено јединство. Не желим 1848. годину. Ако смо ишта искупили, скупо смо то и платили. Видимо данас, како нам се зајам враћа . . . Нема есенције без форме. Да ли мој предлог повређује част и достојанство народа, кад кажемо: хоћемо да нам је увек патријар српски уједно и председник сабора? Што је наведено, да због старости и немоћи можда патријар председавати не може, то можемо подпредседника изабрати. Тим правцем моћи ћемо не крњећи кардиналну оличену точку посшешно за цркву и народ радити.“

Архим. Анђелић: Обично је у животу човечјем, да кад се нађе у какву кланцу између непријатеља, онда шчепа ма какво оружје да се брани; тако исто и утопљеник хвата се и за сламку само да се спасе. Та мисао обузе ме кад слушах разлоге што се казаше против мога предлога, и ни један ме није могао уверити, да сви ти разлози не бише узалудни, а за што? За то што сам ја био на позитивном терену, а ви — од противне стране — на идеалном, и на том вашем терену ви доказиваете а ништа не доказасте (Охо! охо!). Чудно ми је пак и то, што неко са ваше стране рече: „Уступите нам право — признајте нам право,“ — та за Бога то значи: ми немамо, ми признајемо да немамо права, уступите нам га! (Аха! аха! — чујмо!). дакле ви сте признали, а ја против тога немам ништа. Но како ме је неко задужио. а ја не будући рад никоме остати дужник, ево да вам се једном по једном одужим. (Гледајући у артију преда се). Јел'те, вас је свега чини ми се 17, е ја ћу вам једном по једном да се одужим. Први на реду чини ми се да долази г. судац Ђурђевић. Ви рекосте, да дамо цркви што је црквено, а народу

што је народно. То је вазда било. па шта тиме да докажете. Да се крњи достојанство патријару, је ли? Е добро. кад је тако патријар природан председник, њему као цркви то и припада. Г. Димитријевић пак бацио се на терен историјски и закони, а ко је правио и где се правио тај закон? Пак уједно са Милетићем, Манојловићем и Ристићем да се саборски чланови не могу смешати, и позивате се на каноне, а ви кад незнате, узмите плајваше (писаљку) па пишите (смеј, а он набраја неколико чланака из канона). Д. Ристић отишао је даље, а г. Милетић још даље, па доказује како су на саборима председавали цареви. То није истина. А што се пак позиваше на суверенство народа, ја то суверенство одричем. (Вика: аха! аха! треба суверенство калуђерско! је ли?.) Господо моја, цареви су само имали почастна места на саборима, а нигда није цар на саборима председавао — велите, да је предлоге чинио? То признајем. на ето и ви овде чините предлоге с том разликом, што ви предлажете оно што засеца у сам стожер наше цркве. Ви напомињете репрезентативну (заменичку) систему, а ја вељу: да та репрезентативна система неће се нигда у цркву увести, нити сме нити може. Ви рекосте закон, а ја вељу: наредба најновија вели, да се у општини бира председник. а по аналоѣији (поредећи) доводисте, да то стоји за општине, али овде вељу да не стоји и не сме стајати, јер не одговара духу и начелу цркве. Сећате ли се ви, да је по наредби и комесар овде председавао, па по лоѣици то ви хоћете. (Посланици народне странке: ви, а не ми). Рекосте господо, да ми хоћемо да идендификујемо (истоветном начинимо) јерархију (свештенство) са црквом, то ја одричем (окренувши се к свештенству) — је ли истина? (свештенство: јест, тако је). Ви се позивљете на цркву, а знате ли како је Христос изагнао из цркве оне што су трговали. (Вика од народне странке: као што ви тргујете. Калуђери: ко? Др. Павловић одговара. Владика Кенђелац: Питајте његову светост, колико смо крајцара добили ове године?). Ви хоћете да се славите старим црквеним стварма. (Посланици народне странке: хоћемо као хришћани). Ви сте оно што су били фарисеји, хвалите се. (Посланици

народне странке: нисмо фарисеји у другим халинама). — Сад је на реду г. Милосављевић. Он је ударио на г. Мандића и тумачио рескрипат изводећи, да у њему стоји само „под руковођењем“ а не под председништвом. И ако је то г. Мандић добро протумачио, ја додајем само и тврдим, да он боље зна који је ту ствар и саставио и послао, и за то да нико не сме његов оригинал тумачити, а доказујем то и тим, што то стоји и у рескрипту у крајини. (Вика: то је копија, превод). Томе пак додајем, да ми имамо установе црквене, у којима стоји, да је најстарији епископ председник. Г. Ристић доказивао је, да су ови сабори више економски и административни него црквени и догматски. То није истина, на њима се расправља и што друго. За тим је још даље забраздио па је рекао: да има цркава христових које нису православне. То ми не признајемо. Ако он пак остави православље, ја му кажем да за то неће заплакати ни Петроград ни Цариград. (Ристић: то су особне увреде. Анђелић охоло: ја не вређам). За тим разлажући о самоуправи рекао је: Ја друге самоуправе црквене не признајем, него да она не допушта другог председништва до патријарово. Сад г. Ђурђевић долази, жао ми је што није овде (окреће се да га види). Он је доказивао, да није само црква спасла народ, и да народ неће спасти камилавка и црна мантија, а ја му одговарам, да неће народ спасти ни фрак ни капут. (Свештеници: живео, тако је!). Г. Касапиновић пак рекао је: да су гусле спасле народ. Ја му одговарам оно, што му је владика Грујић одговорио (у том окрене се на свештенике смејући се). Још неко побија, да овај сабор не носи типа црквеног, а ја то не признајем: а да шта ли су ови свештеници и епископи? Г. Павловић казао је, да су владике ишле пешке поред кочија комесарових. Ја то не одричем, али је и народ то него радио, па што народ није томе на пут стао, то је логика. Што тај народ онда није имао свести; кад су се читави народи силом клањали, онда мора и један човек. Г. Луданћу хвала на историји, али у сваком сталежу има одпадника (посланици народне странке: архијереја!), па и ако је таковог одпадника било што и ја знам, његова црква осуђује. Ко сада долази

(чита па не може да нађе, неки му казују, и најпосле дозна да је на реду Секулић). Г. Секулић је у своме говору мешао догму са правом. (Секулић: ја не). Догма је нешто друго од права. Ви сте доказивали, да патријари нису вазда председавали; ако нису, оно их је држава замењивала. Ја сам вам доста доказао, ако хоћете да разумете; ако не, онда вас сажаљујемо. (Вика: охо! охо!). Стевановић је нешто рекао, али га прелазим. Г. Манојловић рекао је, да није био на васионским саборима. (Смеј. — а јесте ли ви видели Краљевића Марка? смеј). И кад рекосте, ви мишљасте: „пала реч — пушка пуче —;“ ви говористе о свецима, а ја вељу, да је свети Никола у читавом народу толико поштован, да му, ако боље не могу, бар сваки дан свећицу упале. (Свештеници: живео, тако је!). Г. Максимовић (Максимовић: ево, овде сам), — добро, ви нам поменусте лепу епизоду (уметак) из најновије српске историје, и казасте како је кнез Милош Обреновић изишао пред народ и рекао: ево мене, ево вам рата (Максимовић: ја сам рекао, ево мира) —, и рекосте, као да он, патријар, сиђе доле, па да га ви опет попнете горе — то не може бити. (Посланици народне странке: Ви му не дате. — Анђелић: црква му не да. — Посланици: црква је у народу). Ја сам дакле доказао и по историји и по природи, да је патријар природан председник, и за то сам сада с вама на чисто. (Посланици народне странке: аја, нисте). С вама сам дакле као посебице готов, сад ћу укратко да завршим. Ја сам пратио предлог г. Суботића корак по корак, и он је доказивао, да ми немамо никаква права, и ту је спомињао историјских доказа. Али ја не видех ни једног доказа, којим би ми доказао историјски, да се бирао председник. Ви пак са млађаним вашим полетом истина одосте у вис у облаке, али како одосте тако и падосте. Напоменућу вам само једну епизоду. Вама је свима познато, како је 1848. године заповеђено било патријару, да држи скупштину у Темишвару. Патријар то снажно одбије. Онда влада заповеди Пантелији, владици темишварском, да он сазове скупштину. Владика одговори да не може и да неће без свога патријара. Да ови не бише такови, него да сазваше скупштине, заиста би онда и

као што су то самодржци Руске чинили, велико грехи, има то жалостни посљедица: руска православна црква имаде до год. 1864. 73 секте, а што је узрок толиком раздору цркве у Русији, ево га, често су се у Русији преко органа православне цркве самовластне идеје ширити морале, народ прости није насиљије ни владару ни органом цркве, него цркви приписао, коју су владе и органи злоупотребљавали.

Дај, господо, да још једно напоменемо: са прелазом данашњега века имамо ми толико потреба које ваља по духу времена удесити: а за то треба грдних жртава: ко приноси те жртве, и коме су најтеже носити? Је ли нама? Који ми са отвореним очима, за један дан, можемо сав годишњи прилог на цркву и школу подмирити? Је ли вама, господо, који мировину уживате? Не, господо, нити ми нити ви осећате то тешко бреме цркве, школе и других вјерозаконих и просветних потреба, него науке и у свем заостала непривравна наша простота, на коју се малоснажну сви ти терети свалише.

Питам вас, господо, је ли пробитачно да цркву рад наши верозакони и просветни потреба, и њено право изложите, и за њу да се сакријемо? што би и какве би биле посљедице, знамо: јер већ слушати морамо, шта ће нам та школа и црква, рад које наш сав иметак дати морамо. (Живио).

Не турајмо дакле, господо, цркву пред наше верозаконе и просветне потребе где ми као народ стати, на рећи морамо: заостали смо, радимо! Бојим се оставићемо жалостни доказ нашег саборисања, узвишујући торањ, порушићемо олтар, знамо да појаве које се са духом времена слажу, ако се добро руководе, нису опасне по на срећу бити могу народу: а на против, ако застареле предрасуде те појаве надвладају, онда тек опасне бити могу, исте оне појаве које би добро руковођене народ препородити могле.

Заслуге личне признајем и уважавам, ма сам и уверен да је душевно а и материално добро боље зајамчено у рукама целог народа него код појединих разреда и лица: поштујем и патријаршију нашу и баш за то што ми је као Србину то светиња, желио би је видити ограђену и неприкосновену, знајући, седило лице које му драго, и на како му

драго високом месту, о ког се туђе страсти тару, да страстно бити може: „никтоже без греха, токмо један Бог,“ и за то, господо, да се и достојанство патријаршије, а и право народне српске цркве спасе, пристајем уз избор председника по предлогу г. др. Суботића.“

Архимандрит Стануловић рече, да предлог Анђелићев подпуно одговара православљу, па за то као православан Србин мора га усвојити. Пита, је ли др. Суботић игда видео или на истоку или на северу, да се на црквеним саборима бира председник. За тим рече, да је Суботић донесавши тај предлог заиста заборавио да је он православни Србин. (Узрујаност у публици, а Суботић устаде те рече му, да то више нигда не каже.) Одговарајући Ристићу рече, да је овај доказивао, како овај сабор није црквени него народни, јер се, вели, бави о економном стању народа и сполњној управи цркве, а то није истина. На саборима вазда се расправљало о „благоразумљу“ и „благоговјенију“ нашег народа, па за то вели да то, што се хоће, није православље, него се изборомъ председника иде на католицизам. Даље одговарајући др. Павловићу што је рекао, да није свештенство народ него је овај њега одржао и оно као цвет на стаблу што сиса сок овоме, храни се од народа —, рече да се то не слаже са православљем, и да се др. Павловић хвали народним послаништвом својим, него — настави —: ви сте дошли овамо ради масне заступе, мислећи наћи што дебело (показује руком): нећете, нема тога. Ви сисате народ и у име народа се истичете, а тамо мислите: ходи мили роде да те штипнем (У публици врева и вика: то је непристојно, то је безобразно). За тим свршивши приста уз предлог Анђелићев.

Суботић на то рече: Овде је повређена моја част, за то г. архим. Стануловића проглашујем за депунцијанта ако своја потварања против мене не опозове (врева).

Др. Павловић (свештенство више и не да му говорити, а он вели, кад се тиче његове особне части, да сабор му мора допустити говорити, и он ће донде чекати, док се вика противној страни не досади: најпосле добије мах говорити): Овде ми се прекор чини, да сам народни посланик

и да се народом хвалим. Истина је да се својим народом поносим, и да ћу вазда бранити народ. А г. архим. Стануловића, који се усудио вређати ми част рекавши да сам амо дошао ради „масне заступе," проглашујем за јавног денунцијанта донде док не докаже своје речи (у публици: јест, денунцијанат, денунцијанат).

Др. Бранко Стевановић: „Ваша светост, славни сабори! После толиких темељитих говора, који су ово дана у овом поштованом збору држани, ја заиста не бих злоупотребљавао стрпљење сл. сабора, да нисам у напред уверен, да би како неки чланови ове сл. куће, тако и комитенти на основу изреке: Qui tacet consentire videtur, мени које му драго мишљење подметати могли, а ја нисам рад, да ма у ком, а камо ли у тако важном питању, као што је питање о избору председника, изгледа, као да хоћу на двема столицама да седим.

Као што је већ поштовани предговорник Иса Павловић изјавио, и ја морам нагласити, да ми је врло мило, што се то питање у овој сл. кући покренуло, јер ма да само један од наших сународника мисли, да треба председништво бирати, нужно је да се то питање свестрано расветли, и најмови разбистре. И ма да нисам у стању сл. сабор изненадити новим од поштованих предговорника још неспоменутим разлозима, то опет држим, да ће ми за руком поћи, побијањем оних разлога, који су против начела избора председника наведени, к осветљењу овог веле-важног питања принети.

Браниоци тако званог природног председништва станиште се пре свега на земљиште хришћанске науке, и тврдиште разним наводима из светога писма, да председништво славног сабора припада свагдашњем патријару. Ја на то земљиште стати не могу, а то за то, што ма да нисам богослов, опет знадем, да св. писмо не садржава у себи никакве правне и државне законе, већ само правила морала, и Христос је баш први и једини оснивач вере, који баш и не хтеде световни законодавац бити, и тако по мом схватању у хришћанској науци нема ничег, што би било противно избору председника. —

Други мотив брањења природног председништва тај је, да би се достојанство патријара као црквеног поглавара из-

бором крњило. Ја сам, господо, противног мњења. Ја баш држим, да би ми и у овом сабору достојанство и уважење патријара пред народом и читавим светом дизали. кад би вољом народа т. ј. слободним избором изабраних народних заступника председничку столицу заузео, као што и год. 1848. није нико ни помислио. да је крњено достојанство патријару Рајачићу, кад је вољом народа изабран за председника мајске скупштине; — а и за у будуће нађен је — у колико је мени познато — изборомъ израђени предлог за устројство сабора — expediens, који како праву народа тако и достојанству патријара одговара и патријара као поглавара цркве изван домашаја дебате, и с њом скопчани неприлика доводи, као што и други просвећени и уставни народи европски поглаваре државне доводиште изван домашаја дебате, и тако достојанство им неприкосновеним учините. Ил би можда, господо моја. по вашем схватању принело достојанству патријара као председника, кад би се и код нас, као неки дан на угарској дијети, десио случај, гди дијета мораде говорнику реч дати, коју председник хтеде ускратити? Зар би по вашем схватању принело достојанству патријара, кад би се ма у ком случају његова председничка правичност у сумњу доводила, е такав појав не да се у парламентарном животу избећи, док год има разних мњења, док год борба духа свагдашњег века, са духом и установама предидућег века трајала буде, а трајаће без сумње док је света и века. Верујте ми, господо, да из чистог убеђења, и на основу искуства говорим, да би се достојанство патријара баш председништвом крњило.

Трећи предлог, који је за природно председништо наведен, тај је, да се из црквеног карактера овог сабора виндицира патријарово право на природно председништво. Већ је од предговорника доказано. да ово тело није синод. него више административно, а сполашњим потребама цркве. школе и у опште народа саветујуће и решавајуће, дакле не искључује председништво из световног реда, као што, обратно се служим начином доказивања поштованог предговорника Ристића, политични карактер сабора од год. 1848. и 1861. није искључио председништо црквено. —

Даљи разлог, који је наведен за природно председништво тај је, да би тим решењем цео свештенички ред, од председничке столице искључен био, јер ни један свештеник не би хтео сести над патријаром и епископима, а ниједан патријар ил епископ не би хтео седити под свештеником који је по чину нижи. На тај разлог већ је одговорио један поштовани предговорник са изреком volenti non fit injuria. А ја ћу још додати, да кад надвојводе царског и краљевског покољења могу седити у разним саборима под председништвом људи, који несу тако високорођени, кад у академијама ученим и разним другим друштвима не одређује чин, већ способност и поверење старешинство, а најпосле кад у војничком реду, који је у својој организацији налик на свештенички, фелдмаршали и фелдцајгмајстори могу седити у разним анкетним и другим комисијама под председништвом фелдмаршаллајтнанта, који је у чину мањи, то мислим да не би ни црквени достојници могли противити се председавању ма ког способног презвитера, који је вођом народа, којој сви треба да смо подчињени, председничку столицу заузео. — (Живео громовито у публици.)

Нека господа опет хтедоше виндицирати неко хисторично право за председништво. Ја заман превртах листине у које је забележена радња наших народних сабора, но нигде не могох друге председнике наћи, но краљ. комесаре, и то иноверце, ал наравно то онда није сметало достојанству, није уништило народно право, није крњило православни и црквени тип наших сабора, ма да је комесар био иноверац, ког су браниоци православија и народности не само трпили, чему се толико и не чудим, већ шта више сваку му реч са непрекидним „живат“ усклицанијама поздравили. (Жагор, није истина.) Ко не верује нек чита: црквено-народни сабор од 1842. године. (Живио, а владика Кенђелац виче: ту је било 80 посланика народни, немојте све ви на калуђере викати.)

Даље неки говорници доказују, да је свагдашњи патријар већ за патријара биран, дакле на што га новом избору подвргавати? На то би имао ово приметити, за цело је биран, ал за патријара и са погледом на његове способности за упра-

вљање клиром и т. д. а никако са погледом на његову председничку способност и вештину. Та, господо, може бити у будуће патријара који су особито способни са свога знања црквених обреда, школских и у опште народних потреба, ал за то могу по мекој, страстној, первозној, холеричној и т. д. нарави за председништво врло мало способности показивати. А при том знамо, да су људи који се патријарског достојанства удостоје, обично већ бар по века провели народ служећи, и у те године приспели, да им је председништво само тегобно, јер им није могуће дан на дан дебате пажљиво пратити, дан на дан по неколико сахати на једном месту непомично седити, и да их слабо здравље за председништво неспособнима чини, ма да су врло ваљани патријари. Ал међем случај, да нам се то не би никад десити могло, зар нам се није толико пута претило, да ће се митрополит без обзира на жеље народне именовати, ако избор не буде једногласан? та опасност још није уклоњена, премда се надам, да ћемо у том успети, да је уклонимо. А зар, господо, несмо толико и толико пути саборисали, кад несмо имали изабране патријаре, већ именоване администраторе? А зар најпосле није избор самих патријара ограничен на неколико личности које могу све остале способности у себи спајати само не способност за председништво?

Г. арх. Живковић бранећи у свом говору заслуге цркве, под којом нас све разумева, рече, да у председништву патријара имаше највеће гаранције за то, да патријар и епископи не могу према закључцима сабора посебно становиште заузети. Ја ћу да докажем да има заиста тог од г. пароха Јовановића негираног факта, да је свештенство радило против народа, да су првосвештеници заиста могли заузети особено становиште, и навешћу за доказ, осим навода дра Милетића, како су неки епископи, у закључцима сабора од год. 1864-5. промене чинили, и осим доказа г. Људајића, како је архиепископ позвао народ на уједињење, још и судбину деспота Ђурђа Бранковића и писмо Саве Текелије како је митрополит Стратимировић осујетио санкцију и извршивање саборских одлука од год. 1790. (парох Јовановић: то су били само првосвештеници а не свештенство.)

Г. арх. Живковић побијајући у своме говору важност свију чинитеља народног напредовања, рече: „а наша интелигенција знамо коме је до јуче служила!“ Допуштам да у нечем има право, али зар се није и наше духовенство већим делом бројало међ интелигенцију, и баш међ ону, која се највише по ветру кретала и савијала? (Жагор у свештенству, и прекидају говорника, говорник моли да кад је он пристојно слушао њих, да и њему док говори, допусте слободну реч.)

Г. арх. Живковић позивајући се на речи покојног Стојаковића, да не треба ништа примити што се хвали одозго, већ је за то за природно председништво што се начело избора у неким бечким листовима хвали. Да је те речи овде изговорио покојник, ја можда не би ништа проговорио, ал морам кад их је изустио монах, јер мени из историје није познато, да су монаси досад тако неприступни били хвали и одликовању одоаго. Дај боже, да одсад буде другчије и у сваком и другом питању следовали изрекама покојног Стојаковића.

Г. арх. бездински даље изјављује, како се плаши, кад помисли, да би на идућим саборима на првом месту дра Суботића, дра Милетића и т. д. други седили. Сватам и делим ту стрепњу, ал уједно изјављујем, да би се и ја плашио кад би у ком идућем сабору на месту њег. свет. седио какви велики инквизитор шпански н. пр. какав Пијере Арбуез, или на месту г. арх. Живковића какав Тецел или њему раван. Ал та стрепња наша не припаша ништа решењу овог питања, и уфајмо се у свест народну да тога бити неће! —

Г. Јован Живковић доказује из прве тачке предлога, којим је делање сабора до конституирања обележено, да је одма у првој седници патријар, као сазиватељ сабора заузео председничку столицу, и да је по томе што неје речено, да ју је привремено заузео, ово питање решено. Ја тврдим, да то неје тако, јер док је сабор привремени, неконституирани, а у том стању се до данас налазимо, не може бити сталан председник сабору привременом. У осталом већ тим што су бележници привременима названи, и из четврте тачке истога предлога, да се избор председника препоручује, даје се закључити, да је то постављање председника привремено. —

Г. прота Трбојевић препоручује нам слогу. Ја радосно и од свег срца прихватам ову препоруку, ма да се реч слога тако често злоупотребљује, ал прихватам препоруку на овом од г. Јов. Суботића препорученом и сваком приступном путу, а тај је сачуваше изборног права народњег и једногласни избор њ. св. за председника овог сабора.

Г. парох пришки Јовановић изволео је рећи, да адвокати, лекари, чиновници сисају сок народа. Заиста чудан појам, и још чуднији кад такове речи изусти тако названи слободоумни свештеник, јер кад интелигентна свештеничка уста тако говоре, а чим би средовечни фанатик дражио против интелигенције? Зар је г. парох помислио на социалне последице такове теорије, кад се трудом и заузимањем стечена заслуга назива сисањем сока народног. Чувајте се, господо, да такове теорије не ватају корена у народу, јер ћете посљедице и ви осећати. (Жагор и вика.) Ја молим сл. председништво, да ми сачува право слободног говора. (Патријар звони: Изволите даље говорити, ал чувајте се изазивања.) Ја се покоравам председничком праву опомене, ал сам за свету дужност сматрао на таково непарламентарно изазивање одговорити, и за цело сам се држао у границама пристојности.

Г. прота Кукић изволео је рећи, да се ми плашимо крста на председничкој столици. Прегало је томе време, а ми крст хоћемо изборам да повисимо, у томе бар плашња не лежи.

На непарламентарне експекторације истог г. о „синовном несташлуку" нећу да одговорим, јер стварне садржине немају, а видим да обарање таквих бестактичности само жагори немир са собом повлачи, а ја сам, ако ико, рад да се то велеважно изборно питање мирно и достојно и разложно претресе, и с тога нећу да дам повода новој врви. (Епископи одобравају.)

Што је прота Кукић рекао о избору америкапских председника, ја свесрдно прихватам, тако исто као и предлог г. Ј. Суботића, само желим да је г. прота Кукић заиста оно тим својим речма рећи хтео, што сам ја из њих схватио.

Из наведених дакле разлога подпуно се слажем и поду-

ипрем предлог др. Ј. Суботића, као једини који духу времена одговара."

Др. Ђуро Мапојловић: Премда ни ја нисам наврпио оне године, де се по сватању неких почиње човек, и који разум по годинама цене, ништа за то, имаћете призрења према мени, ако не би баш опако зрело (!) и основно беседио, као они, који у седим брадама остарише. Допустите ми дакле, да и ја, у овом велеважном предмету, који је на дневни ред истакнут по дужности својој као заступник једне слободне и краљевске вароши неколико речи прозборим.

Два су начелна предлога пред нама: предлог земунског посланика г. Јована Суботића, и други предлог г. арх. Анђелића. Предлог г. Јов. Живковића сматрам само као expediens да се они, којима овај предмет баш није добродошао ово, њега бар за време отресу.

Чуо сам различних разлога за и против једнога и другога, и ти разлози тако су ствар исцрпли, да би ја, кад бих хтео што ново навести, само празну сламу млатио. Али ипак држим, да је један моменат при овој расправи некако из вида изгубљен, или се бојте прећао, а то је верозаконски. Ја сам се надао, да ће баш она господа, која се јуче и прекјуче довољно нахвалише да су они веру и цркву сачували и спасли, а с њоме и народ српски, да ће, велим, они и из саме вере Христове за подкрепљење својих разлога аргументе црпсти. Ако се добро сећам (извините, господо, ако не би баш реч који говорника тачно погодио, овдена је код нас така тескоба, тако смо нас неколицина скучени, да не можемо од појединих говора забележити), ако се, велим, добро сећам, велеуважени г. архимандрит Анђелић, у одабраној и ретком вештином склопљеној беседи својој напоменуо је, да су већ на првим саборима, кад је хришћанство тако рећи у повоју, у колевци било, апостоли председавали, па из тога изводи, да је и у овом сабору глава цркве позван, да буде председник. Ја у истини нисам на тим зборовима био (пишанећи на вл. Кенђелца), али држим, да апостоли нису могли а и нису смели таку власт у првим хришћанским састанцима себи присвајати, јер им је у живој успомени била она изрека Хри-

стова. „ко хоће међу вама да буде први, нека буде последњи, а последњи нека буде први.“ Из ових састављака, који сасвим у духу вере Христове а на основу једнакости и човечанског братства уређене беху, не могу се никакови аргументи за председништво у овом сабору изводити.

Ако се не варам, даље је г. арх. Анђелић разлагао нам, како су и на васионским саборима најстарији архијереји председавали. Ја истина нисам тако темељито проучавао повесницу цркве наше, као што нас је ономад г. Ратковић о себи уверавао, но толико ми је из критике новија времена познато, да су ти васионски сабори непрестано одступања били од чисте просте јасне вере Христове. Да се угоди сујети, страстма појединих архијереја, вођаху се на њима најжешће препирке, на богме кашто и бојеви као на пр. на ефеском сабору, и то све о власт, о првенство овога или онога, а посве се заборављале речи Христове, којима се баш против подметања, да он неку превласт тражи, бранио, речи оне: „царство моје није од овога света.“ Жалосне последице поступања тих заслепљених отаца. (Овде све владике ђипнше на ноге и почеше викати: „шта слепи оци! шта то говори?“ Грујић: то је говор за бирцуз, тако се говори у крчми! Узрујаше се и он и патријар, свештенство се чуди. Манојловић сасвим мирно: то је моје индивидуално мишљење! Народни посланици: то историја вели; владике: каква историја, то је јерес. Владика Кенђелац диже се и говори: Ваша светост! ја предлажем да поред вас узмете још два надзорника, који ће бележити јереси, које се овде говоре. Свештенство: тако је, то треба. М. Ристић: ја се ограђујем противу тога, ово хоће да постане инквизициони одбор. Патријар: ја му дајем укор. — Манојловић: ја га не примам! Народни посланици: то није за укор.)

Др. Суботић: Ја мислим да оно што не вређа делокруг сабору, да ту председништво не може ништа него ономенути, овде пак се наводи исторично дело, а на рушење цркве и православља то не иде.

Ђ. Даничић: Хоћемо је заиста срушити тако радећи.

Јов. Живковић: Ја знам да оно што је рекао г. Ма-

нојловић, свима нама интелигентним није ништа ново, но како народ има предрасуда својих, и како дирајући у њихове предрасуде дира се и у чуство њихово, за то треба да ми постепено а не суповратски то лечимо, ми знадемо како наш прости народ читав календар зна у прсте. Ево сви знате како он верује у водицу што је ту изван Карловаца, и дирати у то, што је њему свето, било би дирати у његово чуство, за то нек г. Манојловић узме реч натраг.

Др. Павловић: Г. Живковић хвали предрасуде и брани их, заиста је жалостно тако што од наученог човека чути. Ја мислим да је наученим људма посао, да истребљују лажну веру и утврђују истину а не да лажну веру још распаљују.

Јов. Живковић: То ви говорите а ја вам вељу, да ја не хвалим предрасуде, него браним чуство народно, а вас боле разлози здравог разума (смеј).

Даничић: Је л'те г. Манојловићу, ви нијесте разумјели ту светих отаца него лајике који су били на васионским саборима?

Манојловић: Ја не дирам свете оце.

Владика Стојковић: Све оне, који су били на васионским саборима, наша црква признаје за свете оце. (Вика. Неки хоће да се да укор, неки да се гласа. Манојловић не прима укора, и пошто се вика поутиша, он продужи свој говор.)

Манојловић: Јест, жалосне посљедице поступања тих заслепљених отаца беху, да се једна по једна епископија, једна по једна митрополија од мајке цркве одцепила, не хотевши међу равном и једнаком љубављу у Христу уједињеној браћи признавати никаква првенства и надмоћја. Изнашајући све нове и нове идеје, а то понајвише у прилог појединим личностима, чистоту вере тако затрпаше, да кад би сада упоредили нашу нарадама, церемонијама и орденима заодевену веру са првобитном простом вером Христовом, нашли би огромне разлике међу њима. Ма се ја чудити и дивити морам вашем сватању, господо моја, преко, кад ви у силу Бога хоћете васионске саборе са овим садањим сабором да упоредите. На добро, изреците нам јасно и отворено, кажите

нам, да се и овај сабор у тој истој цељи искупио као и васионски сабори, и онда ми повлачимо наш предлог патраг и иштемо да се на пр. на дневни ред стави питање о непорочности матере божје. (Опет владике ћипиште, свештенство се узруја, а патријар хоће да му узме реч, за тим се утишаше, и Манојловић опет продужи.) Видите, господо моја, куда би нас та претерана ревност и саревњивост одвела. Држим дакле, да се васионски сабори од ови садањи и по склопу и унутрашњем саставу своме и по задатку своме битно разликују.

Наводило се и то, да је патријар природни председник сабору. На кад се већ толико поштапате на природу, онда мора да смо и ми овде у неком природном стању, и онда вас, господо, упућујем на дела Русоа, у којима о природном стању говори, на вадите отуд разлоге за свој предлог. Тамо ћете на пр. наћи, да је народ једини суверен, да свака власт од њега долази и њему се враћа, да су људи сви међу собом браћа и једнаки и т. д. Позивате се и на историска права, а ја велим: де је реч о слободи, једнакости, о потпуној аутономији, и де се установе по духу времена уредити желе, ту ја радо напуштам историска права, која су ограда, бедем само против власти и насиља, а не против развитка и напретка народа.

Напоследак чуо сам са оне стране разлога, како се свештенство вазда за одржање вере и школе наше борило. Ја имам баш из последњи времена жалостна искуства у том погледу. Познато нам је, како је законом одређено, да се место конфесионалних општинске школе заводе, на баш у мом месту на северној граници народа нашег, де смо тако туђинским елементима опкољени, дочекасмо, да наши свештеници, који су чланови варошког представништва, у обрану конфесијоналних школа наших, што значи у обрану православља и народности наше, ни речице подигли нису. (Патријар: Није истина, дођите код мога секретара, на ћете видити како смо се ми заузимали. Народни посланици: тим још није доказано, да су се и суботички свештеници заузимали, о том је реч.) Господо моја, ако нам тамо одузму верозаконске школе, одузеће нам и веру и народни језик наш, и за десет година дочекаћемо, да наша деца на српску реч забораве.

Господин прота Трбојевић у својој беседи, или боље рећи проповеди (владика Грујић ћини на новика: а ви декламујете) својој саветује нам, да један другог питујемо, да се као хришћанска браћа љубимо, да у слози живимо, и сви скупа народном напретку тежимо. Он вели, да је то жеља целога онога народа, из којега средине он долази, и држи, да је позван у име тога народа ово овде изјавити. Ту имам само то приметити, да је господин прота овде заступник једнога сталежа (свештенство: није сталежа, ми боље познајемо народ), да он заступа овде само интересе тога сталежа, који не морају бити увек истоветни са интересима народа, и да тај народ, из којега средине он долази, има овде засебног свог, избраног посланика, који је једино надлежан, жеље тога народа изјавити. (Живио! живио!)

Да не би стриљење ваше и даље морио, изјављујем, да ово питање са гледишта савремене цивилизације сватам, и с тога се предлогу г. др. Суботића придружујем."

За тим бележник чита да ред долази да говори Стратимировић. Овај устане да говори, али са више страна зачу се: не може говорити — овде могу говорити само они, који су посланици.

Патријар: Нека говори, он је изабран, а ако још нема веровнице, стићи ће му данас или сутра.

Др. Суботић: Ја би драге воље слушао г. Стратимировића, но ако се да слобода говорити онима, који нису на сто куће положили своју веровницу, па се ослонимо на приватне гласове, онда нека дође и панчевачки посланик др Пејић, за којега сви знамо да је изабран, па нека и он седи на сабору као посланик.

Др. Милетић: И ја бих исто тако радо слушао говор г. Стратимировића и против тога немам ништа, али само захтевам: ако се овде допусти говорити г. Стратимировићу, онда нек се позове на сабор и г. Пејић.

Јов. Живковић хотећи оборити те разлоге вели, кад је Стратимировић на сабору и кад се зна да је изабран, онда нек му се да и право говора. (Жагор: не дамо, не дамо, не знамо ни је ли посланик. Патријар маше главом на Стра-

тимировића да говори, а овај се диже па пита: еда ли ми ова висока кућа даје право говорити? Неки вичу: дајемо, неки: не дамо).

Патријар: Та за Бога мени је посланик г. Димитријевић казао, да је изабран г. Стратимировић, а то ви сви знате — ја му дајем право говора. (Чује се: не дамо, не дамо).

Др. Милосављевић: Ни ја не бих био противан да говори г. Стратимировић, али кад нема веровнице, не може му се дати ни право говорити. Но ми ћемо пристати, да му се да, али онда нека се позове и г. Пејић.

Патријар доказује како је истина, да је Стратимировић изабран, и како ће њему доћи веровница, а Пејић и ако је изабран, не може имати веровнице, јер му је власт не да: и ја му опет дајем право говора (с једне стране вичу: не дамо, не дамо — с друге: нека се гласа). Добро, ко је за то, да се Стратимировићу да право говора, нека устане. (Свештеници готово сви усташе).

Др. Суботић: Ми хоћемо да се гласа појединце.

Јов. Живковић: Ја вам не одричем права, да то можете захтевати, но и ми имамо право да вам то одбијемо.

Др. Милетић: Кад је тако, а ја предлажем, да се гласа: хоћемо ли појединце гласати? (Неки вичу: Тако је, тако је — свештенство виче: то је губити време).

Др. Павловић: Како би то могло бити, да посланик може говорити и не показавши своје веровнице. Онда би веровница била излишна, и ко би хтео, могао би казати, и ја сам посланик, ма да тога и није доказао. Ја не могу веровати, да је г. Стратимировић изабран, док не видим веровнице. Што се иште од другога, то мора и он показати, ван ако хоћемо њему особито право да уделимо.

Кушевић: Ми знамо, да је он изабран. (Вика: не знамо, не знамо).

Архим. Анђелић: Ви сте видели, да је нас већина, који му дајемо право говорити, но ви то нећете него одуговлачите време: то не ваља, и за то ја први дајем глас за г. Стратимировића (смеј).

Др. Бранко Стевановић чита имена за гласање.

Архим. Анђелић виши говорећи: Ко вам је дао право да гласате.

Др. Бранко Стевановић: Ја сам то учинио по налогу председништва, а ако је г. Анђелић над председништвом, ја му се поклањам.

Архим. Анђелић: Признајте онда, да је патријар председник. (Вика: то не — узрујаност). Но при свем том ја се радије клањам кући но председништву.

Др. Никола Максимовић: Ја сам уступио место г. Стратимировићу, но кад он нема права говорити, онда нек причека док му веровница стигне, па може у понедељак говорити.

Ђ. Стратимировић почне: Ако ће дебате бити у понедељак. — (Народни посланици вичу: за то ми нећемо да знамо, а неки: да хоће, неки: да неће. У том Стратимировић пришапне патријару, да одустаје од говора, патријар пошље свога секретара да ућутка архим. Анђелића, да више не говори, и тако на томе оста и пређе се на дневни ред).

Др. Максимовић: „Изилазећи са те тачке, да је црквено-народна аутономија целоме народу српском православне вере ујамчена, држим, да црквено-народни сабор као главни орган те аутономије тако ваља да је устројен, да исти прави израз воље и жеље народне буде. Да се то постигне, нужно је обезбедити прво слободу избора посланичких а друго слободу конституовања самог представничког тела, сабора. О слободи избора нећу говорити, јер избор посланика за овај сабор обављен је већ по старом обичају, о томе ће бити онда реч, кад устројство сабора на дневни ред дође; ограничавам се само на слободу конституовања сабора, пошто о томе нити закона нити каквих правоваљаних правила имамо, и тако је сваки позван, да своје мњење, своје становиште у том погледу изрече. При конституовању сабора најважније је питање постављање председника. Председник сабора није представник више власти, не сме имати ауторитета, који му та власт, него који му поверење даје: правни положај његов не може бити већи него што је чланова заступничких и ови несу му подчињени него њему равни, председник је само primus inter

pares, — позван једино на то, да ред одржава и формално руководи послове сабора. Председник мора поднуно поверење сабора уживати, мора бити прави израз бар већине сабора. У вијору жешће парламентарне дискусије долази председник често у сукоб не само са појединима, него и са странкама, што више кадкад и са самом већином сабореком, таковом приликом збивају се често таке сцене, при којима не би желео да патријар учествује, јер би могло на уштрб његовог достојанства бити. Са гледишта ових начела, која су од теорије постављена, која су у свима у смислу репрезентативне системе уређеним парламентима практично изведена, са гледишта слободе конституовања овога сабора, са гледишта аутономије наше подпомажем предлог, да се председник овоме сабору бира, но моме мњењу само је онај, кога ми бирамо и кога изберемо, природан председник, а сваки други био би de lege или наименован председник, неприродан. Да би се природно председништво патријара доказало, речено је између осталог, да је патријар српски глава цркве наше и поглавар народа српског. Ја оба навода поричем. Већ сама декларација, — на коју се позивати не налазим до душе за патриотично — каже, да архиепископ и митрополит српски никако није in profanis sive secularibus поглавар српског народа, а за главу цркве сматрам једино Исуса Христа. Представништво црквене власти код нас је сабор и то у догматичким и каноничким делима архијерејски синод, у делима пак спољне цркве сабор клира и народа. Патријар није неограничен поглавар црквени, он је само први пастипочелник, није узвишен над синодом, — који унутрашња чисто душевна црквена дела и нека административна и дисциплинарна уређује, — он је само први члан синода и као такови имаде почасно председништво у синоду а дужан је синодалне закључке извршивати. (Владика Грујић: Није тако!) Да је тако, сведочи духовни регуламепат руски у ком се каже: „духовнаја колегија имјеет чест, силу и власт патријаршескују или једва и не болшују" (гласови са свештеничке стране: то важи за Русе а не за нас). Ова установа важи за све области православне цркве, била она у Русији или овде. Управа дакле

Но пошто држим, да је говорник све то навео хотећи се мало прошалити и дебату мало забавнијом учинити, и пошто судим, да ми ваља стрељење ваше штедити за оно, што имадем рећи на озбиљне приговоре, то ћу ову шалу узети за шалу, и прећи преко ње к озбиљним разлозима.

Г. епископ споменуо је у свом говору, да не може са своје стране пристати на бирање председника, из тога што му на путу стоје установе. На ово му је један пријатељ са ове стране викнуо: ваљда канони? За што је то један од мојих пријатеља викнуо, то је лако свакоме разумети. Господа са оне стране наводили су за своје назоре и ово и оно, и једно и друго, али канона ни један ни да спомену, што би пре свега морали били учинити, да га има. И пошто таква канона нема, а г. епископ установе напомену, за то му се са ове стране повика „ваљда канони," да му се са две речи каже, да такових установа нема, на које би се г. говорник позвати могао. Но г. говорник, будући вешт у дијалектици као редко ко други, употреби одмах ту прилику, да себе узвиси а противника погази. За то са очевидним изазивањем одговори: да, да! канони! канони су за мене свегиња: и сваки би ме осудио, кад не бих држао канона, на које сам се заклео. Бурно одобрење с оне стране показало је, да је десница добро осетила, какав је ударац овим речма левици намењен, и да је држала, да стрела свога пишана не промаши. Наравно је, да ја, као заточник ове стране, не могу муком мимоићи пасуса, ком протустранка толики замашај присваја.

Морам дакле господину говорнику приметити, да за оно председништво, за које се бори, нити има каквога канона, нити да га они наведоше. Ватра дакле, коју г. епископ својим каноном на нас просу, била је само хладан пламен, осијани дим.

Даље пак морам му изрично казати, да су нама свети канони наше цркве исто тако свети, како би ваљало да су свети онима, који су се на њих заклели.

А кад бих хтео ја избачено на нас зрно натраг бацити на страну од куд долази, ваљало би ми само запитати: Господо, ви се заклањате за каноне на које сте се заклели и

онде где канона нема, и онда кад би попуштајући од позитивне наредбе природном праву и свом народу одужили се, и позивате се на каноне те тако, да нас натерујете, да запитамо: држите л' ви и иначе тако исто свето каноне на које сте се заклели? Знам ја, да је ово питање од ужаснога по неке замашаја: и за то нећу на њега ни одговорити: само сам вам хтео показати, да ће се свако изазивање са стране ваше свршити са штетом која неће бити наша.

Сад пак приступам к разлозима, које су г. архим Анђелић и други његови пријатељи за свој протупредлог навели.

У први ред спадају им разлози они које из повестнице изведоше.

Г. арх. Анђелић, мој поштовани пријатељ, почео је са самим нашим спаситељем Исусом Христом. Опоменувши мене, да ми је ваљало до самога тога свима нама светога имена ићи, учинио је сам, што ја бијах по његовом мнењу пропустио. Но тим је само мој поступак оправдао. Ја сам споменуо председника овога сабора а нисам споменуо Христа спаситеља; он је споменуо Христа спаситеља а није споменуо председника овога сабора: а за што? јер између великога оснивателя наше вере и цркве и малога председника овога нашега сабора нема никакве ни хисторијске ни правоправне свезе! Истина је, да је Христос спаситељ рекао апостолима: идите и проповедајте слово божије: али нема тога хисторика који би нам казивао, да је Христос апостолима рекао: идите и проповедајте, да је сабору карловачком природни председник српски патријар што у Карловци столује.

Даље наводи г. Анђелић за пример саборе апостолске и вселенске. Што се апостолских тиче, на те је одговорио, како ми се чини, сасвим ваљано поштовани мој пријатељ посланик белоцрквански г. Ристић, и ја кад бих и умео, што морам признати да не умем, не бих имао разлога, додавати што говору, кога је сјајност цела ова скупштина по заслузи признала.

Ја ћу дакле одма да пређем на саборе васионске.

Не можемо порећи вештину тактици г. архимандрита предговорника. Он је стао за бусију, којој се не да са оружаним

рукама приступити него само са рукама скрштенима. Пре неки дан усудио се мој млади пријатељ, посланик суботички, г. Манојловић, пустити из далека једну стрелицу на мањи један сабор, на синод Ефески од г. 449., на ком је Диоскур патријар александријски напине легате са председничке столице силом стерао, па са доведеним трабантима и монасима својима цариградског патријара Флавијана тако истукао, да је трећи дан умро, а друге епископе тако застрашио, да су јеретика Еутиха православним прогласили, и науку о две природе у Христу као јерес осудили, баш на против науци цркве хришћанске како је то васионски сабор Халцедонски од г. 451. мало за тим изрекао осудивши науку Еутиха. Стрелица на овај мањи сабор, који је сам следећи велики халцедонски осудио, од младога нашега говорника пуштена, проузрочила је страшну холују са оне стране; и можда би ова и мене застрашила, кад би ме ма шта застрашити могло, да не рекнем оно, што ређи за дужност налазим Ја ћу дакле ипак том тврдом бастиону мога господина противника приступити, носећи у руци место лука и стрела луч повестнице, не намеравајући ништа друго већ видити, да ли је онако заиста, како протуговорници говоре.

Пак да би и друга браћа у овом сабору, која нису баш ових дана хисторију васионских сабора читала, или су повода имала и у млађе своје време читати је, видила како ствар стоји, молим вас све пријатељски, да ми допустите да неке ствари, које овамо спадају, онако наведем како сам их ово дана у повестници тих сабора нашао.

Ви, господо, хоћете из васионских сабора да докажете, да патријар има бити председник овога сабора. Ово би вам само онда могло поћи за руком, кад би и на васионским саборима увек онај председником био, који је достојанством први; кад би васијонски сабори били исто тако састављени, као што је овај наш; и кад би се на њима једнаки предмети одправљали. Јер ако само једно од овога није чисто онако у васионским саборима, као што је у нас, онда не можете од тих сабора доносити закон за овај наш.

Казао сам већ, да је васионске саборе сазивао цар. Ти

су цареви били: Константин, Теодосије, Теодосије мали, Валентинијан, Марцијањ, Јустинијан, Михаил Погонат . . . .

Ви сте тврдили, да је онај председавао сабору, који га је сазвао. Но ми видимо, да је у Никејском сабору председавао пана римски по својим легатима, епископу Озију, и презбитерима римским Виту и Винценцију. У Ефеском сабору председавао је патријар Александријски Кирил. У Цариградском другом седио је на председничкој столици патријар цариградски Еутихије и т. д.

Ко дакле од вас вели, да патријар ваља за то да председава у овом сабору, јер га је он сазвао, што је тако и у великим васионским саборима било, (епископ Грујић), тај стоји на слабој нози, пошто видимо, да није тако било, како нам он казује.

Из овога наведенога видимо даље и то, да на васионским саборима није увек био председником епископ римски, премда је првенство његово пред свим другима било у она времена по свима признато, него је председавао или овај или онај патријар, и то у име своје а не као заменик епископа римског.

Сад ћемо погледати, ко је био на васионским саборима, да видимо, јесу ли ти сабори били тако исто састављени као што је овај наш.

Ја сам у повестници васионских сабора нашао, да су у њима били сами епископи, т. ј. епископи, архиепископи, митрополити, патријарси. Тако је било на Никејском сабору 318 епископа; на Цариградском првом 150 епископа православних и 36 јеретичких Мацедонијанаца: на Ефеском сабору било је епископа 198. на Халцедонском 600, на Цариградском другом 164, на Трулском (од г. 680.) 166.

Чланови тих васионских сабора били су дакле сами епископи: а на овом нашем ево видимо да имаде више световних чланова него из клира.

Такову исту различност налазимо између васионских сабора и овога нашега и онда, кад погледамо на предмете, који су се тамо расправљали, и који се овде имају расправити.

Никејски је сабор био сазван нарочито ради јереси Аријеве, који је порицао једносуштност Бога оца и Бога сина.

Први Цариградски састао се да уклони јерес Македонија, који је порицао божанство св. духа; Ефески сабор буде позван да стави границе јереси Несторијевој, који је учио, да су у Христу две природе између себе раздељене и различне: а Халцедонски сабор имао је одбранити црквену науку баш од противне јереси Еутиха, да у Христу нема више него једна једина природа (монофизитизам); Цариградски други имао је осудити Трикапитулум: а Трулски науку Софронијеву о једној вољи у Христу. И тако видимо, да су васионски сабори нарочито о догмама радили, ми пак нити смо кад догме за предмет нашега овога сабора имали, нити смо на то овај пар позвани. Радило се на васионским саборима и с другим предметима као: о достојанству ове или оне цркве, о Павлианском крштењу, о дисциплини црквеној, о уставу цркве, о браку свештеника, о приликама јагњета и т. д. Али су ово све ствари, које на наш овај сабор не спадају.

И тако се не слажу ни са ове стране сабори васионски са сабором овим нашим.

Најпосле није ни начин један, којим су састављени сабори васионски и наш овај сабор. На саборе васионске долазили су главом епископи, који су хтели: на овај наш долазе изабрани заступници свештенства и народа; онде је сваки по својој особи био старији или млађи како је у реду једноврстне браће изван сабора стојао, овде су сви чланови равни, јер не представљају своју особу, него своје комитенте. Пак ако је тамо сасвим наравно било, да је најстарији својим особним достојанством свима другима предходити морао, то је овде опет сасвим наравно, да се онај вољом свију означити мора, који ће председничку столицу да заузме.

Гледали дакле ма с које стране саборе васионске, налазимо, да међу њима и међу овим нашим нема једнакости; а од туда следује, да од оних за овај наш не можемо доводити конзеквенције. Са овим пак пада сасвим разлог онај, који је г. архим. Анђелић из васионских сабора за председедништво патријара на овом нашем сабору донео.

Спуштајући се мој вредни пријатељ архимандрит у новија времена, рекао је: да се не да сумњати, да је срб-

ска црква примила обичаје оне стране, од куда су Срби узели веру.

Ја држим, да слогови: „може се мислити," „не да се сумњати" и подобни, ни у којој логици и ни у којој препирци доказа не садрже никаква; а и овде ће се тежко ко наћи, који ће се тим слоговима убедити дати. Аргументација ова вреди у толико мање, што члан оне исте странке, г. парох Јовановић, рече, да је код Срба цар Душан то другачије наредио пренесавши расправу о стварима, које на овај сабор спадају, на скупштину земаљску.

Кад смо овамо прешли, пренели смо исте обичаје, рече нам даље г. архим. Анђелић. Но не казавши нам, какви су обичаји пре нашега преласка тамо под царевима нашим постојали, није нам казао, ни какве смо овамо пренели.

Истина је, да није могуће представити сабор без руководитеља, без човека који ће закључке доносити, или боље проглашавати: али је на сваки начин могуће представити сабор у ком тај руководитељ није митрополит или патријар. Премиса дакле мога пријатеља не одговара закључку који је он хтео из ње да изведе, а такови силогизам кажу да није добар, и да ништа не доказује.

А ко би други и могао бити председник у нашем сабору, него онај, кога је црква себи за главу поставила, и кога цар Леополд и царица Марија Терезија називају главом народа: а то је наш митрополит и патријар. Овако је завршио мој велештовани противник, г. архим. Анђелић, своје хисторијско доказивање, да је патријар природни председник овога нашега сабора.

Је ли патријар глава наше цркве, то ће расудити она странка, која свршене богослове, свештенике и епископе у свом крилу има: ми, који смо само катихизис слушали, учили смо и држимо, да наша црква само једну главу има, а та је спаситељ и искупитељ наш Исус Христос.

А да патријар није глава народа нашега, то се види и из §. 2. и §. 3. решкрипта деклараторијума, у ком баш она царица Марија Терезија, коју предговорник наводи, изјављује, да је наш архиепископ и митрополит, по сада[illegible]ем

пак патријар, само у црквеним стварма врховни предстојник нашега народа, а глава тога народа да није никако.

По овом стању ствари нити је патријар глава наше цркве, јер то наша вера не допушта, нити је царицом Маријом Терезијом означена глава народа, јер се та царица изрично против тога ограђује: но том дакле не стоји оно, што г. предговорник за подлогу наведе, и тако не може стојати ни оно, што он из те подлоге изведе.

И на овај начин чини ми се, да г. архим. Анђелићу није за руком пошло вештом његовом беседом доказати оно, што је доказати ишао. А сад ћу прећи к разлозима преосвештенога г. епископа будимскога.

Преосвештени говорник говорио је тако лепо, тако умерено, тако логички, да сам га са великим задовољством слушао. Но у толико ми је више жао, што се са садржајем његове беседе сложити не могу.

Г. епископ нам је представио, да није могуће да се народ српски није саветовао, кад је хтео овамо прећи: а шта је било природније него да се скупио око онога, где је било „средоточије“ цркве и народа, око свога патријара, и ту су се дакле саветовали под председатељством његовим.

Пре свега морам напоменути, да сва сила овога слога лежи у речима: није могуће, а ова формула доказивања не налази се ни у једној науци о доказима. Много се којешта чини, да није могуће, па је и опет било: а много се нама чини да није могуће, што је у своје време било са свим наравно.

Тако је и овде. „Средоточије“ народа нашега у оно време било је не у патријару Арсенију Чарнојевићу, него у деспоту Ђорђу Бранковићу: а то најбоље доказује писмо патријара тога реченом деспоту писано у ком га преклиње живим Богом и свим светима, да гледи да избави и њега и народ од тешкога ига турскога. Ово писмо сачувано је у нашој повестници, и може га сваки у Рајићу наћи и читати.

Даље, сваки се може из повестнице уверити, да онда, кад је патријар Арсеније народ овамо превео, није било

никаква сабора код патријара: јер Турци су већ били начули, у каквом је одношају стојао деспот са римским царем, а Срби су знали, да Турци нису доброћудне овчице, па да ће пустити Србље да се на сабору договарају, како ће да пређу к најљућем турском душманину. Ту се, господо, све радило крадом и кришом па се по најтајнијем договарању и без сабора и без председника кренуло све, што је осећало, да му се глава на рамени њија.

За тим долази преосвештени говорник на прво доба после нашега долазка у озе земље, и „мисли“ да је „морало“ бити сабора више, и „држи“, да на тим саборима „није могао“ други бити председником.

Ја опет са своје стране држим, да овим слоговима није ништа више са стране господина епископа речено, него што сам ја рекао, кад сам у првом мом говору казао, „да се не зна“, како је у то доба било, јер нисмо срећни, да имамо извора из тога доба за ове ствари. Сва је разлика између мене и преосвештеног господина предговорника у овој ствари та, што ја просто кажем, да се не зна, а он то исто у лепе речи увијено пред нас износи.

После овога наводи г. епископ, да смо касније имали више сабора, у којима није било комисара. Такав је био што му се чини онај сабор на ком је свитак установљен. Но свитак је издала царица г. 1753.: а у саборима, који су пред овом годином предходили, били су већ царски комисари. Год. 1749. био је комисар барон Христијан Хелферих, и на том је сабору била тако велика строгост, да пре долазка комисара посланици нису смели никакве седнице држати, да, нису смели ни у саборску дворану долазити. Год. 1748. био је комисаром генерал Енгелехофен. Године 1844. био је комисаром исти генерал. Одовуд се види, да је у свим саборима, који су држани пре него што је царица свитак издала, били царски комисари, а тим се побија садашњим мњење које нам је г. епископ о том приопштити изволио.

Исто тако не стоји у складу са повестницом онај навод преосвештеног говорника, да ни на оном сабору није било комисара, у ком се завела „народна хусарска регимента.“

Ту је регименту устројила влада, и цар је допустио, да се народном звати може, а сабор је од г. 1735. био позван, да што допринесе на трошкове те регименте. Нак и на том сабору био је такођер кр. комисар, и то ген. гроф Т р а у п.

Хотећи потврдити наведено своје мњење о кр. комисарима, нашао је г. епископ за добро казати, како „мисли," да су тек са год. 1769. почели кр. комисари бивати на нашим саборима. Но ја сам тако срећан, или боље рећи несрећан, да сам у повестници нашега сабора кр. комисара већ 1707. год. нашао, и тај је био војени саветник К а р и ј а н, а пре те године истекла је царска наредба, да се наши сабори без комисара држати не могу.

На даље разлоге преосвештенога господина будимског доћи ћу на другом месту, а овде морам прећи на тврђење поштованога господина Мандића, за кога ми је жао, што му болест не допусти, да га у средини нашој имамо. Нарочито ми је пак жао, што га нема овде, јер је у свом говору рекао, да обстанак сабора зависи од тог, како се ово питање реши, а ја бих га морао на то позвати, да нам разлоге тога наведе, што нам је за добро нашао без разлога напоменути.

И г. Мандић је рекао, да се кр. комисари тек са трећом десетином VIII. в. на нашим саборима појављују, а ето сам ја тај час показао једнога већ у првој десетини истога столећа.

Даље наводи г. Мандић, да је год. 1790. администратор митрополије сабору председавао.

Али ето ја јучер прекјучер нађох у актима тога сабора, да је том сабору за председника изрично кр. комисар ген. гроф Ш м и т ф е л д од цара именован био.

Пре него што се са повестницом растанем, морам дуг свој одужити и г. пароху Јовановићу, који је имао љубав опоменути ме, да је и год. 1848. и године 1861. патријар био председником сабора.

Споменувши мимогред, да су обе те скупштине биле политичке, а не наши обични народни сабори, приметићу господину Јовановићу, да се можда не сећа, а можда и не зна, да је год. 1848. патријара Јосифа Рајачића народ скоро

силом натерао, да ту скупштину сазове, и да је вољом народа а не природним каноничким правом на чело те скупштине стао. А год. 1861. наименовао је цар истога патријара председником сабора; дакле видимо и опет да патријар није председавао ни тому сабору правом васионских сабора и хијерархичном природом него усљед именовања царева.

И са овим држим, да смо се могли довољно разумети, што се тиче природног каноничког и хисторијског права патријарова на председништво у овом сабору, и да смо се могли уверити, да се то право не даје извести ни из васионских, ни из наших народних сабора, ни из канона, ни из других установа.

Други разлог за предлог г. Анђелића навео је преосвештени епископ будимски, тај, што сабор овај носи на себи печат црквеног сабора, и по том му само врховни архијерej може бити председником. Носи пак овај сабор печат црквеног сабора на себи из тога, што се на њему бира представитељ цркве а ово је бирање „по превосходству" дело црквено. Даље изводи г. епископ печат црквени за овај сабор из тога, што се на њему ради о дотацији свештеника. Ови су у прва времена живили од милостиње, коју је народ приносио, и пошто је том свештенство управљало, тако ваља и сада дотација да се сматра за имовину цркве, и да стоји под управом епископа и свештенства.

Г. епископ наводи даље, да по канонима имају епископи и свештеници управљати и шпиталима, и фундацијама на благодетелне цели постојећима, и у колико се сабор у то меша, то бива само по „снисхожденију" цркве, али се тим печат црквени на њега удара.

А најпосле и школа је почетак цркве: ове спадају на цркву и имају печат црковни.

Ја ћу само укратко да означим напрема овом наше становиште.

Представитељ цркве спада истина у цркву, али кад се он бирати има, онда баш не може ни он ни који од епископа председавати сабору, јер њега нема, а епископи су кандидати.

Милостиње, које је народ цркви приносио, чиниле су истина имовину цркве, и спадале су под управу пресвитера и епископа: али дотација свештеника није више милостиња, него се узима из цена, из имовине световних чланова цркве. А где се тиче цена чијег, ту се не може дати право да њим располаже онај, који има да прима, него ту има најважнију реч онај који ваља да даје.

Истина је, да су свештеници у прва времена шпиталье и друге добротворне заводе дизали, па је онда било и право да они њима управљају. Али сад је на све стране другчије; сад управља свуда таковим заводима онај, који их подигне; по самој својој природи нити су такови заводи црквени ни не црквени. Сад је те заводе редовно преузела рука световна.

И код школа имам приметити, да се оне већим делом баве наукама световним, и по том имају управо характер световни.

Ја бих дакле реко, да овај наш сабор не носи искључиво печат црквеног сабора на себи, него да се на њему ради о неколико ствари, које се спољашњости цркве тичу, али много више о стварима, које спадају на живот народа световни.

И тако пошто сабор овај не носи изкључиво печат црквеног сабора на себи, него се на њему понајвише о световним народа нашега делима ради, пошто дакле не стоји предпоставка г. епископа, то судим, да не може постојати ни она консеквенција, коју преосвештени г. епископ будимски хотијаше извести, т. ј. да овом сабору председником мора бити предстатељ цркве, патријар.

Нека господа, као г. архим. Анђелић, г. арх. Живковић и г. Јов. Живковић позивају се и на министарски допис, услед кога је свети патријар овај сабор сазвао, пак вели, кад је и сама влада признала патријара за председника овога сабора, како ми да то не чинимо.

Но ја сам већ у првом мом говору навео, да је угарски министар ово питање мимоишао, не хотећи у нашу аутономију задирати.

Али да он то није тако мудро учинио, и да ма која влада нама какву наредбу октроише: онда би била наша најпреча дужност таковој наредби на супрот ставити се: ја би био међу првима, који би глас свој на обрану права народњег против октроисања подигао, а горе именована господа грешила би грдно проти својој дужности као чланови народног сабора, кад би понизно приклонили главе онде где им ваља мужевно законити одпор дати.

И г. Мандић изволио је у свом говору казати, да је уг. министар под речју „vezénylet“ разумевао управо председништво.

Ја пак велим, да је уг. министру врло добро знана реч „elnökség“ председништво, па кад је он ту реч употребио онде где је положај патријаров у синоду означио, то би је заиста употребио и овде, где је имао положај патријаров у сабору означити. Па кад он то није учинио, то је очевидно, да или није држао патријара за председника овога сабора, или да није хтео мисао своју сабору наметати. А кад је министар тако или праведан или деликатан био, за што ми да будемо и према њему и према себи неправедни, па да из његових речи изводимо за нас закон, кога он сам прописати нам не држаше за сходно.

Али ја имам разлога и даље поћи, и тврдити, да уг. министар није ни могао под изразом „vezénylet“ разумети председништво.

Ком је хисторија чланка IX. од г. 1868. позната, тај ће знати, да је у њему најпре стојало, да се сабори, наш и романски, под председништвом дотичног митрополита држе. Али се проти тому дигне одпор баш за наше стране, јер ми не могосмо допустити да угарски сабор наш народни конгрес без нас за нас организује, те тако буде опредељење председништва тога из закона тога изпуштено.

Сад може ли ко помислити, да је уг. министар могао оно опредељење у свој допис узети, које је морао из законског предлога изоставити? Он то чинити нити је могао, нити као министар смео, а нити је као искусан државник хтео.

И за то је и употребио реч, која сабору не може пређудиковати, да питање о председништву самостално реши.

У осталом морам још ту умирење ваше и то навести, да може други сабор водити, а други му председавати. Тако сви знамо, да угарски сабор води Деак, а хрватски барон Раух, па нити је Деак председник угарскога, ни барон Раух председник хрватскога сабора.

Сад ћу прећи на разлоге из опортунитета. Г. архимандрит Анђелић рече: ја бих желио видити тога епископа који би седио у сабору, у ком не председава патријар. Овако стоји у мојим запискама за ележено. Ако је истина, како сам забележио, онда држим, да је нашим архијерејима овим речма нехотице неправда учињена. Јер држим, да ће нашим епископима свака овде донешена наредба, која правну силу задобије, тако исто света бити, као ма ком другом од нас. Та ми смо овде сви равни, сви једнаки; и ко би рекао да епископи над сабором, над његовим закључцима стоје, тај би порицао њихов положај у овом сабору, по ком су они исто тако чланови сабора као и остали, тај би их сабора искључивао.

Г. архим. Живковић пак примети, да би ми целу ону страну из председништва искључили, кад би установили, да може и други ко изван патријара бити председником сабора, јер нико од оне стране не би се ни у случају да буде изабран председништва примио у сабору у ком седи патријар.

Ја на ово имам само то приметити, да се овде ради само о председништву за овај сабор, и да је са наше стране већ предложен за председника сам свети патријар. Приговор дакле г. архим. Живковића нема ни темеља ни повода.

На онај разлог г. архим. Живковића, да је црква сачувала јединство народа, и да за јединство народа имамо тражити гаранцију опет само у цркви, одговорио је млади мој пријатељ др. Касапиновић, како ми се чини, и достојно и довољно; ја ћу овде само то приметити, да цркву нашу чини и хијерархија и народ, што ето и ви одобравате; пак ако црква има заслугу о одржању јединства народног, зашто да право председништва има припадати само хијерархији? При-

пада ли пак то право и хијерархији и народу, онда се и не може другчије решити, ко да буде председником овоме сабору, него путем избора по овом сабору. а то је баш оно. што сам ја предложио.

А да народу више припада заслуге, што је сачувано јединство народа нашега, него хијерархији, види се већ отуда, што имамо примера, да је уз хијерархију ипак један део нашег народа отишао у ислам, други у католицизам: а они који су остали у јединству остали су у том понајвише по свом чврстом карактеру, по неугасивој љубави к племену, по основном значају нашем патријархалној кристализацији. К том су допринели истина много и црквени обичаји: али ми имамо још више народних обичаја, који су цркви у том помагали. Гусле су гудиле истина пред црквом и намастирима. али су оне гудиле и пред појединим вратима, на јавни зборови, у шумама, у збеговима; а уз гусле је помагала мајчина песма, љуљајући чедо у колевци, ношајући га на рукама, пратећи га од колевке до сватова, да . . . до гроба. Из заслуге дакле народа изводити право за хијерархију и то искључиво за њу, чини ми се да нема своје форме.

Г. архим. Живковић наводи и још један разлог опортунитета говорећи: кад не би у сабору овом био председник патријар. могло би се догодити, да синод узме противан положај напрема овом сабору. Ја не видим снаге у овом разлогу. Јер синод може са сабором у противан односај стати и онда, кад је патријар председник сабора. У сабору решава већина гласова; буде ли ова на оној страни, која се случајно са патријаровим мњењем не слаже, онда патријарово председништво у сабору неће нимало од помоћи бити, да синод други положај не узме, кад се са мњењем патријаровим слаже. А ако ће патријар и епископи према сабору да буду лојални, па да се закључку већине поклоне, онда синод неће доћи у сукоб са сабором ни онда; кад патријар на председничкој столици у овом сабору не узседи, јер ће и он и епископи у сабору бити, своје разлоге навести, и своје гласове дати.

Но да погледимо у повестницу. Год. 1769. није ни било питања о председништву сабора; митрополит је био на сабору у оном положају, против кога епископи и уобште хијерархија ништа не имадоше, а ето ни сада немате. Пак и опет, у какав је одношај стао разглашени синод од 1776. године на против сабору од године 1769? У најнеповољнији. Него је одмах и следство тога осетно. Народ се против епископа побуни, те ови морадоше у Беч трчати, да богораде владу, да оно не потврди, што они противно закључцима сабора предложише.

Нека, господине архимандриге, нека синод стоји као различно тело уз сабор овај, као тело самостално. Узима ли синод што на закључке саборске приметити, нека примети. Сабор ће уместне приметбе сам радо одобрити; а приметбе, које не буду имале разлога, неће тим самим моћи сабор у ваљаном пословању да прече. А и боље ће бити, да патријар не буде председником сабору, него председником синоду, јер ће тако сабор и синод као два тела, самостална и независна, бдити над правима и користима нашега народа.

Има господе на оној страни, која веле: Романи су председништво на свом народном сабору свом митрополиту дали. Јесу, али не на темељу каноничном или природном, него што су сами за добро нашли тако установити.

У осталом Романи су од нас млађи на том пољу; и ми не треба да се угледамо на народ који има мање искуства од нас; него ваља да питамо, шта чине народи, који су од нас и старији, и искуснији, а код тих ћемо наћи, да су имајући и позитивних установа за природно какво председништво онај час к изборном приступили, како је пречка престала, која им није дала то природно право прије извршивати. А Романи ће, о том можете бити уверени, одмах потражити право избора, како опазе, да им вечито председништво смета, јер су Романи народ практичан, и свагда траже оно, што им у корист иде, не упуштајући се у бој за институције, које им на штету служе.

Други су пријатељи са те стране наводили за природно председништво патријарово то, што би ми тим све-

тињу патријарову у очима нашега света погазили, кад би му природно председништво одрекли. Тако рече велештовани г. прото Трбојевић. Но мени се чини, да је г. прото нешто с ума сметнуо. Ја сам предложио, да се призна начело избора у погледу на председника овога сабора, али сам одмах и то предложио, да се њ. светост патријар Самуило једногласно за председника извиче. Нека ми дакле хваљени господин говорник допусти, да запитам, да ли се светиња патријаровог достојанства у очима народа гази, кад ми њега слободним избором на председничку столицу позовемо, или му се тим то виша сјајност даје? Та свети патријар је сам пре неки дан казао, да је сила слободног избора чудновата; она је у стању болника излечити, и човека над обичном снагом задахнути. И то је призната истина. Нема лепше за човека среће, нема веће сласти, нема сјајнијег одликовања него кад га слободна воља народа на оно место позове, на ком му се или срећа, или поштење, или будућност народа, или све ово, пак и сама судбина рода у руку даје. О сети свети патријаре, онога часа, кад те је народ за свога митрополита и патријара изабрао; поврати се у оно узвишено стање и срца и духа и воље: сад ти равну радост, равно узвишење нудимо: пружи руку, прими понуду народа; узвиси себе, узвиси овај сабор: осветлај образ и себи и народу, да се други народи, сугрђани наши, подиве нашој љубави, нашој слози, нашој величини духа! пружи десницу, прими нуђену славу . . . Знај да за мном и за мојим пријатељима у овом свечаном тренутку стоји цео наш народ! (Овде се роди велики жагор међу владикама и калуђерима; чује се са њихове стране: он то не може учинити. Патријар се колеба; но најпосле премда слабим одпором, али ипак не прими понуде). Не примаш! Није добро! Следства тога наше око сад превидити не може: но ми смо своју држност испунили!"

У том је глас говорнику од дугог говора и велике врућине тако попустио, да сви повичу, нека сутра дан настави. Тако и буде, те се седница око 2 сахата по подне заврши.

Тридесет први дан.

1. Јулија, у уторак. Саборска седница. Започе се у ½ 10 сахати пре подне. Дворана би препуна народа, који жељно очекиваше да се неки велики посао сврши. Пошто се прочита записник и оверови, пређе се на дневни ред.

Др. Суботић продужујући своју јуче прекинуту беседу проговори: „Јуче сам прешао разлоге, које су господа са оне стране за природно председништво патријара у овом сабору наводила. Остало ми је још разложити говор г. Јована Живковића у оној страни, у којој наводи оно, што га побуђује in eventum да од свога првога предлога одустане и нов мериторни стави.

У разматрање овога новога мериторнога предлога г Живковића не могу се упуштати, јер није у своје време изнесен, и није о њему дебатовано, не може се дакле о њему ни гласати.

Али је г. Живковић у свом закључном говору навео ствари, које заслужују, да се изближе развиде, јер се и за предлог г. архим. Анђелића страном употребиће, страном употребити могу.

Г. Живковић даје у почетку свога закључног говора г. мајору Тапавици сведочбу, да је мало говорио, али много казао. Ово ме доводи поштованом к мом старом пријатељу, г. Тапавици. Мило ми је да је велепоштовани мој пријатељ говором својим многима у овој скупштини угодио; али ми је жао, што се са садржајем говора му сложити не могу.

Учени г. говорник навео је таки у почетку говора свога, како устаје, да означи становиште, на ком као царски частник и — као изабрани народни посланик на овом сабоду стоји.

Премда ми држимо за част, кад видимо међу нама овде и царска частника; али мислимо, да у овој скупштини сви ми само једно становиште имамо, имати можемо и имати смемо: а то је становиште народног заступника. Како когод стане на два становишта, онда може а често и мора сам са

собом у сукоб да дође: царски частник хоће да се удари са народним заступником: и онда може наступити прилика да судбоносни закључак зависи само од тога, ко ће бити јачи, или царски частник, или народни заступник. Па да изведем на чисто своје становиште напрема старом свом пријатељу, изјављујем, да га као царског частника поштујем, али сам-уверен, да ће у нашој дружини једино као народни заступник стајати.

Г. Танавици допадају се скупштине у којима се председници не бирају, него су или по именовању или по достојанству такови. Каже нам, да је тако било и у Угарској и у Хрватској: да је и сад тако и у Бечу, и у свим цислајтанским саборима: па да би он био задовољан, кад би наш сабор имао важност сабора угарског и хрватског; и да Чеси и други Цислајтанци друго што и не траже.

На ово морам пријатељу приметити, да је и мени врло добро позната та осамстогодишња срећа угарска и хрватска. Али можда њему није познато, да су и Мађари и Хрвати с обе руке пограбили прву прилику, која им се удесна пријави, да се те осамстогодишње среће ослободе.

Би ли могли и помислити, да би нам паметни народи одобрили, кад би ми ону срећу сад у данашње време сами искали и правили, коју су други народи само за то сносили, што су је сносити морали: и да ми ону старину, коју су други срећнији народи баш у наше дане као невољу и незгоду одбацили, уводимо у нас као новину на своју невољу у паћ бољем и искуству и примеру?

А што се Чеха и других Цислајтанаца тиче, нека ми поверује г. предговорник, кад му кажем, да би они весели били, кад би се те њим хваљене среће што прије опростили, и да и они као и Мађари и Хрвати знаду подпуно увидити, да је избрани председник сабора сасвим што друго од председника, кога други ко поставља. Док је избрани председник частник скупштине, природни јој је председник . . . господар!

Но другчије стоји ствар са оним наводом г. Танавице, да интерес нашега народа изискује, да патријар буде председником свагдашњим овога сабора.

Овај разлог заслужује пуне позорности. Г. говорник труди се свој разлог овако развити. Интерес народа нашег ниште, да се достојанство патријарово што више сија, јер ће он другом свету са тим више импоновати: треба дакле да му дамо вечито у сабору овом председништво, јер ћемо му тим достојанству само то већу сјајност дати. На ово мора ми се приметити, да ми и не идемо на то, да се достојанство патријара умали. Ми нећемо бити противни, ако се патријару даде у овом сабору место више свих других: нека му се даде блесак што већи и сјајнији: архијерејски престол, балдахин, гримиз и свита. А кад се к тому за председника слободном вољом сабора изабере, хоће му заиста достојанство, као што сам јуче рекао, још већма сијнути и више ће му тим сијнути, него ма чим другим! Али бринући се за патријарово достојанство не смемо из очију изгубити добро народа. Је ли патријар пријатељ народа, испуњава ли он своје велике дужности на славу своју, на славу цркве и народа свога: можете ли и посумњати, да би, баш кад би се начело избора у својој чистоти и за будуће задржало, ко други за председника изабран био? Не можете! Али да превртнемо лист. Ако се догоди невоља, на добијемо патријара, који ће се држати за господара народа нашега: ком је друго какво пријатељство милије или важније него пријатељство народа: који своју славу и корист у другом чему тражи а не у корисги и слави свога народа: како би стојало онда са добром народа, ако ми сада за онда одредимо, да такови патријар мора со ipso да буде и председником нашега сабора! Избор као начело даје се, господо, врло добро сложити са достојанством патријара: али природно председништво патријара може доћи у најжешћи сукоб са добром народа!

Сад приступам к закључном говору господина Јована Живковића.

Овај г. предговорник нашао је за добро оној господи, што тамо седе (свештеницима), особиту учтивост показати, говорећи, да њих треба да имамо у нашем сабору, да нам викну: „стојте, ви идете предалеко“ кад ми са своје стране забраздимо. Ја немам ништа против умиљавања, које у овим

речма са стране г. говорника напрема оним свештеним особама лежи; и ја уважавам свештенике, и ја желим да се увек у овом сабору нађу, и у њему највеће п поштовање уживају. Али у колико би се оне речи говорника и на нас на овој страни односиле, морам приметити, да ћемо ми свагда за дужност своју сматрати, да најпре рад свој добро промеримо, пак да ћемо сами себе чувати, да границе не прећемо, које нам добро народа и светиња наше цркве прописује. Ми желимо дакле ону господу свагда у својој средини имати и видити, али не из узрока који је г. Живковић навео и који се са нашим образом не слаже, него по том, што им то право по хисторији нашој припада, и што се овде и о таквим стварима ради, које се њих и њиног сталежа тичу, а ми држимо да није право, да се о њима без њих што установљава. Наш је задатак, да сви као разноправни чланови сабора успоред идемо на добро цркве и корист народа: а ако би она господа заузела положај, који им г. Живковић указује, онда би они лако могли из равноправних сучланова постати цензорима мисли и судијама говора веће чести саборских чланова, а тим би се нарушила она једнакост међу нама, која хармонично и братско деловање уветује. Један од мојих пријатеља са ове стране напоменуо је како се 1769. године царски комесар возио у саборску седницу на хинтову са 6 коња, а поред хинтова ишла су два православна епископа пешке, један с једне стране кола, а други са друге. Г. архим. Анђелић запитао је за имена тих епископа. Ја му могу у том послужити. Један се звао Висентије Јовановић Видак, а други Арсеније Радивојевић; онај је био епископ темишварски, овај славонски. За што су ову околност напоменули моји пријатељи? За то, да би се чували од противне крајности, па да не иште наша висока хијерархија, да сад она седне на тај хинтов шестоконьи, а народ да иде пешице уз њега. Хришћанска једнакост ваља да влада у овом сабору: онда ће се радити лакше и радити боље.

Даље наведе г. Живковић, да при решавању питања о председнику овога сабора није меродавно једино само начело, него да се ту ваља обазрети и на политичку мудрост.

а ова нам саветује да чувамо пре свега јединство наше, које је остварено у бирању патријара.

И ми нисмо противници политичке мудрости; и ми идемо на то да јединство своје сачувамо, што више, да га утврдимо. Али не можемо да увидимо, да је јединство то остварено у бирању патријара, или у патријару, и не можемо да разумемо, како се вређа оно јединство које је досада „једино у особи патријара оличено било.“

Истина, до сад су се наши сабори понајвише бавили само бирањем митрополита, патријара; али сад су настала срећнија времена; данас се ево састао сабор, и то на темељу закона, а не на темељу добре воље, и састао се усљед признате државом и круном и ујамчене наше аутономије, не да бирамо патријара, него да уредимо најважније наше народне послове. Данас је дакле остварено наше јединство у скупу, где смо као народ признати, у овом сабору. И ако је избор патријара ујамчен био привилегијама које су римски цареви народу нашем дали, али уједно то као знак милости ознаменовали, то је сабор овај ујамчен државним законом, који нам га даје као право а не као милост. А осим тога имаде и овај сабор оно исто јемство привилегије, које и избор патријара.

Овим дакле сабором и по њему остварено је наше јединство у заступству народа, у народу самом; а ово је јединство и много наравније и много јаче него јединство које лик свој има у једној ма како високо стојећој особи. Ми знамо, да су сабори наши од г. 1769. и 1790. много више јединство нашег народа представљали и утврдили, него сви митрополити, које смо до данас имали; и ми ћемо само онда имати гаранције за јединство народа, кад та гаранција у народу самом, у његовом сабору буде како ваља остварена и оличена, а на то смо управо овамо дошли, да за то гаранције потражимо и нађемо.

А што се тиче онога јединства, које је досад у избору патријара и у његовој особи оличено било, то остаје не дирнуто по досадањем начину и онда, кад ми овом сабору председника бирамо. Патријар ће се и одсада бирати као и досада;

он ће у сабору седити или као изабрани председник сабора или као што је и до сад седио као први члан тога. Он ће, кад сабора нема, бити оно исто, што је и до сада био, с том само разликом, да је до сада сам стајао без подпоре, а од сада ће имати у новим нашим институцијама подпору снажну и сталну.

Начело дакле, које ми препоручујемо, не удара на политичку мудрост, коју г. Живковић заступа: а кад тога није, онда баш сама политичка мудрост саветује, да се начело држи и прими, јер је начело иначе најтврђе подножје, најјачи штит и најсигурнији вођа на политичком заточишту.

Г. Живковић вели: да ваља да постоји орган, јер форма dat esse rei. А зар ћемо ми остати без органа, ако не буде патријар изабрани председник овога сабора? Или ако не буде никако председник овој скупштини? У том ћемо стајати управо онако како смо стајали и до сада, као што сам то мало пре показао.

Али имаћемо ми, господо, орган, и то снажнији него патријар, саборски председник. Ми идемо да уредимо наше црквене општине, да устројимо скупштине дијецезалне, да организујемо овај сабор, да створимо контролско тело: ово су, господо, органи, којима ће сам народ дисати, говорити, живити и себе заступати: и ако су мађарске вармеђе и мађарска дијета били бољи и снажнији орган од ма кога палатина или канцелара, што ће сваки допустити, јер су то векови показали, и јер је то народ мађарски сто пута изрекао, то се не може приговорити ни мојој речи, кад велим, да ће општине, дијецезалне скупштине, и народни сабор много јачи и бољи орган народа нашега бити од ма кога епископа или архиепископа. Ви ћете рећи, али ако нам се не даду скупити? а ја вам одговарам: она сила, која те органе угуши, запушиће много лакше уста једноме човеку, и сломиће много пре силу поједине особе.

Ово ме доводи на поље наше повестнице, управо на поље историје наших сабора. Господо моја, ево већ пети дан како ви тврдите, и како се трудите доказати, да патријару нашем, дотично митрополиту, припада природно право на

председничку столицу у овом сабору. Ја са своје стране доказао сам, да је г. 1790. и г. 1865. краљевски комесар краљевским декретом за председника онданњим саборима именован био. На како се не нађе ни један од г. епископа, да том чину круне приговори; колико се опомињем, није ни њ. светост, патријар Самуило, право, које му по вашој науци припада, рекламовао. Чујем, где каже неко од вас, да то није чинио ни народ! Народ је, господо моја, 1774. и 1776. године за своја права витешки устао: и његовом одпору има се једино приписати, што су регуламенти од год. 1770. и 1777. опозвани! А ако није председништво у сабору за сам сабор поискао, није чудо; председништво то завијено је било течајем једнога века у густу таму, а ми знамо да је народ наш у XVIII. био вештији сабља него књизи. Али код вас се чудити, господо, за што сте ви у XVIII. веку тако исто познавали васионске сборе, као и данас: ви сте онда управо били једини који сте били позвани, да познате права народа, и да му их казујете.

Но немојте још закључити суд о народу. Год. 1865. било је овде неколико чланова из народа, који су питање о председништву покрепули, али их ви, господо, нисте подномагали, и морали су занемити.

Овим сам само то хтео показати, да је при свем том, што смо у митрополитима имали органе оне, које ви сад браните и тражите, да је опет пошло за руком влади једно право наше за другим из обичаја извести; и да је најеминентније право народа нашег, право избора митрополита на нулу сведено, премда смо кроз цело то време имали митрополите, и међ њима по гдеког савим честитог човека. Да ме сваки разуме, морам укратко казати, да нам привилегије признају право propria auctoritate бирати митрополита, а год. 1842. видимо, како краљевски комесар усред сабора српског најављује, да се сви морају за три дана у једној особи сложити, јер ће иначе цар право привилегијално погазити и митрополита именовати. Је ли ту сенке од избора, који има да буде по својој вољи, propria auctoritate.

Господо моја! институције, ваљане институције одр-

жавају народима слободу, права и достојанство; а поједине особе слаба су узданица. То су други народи одавна увидили и казали, па по том и радили; и нама дакле ваља настојати, да установимо такове институције, па да њима поверимо чување наших права и нашега поштења: а појединн је човек тек човек, па се он звао баном или патријаром или како другачије, то је све једно.

Сад сам свршио преглед разлога, који су за предлог г. архим. Анђелића, за природно председништво патријара у овом сабору наведени, и за које ми се чинило, да нису са сиране мојих пријатеља са ове стране обширније претресени.

Имао би сада рећи коју у обрану свога предлога. Али пошто сам неке разлоге против мога предлога наведене већ у течају овога говора претресао, а нових разлога са своје стране за њега навести немам: то ћу се ограничити само на то, да оно, што сам у првом говору навео, у кратко скупим, и тако скупштини помогнем, да се лакше опомене онога, што је први дан ове дебате речено, па је после толиком масом мисли и навода претрпано.

Из дуге ове за народ неоцењено важне дебате види се, да ми немамо никаквих својих установа о томе, ко да буде председник овом сабору. Кроз више од сто година држала је влада председништво то у својој руци, а сад га је из ње испустила. Наравна је дакле ствар, да се запитати морамо, ко да нам буде председник.

Свака скупштина, којој установа каква на путу у том не стоји, одређује себи председника слободним избором. Ја држим дакле, да и ми ваља председника свога слободним избором да означимо пошто и нама никаква установа на путу не стоји.

Даље судим, де у овом штадијуму у ком се ми овде находимо, ми и не можемо председника другим путем означити, ван путем избора, јер је то једини примитивни начин, који се на природном праву скупштине оснива, који доказа за себе не треба, и који се само предидућим законитим установама искључити може, каквих установа ми немамо. Сваки други начин морали би тек установити, а да га можемо

установити, морамо председника већ имати, јер дотле, док признатога председника немамо, не можемо никакве установе, па ни оне о начину постављања председника, правоваљано доносити.

Осим тога говори за избор председника и начело садањега века, који нам показује, да се народи и онде к том једино праведном начину враћају, где су друге установе за то постојале: не би дакле ни према народу праведни ни у очима просвећених народа и слободоумног света уважења вредни били, кад би од онога начина одустали без предидуће установе, ком се они враћају имајући такове предидуће установе; кад би одустали од начина, који је једини за све генерације једнако праведан.

Морам се овде вратити на оне речи г. архим. Анђелића које у првом свом говору са великом остентацијом каза. Он не пита, шта ће рећи Европа, то се њега не тиче; али зна, да ће му православни исток предлог одобрити.

Нека буде г. архимандрит уверен, да и нама много на том лежи шта ће рећи о нама друга православна браћа.

И за то и предлажемо оно, што и они одобрити морају. Јер кад на северу ствари сама влада, без уплива народа, самовластним указима одправља; док на истоку о сабору, о председнику сабора ни разговора бити не може, него патритријар своје свештенике по казивању учених путника дегенецима трактира; а ми овде ствари по избраним од народа заступницима, самостално изван уплива владе, по начелима свете слободе и вечне правде идемо да уредимо: неће нам ни север ни исток за зло примити, него ће и један и други повикати: срећна браћо, напредујте, кад вам се може; светлост и слобода јесу стожер наше цркве . . . они, који се код вас боре за истину и слободу, ишту је и за нас. Тога ради не бојте се са наше стране замерке, него се надајте признању.

А што се Европе тиче, не знам хоће ли мала наша скупштина очи велике Европе на себе обратити моћи, али вам кажем, да нама на овој страни врло много до тога стоји, да нас просвећени народи уважавају. Та ми смо тако несрећни, да је Европа доскора држала, да смо ми у овим покрајинама

само оруђе, којим се слобода дављаше код оних народа, који је крљу својом пекаше и тражише. Велика би срећа била по нас, да та Европа чује и види, да ми слободоумна начела тако исто ценимо и уважавамо, као што их други слободни и просвећени народи поштују и цене.

Господо моја! допустите ми, да вам још једну приметбу кажем. Чини ми се, да у неким члановима овога сабора неки страх влада. Више смо пута чули: „то и влада тако наређује;" неко нам рече, а то је чини ми се био г. прота кикиндски, „ако патријара не признамо за природног председника, може нас лако и опет кр. комесар усрећити." Ја морам искрено признати, да ми се тај страх види празним. Држимо се ми своје аутономије; у границама признате и законом ујамчене наше аутономије можемо ми наредбе доносити, какве за најбоље нађемо, влади је то све једно, и она би нам сигурно онда у себи замерила, кад би ми примили оно што је горе, а одбацили оно, што је боље.

А у случају, ако би се влада у нашу аутономију умешала, па ту крњила и закон газила, онда на место тога страха ваља да стане грађанско јунаштво, и сви као један човек ваља да станемо за своје право лојално али одсудно. Изгоните дакле страх тај из ове народне дворане; у првом би је случају срамота, у другом би био грех!

А што се тиче кр. комесара, ми га, господо, нећемо никад поискати; а о вама то исто држим. Али ако би се преварио: ако би ма коме на ум пало потражити владина комесара за српску народну аутономну скупштину, тај нека зна, да ће га и живећа генерација народа за сада и повестница наша за свагда осудити!

Ми пак са своје стране најављујемо, да ћемо ми дужност своју извршивати свето и без сваког обзира, путем законитим, начином достојанственим и онда ако ту буде ма каквом прерогативом овлашћени кр. комесар; јер што имамо казати, то је таково, да се мора, да се сме казати . . . . и пред Богом и пред владаром самим, а то је искање, да се права народа не окрњена одржавају.

Бацајући последњи поглед на ову дружину пре него

што седнем, видим на велику своју тугу, да се чини, као да се овде народној странци напротив ставља свештенство, као да се борба води између свештенства и заступника народа. Велим, тако се чини. Гледајмо, господо, да тако не буде! Свештенство ваља да остане једно са својим народом; њему ваља у властитом интересу да стоји уз народ а не напротив народу.

Народ је поискао устима својих изабраних заступника, и то већине њихове, право да он одлучи, ко ће да му буде председником сабору. Обазрите се, господо, на глас народа. Дођите му на сусрет као пријатељи. Кад народ пониште каково право, које му по Богу и вечној правди припада, он ће га пре или после и добити. То нас учи повесница света. Али што га право које стане више труда и напора, то ниште уз њега и већу накнаду. Ми смо вам у пола дошли на сусрет: ми смо уз признање начела опога за председника извикнули, кога ви хоћете. Сложите ваш глас са нашим, па је престала борба и наступио мир. Никаква сјајна победа не може вам толико користи и славе дати, колико овај мир пре битке, одлука пре гласања.

А сад ћу се последњи пут обратити к тебн, свети патријаре! Сваком је говорнику просто апостровирати ма коју странку или ма коју особу, и за то оне од вас, господо, који сте ме јуче нарушили у мом озбиљном послу, молим да останете мирни; немојте се стављати између народа и његова патријара. Један од мојих пријатеља са ове стране рекао вам је: не истурујте цркву пред себе; а ја вам сад велим: не стављајте се пред патријара, оставите нека он и народ непосредно говоре и свршују.

Дакле, чуј, свети патријаре, глас народа нашега: прихвати нашу понуду; узлети над обичне људе; узвиси се међу изванредне духове! Народ не сналази ситничарска дијалектика ни школастични силогизми, него узвишени дух и генијална енергија!"

Кад Суботић изговори ову беседу, заори се: жив сс! Владика Грујић насмеја се. Др. Павловић рече му: немојте се смејати; ово није смешно, ово је збиља. У том проговори

Патријар: Ја мислим, да сам већ једном рекао, да ће народ навек мене наћи уза се, и да ја себе не делим од народа. Али то је понижење да ви мене за две три недеље намештате, а после да ме збаците. Но управо и када бих хтео, ја овде немам слободне воље. Ето већина ми не да. Но и како се не бих ње држао; ви ми „оферирате“ (нудите) председништво за кратко време, а ови за навек. Никад ви немате ни једног доказа, да је народ патријара за председника бирао. Ја се бојим, да би се из овог могло излећи, да комесар овамо дође. (Народна странка одговара му: ми се не бојимо, ми онда нећемо саборисати). А ја не знам, шта имате толико зазирати од тога, што би патријар био природни председник. Мене веже пословни ред као и вас. (Гласови: да гласамо!).

За тим патријар позове Суботића, да склопи свој предлог, а овај га стави са гласање овако: Ко је за то да се патријар за овај сабор бира за председника, нека каже „да,“ а ко није, нека каже „не.“

Милетић захтева, да се поименце гласа, па у том га подупире и народна странка. Неко од те странке рече: Јавно гласање нека жигоше. Стратимировић, Грујић и други од калуђерске странке куше су око патријара и узрујано договарају се. Суботућ донесе патријару написан предлог, а кад се поврати, народна странка и народ с усклицима га дочека. Најпосле започне се гласање. Бележник прозива редом посланике, а народ свакога глас пропраћа одобравајући или не одобравајући. Гласање би овако:

Са „да:“	Са „не:“
Прота Никола Беговић,	Ђерман Анђелић.
Алекс. Белић,	Стеван Анђелић,
Никола Бошњак,	Радослав Андрић,
Јован Грубоpовић,	Нестор Бopојевић,
Васа Ђурђевић,	Павле Влаовић,
Стева Ђурђевић,	Никола Григоpоријевић,
Ђорђе Димитријевић.	Владика Грујић,
Тодор Ерваћанин,	Перишa Ђорђевић,

Са „да:“

Др. Павле Ивановић,
Јосип Јорговић,
Светоз. Касапиновић,
Максим Лудаић,
Др. Ника Максимовић,
Ђорђе Манојловић,
Вајо Маравић,
Др. Светозар Милетић,
Др. Ђорђе Милосављевић.
Иса Павловић,
Др. Стев. Павловић,
Лука Поповић,
Стева В. Поповић,
Капетан Приљева,
Михаило Ристић,
Андрија Секулић,
Др. Бранко Стевановић,
Др. Јован Суботић,
Јово Трбојевић.

Не гласаше:

Јаков Вечеринац,
Манојло Жакуља,
Васа Живковић,
Никола Милић,
Лазар Стефановић,
Јосип Трумић.

Са „не:“

Ђуро Даничић,
Лука Дожудић,
Јован Живковић,
Теофан Живковић,
Јован Јовановић, парох,
Владика Кенђелац,
Рафајло Кукић,
Светоз. Кушевић,
Атанасија Мејић,
Јован Миликшић,
Урош Милутиновић,
Јован Михановић,
Др. Ђорђе Натошевић,
Владика Николајевић,
Ђонисије Павловић,
Ђонисије Пајић,
Василијан Петровић,
Александро Рајачић,
Милутин Ратковић,
Јосип Руњанин,
Тодор Соларић,
Ћипријан Стануловић,
Владика Стојковић,
Ђорђе Стратимировић,
Мајор Тапавица,
Данило Трбојевић,
Гедеон Цветић,
Јулијан Чокор,
Александро Чуповић,
Тодор Шарунац.

Беху ван сабора:

Ђорђе Бранковић,
Стеван Ђурђевић,
Дамаскин Илић,
Живоин Кирјаковић,
Др. Тодор Мандић,
Александро Николић,
Петар Чарнојевић.

И тако за избор председника беху њих 27, против избора 38, не гласаше 6, а не беху на сабору 7. Код овога гласања најбоље се дозна, каквим духом дише сабор, колико је посланика од народне колико ли од калуђерске странке, а колико их не хтеде или не смеде гласати.

И тако прекиде се то кобно питање о председништву.

За тим заподе се реч о предлогу архим. Анђелића. Овај разлаже, да је његов предлог такве природе по којој се нешто одриче. Свој предлог склапа овако: да сабор одлучи, да је патријар законити председник, и да сабор нити хоће нити може бирати председника.

Др. Павловић помену, да Анђелић хоће сада да преиначи свој предлог. Он је једном рекао, да је патријар природан председник, по томе дакле сада више не може ни бити претреса о тој ствари.

Ђ. Стратимировић: Г. Анђелић није рекао природан него законит председник, а као предлагач може поправити свој предлог, на тиме опак није га изменио. Захтева да се то питање посебице претреса.

Др. Милетић је противан посебном претресу.

Архим. Анђелић одустаје од речи „законити," па захтева да се одлучи: да сабор нити хоће нити може председедништво избору подврћи.

Јов. Живковић вели, да је тај — Анђелићев — предлог као и његов, па за то одустаје од свога предлога.

Др. Павловић: Ова два предлога никако се не слажу, јер Анђелићев иде на то, да се никад не може бирати председник, а Живковићев, да се само за сада не може бирати. Овде су дакле два посве различита начела.

Др. Милетић захтева, да се разговетно склони Анђелићев предлог. Захтева, да се разлог каже Анђелићеву предлогу, јер га тај карактерише. Нека се дакле каже: пошто је патријар природан председник, нити и т. д.

Јов. Живковић признаје, да његов предлог није истоветан са Анђелићевим, јер је он начелно признао, да сабор има право бирати председника, а само за сада да се не треба упуштати у избор, пошто фактично (у ствари) немамо председника.

Др. Суботић вели: Кад какав предлог дође до гласања, ваља га тако удесити, да дође у њ оно што се види из претреса да треба да дође. Ми кажемо, да треба бирати председника, јер га немамо, а Анђелић вели, да не треба, јер је природан. Ваља да се види како је у записнику. (Бележник Бранко Стевановић оде кући по записник).

Патријар: Анђелић је само рекао да нећемо да се упуштамо у избор.

Др. Павловић Анђелићу: Како да се ви удаљујете од природе, та то вам је био темељ?

Архим. Анђелић: Ви подмећете мени оно што ја нисам рекао. Ви сте управо стајали на темељу природном. Ја сам рекао природан у том смислу, што је законит. Предлаже: да сабор одлучи, да је изабрани патријар законити председник.

Др. Милетић: Ми не знамо по ком је закону законит. Ако је по позитивном (начињеном) закону, онда не треба да се каже „изабрани." Јер што је патријар изабран за патријара, не иде отуда, да мора бити и председник.

У том Бранко Стевановић донесе записник. У њему би записано: да овај сабор нити може нити хоће избора председништва у претрес узимати.

Др. Павловић: Тај предлог нема смисла, сасвим је неупутан.

Јов. Живковић вели, да он свој предлог задржава, ако се у Анђелићев предлог не уметне реч „овај."

Ђ. Даничић мисли, да је место „овај" разговетније да се каже „садашњи," али кад се то није рекло код Суботићева предлога, не треба ни овде.

Др. Суботић: Предлог Анђелићев прекинут је, јер он нити да се сабор не упушта у претрес о избору председника, а сабор ево три четири дана то претреса. Дакле ви, г. Анђелићу, немате предлога, ваш предлог оде у ветар (у исти мах Суботић духну преко длана показујући како предлог оде у ветар, публика се осмехну. Анђелић се наће у забуни).

По том би гласање о предлогу Живковићеву. Већина би за његов предлог. Гласање испаде онако исто као и при ни-

тању: хоће ли се бирати председник или не. Прота Стефановић беше изишао из сабора.

Жупан Кушевић захтева, да се сабор за сутра одгоди, па да се сутра бирају перовође.

Др. Милетић хоће да се сабор још данас састави, па предлаже да двојица од старих остану, а двојица још да се изаберу.

Др. Павловић захтева, да се седница продужи, јер кад се може по другим местима по четири и више сахати саборисати, заиста се може и овде, а не да једаред почиње у пола десет а други пут и после једанаест ја; то захтевам, иначе свечано се ограђујем као посланик. Кад кажемо, трошни се, а ми радимо.

На то владика Грујић предложи, да се сабор одложи на четврт сахата ради договора, кога да изаберу за перовође. За тим буду извикивањем изабрани за перовође: др. Натошевић, прота Мејић, др. Стевановић и др. Касапиновић. Тиме се заврши седница.

Тридесет други дан.

2. Јулија, у среду. Саборска седница. Започе се у ½10 сахати пре подне. Саборница је дубком пуна слушалаца. Прочита се записник јучерашње седнице и предаду неке молбе. Др. Суботић захтева, да се у записнику назначује, ко је за који предлог говорио. То се прими. Даље др. Суботић захтева, да се сврши комоговинска ствар, пре него се започне дневни посао, јер је та ствар журна. Но то се не учини, јер у том архимандрит Живковић изиђе на среду са својим предлогом, да се сабор одгоди. Као што се сазнало, тога предлога ради одгоде није допео арх. Живковић из своје главе, него по наговору своје странке, која ради тога имаде свој особити збор.

У овој седници јасно изиђе на видик, шта смера калуђерска странка. Она хтеде да се одгоди сабор, а народна странка пристаде на то, али тако, ако ће се најпре свршити пословник, оверовљење, уређење сабора, изборни ред и друге пређније ствари.

Калуђерска странка хтеде, да се још данас претресе тај предлог, који донесе архим. Живковић, а народна странка захтеваше, да се најпре о томе промисли и договори, па онда и поменути прешни послови свршс. Све залуду, калуђерска странка имаде неких особитих намера, а поглавита ће бити та, да се сабор не састави, уређење и изборни му ред не установи, како ће и на јесен, кад се сабор опет сакупи, калуђерска странка бити у већини.

Архим. Живковић проговори: Пет је недеља — а није него четири, јер се 1. Јунија сабор састао а сутра дан отворио — како се започео сабор, а још се не може казати, да је састављен, а 10.000 фор. издано је на саборске трошкове. Без великог трошка не може се даље радити, јер је сабор напречац позван. За то време није се ништа радило. А неће се ни одјако моћи много урадити, пошто најпре треба да се дочекају изјаве од народа, о школама, о дотацији свештеника и т. д. Ваља најпре набавити стални темељ, да би се могло радити. Састасмо се кад нико не сабориште, мори нас притисак врућине. Многе општине изјавише, да нису задовољне саборским одлукама од год. 1865., треба дакле дати времена, да се свештеници сваки у свом подручју са народом посаветују. Пошто дакле нема готових послова од одбора, мисли да се даље не може радити. Ваља да тражимо начина, како да помиримо самоуправу општинску са свештенством. Ваља да познавши поместне користи нађемо кључ за ту помиру. Предлаже дакле: да се оверовљење сврши, па онда да се сабор одгоди на два месеца, но да се за то време остави одбор од 11 особа, који ће спремити предлоге, уживајући посланичке дневнице.

Прота Стефановић рече: „Могуће је, да ће се предлог о одгођењу овог сабора, чрез г. архимандрита Живковића учињени, уважити, за то пре нег што би се тај предлог у претрес узео, имам ја, сл. саборе, један журан предлог који одложења не трпи: а то је овај:

Сабор народни од год. 1864—5. као законодавно тело у делима црквеним и просветним нашег народа наше вероисповести донео је закључке неке, међу којима је и о дотацији

свештенства; ове је закључке пресветли цар и односно краљ под 10. Авг. 1868. потврдио и дотичним министарствима као екзекутивним властима заповедио, да расположе, да они од 1. Јан. 1869. у живот ступе.

Ови су саборни закључци постали за нас некако законом, који се сходним мерама, као сваки други закон, остварити има.

Но знамо, да се овај закон, или рескрипт само у нечему, а у многима није се остварио. Ја ћу овде да говорим само о дотацији свештенства.

У смислу истог рескрипта распоређене су парохије на известне класе са известном платом: ову плату имају дотичне општине у смислу истог рескрипта по порезном кључу, или по својима околностима прирезати, и у провинцијалу исте општине саме, а у војеној граници политичне власти прикупити и свештеницима месечно издавати.

Свештеници, поне у оном пределу, где ја живим — а чујем од неке моје браће, да је и код њи тако — које у смислу овог рескрипта, које пак у нади да ће сталну плату добивати, престали су штолу и бир изискивати; ово нису изискивали, ал нису ни плате добијали, јер општине, којима је искључиво право дано, плату разрезати, нису хотеле то учинити, а много мање — с малом изнимком — плаћати, но ни штолу ни бир давати.

Свештеници су чешће тога ради и својим духовним и политичним властима прибегавали и молили, да им се поне предујам какав буди из какве касе даде да живити могу. Истина да су обе власти чешће опоминьале општине, да оне плату разрежу и свештенику издају, ал их к томе принудити власти имале нису, јер пређашњи сабор није расположио, шта да буде у том случају, ако једна или друга општина не би хотела прирезати.

Једне су општине додуше давале кад и кад својим свештеницима предујам, друге су давале пак су и престале давати, а многе нису никако давати хотеле, и тако лишавају се и њнове породице свог тако да рекнем насушног хлеба.

Овом се злу, сл. саборе, што брже доскочити мора. Моји комитенти молили су ме и приликом избора повереника и посланика, а и сада непрестано моле, да њиове јаде и невоље сл. сабору представим.

Пети свештеници налазе се у очајаном положају, и принуђени ће бити и очајани корак учинити, а тај би био: будући је штола и бир саборно укинут, а плата им се не издаје, то ће они, по примеру сваког радника, или надничара, сами сваку своју службу или рад оцењивати и то у оној мери, по којој они себе и своју породицу сходно издржавати могу: хоћеш ли на пример, да ти крстим дете, или да ти болна причестим, или мртва погребем, да ти вечерњу, јутрењу или литургију одслужим, плати ми толико и толико; — и ја не верујем да има власти, духовне или политичне, тако неправедне, која би свештеника осудила, да он мора парохијалне дужности испуњавати, ма плате и не добивао, ма он и породица му од глади скапала.

За то у име моји комитената и проче састрадајуће браће молим сл. сабор, да би без сваког одлагања сходне кораке учинио, да свештеници своју плату, у колико то до сада добијали нису, од 1. Јан. о. г. известно добију. А ти су кораци, по мом немеродавном мњењу ови, — што је укупно и мој предлог — ,да се дотично министарство умоли, да оно својим подручним надлежателствима наложи, да ова још један пут дотичне општине позове, да ове за дани им један кратак срок плату прирежу, а политичне власти да прикупе и свештеницима да издаду, с тим додатком, да ако општине не би и за овај рок хотеле плату прирезати, онда политичне власти да буду обвезане саме, без уплива општине, исту плату по порезном кључу разрезати и свештеницима издавати; блажије мере, које би мени познате биле, не воде к цели; ипак ако би сл. сабор знао друге какве мере, само да к цели воде, ја ћу и на њи пристати.

Ја молим сл. сабор, да се овај мој предлог као прешан сматра, и пре одгођења сабора у претрес узме, и сада већ што о дотацији свештенства, било дефинитивно или провизорно, углави и одма оствари, јер знамо да су саборни за-

кључци од г. 1865. потврђени топрв г. 1868., пак се бојим да и ови закључци, ако се њихово прешно остварање одма не расположи, могу годинама на своју потврду изгледати, а свештеници очајавају и гладују."

Др. Суботић хтеде, да се питање о предложеном одгађању сабора стави на дневни ред пошто се сврши оверовљење. То је питање тако замашно, да се о њему треба најпре размислити, нити се може о њему већати пре него се стави на дневни ред. Први је посао сабору, да сврши уређење сабора и изборни ред, а то су одбори већ саставили. Учинићемо, вели, покора ако се сабор одгоди пре него се сврше ти послови.

Св. Кушевић вели, да ћемо онда учинити покора, ако се сабор не одгоди, да се може прикупити грађа од општина како би се ствари са свију страна могле развидети.

Ђ. Стратимировић жели, да се та ствар сутра на дневни ред стави.

Прота Живковић усваја предлог проте Стефановића, јављајући уједно, да полаже свој мандат, пошто му ванредне околности не допуштају, да даље остане на сабору.

И прота Милутиновић подупире предлог проте Стефановића.

Др. Милетић вели, да је први посао сабору, да се одреди пословник. А да је то потребно, сведочи и данашња расправа. Јер ето је тако замашан предлог тако рекавши преко ноћ изникао и донео се на сабор, а са друге стране предлаже се нека привремена наредба, а забаца се предлог Суботићев о Комоговини за који је одлучено да што пре дође на дневни ред. Кад се важан предлог донесе, треба да се ради одлучног већања стави на дневни ред, јер кад би се преко ноћ замишљен и донесен предлог одмах у претрес узимао, то би био такав притисак, који бисмо и ми од своје стране морали једнаком мером вратити. Жели, да се најпре Суботићев предлог на дневни ред метне па онда овај.

Др. Стевановић донесе четврти предлог рекавши, да има многих прешних послова, па за то би ваљало одредити одбор, који би разгледао ствари па јавио сабору које

су прешне, да би сабор могао наредити о њима што је потребно.

А. Секулић побија арх. Живковића да нисмо спремни, те вели, да онај, који се није обзирао и распитивао шта народу треба, није се требао ни примати послаништва нити доћи на сабор као с гладним грлом у јагоде.

Јов. Живковић вели, да начин архим. Живковића није коректан — правилан — како је свој предлог донео. Али тако чини и противна странка. Тврди, да је прека потреба, да се плата свештеничка пре сврши него уређење сабора. Народ не зна шта је то „устројство“ — уређење — (охо!) сабора. Ја, вели, говорим искрено. Народ само хоће да се што пре уреде ствари између њега и свештенства.

Др. Суботић захтева, да се о том предлогу после већа, јер и сам предлагач иште, да се најпре сврши оверовљење, па онда да се сабор одгоди. Савршимо најпре оверовљење, па ћемо се онда разговарати, хоћемо ли сабор одгодити или не. Ми неоверовљени не можемо такве ствари ни лаћати се јер кућа је истом онда чиста, кад јој приговора нема. Побија тврђење Јов. Живковића, да је и народна странка предлоге преко ноћ на сто сабора доносила, и доказује, да се навек о њима најпре у одборима договарало, па су онда на дневни ред стављани.

Др. Милосављевић: Г. архим. Живковић каже, да је његов предлог прећан, па вели, да најпре свршимо оверовљење па онда да се разилазимо. Г. прота Стефановић истом чу то па завапи: немојте ако Бога знате, ово је прешније што ја предлажем. Шта ту сада да се ради? Дајте нам дакле најпре пословник, да вежемо и себе и председника, да имамо реда а не како ко хоће.

Др. Павловић: Ја бих рекао, да се не зна управо, шта је хтео казати г. Јов. Живковић. Није говорио о главној ствари, о којој је реч, него је околишио. Он вели, да говори искрено (Живковић: навек!) а ја мислим, да је и до сада говорио искрено, јер иначе морали бисмо помислити, да је гдекоји пут и неискрено, дакле са каквом скривеном мисли на овом сабору говорио. Али ако је он искрен, ми ћемо ево

бити још искренији. (Овде владика Грујић упада у реч говорнику и прекида га, а овај му одговара: ја вас, г. епископе нисам ништа питао — допустите да говорим). Противна странка мора припознати, да је њен предлог преко ноћ изишао, и на сабор нама изненада донесен. И она ће ваља да хтети, да се тај предлог што боље разбистри и претресе. Кад га је дакле она преко ноћ смислила, нека и нама допусти, бар преко ноћ да се о њему размислимо, па сутра о њему да разговарамо. —

Ђ. Стратимировић упаде у реч рекавши: да се тај предлог — др. Павловића — прима, а и он је предлагао да предлог архим. Живковића сутра дође на дневни ред.

Др. Милетић: Овај сабор никако се не може упуштати у одлучну расправу за народ, док сабор не буде оверовљен. (У народу вичу: живео! Патријар пита свога секретара за неког Новосађанина, ко је. Секретар не зна да му каже, а он претећи публици виче гњевно: ви сте слушаоци, ви немате овде викати: живео!). Г. архим. Живковић вели, да нисмо преправни. Ја мислим, да је сваки измерио своју снагу кад је овамо дошао. Али ако баш хоћете да се одгоди сабор, онда најпре да свршимо уређење саборско са изборним редом па онда реците нек се нов сабор сазове. Ми и онако овде не замењујемо подпуно вољу народа, за то нека се сабор најпре уреди по репрезентативним (заменичким) начелима, па онда нека такав сабор ради. Ако је плата свештеничка прешна, ни ми то нећемо да се одлаже. Ми баш хоћемо мир између народа и свештенства, али ја одричем право овом сабору, да пре него се оверови може што за народ одлучивати.

Св. Кушевић: Г. Милетић каже, да нисмо вредни доносити одлуке, а хоће да се о пословнику већа.

Ђ. Стратимировић захтева, да се предлог архим. Живковића сутра на дневни ред стави.

Др. Суботић на то прихвати: ви кад хоћете у делегације, а ви идите, ми можемо и без вас радити.

(Ово Суботић за то рече, што знаде, да се Стратимировићу хити да оде у Беч, куда га је одредио сабор угарски као члана делегационог одбора, који ће се са одбором аустриских

државника о неким заједничким стварима између Аустрије и Угарске договарати. С тога Стратимировићу као да није било стало до тога, шта ће српски народни сабор свршити, него да он може на пут кренути се).

Јов. Живковић пристаје на то, да се одмах не претреса предлог архим. Живковића, него да се одреди, да сутра дође на дневни ред.

У том се и патријар умеша, захте да се предлог Стефановића стави на дневни ред, да, вели, свештенство не очаја. Уз ово по своме обичају стаде гњевно говорити, да су нека господа ишла од села до села по Срему те народ наговарала, да не плаћају свештеницима плате по одлукама сабореким од г. 1865., и да су их неке општине и послушале. (У публици: Та то су конзисторије испод руке преко свештеника чиниле). Та господа не поштују закона царева и подговарају народ, те овај на местима неће ни општина да уређује, (у публици: а ви, владике, поштујете, — ви сте конзисторије уредили! — Велика врева и узрујаност. Патријар наставља:) ја хоћу да се данас у претрес узме предлог проте Стефановића. (Роди се још већа вика и узрујаност. Др. Милетић рече: На тај начин нећемо расправљати. То је од вас тероризам. Посланици устају: то је тероризам. Кушевић: од вас је тероризам. Народни посланици: ми под таквим председништвом нећемо овде седети).

Др. Милосављевић (наведен особито потвором патријаровом на народне посланике као да буне народ) повиче: Председник се не влада како ваља, на већ тим показује да није вешт за председника, јер износи амо оне ствари које нису за сабор а опадањем вређа достојанство овом сабору. Свештенство ћина са седишта — породи се с обе стране врева. Зачу се вика владике Грујића, који диже своју палицу, стаде лупати песницом по столу на гњевно викати на др. Милосављевића, да он нема права укоравати председника, најпосле дође до тога да му рече: „ти не смеш председника укоравати."

Узрујаност би све већа и забуна и међу посланицима и у народу. Патријар је у великој забуни те не зна шта

да ради. Чује се где вичe: господо, молим вас! К њему трчи час овај час онај од његове странке — к њему приступају као обично и владика Грујић, Кушевић, Стратимировић. Најпосле дршћући зазвони рекавши: да ради велике узрујаности за данас распушта сабор. Патријар излази напоље. Публика вичe: живео народ, живели народни посланици! Велика врева и напољу у ходнику. Један од млађих свештеника, Р. А., пролазећи кроз публику, стаде нападати на народ и викати: ви нисте народ. Из народа повикаше: издајице, издајице!

Тако се сврши ова кобна седница око 11 сахати пре подне.

Тридесет трећи дан.

3. Јулија, у четвртак. Данас изјутра пођоше неки посланици у обично доба — око 9 сахати пре подне — у саборницу. Али на вратима мађистратским нађоше прилепљен лист без подписа, у ком се јављаше, да тај дан неће бити саборске седнице. Узрок том не каза се никакав. Посланици народне странке узнемирише се, сакупише се у саборској дворани те стадоше већати, шта да се ради. Најпосле одлучише, да се одмах пошље к патријару депутација, која ће га запитати, за што се данас не држи седница. За ту депутацију бише изабрани: др. Суботић, М. Лудајић, К. Пуљо. Депутација се забави код патријара читав сахат. Вративши се у саборницу к посланицима, који је нестрпљиво чекаше, јави, да јој је патријар казао, да са слабости своје није могао држати саборске седнице, јер се ових дана уморио, за то за данас нека одбори раде своје послове.

Депутација приговори патријару, да се он даје наговарати од калуђерске странке, занемарујући народну странку. Патријар рече, да му се прети, да народна странка хоће да руши цркву и обори свештенике, да народна странка насрће и на сабору на свештенство. Депутација му одговори: ако је народна странка који пут и жешћа, наводи је на то друга странка, која је изазива и којешта потвора на њу, као што је и то, да она хоће да руши цркву, скврњави светињу и

т. д.; народна странка не може то немарно трпети, а патријар да не слуша којекаквих наговора од противне странке, заиста би више добра и себи и народу учинио. Депутација уједно објави патријару, да народна странка никако неће допустити, да се одгоди сабор, док се не сврши оверовљење, не састави пословник, уређење сабора и изборни ред, и док се бар за време не сврше послови који се нађу за прешне као што је и плата свештеничка. Патријар зажели, да се како од једне тако и од друге стране по неколико чланова заједнички договарају о саборским пословима, како би се пре до слоге дошло. Депутација то радо прихвати. Сакупљена народна странка дознавши за ово, одреди између себе особе, које ће са другом странком зборити и договарати се о саборским пословима ако буде потребно. Те особе беху: др. Суботић, К. Пуљо, М. Лудајић, др. Милетић, др. Павловић, др. Милосављевић, др. Стевановић и др. Ивановић. Одреди се уједно, да се народна странка опет по подне ради даљег договора састане.

По подне у 6 сахати састане се народна странка. Патријар поручи, да жели да му дође др. Суботић са још двојицом народне странке. Оду к њему др. Суботић, М. Лудајић и др. Стевановић. Затекоше патријара у друштву тројице владика. Патријар им, као што је један члан депутације запамтио, изговори ове речи:

„Господо, ви сте — осим г. Пуље — пре четири недеље били сведоци мојој превеликој радости, са којом сам сабор отворио. Али та радост претвори се за трајања седница у највећу жалост; јер управо са ваше стране, господо, пало је доста речи, које су најњежније чуство наше вређале, шта више један махнит усудио се посумњати и о самој непорочности матере божје. То наведе ону странку, коју ви клерикалном називате, но у којој — као што ћете сами допустити — и других стихија има, да положи своје мандате, и ево преда мном је положен 31 мандат, а 3—4 још очекујем. Ви ћете, господо, увидети, да ја код таквих околности са мањином више саборисати не могу, у толико мање, што је, као што сами наредисте, за донашање одлука, мислим, потребна

абсолутна већина. С тога ја распуштам овај сабор, и мислим, да ћемо тај корак и пред високом владом и пред народом моћи оправдати. Но ако ваша странка има ради овога да да какву изјаву, или протест, изволите саставити и мени предати. У осталом будите уверени, да ћу ја са своје стране својим утицајем код високе владе посредовати, да се са ор још ове-јесени сазове, како би свој велики задатак за добро мога свештенства и осталог народа сретно савршио."

Депутација му на то рече, да на то ништа не може одговорити, док се не разговори са онима који је послаше.

Кад се поврати депутација и народна је странка жељно саслуша, одлучи се, да опет иде депутација к патријару, и да му јави, да је жеља посланика, да сазове саборску седницу на ту објави, да сабор распуштa, јер заиста није у реду и да је зазор и срамота пред светом, да се тако разилази сабор, пошто се ни мандати на сто сабора не положише.

Пошто у ту другу депутацију не хтедоше ући др. Стевановић и стари Пуљо, који је сродан са патријаром, овај, како сам рече, с тога, што је једном патријару рекао „с Богом" па неће више с њим да има посла, оде од пређашње депутације др. Суботић са др. Ивановићем и М. Лудајићем. Патријар им одговори, да никако не може више сазивати сабора. Депутација навали на њ, да одрешито каже, еда ли сасвим распушта сабор или га само одгађа. Патријар после многога затезања, не знајући дуго како да одговори, најпосле рече, да сабор само одгађа.

Заиста је жалост кад један народ има на челу таковога црквеног поглавара, који нема своје воље ни сталнога правца, него се равна по туђим наговорима, не размишљајући сам о ствари! Најпре рече, да један дан пре није држао саборске седнице ради своје слабости, но том рече, да распушта седницу а најпосле да је одгађа! Већина је на његовој страни и она га изабра за „природног" председника, па инак ова полаже мандата према народној мањини, а патријар зна, па и неће да врши своје дужности председничке, угађа неколицини, која само своје користи тражи а њега ради тога само у мрежу своју заплеће, уместо да народу

угоди! Сазваће се и други сабор, јер народ је жив, на само да не буде: последња горе од прве! Јер народу је већ додијало чекати милости из калуђерских руку. Ваља већ једном да смо на чисто: ко је господар — народ или калуђери, и да ли ће народ, који их храни, допустити, да се њим овако недостојно титрају!?

Сакупљена народна странка одлучи, да се сутра дан у 8 сахати састане, па да чини даље што јој ваља чинити.

Тридесет четврти дан.

4. Јулија, у петак. Заказани збор за 8 сахати одложи се за 11 сахати, да би се могло саставити оно што је потребно против незаконитог дела патријаровог.

На збору, који се држа у 11 сахати пре подне, одлучи народна странка, да се против одлагања сабора преда:

1. Изјава и протест патријару;

2. Представка угарском министру Етвешу; а ако буде потребно

3. Представка њег. вел. краљу.

Ово све подписало је њих 29 посланика од народне странке.

Уједно је наређен одбор, који ће то све опремити. За тај одбор одређени су: др. Суботић, др. Милетић, др. Павловић и Васа Ђурђевић, навластито с тога, што станују у Новом Саду.

За одбор, који ће однети те представке и наустице их подмоћи код министра угарског, а ако устреба и код краља, бише одређени ови саборски посланици: др. Суботић, др. Милетић, др. Милосављевић, М. Јудајић, Ђ. Димитријевић, Н. Максимовић, др. Касапиновић, прота Беговић.

Исти дан дознало се, да је калуђерска странка јуче држала свој збор у двору патријарову. Ту се заподе разговор о полагању мандата. Ђ. Даничић, који се још пређе спремаше да положи свој мандат, рече на томе збору: да се са тима људма —

мислећи народну странку — не да саборисати. Исти је пређе са таковим речма телеграфисао и својим бирачима, да не може остати на сабору.

И Ђ. Натошевић објави, да хоће да положи свој мандат. Неки хтедоше, да се какогод измира учини са посланицима народне странке. Неко пак помену, да не може бити мира са онима, који поричу „непорочност“ матере божје, и руже свете отце. Поглавити узрок полагању мандата ове странке би тај, што им вештији говорници, као Св. Кушевић, Јов. Живковић, Ђ. Стратимировић одлазе, те ће она остати без својих вођа, а осим тога народна странка умножиће се посланицима што ће још доћи. Би узрок и тај, што се узрујао народ изван сабора, те се људи од калуђерске странке побојаше, да их јавно не наружи и не занесе се и у друге какве крајности. На збору помену неко и то, да се из Бачке налазе у Карловцима око 100 беспосличара који долазе на сабор, пак да се од њих бојати, да каква зла члановима калуђерске странке не учине. А незгода је онда у толико већа, што у маџистрату карловачком, колико се дознало, нема више од 12 пандура, па би од њих слаба обрана била. На то мајор Т. рече, да је лако томе доскочити, пошто саме више уредбе за то помоћ одређују, па би дакле лако било позвати војничку помоћ из Варадина. Световни свештеници одупреше се томе рекавши, да ће сви пре своје мандате положити него допустити да то буде, јер, рекоше даље: лако је калуђерима и официрима, они ће у намастире и у своје компаније, а свештеници морају у народ, па ће народ казати, да су они позвали војнике, да сабор растерају.

Цела је истина, да последњих дана би велика узрујаност како међу посланицима обе странке тако и у народу изван сабора, али није истина, да је когод смерао какво насиље учинити, или да је било ту каквих беспосличара из Бачке или од куда с друге стране. На је инак патријар одмах сутра дан наредио, те је једна компаније војничка у Варадину стајала спремна од тога дана — уторника — на све до понедеоника друге недеље. Би у Карловцима и прилепљених листова, у којима се пређаше патријару као од народне

странке, а те листове очевидно припремиште људи од калуђерске странке, да би само оцрнили народњаке, а калуђеровце и народ озлоједили на њих.

Као што се убиште дознало, жупан Кушевић поглавито је навео патријара и чланове калуђерске странке, да положе мандате и да се распусти сабор, а то поглавито за то, што ће сабор остати без својих вођа. Ђ. Стратимировић био је на збору изнајпре противан томе, да се изван сабора полажу мандати, пошто је то, како рече, непарламентарно и управо срамота за посланике. Најпосле одлучи се, да се изван сабора положе мандати.

За трајања једнога збора калуђерског последњих дана улазио је једном и патријар, али му Јован Живковић помену, да он не треба да је на том збору, пошто он не треба за то ни да зна и пошто он треба да је изнад странака, а збор што сврши самостално, њему ће кад устреба јавити. На те речи патријар остави збор. Иначе Јован Живковић на зборовима не хтеде отворено са својим мишљењем на видик изићи, да ли да се полажу мандати или не, али из речи му провириваше смер, да се мандати положе. Он вељаше: „мени је све једно како свршите, али и сами видите, да ће се сабор морати разићи, и да ће вас на сабору мало остати."

Беше поверено патријаровом секретару др. Рајићу, да састави изјаву о полагању мандата, која ће се предати патријару. Секретар ту изјаву састави и донесе, рекавши: ево изјаве, али није моје мишљење, него сам је по упутству саставио! Ђ. Стратимировић рече, да је сувише пространа и да је треба краће склопити. На то се повери другима да је саставе. Као што неки кажу, у састављању учествовао је поглавито Ђ. Стратимировић и архим. Анђелић; веле да је овога руком била и написана. Кад се донесе готова изјава, владика Стојковић помене, да је та изјава местимице оштра те би је требало ублажити. И тако изјава се у нечему ублажи и са неким изменама прими онако како је ниже у овој књизи штампана

Патријар није учествовао у овом збору. Он је доцније рекао члановима своје странке, да су се у велику ствар

упустили, али се нада, да ће га они подпомагати, и они му се на то закуне.

Полагањем ових мандата смераше калуђерска страна навластито на то, да се сазове нов сабор по царским уредбама — рескриптама —, јер тако мишљаше да ће бити у већини.

Та је изјава од речи до речи гласила овако:

„Изјава

на председништво срб. нар. сабора.

Ваша светост!

Подписани заступници црквено-народног сабора течајем досадашњих седница ово су жалосно искуство себи набавили:

1. Да је мањина сабора при дебатама оним се средствама служила, коима се нитко никад у парламентарним зборовима послужити нити може, нити сме, осим кад силом жели да до тог аномалног резултата дође, да мањина већину премора, да на све њеним интенцијама служеће предлоге пристаје.

2. Да је иста мањина у течају дебата, имено пак дебате о председничству, најнежније чувство и осећање сваког свестног, својој православној цркви одданога Србина тежко повредила.

3. Да је иста мањина предлог подписаних, у интересу поспешне радње овог сабора и у интересу народа нашег донешен, да се сабореке седнице на неко време одгоде, и сталан одбор, који ће агенда приуготовити, постави, најгаднијим нападањем на предлагаче и на свога председника „Вашу Светост, кад хтедосте по праву и дужности својој питање до гласања довести, непристојношћу сваком, и на последку, кад ми при предлогу нашем неколебимо остадосмо, најнеучтивијим изступањем из сабора, прво и од сваког изображеног припознато правило парламентаризма: да се мањина закључцима већине подвргнути има, погазила, и тим од нас намерени закључак осујетила:

То ми доленодписани уверени о том, да се са тима нашим созаступницима никако споразумети не можемо, који при

свакој прилици изражују се и дели потврђују, да „међу нама транзакције — измирења — нема:“ који на обарање наше хиерархије, а не на реформе времену и интересу нашег народа сходне смерају — да не би нашу част, достојанство наше јерархије и Ваше Светости даљим безобзирним нападајима, а светињу наше народне цркве профанацији изложили, — изступамо из овог сабора и молимо Вашу Светост, да полагање наши мандата примити изволите.

У најодличнијој понизности Ваше светости покорни долеподписани заступници народног сабора. У Карловци, 3. Јулија 1869. Светозар Кушевић, с. р. Ђорђе Натошевић, с. р. Ђуро Даничић, с. р. Герман Анђелић. с. р. Архимандрит Гргет. као посланик Ч. М. М. архидијецезе карловачке. Витез Паић, с. р. мајор. Ђорђе Стратимировић. с. р. Бороjевић, с. р. мајор. Шарунац, с. р. капетан. Михановић, с. р. мајор. А Чуповић, прота с. р. Алекс. Б. Рајачић, Брински с. р. мајор. Јулијан Чокор. с. р. архимандрит грабовачки. Јован Миликшић, с. р. протопресвитер будимски. У. Милутиновић, с. р. протопрезвитер митровачки. Петар Георгијевић, с. р. Стеван Анђелић с. р. парох и заступник. Кукић. с. р. протопресвитер. Тапавица с. р. ц. кр. мајор аудитор. Живковић, с. р. Василијан Петровић, с. р. архимандрит хоповски, као посланик Ч. .М дијецезе темишварске. Кипријан Стануловић, с. р. архимандрит. Атанасије Мејић, с. р. прото северински. Теодор Соларић. с. р. протопрезвитер. Милутин Ратковић, с. р. јеромонах и професор богословије и посланик. П. Влаховић, с. р. прота кикиндски. Радослав Андрић, с. р. парох х. суљошки. Николај Григоријевић, с. р. парох д. с. ивански. Дионисиј Павловић, с. р. парох новобечејски. Лука Дожудић, с. р. парох срб. Боке. Данил Трбојевић, с. р. прота лички. Дамаскин Илић, с. р.

Овој изјави приступајући и ми долеподписани, дајемо на знање, да даљима сједницама овог сабора присуствовати не можемо.

Знаменано као горе. — Арсениј Стојковић, с. р. епископ будимски. Емилијан Кенгелац, с. р. епископ вршачки. Никанор Грујић, с. р. епископ пакрачки. Лукиан Николајевић. с. р. епископ горњо-карловачки.“

Протест и изјава народне странке гласила је овако:

„**Протест и изјава**

подписани народни посланика на србском народном сабору у Карловцима године 1869. противу самовластног распуста, односно одгођења сабора од стране њ. св. патријара-митрополита Самуила Маширевића.

Ваша светости!

Чланови црквено-народног сабора нашег, др. Јован Суботић, Константин Пуљо и др. Бранко Стевановић приобштише јучер у 6 сахати после подне подписаним члановима истога сабора, да их је ваша светост к себи позвала, и пред њима изјавила, да су 34 члана сабора од оне странке, коју ми клерикалном називљемо, која међу тим и неколико чланова у себи има, што не спадају у клерикални сталеж, мандате своје положила са изјавом, да они, у овом сабору учествовати не могу; да је у сабору овом са наше стране такових речи пало, које и вашој светости не допуштају у средину нашу доћи; да се публика тако понаша, да чланови ваше странке нису од насртаја сигурни: те да за то морате сабор распустити!

Ми смо на то к саветовању приступили, и једнодушно пронашли: да се има у седници јавити, да су ти и ти чланови мандате положили, јер док се то не учини, дотле мандати правно постоје; даље да се одлагање или распуштање сабора такођер у сабору објавити има, јер док то није учињено, дотле сабор управ нити је одгођен нити је распуштен: а за то смо одредили, вашу светост умолити и позвати, да за данас седницу сазовете, у њој имена чланова саборских, који су мандате положили, објавите, њихове изјаве на сто сабора положите, и сабору прилику пружите, да оно учини или изјави, што му то по дужности и праву учинити и изјавити ваља; дакле да у тој седници, што се даљег постојања самог сабора тиче, оно изјавите, што држите да имате право изјавити, како би саборски чланови могли извесну подлогу добити за оне кораке које им у погледу на право народа, сабора, и њихово собствено чинити ваља.

У то име послали смо вашој светости депутацију у особама др. Јована Суботића, Максима Лудајића и др. Павла Ивановића. Ови су по извешћу нама даном, вашу светост умолили и позвали да за данас седницу сазовете и у њој горе наведене предмете званично обавите. Они су даље вашој светости изјавили, да је седница и с тога још нуждна, што има записника пређашњих седница које ваља прочитати и одостоверити: они су вашој светости учтиво приметили, да то што су неки чланови мандате положили није разлог да се сабор распусти или на неизвестно време одгоди, будући да скоро сви чланови сабора своје заменике имају; они су позорност ваше светости и на то обратили, да председништво може приступ публике у седницу, истина на своју одговорност, али по свом увиђењу наредити, дакле да у овој околности нема разлога, да се седнице не држе; они су вашој светости озбиљно представили, да се тај начин одгађања или распуштања сабора, кога је ваша светост примила, не слаже ни са достојанством сабора, ни са чашћу саборских чланова, а најпосле ни са угледом нашега сабора ни нашега народа у очима суграђана наших других народности и вероисповести; они су најпосле споменули и могуће посљедице, које ће тај корак вашој светости у самом нашем народу са собом повући; но ваша светост изјавила је на све то, да седнице сазвати нећете, да ћете ствар заједно са изјавом оних чланова, који су мандате положили, угарском министру црквених дела и просвете поднети, па по његовој одлуци или сабор овај у седнице позвати или нов сабор сазвати, и тога ради да одгађате сабор на неизвесно време. Наши су посланици на ово приметили, да се тај корак ваше светости са аутономијом нашом не слаже, и исту вређа; но и ова изјава успеха није имала.

Ваша светост је уз све ове приметбе и представке наших посланика остала при старом закључењу рекавши: па сад како Бог да! Наша депутација вративши се од ваше светости извести нас о свему овом, и тако не могући у седници наше изјаве по припадајућем нашем праву учинити, принуђени смо то допунити овом писменом изјавом, коју вашој светости предајемо:

Ваша светости!

При овом стању ствари држимо ми подписани за најсветију нашу дужност против овога начина поступања са стране ваше светости у обрану права нашега и права наших комитената најсвечанији протест уложити. Ваша је светост овим поступком учинила, да ми и не знамо, који су управо чланови сабора мандат положили; да ми управо званично и тога не знамо, да су неки чланови заиста мандате своје положили.

Ваша је светост овим поступком ускратила конституираном сабору прилику, да се послужи правом, које му припада кад који члан саборски мандат положи.

Ваша је светост одгађајући самовластно саборске седнице, границе председника преступила, јер ни у којој скупштини на свету не припада право председнику саборске седнице по вољи одгађати, а много мање одгађати на неизвестно време.

Ваша је светост тим одгађањем себи присвојила право, које једино сабору припада, што сте и сами признали, кад сте дали у сабору по вашој странки ставити предлог, да сабор закључи, да се на два месеца одгоди а тим сте право сабора флагрантно повредили. Ваша је светост начином, којим сте сабор распустили, повредила и право сабора, и достојанство његово, и саборску част посланика, и углед самога нашега народа.

Ваша светост повређује право наше, једва једанпут повраћене и законом ујамчене аутономије, тражећи у угарског министра црквени дела решење за ствари, којих решење самом нашем сабору припада.

Ми држимо за своје право и најпречу дужност изјавити, да вашој светости не припада право ни усљед решења угарског министарства, ни без тога народни наш сабор по својој вољи и на вама повољан начин распуштати; јер нити има закона, по ком би вам то право припадало, нити би се могло то право сложити са нашом аутономијом и са користи нашега народа.

Најпосле и ово најављујемо са највећим болом душе

наше — да је ваша светост овим својим кораком укратила. сабору и народу наредбе, које су му као комад хлеба нуждне

Наши чланови др. Јован Суботић, Коста Пуљо и др. Бранко Стефановић, које смо ми јуче у јутру вашој светости послали, да питају за узрок, за што се седница не држи, јавили су званично вашој светости, да су ови предмети готови, и да се могу у сабору један за другим у претрес узети и свршити:

1. Пословник,
2. Верификациони операт,
3. Устројство сабора,
4. Изборни ред.

Изјавили су даље вашој светости, да смо ми с наше стране закључили, да се одбор изашље, који ће да изради оне наредбе, ма и привремене, што ће да свештенство парохијално у погледу на своје уживљење осигурају, и народ у погледу дужности напрема паросима да задовоље. Ово је тако важна ствар по нас, да се морала на сваки начин пре свршити, него што се сабор ма којим начином одгоди.

Осим тога сабор је ствар Комоговине за журну признао, која ради умирења тамошње браће наше никако одлагања не трпи. Наши су горе именовани пријатељи ваше светости изјавили, да нама нити свој образ нити корист народња не допушта прије у одгођење сабора суизволити, него што се ови предмети свршe, јер смо управо на то позвани, јер смо и већ дотле дошли, да можемо то свршити, и јер се не да ни на који начин оправдати, за што да се сад уклањамо од посла, кад смо толико времена и толико новце потрошили да се у посао упустити можемо.

Што дакле устројство сабора и изборни ред није у сабору предузет и свршен, за којим од 100 и више година уздишемо, и који смо по самом закону и позиву његовог величанства пре свега предузети и свршити имали, што писмо наредбе за парохијални народ донели, које су нужне да се од свештенства невоља, од народа беда а можда и несрећа одстрани: то пада на одговорност вашој светости и оној странки, која је свакојаким махинацијама на то ишла и до

тога дошла, да се сабор овај распе. Ми перемо руке своје и пред Богом и пред светом, ми ово искрено изјављујемо и вашој светости и народу, пак нек одговара онај који је одговорност на себе узео.

Ваша светост тужи се на поједине чланове, који нису по мњењу вашем, према вашем високом достојанству довољно призрења имали.

Но сабор је наш скуп слободних народних заступника; а дух садашњег времена различан је од оног, који је у пређашња времена главе наше као главе робова земљи у прах притискивао. Може бити, да се вашој светости и вашој странци што учинило увредљивим, што код других на слободније кретање навикнутих људи то није. Но ове би се ствари пријатељским споразумљењем изравнати дале; тога ради сабор расути, то се тешко даде оправдати или баш никако.

Ваша светост тужи се и на понашање публике, која нашој странки све одобрава, а противној не одобрава. Ми заиста радујемо се, ако народ наше мисли са одобреньем прими и врати и у толико мање видимо у том разлога, да се ради тога сабор растера.

Ако понашање публике какве наредбе изискује, то сте могли позвати сабор, да те наредбе донесе, и ми би сигурно све оне предлоге примили, да права јавности са редом и достојанством већања у склад доведу.

Не можемо да вашој светости не приметимо, да је можда држање друге странке, што и неугодним изјавама публике допринашало. Чујемо, да ваша светост рефлектује и на држање публике изван саборске дворане, у ходници магистратске ограде. Но чујемо и то, да су неки чланови друге странке ту публику таковим изразима изазвали, да је сваки сам себи крив, који је што неугодно искусно. Но ово само примечавамо мимогред. Ако је ком неправда учињена, било му је то или сабору јавити, или изван сабора од власти лека тражити; проста притужба једног другог ли члана, док истрага није изведена, не може темеља пружити вашој светости, да једва дочекани сабор у онај пар расните, кад је баш дошао до тога, да рад озбиљно заночне.

У обрану части своје морали смо још и ово додати: да је наша странка за оно време, док су се нови избори чекали, живо радила, и све свршила, у чему је она одлучни посао бодила. А што протустранка није у дотацији свештеничкој ништа урадила, као што је г. архимандрит бездински у сабору казао .... за то има она, и председник тог одбора, преосвештени г. епископ вршачки одговарати, јер председника одборског дужност је пазити, да одбор ради и посао изради, који му је поверен.

Овако стоје ствари. Ми дајући овај протест и изјаву, одбијамо од себе одговорност за сваку повреду права народног сабора која је са овим кораком ваше светости скопчана, за сваку штету, која се отуд изроди, и за свако понижење, које по наш народ од туда изтече. Ми смо своју дужност учинили, ми смо свој посао свршили, ми смо искали и искали да се најнужнији послови саборски сврше .... ми смо позив ваше светости, да изаиђемо неколико чланова, на да се са члановима друге странке споразумемо, примили, особе означили, и само позив ваше светости очекивали, да дођемо; но ваша светост нашла је за добро после подне оно за излишно сматрати, што сте пре подне за нуждно држали. Договор изостане — и сабор се расне. Ми улажемо против тога наш најсвечанији протест, и изјављујемо тако исто свечано, да одговорност за све, што се од туда неугодно изроди, пада на вашу светост и проту-странку.

У осталом јављамо вашој светости, да ми мандате своје задржавамо, да ћемо са своје стране учинити кораке, за које будемо држали, да су нужни за то, да се право наше и нашега народа одржи.

У Карловцима 4. јулија 1869.

Др. Јован Суботић, посланик земунски с. р. Др. Светозар Милетић, посланик новосадски с. р. Живојин Кирјаковић, старобечејски посланик с. р. Никола Беговић, посланик слуњски с. р. Др. Ђока Милосављевић, посланик варошки Вршца с. р. Др. Бранко Стефановић, посланик изборног среза темишварског с. р. Исидор Павловић, посланик изборног среза

кикиндског с. р. Ђорђе Димитријевић, посланик среза великобечкеречког с. р. Васа Ђурђевић, посланик среза осечког с. р. Др. Светислав Касапиновић, посланик панчевачки с. р. Андр. Секулић, посланик градишки с. р. Лука Поповић, посланик в. кикиндски с. р. Ђуро Манојловић, посланик суботички с. р. Никола Бошњак, посланик жупаније крижевачке с. р. М. Х. Ристић, посланик српске банатске пуковније с. р. Теодор Ерваћанин, посланик II. банске пуковније с. р. Јоса Јорговић, посланик среза вршачког с. р. Др. Никола Максимовић, посланик сомборски с. р. Максим Лудајић, с. андрејског среза посланик с. р. Стеван В. Поповић, сечујског среза посланик с. р. Вас. Маравић, посланик огулински с. р. Стеван Ђурђевић, посланик ђурђевачке пуковније с. р. Јоца Груборовић, посланик II. банске пуковније с. р. Др. Стеван Павловић, посланик н. арадског окр. с. р. Јово Трбојевић, посланик огулински с. р. Стеван Ђурђевић, посланик војинског изборног среза с. р. Др. Павле Ивановић, посланик кулског изборног среза с. р. Алекса Белић, посланик крижевачке пуковније с. р. Ђорђе Бранковић, посланик протопопијата сомборског с. р.“

ИМЕНА САБОРСКИХ ЧЛАНОВА.

А. Црквени великодостојници по реду старешинства:

Самуило Маширевић, патријар и митрополит, председник сабору;

Арсеније Стојковић, будимски владика;

Емилијан Кенђелац, вршачки владика;

Никанор Грујић, пакрачки владика.

Лукијан Николајевић, горњо-карловачки владика.

(Александар Нако, темишварски владика, није дошао на сабор изговарајући се да је болестан).

Б. Изабрани посланици и заменици им по азбучном реду:

Андрић Радослав, парох херцег-суњошки и наместник проте мухачкога, свештенички посланик протопопије мухачке;

Анђелић Берман, архимандрит грегетешки и администратор новосадске епископије, калуђерски посланик архидијецезе карловачке;

Анђелић Стеван, парох митровачки, свештенички посланик архидијецезе карловачке; заменик: Стеван Николајевић, парох голубиначки;

Беговић Никола, прота горњо-карловачки, посланик општина ц. кр. слунске грапич. пуковине;

Белић Александар, трговац из Гарешнице, посланик општина вараждинске и крижевачке грапич. пуковине;

Бранковић Ђорђе, прота сомборски, свештенички посланик бачке дијецезе; заменик: Јевта Вукадиновић, парох старо-врбашки;

Бороје вић Нестор, ц. кр. мајор, посланик општина ц. кр. личанске пуковине бр, 1.;

Бошњак Никола, трговац у Крижевцу, посланик општине копривничке и т. д.;

Вечеринац Јаков, ц. кр. капетан, посланик општина св. ђурђевске грапич. пуковине бр. 6.;

Влаовић Павле, прота вел. кикиндски, свештенички посланик темишварске дијецезе; заменик је њему и с њим заједно за исту дијецезу изабраном посланику Ђорђу Николићу, проти арадском: Бонисије Павловић, парох ново-бечејски, који је доцније и заменио на сабору Ђорђа Николића, пошто је овај захвалио на своме послаништву;

Григоријевић Никола, ислужени парох деспот-сентивански, свештенички посланик бачке дијецезе; заменик: Јован Марјановић, парох лалићки;

Груборовић Јован, економ из Чапљане, посланик општина ц. кр. 2. банске 11. грапич. пуковине;

Даничић Ђорђе, књижевник у Загребу, посланик општине горњо-карловачке, загребачке и српско-моравичке;

Дожудић Лука, парох у Срб. Боци, свештенички посланик темишварске дијецезе; заменик: Стеван Болманац, парох у Срб. Неузини;

Ђорђевић Петар, варошки општинар у Винковцима, посланик општина ц. кр. бродске 7. грапич. пуковине;

Ђурђевић Васа, ђимнас. професор у Новом Саду, посланик више општина у вировитичкој жупанији; замени. Марко Аксентијевић из Осека:

Ђурђевић Стеван, велики судац жупаније вировитичке, посланик диецезе пакрачке; заменик: Васа Атанасијевић, велики бележник града Осека:

Ђурђевић Стеван, трговац у Питомачи, посланик св. ђурђевске 6. гранич. пуковине;

Ерваћанин Тодор, трговац из Дубице, као заменик Десноту Дедовићу, посланику општина ц. 2. кр. банске 11. гранич. пуковине, који ради своје болести није могао доћи на сабор;

Жакула Манојло, ц. кр. оборлаћман и пуковински ађутанат, посланик општина отачанске гранич. пуковине бр. 2.:

Живковић Васа, прота панчевачки, свештенички посланик вршачке диецезе, заменици су њему и с њим заједно за исту диецезу изабраном посланику Лазару Стефановићу: Петар Предић, парох орловатски, Александар Стојадиновић, парох подпорански, и Ђорђе Мандровић, парох доловски. (овај је био на сабору неко време уместо Васе Живковића);

Живковић Јован, приседник крал. банског стола у Загребу; заменик: др. Ђорђе Натошевић;

Живковић Теофан, архимандрит манастира Бездина, калуђерски посланик манастира Ораховице, Пакра и Ленабине; заменик: Иларион Руварац, протосинђел у двору патријарову;

Ивановић Павле др. (у лекарији) у Бају, најпре заменик др. Т. Мандићу, посланику среза кулског бачке диецезе; па онда по саборској одлуци као други посланик истога среза.

Илић Дамаскин, јеромонах и наместник манастира Ходоша, као заменика Корнилија Живковића, архимандрита и посланика истог манастира, који није долазио на сабор;

Јовановић Јован, парох иришки, свештенички посланик архидиецезе карловачке:

Јорговић Јосим, бележник у Јабуци, посланик об-

штина протопопије вршачке: заменик: др. Ђока Милосављевић, адвокат у Вршцу;

Касапиновић Светислав др. (у праву), у Панчеву, посланик исте општине;

Кирјаковић Живко, адвокат у Сомбору, посланик потиско-крунског слободног бачког диштрикта; заменик: Јован Јовановић, уредник „Змаја" из Новог Сада;

Кукић Рафајло, прота петрињски, свештенички посланик епархије горњо-карловачке;

Кушевић Светозар Блатачки, вел. жупан сремски, посланик општина пожешке жупаније; заменик: Никола Стојановић, општински бележник у Вућу;

Лудајић Максим, приседник судског стола пештанске градомеђе, посланик општина протопопије будимске; заменик: Петар Луна, мерник у Помазу;

Максимовић Јован, адвокат у Винковцима, посланик бродске пуковине; овога је избор био неправилан, те је доцније на његово место други изабран (погледај: Тапавица Новак);

Максимовић Никола др. (у праву), велики варошки бележник у Сомбору, посланик сомборске општине; заменик: Никола Лугомерски, варошки сенатор у Сомбору;

Мандић Тодор др. (у праву), саветник угарског министарства просвете у Будиму, посланик општина среза кулског; заменик: др. Ивановић Павле, лекар у Бају (погледај: Ивановић Павле);

Мандровић Ђорђе, парох доловски (погледај: Живковић Васа);

Манојловић Ђуро, адвокат у Суботици, посланик исте општине; заменик: Божидар Вујић, поштар у Суботици;

Маравић Вајо, исписани наредник из Дрежнице посланик општина ц. кр. огулинске пуковине;

Мејић Атанасија, прота северински, свештенички посланик диецезе пакрачке; с њиме заједно изабрани су за посланике исто ј диецези: проте Александар Чуповић и Тодор Соларић. Заменици: Јован Иштековић, парох

кобашки и конс. приседник. Андрија Бирач, парох и конс. приседник из Грђевца, и Илија Бранковић, парох клиски;

Милетић Светозар др. (у праву), адвокат и уредник „Заставе“ у Новом Саду, посланик општине новосадске; заменик: Антоније Хаџић, секретар „Српске Матице“ у Новом Саду;

Миликшић Јован, прота будимски и парох св. андријски, посланик протопопије будимске;

Милић Никола, ц. кр. капетан, посланик општина ц. кр. 1. банске 11. гранич. пуковине;

Михановић Јован, ц. кр. мајор, посланик ц. кр. тителског гранич. пешачког батаљонског среза;

Милосављевић Ђорђе др. (у праву), адвокат у Вршцу, посланик општине вршачке; заменик: Антоније Хаџић, секретар „Српске Матице“ у Новом Саду;

Милутиновић Урош, прота митровачки, свештенички посланик архидиецезе карловачке;

Натошевић Ђорђе др. (у лекарији), као заменик Јовану Живковићу, посланику жупаније сремске а по одлуци саборској као заменик Огњеславу Утјешеновићу Острожинском, који је био изабрани заменик вел. жупану Свет. Кушевићу, па је захвалио на томе;

Николић Александар Рудњански, посланик општина протопопије вел.-бечкеречке; заменик: Ђока Димитријевић, адвокат у Вел. Бечкереку;

Николић Ђорђе, прота у Араду, свештенички посланик темишварске диецезе (погледај: Влаовић Павле);

Павловић Исидор, диштр. сепатор у Вел. Кикинди, као заменик др. Суботићу, посланику општине вел. кикиндске, који је на послаништву захвалио за то што је у исто време и у Земуну за саборског посланика изабран, па је на његово место дошао Иса Павловић као самосталан посланик;

Павловић Стеван др. (у праву), адвокат у Новом Саду, посланик општина арадске протопопије;

Пајић Бонисије, витез и ц. кр. мајор, посланик општина ц. кр. оточанске пуковине бр. 2.;

Петровић Василијан, архимандрит хоповски, као

заменик Стевану Михаиловићу, архимандриту, посланику манастира св. Ђурђа и Бездина, који је захвалио на послаништву и уступио га њему као заменику;

Поповић В. Стеван, посланик протопопије мухачке;

Поповић Лука, бележник у Вел. Кикинди, посланик исте општине: заменик: Пера Видак;

Прљева Кузман, ц. кр. капетан у миру, у Глини, посланик ц. кр. 1. банске грани. пуковине бр. 10.;

Пуљо Константин, велики судац у Араду, посланик општине арадске;

Рајачић Александар Брински, барун и ц. кр. мајор, посланик општине Сремских Карловаца; заменик: Павле Кречаровић, професор у ђимназији карловачкој;

Ратковић Милутин, јеромонах, свештенички посланик епархије горњо-карловачке;

Ристић Михаило, адвокат у Белој Цркви, посланик општина цр. војничке грани. пуковине бр. 14. и општине бело-црквапске;

Руњанин Јосип, ц. кр. мајор, посланик општина ц. кр. петроварадинске грани. пешачке пуковине бр. 9.;

Секулић Андрија, економ, посланик општина ц. кр. градишканске грани. пуковине;

Соларић Тодор, прота дароварски, свештенички посланик дијецезе пакрачке (заменик као код Мејића Атанасија);

Стануловић Ћипријан, архимандрит и настојник манастира Привине Главе, калуђерски посланик манастира Ковиља и Бођана у бачкој дијецези;

Стевановић Бранко др. (у лекарији), посланик општина протопопије темишварске; заменик: Ђорђе Димитријевић, адвокат у Вел. Бечкереку;

Стефановић Лазар, прота бело-црквански, свештенички посланик вршачке дијецезе. (Погледај: Живковић Васа);

Стратимировић Ђорђе, приватник, посланик вел. бечкеречке општине; заменик: А. Сандић, ђимнасиј. професор у Новом Саду;

Суботић Јован др. (у праву), адвокат, посланик општине земунске;

Тапавица Новак, ц. кр. мајор-аудитор, посланик општине бродске, који је дошао на место Јована Максимовића (погледај: Максимовић Јован);

Трбојевић Данило, прота, свештенички посланик епархије горњо-карловачке;

Трбојевић Јово, закупник у Плашкоме, посланик општина ц. кр. огулинске пуковине;

Трумић Јосип, ц. кр. капетан, посланик општина ц. кр. петроварадинске грани. пешачке пуковине бр. 9.;

Цветић Гедеон, архимандрит месички, посланик манастира Месича и Златице са филијалом Базјашем; заменик је: Лукијан Јеремић, игуман златичко-базјашки;

Чарнојевић Петар, властелин, посланик општина вел.-кикиндске протопопије; заменик: Никола Вукичевић, приправнички професор у Сомбору;

Чокор Јулијан, архимандрит и настојник манастира Грабовца, калуђерски посланик истога манастира;

Чуповић Александар, прота, свештенички посланик диецезе пакрачке (погледај: Мејић Атанасија);

Шарунац Тодор, ц. кр. капетан, посланик ц. кр. петроварадинске пешачке пуковине бр. 9.

И тако овим завршујемо кратку радњу народног сабора нашег. Срећа нас на послужи, да што у главном свршимо, како сав народ српски жељаше. Народни посланици истина се разиђоше са тужном успоменом, али са поузданом надом, да ће настати боље време и осванути дан, када ће покајати повређено достојанство народа свога.

Додатак.

По свршетку саборске радње догодише се још неке ствари, које се тичу сабора и које је вредно споменути, што ево овде и чиним, и ако је ова књига изишла много пространија него сам обећао и надао се.

Да патријара Самуила доиста наведоше његови привторни пријатељи да верује, да народна странка намерава чак и на живот његов ернути, види се из његовог тестамента, који одмах за тим написа и који је — како га напитамна лист „Напчевац“ у број 44. год. 1870. — гласио од речи до речи овако:

„Во имја Оца, и Сина, и свјатаго духа.

Располажем: да, ако у бурном и узрујаном овом времену напрасном смрћу умрем, синовац мој, Самуил Маширевић, судија при краљевској табли, наследник оне половине имјенија мог буде, с којом по закону свободно располагати могу. — Ако ли пак насилственом смрћу умрем, и, као што ми се прети, убијен будем, онда искључујем народни фонд од сваког наследија мог, и остављам цело моје у Карловци и у Даљу находеће се движимо имјеније гореспоменутом синовцу мом Самуилу Маширевићу, амин.

У Карловци, 10. јулија 1869.

Самуил Маширевић,
патријарх.“

Овај је тестаменат прочитан у седници пештанског варошког суда 24. Марта н. р. 1870., где се и сада у изворнику налази. У том тестаменту показа патријар Самуило и своје незнање и ружно неопуздање и нељубкост према народу своме — незнање с тога, што половином имања свога нема права уређивати ма каквом смрти умръо а он то није знао, а ружно непоуздање и нељубкост, што је од свога рођеног народа, коме је црквена глава, зазирао, па и после смрти своје хтео му напакостити. Јер и да је насилном смрти умръо, за то није сав народ крив, да на њему туђе грехе каје.

Мало за тим изда патријар Самуило посланицу народу србском, која је гласила овако:

„Православном народу србском.

Од кад је један део србског народа под својим патријаром, Арсенијем Чернојевићем у ове земље дошао и овде се настанио, прешле су преко главе његове силне буре и олује: он је претрпио за то време грдних мука, бивао је у разним невољама, морао се борити са свакојаким непријатељима, свакојаке нападаје сузбијати и одбијати од себе. И у свима тима мукама и невољама, у свима тима борбама и отпорима стајали су пред народом црквени представници и духовни пастири његови; они радише, борише се, трпише с њим, тешише га, а сврх свега тога бдише и пазише, да му се црквена и народна свест, која га је држала у јединству, не угаси или не замути.

Предходници моји на овој столици бивали су више пута у тешким приликама, имали су у животу свом тешки часова: али рекао би, ни један није био у тој неприлици, у којој се ја налазим, ни један доживио није такви незгода, с каквима је испуњен скоро сваки час живота мога, од како сам патријархом постао.

У борби њиовој противу спољашњи јавни и тајни непријатеља народа свога и своје цркве учествовао је сав народ,

и као год што су налазили они у народу своме најјачу подпору свагда, кад су бранили веру и цркву своју, тај свети аманет предака нашн од нападаја; као год што се на глас свога врховног пастира одазивао и на бранк стао цео народ — тако се исто и народ обраћао у разним својим невољама прво и прво к своме врховном архипастиру и у њега је савета и утехе тражио и налазио.

Нападаји ти са стране на народ српски и на православну му цркву нису никад престајали, лав није никад престајао рикати, гледајући и тражећи прилике, да га прогута; стреле су и сад наперене, замке су и сад понамештане; али осим те борбе имамо сада борити се с новим противником, који се служи новим оружјем, али опаснијим по народ и по православну цркву, него што су стреле оне, које се са стране на нас лукаво пуштају. Непријатељ рода човечијег од искони виђени, да не може сатрти народа српског туђом силом, почео је од неког времена сејати семе мржње и раздора по народу нашем, почео је одвајати синове од отаца, отуђивати децу од матере своје цркве, којаих једухом светим породила и млеком благочестија задојила; и цепати на двоје оно, што би требало једно да остане и што се само као једно одржати може. И баш сад, кад нам је слога нужнија но икада, кад би се само сложним радом и заједничким напором међу туђим и страним и у сваком погледу јачим и вештијим народима као народ српски одржати могли; онда баш хоће посејано врагом семе да уроди плодом; онда се поче показивати, да свезе оне, које су нас држале дотле у народној и црквеној заједници, стадоше код једних попуштати; онда се обелодани, да се сви чланови српског народа и српске цркве православне у питањима, о којима виси живот српског народа, као народа православног, међу собом не слажу; да свима нису преданија отаца света, да сви не мисле и не осећају о светињама једнако и онако, као што су наши стари мислили и осећали, а мислећи тако и осећајући спасавали се и сачували се до данашњег дана. Не да се више скривати, ни тајити: у народу српском појавила се нека тежња. која, ако јој

свестни и побожни народ на пут не стане, у развитку свом даљем може раскинути и растројити устрој народне цркве, а тим истерати из тела народног душу, т. ј. самоубиство учинити.

Опасна та и убитачна по цркву и народ тежња захватила је већ корена у једном делу народа нашег, и је ли могло бити, да се она не покаже и на самом црквено-народном сабору, који сам по највишој дозволи на дан 1. Јунија о. г. овамо сазвао а следећег дана отворио. Из беседе говорене том приликом, видити се може, с каквим сам одушевљењем изишао народним посланицима на сусрет, и како сам готов био пристати на све, што иде у корист цркве и народа мога.

Сабора тога више нема: разишао се, расуо се, баш у оном часу, кад му је требало започети рад и посао, ради којега је сазван. Но томе се не треба толико чудити. Сваки прави Србин, који је видио, какви се посланици бирају на гдекојим местима у сабор, могао је предвидити, да ће се сабор скупити, само да се разиђе, јер међу људма, који не стоје на истом тврдом станцу камену, који не излазе и не суде с истог становишта, који се у главном не слажу, — не може бити договора, међу онима, који мисле, да би било и грешно и непаметно дирати у чврсте основе, и онима који оће све да поруше и расчисте и да на новом основу нову зграду подижу, не може никад доћи до споразумљења; људи, који чувају предања народа и цркве своје, не могу се саветовати и саборисати с људима који се држе начела лажнога разума и који, као што апостол вели, хвалећи се њим, одпадоше од вере. И што је сваки разуман предвиђао, то се доиста и збило. Дана 3. Јулија о. г. поднели су ми 35 посланика црквено народног сабора писмену изјаву, у којој наводе узроке, због којих су принуђени из сабора иступити и мандате своје положити: а изјави тој приступили су сви епископи, с тим, да ни они у даљим седницама тога сабора присуствовати не могу. Изјава та печатана је и разаслана по народу, и с тога није ни нуждно понављати, пошто су ти посланици, већина у сабору, иступили из сабора, нити ми је нуждно посланика ти поименце наводити

и означавати овде. Довољно ће бити напоменути само то, да су то таки људи, за које не може нико рећи, да им до цркве своје, да им до блага народа свога није стало, и да нису увиђали, каквим би плодом уродила радња сабора тога. Полагањем мандата од стране већине саборни посланика и изјашњењем г. г. епископа, да они даљим седницама тога сабора, у ком се свети оци, који су нам православну веру нашу на васељенским саборима од сваке лажне примесе сахранили и утврдили, „сленцима“ назвати, у коме се свете истине православне наше вере у сумњу доводити, у ком се са светим стварима титрати, у ком се цео један, и то не последњи у цркви део, без зазора вређати и исмејавати сме, — присуствовати не могу — но је у ствари собом престао сабор тај; и мени није остало ништа друго, но да оним послаником, оној мањини саборској, који својих мандата положили нису, на знање дам, да ја с њима самима седница саборски држати не могу. Поводом тим најоше исти мандате своје задржавши посланици за добро уложити протест против тобоже самовластног распуста односно одгођења сабора од моје стране, и протест тај у више тисућа ексемплара по свом народу растурити. Ја нећу спомињати, шта се све у протесту том — о начину поступања мог, о мом праву и о повреди аутономије народне говори, како се сва одговорност за све, што се из распуста сабора неугодно изроди, баца на мене и оне, који су сабор оставили, како се на конац наговешћују неки кораци које исти људи чинити намеравају. Ја не знам, какви су то ти даљи кораци, које ти људи учинити мисле, али то знам, да су они, који су и у сабору и ван сабора предводили подписавше се на протест посланике, такви људи, који од ничег не зазиру, који ће се и с врагом сдружити, само да основе своје изведу, цељ своју постигну. У обште људи су то слободни, које никаква присега не веже, који се ни на што не обзиру, који никада не мисле на посљедак, који имајући непрестано на језику: народ, народну срећу и напредак, своје личне себичне цели гоне, који не распитују и не разбирају много, шта и како управо народ мисли, шта народ жели и хоће,

но који силом оћеју да им се верује, да су они једини прави представници народни, да они једини израза мислима и жељама народним дају, да је њихов глас глас народа, који свако уважити мора. Људи ти знаду, шта оћеју, али то не казују сваком и на сваком месту, и већ та једина околност, што они скривају задњи своји мисли, довољна је, да у сваком разборитом човеку породи сумњу, да ли је она цел, којој они сцјеше, добра, да ли су средства, коима се они у постизавању те своје цели послужују, увек поштена, и да ли ће цео њихов рад по цркву и народ спасоносан бити.

Ја сам судио о вођама они посланика, који су речени протест подписали, толико ћеи, а што се мене тиче, то ће народу још у живој памети бити, да сам ја, изабран и потврђен за патријарха, прије уведења у патријаршеску столицу пред сабраним у храму божијем народом присегу положио, присегу и верност цару, краљу и господару моме, да сам се заклео, да ћу хранити и чувати преданија и уставе православне цркве моје, да сам се заветовао, да ћу се свима силама мојима за добро и благо цркве и народа мога трудити, и сав живот мој служби цркве и народа посветити.

Како сам ја до данас заклетву и завет свој испунио, нек о томе други суде, а ја ћу овде с неколико речи означити становиште ово, на коме ја стојим, и то не ради правдања свога против онога, што ми се од оних, који су речени протест уложили, у грех уписује, но ради обавести и умирења истим протестом може бити узколебаног и обезпокојеног народа српског. За чим је српски народ од искони чезнуо, за чим је православна црква у овим земљама увек уздисала, то је тек сада добила и получила, добила је аутономију, или боље ћеи враћено јој је право, да на земљишту свом по својим законима живити, да се под својим властима без сваког утицаја владе и владини органа управљати може. Црква наша православна има свој устав и своје устројство, кога није створио народ српски и које ни сав српски народ, а камо ли овострани део народа српског не може и не сме мењати, ако је рад, да с осталом браћом својом по крви и православној вери у заједници остане. По уставу и устрој-

ству том цркве православне зна се, шта је чије право и дужност, зна се, како уди и чланови једног тела, ком је глава сам Христос спаситељ, један према другом стоје. По том црквеном уставу и по повластицама српском народу од земље господара даним припада мени право сазвати сабор црквено-народни, на истом сабору председавати и закључке његове извршавати. Може бити, да основни устав тај православне цркве овом и оном посланику није по вољи; може бити, да гдекоји највише за то жали, што се сабор разишао, што му се иначе тим прилика одузе, те не може са својим једномишљеницима устава тога, ако не баш сасвим покосити и разорити, а оно бар из темеља потрести, а тим себи и својима посао олакшати и места за други устав, који је поникао из духа противнога духу православне цркве наше, спремити. Али док први устав, ком је темељ сам господ Исус Христос положио а апостоли свети и вселенски сабори развили, укрепили и утврдили, — постоји, донде ми се не може одрећи право, које ми по истом уставу припада, а најме не може ми се порећи право, да ја црквено-народни сабор из важни узрока распустити не могу, јер онај, који има право сазвати сабор, мора имати право и распустити га. И као год што се то право свакој влади признаје, тако се не може ни мени, коме и по црквеном уставу, и по народним привилегијама највиша управа у овостраној областној цркви припада, то право одрећи.

Толико о самом праву распуста сабора. Али ја сабора тога нисам распустио: он је иступањем већине саборске сам од себе престао и ја нисам могао саборске седнице са мањином продужити, јер се црквено-народни сабор без епископа и свештенства, бар у православном свету, не да ни помислити.

Ја сабора тога нити распусти, нити одгоди, ал отворено кажем и исповедам, да би га свакако распустити морао, јер ја с људима, који исповедају начела духу цркве наше сасвим противна саборисати, и с њима црквено-народна дјела расправљати не могу. И не само да то исповедам, но ево и најсвечаније изјављујем и објављујем, (а у томе су са мном једне мисли и браћа моја гг. епископи), да ми са људима, који не исповедају ону веру, коју црква православна исповеда,

који не почитују свете обреде православне цркве наше, који неће да знају за устав и коренште уставе православне цркве наше, који оће да црквом и у цркви господаре —, да ми с таким људима и у обште са особама, које по младости својој никаква изкуства у црквено-народном животу немају и сами савета потребују, о црквено-народним стварима саветовати се и с њима саборисати не можемо.

Ово је моја и мојих епископа изјава.

Православни народе српски!

Наступио је одсудни час, кад се мораш решити и једно од двога изабрати: предлаже ти се клетва и благослов, смрт и живот. Изабирај, судба је твоја у твојим рукама. Ја се уздам у здраву свест неокуженог и непоквареног још српског народа, да он није заборавио, што га је до данас спасло и одржало; да он неће презрети и погазити оно, што је његовим оцевима и материма свето и неприкосновено било и што му је од њи као аманет предано — да се народ српски неће самога себе одрећи: уздам се у разборитост народа српског, да неће судбу своју метати у руке сујетни и лакомислени, којима је православна вера безумије; уздам се у мудрост српског народа, који зна врло добро, каквим плодом урађају борбе у цркви и у народу, и ко се тој унутрашњој борби нашој највише радује; уздам се у наслеђену од отаца оданост и веру народа српског у свом патријару, и надам се, да ће се народ одазвати гласу мом и примити к срцу отачаски савет мој, да одјако у црквено-народни сабор бира црквено свестне, родољубиве, зреле и изкусне и ў обште таке мужеве, с којима се о црквено-народним стварима може саветовати.

Православни народе!

Не веруј ласкавим, обманљивим речима људи, који су изишли од нас, и који нису наши, који су сами себе изобштили из црквене заједнице наше, који су одпали од нас, и који тако раде, да би човек рекао, да раде за другог, да раде за непријатеље рода свога.

Православни народе!

Давно је речено: „Пропаст твоја од тебе Израиљу!“ али ако је то и давно речено, истина те речи може се у сваком

народу, па и на теби испунити. С тога подигни са мном руке и срдце горе ка господу Богу, отцу штедрота и сваке утехе, који неће смрти грешнику, но жели да се обрати и да позна истину и да се спасе, и помолимо се, да погледа милостивим оком на православни наш народ, да усади у срдца наша љубав, просвети ум наш и настави нас на сваку истину, и помолимо му се топлом молитвом и за ону браћу и синове наше „који преварени науком света“ туђе се од нас — не би ли се и они обратили и уразумели: „да је у јединству спасеније наше.

Самуил Маширевић,

патријарх.“

Ову посланицу назваше слободњачки српски листови „памином булом“ и „енциклитиком;“ народ је прихвати са највећим огорчењем, које и тиме показа, што патријару преко 100 општина посла неповољанице ради његовог ружног посла на сабору.

Горе поменути одбор ради подпомагања представке угарском министру против самовоље патријарове отпшао је у Пешту 7. Јулија 1870. народом. У представци је казано, како патријар није имао права распустити или ма како одгодити сабор, како у тој ствари ни сама влада не може што одлучно одређивати, него да самом сабору то право пристоји, како се народни посланици надају, да ће министарство по праву врховног надгледа само оно учинити, што на то иде, да се уклони свака самовоља, која је противна народној самоуправи, и да ће по томе упутити патријара-митрополита, да сабор што пре продужи и нареди, да се полагањем мандата упражњена места новим изборима попуне; најпосле захтева се, да угарско министарство у договору са ратним министарством уклони наредбе војничких заповедништва у крајини, које прече и уништују слободу избора, јер без те слободе нема ни самоуправног органа, ни самоуправе, која је IX. чланком зак. од год. 1868. свему народу српском ујамчена, и коју је и њег. величанство краљ као владар крајине подписао, према чему уредбе од пређашњих векова, којих народ и онако није признао, не могу ништа вредити.

Министар је одговорио одбору, да хоће најпре да се убавести о ствари па и патријара да саслуша, па ће онда одговорити на представку. Виђаше се, да је и он рад да се сматра сабор за одгођен.

Како горе рекосмо, калуђерска странка са патријаром смерала је на то, да се прекинути сабор не продужи него нов сазове. Али кад ни угарско министарство, око којега је ради тога облетао патријар Самуило, није могло допустити те незаконитости, и кад загрмеше непоузданице, патријар се окани те злокобне намере. Само сада би тешко с образом доћи на сабор, пошто се положише мандати и изрече, да се са људма народне странке не може делати, а ево сада опет се мора у њихово друштво доћи. С тога је патријар расписе послао по епархијама, како да преко владика приволи оне, што положише мандате, да опет дођу на сабор.

Дошла ми је до руке једна посланица, и то владике Арсенија Стојковића, какове су јамачно том пригодом распослале и друге владике. Ту је посланицу речени владика распослао архимандритима и протама као члановима већине сабора из Св. Андрије 6. Сент. 1869. У њој се вели ово:

„Његова светост г. патријарх наш желећи достигнути изравнање са саборном странком, због које је већина саборски посланика мандат свој положила, и усљед овог започета саборна делања продужити, и на благо православне цркве и народа нашег окончати, — позвала ме је, да чланове саборске већине, који су у овој диецези изабрани, испитам и на сваки начин приволем, да одуставши од своје изјаве, под 3. Јулија т. г. предане — продуже“ радњу саборску.

Даље у истој посланици захтева владика, да му се јави, хоће ли се доћи на сабор, па онда завршује: „Ја се надам, утврдителни одговор тим известније добити, што узрока довољног не видим, за што се не би хтели ползовати поверењем, које је касајуће се свештенство у вама положило.“

Наскоро за тим патријар Самуило коракнуо је корак даље. Позвао је неколико саборских чланова и других Срба на договор у Карловце, и тај је позив од речи до речи гласио овако:

„М. 333.

„Господине! Пре него што би ради продужења сабора сходно расположење учинио, налазим за нужно, више чланова нашег народа на дан 29. Септембра по нашем к себи на договор позвати.

„С тога вас, Господине, позивам, да на тај договор овамо к мени доћи изволите.

У Карловци, 21. Септембра 1869.

„Самуилъ Маширевићъ, с. р.
Патрyархъ.“

Али овоме позиву не одазва се нико од народне странe, с тога, што без осталих другова и без њихова договора не хтеше ништа посебице радити, и што хтедоше, да се свака размирица јавно на сабору свету на видику сврши. На договор к патријару дође само њих неколицина од његове странке, али договору не би никаква плода. Чуло се, да на том договору владике са патријаром смерише да издаду неку споменицу — меморандум — српском народу, али тога не учинише.

У службеним мађарским новинама „Sürgöny“-у би писано, да угарска влада одобравајући прихвата одгоду сабора српског, а доцније би јављено, да ће се сабор продужити с почетком месеца октобра 1869. Али се сабор ни месеца октобра не продужи, и ако се не знаде томе узрока.

У томе кашљом проузроковања смрт патријара Самуила, која га згоди лицем на зимњег св. Јована год. 1870., управо кад оде честитати крстно име баруну Рајачићу, учини крај свој распри. Народ му се није светио, али му се звали санта леда са срца, српски народ чисто одахну!

И доиста се набрзо показаше добре последице.

Народна странка наскоро за тим држала је збор у Нов. Саду и одлучила, да се захтева од владике Арсенија Стојковића, који је између тога постављен за администратора митрополије карловачке, да као администратор наново брзим путем продужи прекинути сабор, пошто за то знања ради јави

угарском министарству. Ако би било томе какве сметње, да се са одбором, који ће се наредити, жали против тога и самоме краљу. Али администратор јави, да је он већ то сам израдио код министартва, пошто му то примајући администраторство прва брига би, и да је јавио министартву, да ће сазвати сабор за Ђурђев-дан год. 1870. Поуздано се дознало, да је дворски саветник др. Мандић много допринео к томе, те се одгођени сабор продужио. На истом збору народне странке би и то одлучено, да се на сабор приме и они посланици, који су положили мандате, па да им се остави на вољу, да на сабору изјаве, еда ли остају при томе полагању или желе продужити као посланици радњу саборску, пошто се службено не зна за њихово полагање мандата, те се не може ни сматрати за законито.

Администратор како доби од угарског министарства глас, да се продужење сабора узима на знање, позове саборске чланове из Новог Сада на договор. Администратор дочека посланике са најбољом вољом за народну ствар, желећи, да се сложно и у искреној заједници продужи прекинута саборска радња, а на прошле незгоде копрена заборава баци, како неће бити две или више странака, ма како се звале, него једна народна. На томе договору одреди се одбор од посланика што у Нов. Саду станују и посланика карловачког баруна Рајачића, који ће све што је потребно припремити унапред за сабор, да не би било нереда као на лањском сабору. Даље се одлучи, да се ради боље слоге држи посланички збор два дана пре него се отвори сабор. Чувено поштење, мушка збиља и од срца казана српска реч администраторова ули у срца посланика, који за народну ствар збор зборише с њим, најлепшу узданицу.

И тако осване и Ђурђев-данак, те се продужи прекинути а започе ђурђевски сабор, са бољом надом и бољим уздањем, премалећем оживе и зарадова се зимњом стужом потиштена природа, а ђурђевским сабором оживеше и зарадоваше се неприликама пређашњег сабора уцвељена срца српска!

Где је што.

Стр.

I. Пристуи. 1

Пређашњи догађаји народа срйског . . . 1

Срйски народни сабор и скупштине . . . 16

Народни сабор године 1869. 23

Наредба министарска о сазиву 23

Посланица консисториска којом се наређује избор посланика 27

Мисли о садашњем сабору и његовим странкама 28

Како је подељена ова књига 36

II. Расправа саборска и зборови посланички . . 39

Први дан 39

Неколико народних посланика иду к патријару, да га питају, хоће ли се тај дан сазвати посланици и држати призив св. духа. Патријар одговара, да нема задоста посланика те ће се призив св. духа и отварање сабора морати за који дан одгодити. Посланици не задовољивши се овим одговором одлуче на своме збору, да се од патријара захтева, да још сутра сазове сабор. Патријар одговори депутацији, која к њему оде ради тога, да пристаје на жељу посланика и да ће сутра

Стр.

дан отворити сабор и држати призив св. духа. По подне посланици држе свој збор и наређују како да се сутра патријар позове у сабор. И код патријара држи се посебни збор. О невештини патријаровој одмах у почетку.

Други дан 42

Саборска сединица. Опис дворане саборске, и седишта посланика. Др. Суботић први проговори ради избора депутације, која ће позвати патријара на сабор. Препирка о томе, како да се састави депутација, и ко да јој буде говорник, ко ли вођа. Изабере се депутација и оде к патријару. Патријар долази и отвора сабор подужом беседом. За тим буде у цркви призив св. духа. Општи збор посланика по подне. Изабира се начелник зборовима. Суботић доноси на претрес „предлоге за поступање и пословање на сабору, док се овај не састави и пословник не одреди.“ Одређује се, да се ови предлози литографишу за збор и поделе међу посланицима, да се постара за брзописце, за писаћи сто за новинаре, и за народну заставу саборску.

Трећи дан 58

Општи збор посланички. Претреса се питање, еда ли да се прочита посланица министарска, којом се наређује сазив сабора. Ако се уништа, да ли да се чита на посланичком збору или на сабору. Неслободњачка је странка за то, да се чита, а слободњачка, да се не чита. Одлучи се, да се замоли патријар, да на сутрашњем сабору прочита посланицу. Одређује се, да на сутрашњем сабору председништво за време заузме патријар. Назначују се два перовође, који ће сутрашњи саборски записник саставити и веровнице примати: др. Стевановић и прота Мејић.

Стр.

Четврти дан 60

Два најмлађа члана примају се пероводења. Одлучује се, да се посланица министра Етвеша о сазиву сабора чита само српски. Прочита се посланица. Неки посланици предају своје вероввице. Предаје се више протеста против избора. пошто Милетић о радњи варадинске команде око избора изговори неколико речи. Конзервативна странка хоће да се протести при предавању не подкрепљују разлозима, а слободњачка страна доказује, да је то потребно, ако сама ствар захтева. Продужује се општи збор посланички. Претреса се питање о председнику саборском. Слободњачка странка хоће, да се бира председник, а противна, да буде патријар већ по своме достојанству. Обе странке казују своје разлоге, обе се странке боје да прекину то питање, па за то га одлажу за сутра. Кушевић предаје лист артије Беговићу са неком претњом.

Пети дан 68

Општи збор посланички. Питање о председништву опет се одгађа. Узрок за што се паново одгађа. Претреса се питање о оверовном одбору, и предлажу се чланови за то. Претреса се питање: хо ће ли се гласати јавно или тајно. Саборска седница. Прочита се јучерашњи записник и нешто поправи у њему. Предају се доносци. Одређује се, колико мора бити чланова на сабору, да се може гласати, и како гласање да се свршује. Одређују се начела за оверову. Одређује се одбор, који ће прикупити гласове за чланове оверовног одбора. Држи се паново општи збор посланички. Раздражење и непоуздање међу посланицима. Одкуда то? На питање начелниково: еда ли су посланици намерни и одјако држати опште зборове, породи се препирка и многе се беседе из-

Стр.

говориште. Народна и калуђерска странка. Шта се дозна о Кушевићу. Како се догоди избор мајора Рајачића. Одлучи се, да се више не држе општи зборови.

Шести дан 74

Збор народне странке. Одлучи се, да се сабор пре састава свога попуни, да се одгоди на 12 дана, а за то време да се распишу нови избори. Дневница да иде само оним посланицима, који остану у одборима или у Карловцима. Саборска седница. Прима се, да се уз име проте Беговића дода „посланик српског народа.“ Препирка о проти-Николићу, да ли се положивши мандат одрекао и послаништва. Одлучи се, да престаје бити посланик. Поновљен избор посланика Ст. Поповића. Веровница мајора Најића. Телеграм из Мирковаца и Лазе, и препирка о посланичком заменику Максимовићу. Већина одлучује, да Максимовић остаје као заменик на сабору. Читају се имена члановима оверовног одбора. Патријар жели, да се до после празника духова одложи сабор, народна је странка против тога, и жели, да се распишу избори за попуну пре него се сабор одгоди. Патријар устежући се одреди за сутра седницу саборску. По подне држан је збор оверовног одбора. Изабран начелник и бележник, и подељени послови.

Седми дан 81

Збор оверовног одбора. Саборска седница. По предлогу др. Милетића исправља се записник те одлучује, да се сабор назива „народни црквени.“ Одлучује се, да се позове заменик проте Николића, који је положио свој мандат. Др. Суботић разложивши колико посланика има од којег сталежа, предлаже, да се одреди одбор, који ће саставити предлог о попуни сабора, даље предлоге о пословнику, прегледу општинског закона и плати свеш-

Стр.

теничкој. Препирка о попуни. Разлози калуђерске и народне странке. Поглавити разлог обе странке. Одлучи се, да се пре састава свога попуни сабор и ради тога одреди одбор. Кушевић ради сватова не би на сабору. Иван Маршо на сабору као владин извештач. Сабор се одгоди на три дана ради празника духова.

Осми, девети и десети дан 84

Празници духова, у које се седнице саборске ни зборови посланички не држаше.

Једанаести дан 84

Збор одбора за попуну. Седница саборска. Чита се записник и исправља. Др. Ристић предаје своју веровницу. Чита се телеграм немачко-банатске пуковине о избору др. Пејића. Препирка о томе. Прими се предлог Суботићев. Предају се неки доносци. Одређује се за време дневница посланицима. Претрес предлога о попуни сабора одложи се за сутра.

Дванаести дан 87

Саборска седница. Чита се записник и предају доносци. Др. Суботић позива патријара да каже, за што још један посланик из границе није изабран за сабор. Претрес о томе, уобште и посебице. Одлуке о томе, која места да имају право бирати посланика ради попуне сабора.

Тринаести дан 93

Саборска седница. Прочита се записник и нешто поправи. Претресају се предлози о изборним местима ради попуне. Одлучује се, да се на сабор позову др. Ивановић као кулски посланик, др. Натошевић као вуковарски заменик, и Иса Павловић као заменик вел. кикиндски. Др. Суботић јавља, да је он посланик Земуну. Предлози о пословнику, прегледу саборског закона и плати свештеничкој, о уређењу сабора. Одређује се општи

Стр.

посланички збор ради избора одбора за те послове. Јов. Живковић предлаже, да се пре свега сврши оверова. Калуђерска странка пристаје уз његов предлог, а народна је странка томе противна. Предлог Живковићев одбаци се.

Четрнаести дан 95

Општи збор посланички. Донесоше се различити предлози. Патријар јавља да ради своје болести не може доћи на сабор. Посланици захтевају да дође, да само прогласи одборе. Саборска седница. Проглашују се одбори.

Петнаести до завршно **двадесет-четврти дан** 97

За ових десет дана нису држане седнице. Различити одбори свршивали су своје послове.

Двадесет-пети дан 97

Одбори за пословник и оверову јављају, да су свршили свој посао. Проти-протести сремски. Различити дописи. Комоговинска ствар. Патријар говорећи о земунском избору напада на лист „Заставу," а др. Милетић као уредник тога листа огрђује се. И други се посланици умешају у препирку о земунском избору. Одлучи се, да се стави на дневни ред. Др. Павловић чита извештај оверовног одбора. Одлучи се, да се сабор састави. Др. Суботић заподене питање о председништву у подужем говору. Одлучи се, да то питање дође сутра на дневни ред.

Двадесет-шести дан 105

Саборска седница. Предају се веровнице, тужбе и молбе. Ристићев заменик. Пређе се на дневни ред и заочне или управо продужи питање о председништву. Говори о томе: архим. Анђелића; проте Милутиновића; вел. судца Стев. Ђурђевића; архимандрита Живковића; Борђа Димитријевића; проте Влаовића; др. Милетића; владике Стојковића; Исе Павловића; Јована Живковића; др.

Стр.

Мандића: др. Стев. Павловића: Милутина Ратковића.

Двадесет-седми дан 142

Саборска седница. Прочита се записник и предају веровнице и доносци, па се пређе на дневни ред о питању председничком. Говори о томе: архим. Цветића; др. Милосављевића; архим. Петровића; Михаила Ристића; проте Трбојевића; Васе Ђурђевића; пароха Јовановића (са опаском писца ове књиге); др. Касапиновића (са опаском писца ове књиге).

Двадесет-осми дан 176

Саборска седница. Прочита се записник, преда једна веровница па се пређе на дневни ред о питању председничком. Говори о томе: Максима Луданћа; мајора Тапавице: др. Иваповића: Луке Дожудића; Стевана Поповића; мајора Рајачића; Андрије Секулића; архим. Стануловића (др. Суботић и др. Павловић одговарају му): др. Бранка Стевановића: др. Ђура Манојловића. За овим говором би препирка о томе, еда ли Ђ. Стратимировић има права говорити. Најпосле Стратимировић одустане од речи, те се продужи дневни ред о питању председничком. Говори о томе: др. Максимовића. Патријар прозбори нешто о питању председничком па заврши седницу.

Двадесет-девети дан 211

Није било саборске седнице ни збора ради недељног празника.

Тридесети дан 211

Саборска седница. Прочита се записник. Предају се доносци. Пређе се на дневни ред о председништву. Никола Бошњак проговори неколико речи одустајући од говора. Још неки на то одустану. За тим говорише о председништву: Ђ. Стратимировић; Лука Поповић; Свет. Кушевић;

Стр.

владика Грујић; Јово Трбојевић. Препирка ко да сада говори. Као проти-предлагачи говоре: Јован Живковић и архимандрит Анђелић. Подужи говор др. Суботића као предлагача. Крај беседе Суботићеве одлаже се за сутра.

Тридесет-први дан 257

Прочита се записник па онда пређе на дневни ред о председништву. Др. Суботић завршује своју беседу. Патријар говори неколико речи па онда позове др. Суботића, да склопи свој предлог. Др. Милетић захтева, да се поименце гласа. Узрујаност. Гласање се започиње. Имена посланика, који о томе предлогу гласаше или не гласаше, или беху ван сабора. Препирка о проти-предлозима архим. Анђелића и Јов. Живковића. Гласа се о Живковићеву предлогу. Сабор се одгоди на четврт сахата а за тим изаберу четири перовође.

Тридесет-други дан 272

Саборска седница. Прочита се записник. Др. Суботић захтева, да се сврши комоговинска ствар. Смер калуђереске странке. Арх. Живковић предлаже, да се одгоди сабор. Прота Стефановић предлаже, да се најпре сврши претрес о плати свештеничкој. Препирка о оба ова предлога. Др. Стевановић предлаже одбор о пређним пословима. Продужује се препирка о предлозима архим. Живковића и проте Стефановића. Патријар се умеша у препирку и настане велика узрујаност, ради чега патријар распусти седницу.

Тридесет-трећи дан 280

Народна странка опазивши да није сазван сабор, шиље патријару депутацију, да запита за што није сазван. Патријар захтева да се од обе странке одреде чланови, који ће се заједнички договорати о саборским пословима. Народна странка одреди своје чланове. Патријар позива др. Суботића и још двојицу од народне странке, и кад му

Стр.

оду, јави им, да сабор распушта на нео̄ређено време.

Тридесет-четврти дан 283

Збор народне странке и одлуке. Избор одбора који ће извршити те одлуке. О збору, који је дан пре држала калуђерска странка. Изјава калуђерске странке патријару о полагању мандата. Протест и изјава народне странке патријару. Имена саборских чланова.

Додатак 301

Тестаменат патријара Самуила Маширевића. Посланица источа српском народу. О представци народне странке угарском министру. Смер калуђерске странке и непоузданице народне. Посланица владике Арс. Стојковића архимандритима и протама. Позив патријаров на договор. Од договора не би ништа. Смрт патријарова. Збор народне странке у Нов. Саду ради продужења сабора. Администратор патријарски Арс. Стојковић јави, да ће са знањем владе продужити сабор и позива неке саборске чланове на договор у Карловце. Шта се свршило на том договору. Ђурђевски сабор.

Поправке.

Беседе, које су обграђене са „. . . .“, штампане су са свим онако, како их је говорник говорио.

Главније штампарске погрешке ове су:

На страни 3. у врсти 9. (одоздо) уместо „деспотским“ треба „деспотском“.

На страни 6., 12. и 15. свуда у речи „ђенералство“ и „ђенерал“ у место „ђ“ треба да буде „џ“.

На страни 10. у врсти 14. (одозго) уместо „X.“ треба „I.“.

На страни 12. у врсти 17. (одозго) после речи „здружити“ треба додати: „се“.

На страни 19. у врсти 15. (одоздо) уместо „заискоше“ треба „заискаше“.

На страни 41. у врсти 17. (одозго) уместо „Лудајић“ треба „Луданић“ (тако треба то презиме исправити и по другим местима): а у врсти 18. (одозго) уместо „између посланика“ треба „међу посланицима“.

На страни 45. у врсти 16. (одозго) уместо „овим“ треба „овом.“

На страни 45. у врсти 6 (одоздо) уместо „поседосмо“ треба „поседасмо“.

На страни 86. у врсти 5. (одозго) уместо „Механовић“ треба „Михановић“. (Ово презиме треба и по другим местима тако поправити).

На страни 86. у врсти 8. (одозго) уместо „посланичке“ треба „војничке“.

На страни 168. у врсти 15. (одоздо) уместо „писец“ треба „писац“.

На страни 176. у врсти 3. (одоздо) уместо „саборске седнице“ треба „Саборска седница;“ даље у врсти 2. (одоздо) уместо „Започето“ треба „започета“.

На страни 272. у врсти 3. (одоздо) уместо „сврши“ треба свршити“.

На страни 284. у врсту 4. (одоздо) уместо „компаније“ треба „компанија“.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 05 03 09 011 9